ידי השלחן

סיכום בלשון בהיר ומתומצת על סדר השלחן ערוך,

מסוגיות הגמרא והראשונים עד לפסק ההלכה

הלכות מועדים

מותאם לבחינות הרבנות הראשית

נסדר ונערך בעזרת החונן לאדם דעת על ידי

ידידיה אושרי

פעיה"ק כרמיאל תובב"א

הכולל המרכזי קרן אורה

שנת "התיצבו וראו את ישועת ה'" (תשפ"ו)

ניתן להשיג סיכומים על הלכות:

שבת, תפילה ברכות, עירובין, מועדים, נידה, איסור והיתר, אבלות, מצוות התלויות בארץ, מקוואות, חופה וקידושין.

מהדורה זו הינה מהדורה ראשונה,

אודה לכל מי שיוכל לשלוח הערות והארות למייל המעודכן למטה

כל זכויות ההדפסה, העתקה או צילום הטקסט, שמורות למחבר

כתובת המחבר: כרמיאל, רחוב נחל סער 19/8

להזמנות הספר 053-3868652 \ 050-4181108

הערות והארות יש לשלוח לכתובת המחבר הרשומה לעיל,

או בדואר אלקטרוני: didiosher@gmail.com

זכרון לפניך בשחק לעד בספר יוחק

זכרון אבינו מורינו ורבינו עטרת ראשנו שר התורה ועמוד
ההוראה, פאר הדור והדרו, אשר כל בית ישראל הולכים
לאורו, והחזיר עטרה ליושנה להעמיד מורשת יהדות
ספרד על תילה, ולקרב לבם של רבבות אלפי ישראל
לאביהם שבשמים בתורתו המאירה ובפסקיו הבהירים,
והרביץ תורה ברבים לאלפים ולרבבות במסירות נפש

הראשל"צ ונשיא מועצת חכמי התורה

מרן

רבינו עובדיה יוסף זצוק"ל

זצוקללה"ה

אשר ספר זה הוא אחד מתוך אלפי ספרים שנכתבו בדורינו
הנובעים מכחו וכח זכותו תגן עלינו ועל כל בית
ישראל אמן.

Yitzchak Yosef
The Rishon Lezion Chief Rabbi of Israel

יצחק יוסף
הראשון לציון הרב הראשי לישראל

בס"ד, י"ב אדר א תשע"ט, 4-780/ע"ט

דברי ברכה

הובאו לפני חלק מגליונות הספר **"ידי השלחן"** סיכומים על הלכות איסור והיתר, מקורות הדינים בתלמוד ובראשונים, הרמב"ם וש"ע, שכתב וערך הרב היקר והנעלה, שוקד באהלה של תורה, עמו עוז ותושיה, משנתו ערוכה וברורה, מזכה הרבים, תהלתו בקהל חסידים, יראת ה' היא אוצרו, שמן תורק שמו, כבוד שם תפארתו, כה"ר **ידידיה אושרי** שליט"א.

אכן דבר נאה ויאה עשה הרב המחבר, ויועיל לחזרה ולשינון סיכומי ההלכות מקורות הדינים בש"ס, עם דעות הפוסקים הראשונים, ודעת הרמב"ם במקורו, ודברי מרן הש"ע, ודעות האחרונים, והכל עשה בבהירות בסדר נאה ונכון, בטוב טעם ודעת, דבר דבור על אופניו, תפוחי זהב במשכיות כסף, ובעזה"י יהיה זה לתועלת לבני התורה הלומדים ומשננים הלכות אלו, ולפעלא טבא אמינא, איישר חיליה לאורייתא.

ואמנם על בני התורה ואברכי הישיבות לשקוד על דלתות מרן הב"י משחר נעוריהם, אחר ידיעת הש"ס והראשונים בהבנה ישרה, ולא להסתפק בלימוד הש"ע עם באר היטב.

וכן כתב הסמ"ע בהקדמתו לחושן משפט, שכוונת מרן השלחן ערוך היתה שלא יפסקו דין מהשלחן ערוך מבלי ללמוד תחלה מקור הדין וטעמו ונימוקו בטור ובבית יוסף, ובזמנינו רבים חושבים עצמם כאילו הם מדור דעה ומצפצפים ופוסקים מתוך דברי השלחן ערוך, והם מחריבי עמנו, הפרו ברית עזבו חק, וגורמים רעה לנפשם. ע"כ. והובא ביד מלאכי (כללי השלחן ערוך אות א').

וז"ל המהרש"א סוטה (כב.): ובדורות הללו אותם שמורים הלכה מתוך הש"ע, והרי הם אינם יודעים טעם הענין של כל דבר, אם לא ידקדקו מתחלה בדבר מתוך התלמוד [והראשונים], שהוא שימוש תלמידי חכמים, טעות נופלת בהוראותיהם, והרי הן בכלל מבלי עולם, ויש לגעור בהם. ע"כ. אלא צריכים לדקדק בידיעת מקורות ההלכה בתלמוד ובפוסקים, שהוא שימוש תלמידי חכמים. וכמבואר בתשובת מרן הבית יוסף, שכל דיין הפוסק מתוך שלחן ערוך לבד, ואין ספר בית יוסף לפניו, בודאי שישגה בהוראותיו, ולכן אשרי אדם השומע לשקוד על דלתות מזוזות פתחי הבית יוסף, אשר בלעדיו לא ירים איש את ידו ואת רגלו לדרוך בנתיבות ההוראה. ועל ידי ההתמדה בלימוד הבית יוסף ילמד אדם דרכו הישרה של מרן שיהיה עמו עוז ותושיה, לפסוק גם בהלכות החמורות, ושלא כדרך המלקטים אחרי הקוצרים, שמסתפקים בעיון שטחי בשלחן ערוך ובספרי האחרונים, מבלי לעיין היטב במקור הדברים בבית יוסף.

וכיו"ב כתב בשו"ת שבות יעקב ח"ג (סימן צח), שהמורים הלכה על פי ספרי הקיצורים מבלי לעיין במקור הלכה, באים לידי טעות בהוראה. וכתב, עוד, שאין דעתו נוחה באלו ספרי ליקוטים של אחרונים, כמו לחם הפנים, וגן נטע, ובאר היטב, כי לא הטיבו אשר דיברו שהם רק כמעתיקים מספר אל ספר, לבדוק בחורים וסדקים כל מקום שימצאו איזה חומרא, מציאה היא בידם להעתיקם, ואל תסמוך עליהם כלל, ובעלי ליקוטים אלו לאו דסמכא אינן, כי אין בידם הכרע להכריע מדעת עצמן, או מדעת הפוסקים הלכה כמאן, וכ"ש להקל אין שומעין להם, ולא נאה

יצחק יוסף
הראשון לציון הרב הראשי לישראל

Yitzchak Yosef
The Rishon Lezion Chief Rabbi of Israel

להם חיבורים כאלה, אם לא שהם מפורסמים למומחין שהומחו רבים עליהם, כמו בעל פנים חדשות, וכנה"ג, ולקט הקמח, ע"כ.

גם הגאון ר' יצחק מזיא בשו"ת יפה נוף (בשונות שבסוף הספר סימן ד) כתב, נשאלתי אם יש להורות אחר שלחן ערוך דמהר"ם מאיסרליש ז"ל, מאחר שקיבץ כל החומרות מכל הבתראים, וכל מנהגי המדינות והארצות שלנו כאשר נמצא בהקדמתו. תשובה: אומר אני דבודאי הגאון ז"ל מעלתו אין לה ערך ושיעור, ומאן יהיב לן מעפריה. ושלחנו ערוך בכל מיני מטעמים וכו' וכל תלמיד חכם שלמד ספר ארבעה טורים עם הבית יוסף, ויודע מקור ושורש כל דין ואיסור מהיכן נודע ומתפשט על שרשו ומתכונתו וכו' הש"ע הלז הוא לו לעטרת תפארת להקל על המעיין וכו' והרבה תועיל לחכמים וכו' אבל הרבה תלמידים שאינם יודעים שורש ומקור מהדינים או ההוראות ומורים מתוך השלחן ערוך, אומר אני עליו כל המורה מהשלחן ערוך, אל יהי בכלל ברוך, כי אינו מבין שום דבר על שורשו, ויבא לאסור את המותר ולהתיר את האסור. עכ"ל. ואח"כ הביא תשובת הרא"ש הנ"ל וכתב דכל מה שכתב הרא"ש על הפוסקים מתוך ספר הרמב"ם, הוא הדין והוא הטעם למורים מתוך הש"ע שמתירים האיסור. עכ"ל.

וכתב בשו"ת שבט הלוי בחלק ב' סימן נז, כי הגאון החזון איש היה לומד בנעוריו הרבה בספר הבית יוסף, והיו חבריו מלעיגים עליו, שיהיה מלמד תינוקות, ולבסוף נעשה מה שנעשה, וכל גדולי הדור משכימים לפתחו, וכל זה לא בא לו אלא מכח לימוד הבית יוסף.

וכן כתב מרן עצמו בתשובת בית יוסף באבן העזר, כי כל דיין שפוסק מתוך השלחן ערוך ואין ספק בית יוסף לפניו, בודאי שישגה בהוראה.

וכן כתב בתוס' יום טוב בהקדמתו לספר לחם חמודות, ועל כיוצא בזה אמרו חז"ל: כל תורה שאין לה בית אב אינה תורה. [ירושלמי ר"פ ר"א דמילה]. גם בספר ויקרא אברהם (דף קכ, אות עט) הביא דברי המהרש"א הנ"ל. ע"ש. ועיין בתשובת הרא"ש (כלל ל"א סימן ט') והביאו מרן הב"י בהקדמת הכסף משנה. ע"ש. ומדבריו נלמוד להש"ע, כמ"ש הסמ"ע. והרב דבר משה בחלק ג' (בחלק ח"מ סימן י"ב דף ס ע"ד) כתב, דמרן כ"מ בהקדמתו אמר על ספר שלחן ערוך שלא לסמוך בלי ראות הדברים במקומם. ע"כ. וכתב בשדי חמד חלק ו' (סימן יג) דכוונתו דממ"ש בהקדמתו בשם הרא"ש על הרמב"ם יש ללמוד על הש"ע, וכדברי הרב הסמ"ע.

והגאון מהר"ר שמואל קיידנובר בעל תפארת שמואל, כותב בתשובתו שבספר נחלת שבעה (סימן נ') אל הרב המחבר נחלת שבעה, מה שחידש כת"ר בזה דברי שגגה הם, כי שם אל לבו רק דברי האחרונים הט"ז והש"ך, וכנראה שאין ספר בית יוסף תחת ידו, ואני לא כן עמדי, כי עד שאנו מגרמי גרמי באחרונים, ניכול בישרא שמנה אפתורא דדהבה דהש"ס והראשונים הרי"ף הרמב"ם והרא"ש שהם יתד שהכל תלוי בו. ויש למעלת כת"ר למכור ספרי האחרונים ולקנות ד' טורים עם הבית יוסף. [והביא דברי תשובת הבית יוסף, אבן העזר הנ"ל]. וזה כעין מה שכתב הרא"ש בתשובה (כלל לא דין ט') לגבי המורים הוראות מתוך דברי הרמב"ם ואינם בקיאים בגמרא ובמקורות ההלכה, בודאי שהם טועים לאסור את המותר ולהתיר את האסור. ע"ש. ועיין עוד בשו"ת שואל ומשיב קמא (חלק ב' סימן יד),

Yitzchak Yosef
The Rishon Lezion Chief Rabbi of Israel

יצחק יוסף
הראשון לציון הרב הראשי לישראל

ובמשכנות הרועים (מערכת ח' אות נט), ובשלחן ערוך הגאון רבי זלמן (הלכות תלמוד תורה פרק ב' ס"א). וראה עוד בשו"ת יביע אומר חלק א' (בהקדמה).

ומכל מקום כיום שגדולי האחרונים כתבו פסקי הלכה על סדר השלחן ערוך, במקורות וטעמים, אם הוא נחפז להורות הלכה, יכול לסמוך על פסקי מרן בשלחן ערוך בלי עיון תחלה בבית יוסף, כשמעיין בדברי האחרונים החונים על השלחן ערוך. וכן ספר הלכה שחיברו תלמיד חכם מובהק דפקיע שמיה, ניתן לסמוך על הוראותיו גם מבלי לעיין בדברי הבית יוסף, [במה שכתב בפירוש, ולא על ידי דמיון מילתא למילתא], ויכול לסמוך על המחבר ההוא שעיין בשרשי הסוגיא בטור ובבית יוסף ובאחרונים. ובלבד שהמחבר פקיע שמיה, שימש תלמידי חכמים בעלי הוראה, והוכר בגדולתו גם אצל גדולי התורה, וגדולי הדור הם שסמכו על הוראותיו. ומיהו בזמנינו לא ניתן להסתמך על הסכמות שכתבו גדולי התורה, שאין זה אלא עדות על האדם, לעודדו להגדיל תורה ולהאדירה, אבל אין כאן עדות שהמסכימים עברו על כל הספר מתחלתו ועד סופו בעיון ובדקדוק. ולכן אין לחשוב שכוונת המסכימים להסכים עם המחבר בכל ההלכות שחידש, שבדרך כלל אין החכם המסכים עובר על כל הספר ליתן דעתו על ההלכות המובאות בספר אם הם אליבא דהלכתא או לא. ובעבר היו ההסכמות באות בעיקר על ענין השגת גבול שלא להדפיס ספר שלא ברשות המוציאים לאור. כי על פי ההלכה מחבר ספר שכתב תשובות בהלכה או בעניני אגדה וכל כיו"ב יש לו זכויות בספר, ורשאי למכור את הספר על דעת שלא ידפיסו ממנו בלי רשותו, דהוי תנאי שבממון דתנאו קיים.

ועל בני התורה ואברכי הישיבות לשקוד ולחפש היטב גם בספרי האחרונים ואחרוני האחרונים, אשר הם לנו לעינים, ויהיה זריז ונשכר לדפוק על דלתות ספריהם הקדושים, כי הם רבותינו המראים לנו את הדרך הישרה בנתיבות ההוראה, ותשועה ברוב יועץ. ואז סמוך לבם בטוח בה' שלא יכשלו בהוראותיהם, ושומע לנו ישכון בטח.

וברכתי להרה"ג המחבר שליט"א שיהי רצון ויפוצו מעיינותיו חוצה, להגדיל תורה ולהאדירה, בבריאות גופא ונהורא מעליא, באורך ימים ושנות חיים, בטוב ובנעימים.

בברכת התורה,

יצחק יוסף
הראשון לציון הרב הראשי לישראל
ונשיא הרבנות הראשית לישראל

יצחק יוסף
YITZCHAK YOSEF
The Rishon Lezion Chief Rabbi of Israel
הראשון לציון הרב הראשי לישראל

הרב שלמה משה עמאר הראשון לציון הרב הראשי לירושלים

Shlomo Moshe Amar Rishon Lezion Chief Rabbi Of Jerusalem	שלמה משה עמאר הראשון לציון הרב ראשי לירושלים

בעהית"ש, י"ד אייר התשע"ט

אגרת ברכה

הובאו לפני גליונות מהספר החשוב **"ידי השולחן"** אשר ערך וחיבר **הרב ידידיה אושרי שליט"א** אשר עשה בטוב טעם ודעת סיכומים על הלכות איסור והיתר, וגם זאת עשה לטובה שהביא מקורות הדינים מהתלמוד והראשונים.

וראיתי שמלאכה גדולה עשה מתוך עמלה של תורה, ותועלתו רבה, להאיר עיני הת"ח בדבר ה' זו הלכה.

ואין עיתותי בידי לעיין בדברים, אך נסמכתי על ידידי ומחותני כב' הראש"ל הרב הראשי לישראל הגאון **ר' יצחק יוסף שליט"א** שכתב לו באורך עם הערות והארות, ועל זה אני סומך. כי מלבד בירורי הענינים שעלו בספרו בבהירות ובבקיאות, עוד הטיב לעשות הכל בשפה ברורה ובעימה, תורה יוצאת הינומא, תורת ה' תמימה, בדעת ובחמה כיד ה' הטובה עליו. ובזכות עמלה של תורה נזכה לראות עין בעין בשוב ה' שבות עמו ונחלתו בישועה וברחמים בב"א.

המצפה לישועת ה' ברחמים

שלמה משה עמאר
הראשון לציון
הרב הראשי לירושלים

בס"ד

הרבנות - כרמיאל

ערב חג השבועות תשפ"ו

מכתב ברכה

שמחתי לשמוע כי אחד מן החבורה ההוגה בתורה תדיר בבית מדרשינו הרה"ג הרב ידידיה אושרי שליט"א עומד להוציא לאור מהדורה מתוקנת ומורחבת בסוגיות חדשות של ספרו הבהיר "ידי השולחן".

ספריו הקודמים של הרב לא ללמד על עצמם יצאו אלא ללמד על הכלל. שמשנתו ברורה וסדורה.

חלק ניכר מהצלחתו של הלומד לשמר את אשר למד נעוץ בשאלה עד כמה הלומד הבין היטב את מה שלמד. כל כמה שהבהירות תגדל כך יגדל משך זמן הזכרון.

המאפיין של חיבורו של הרב הוא הבהירות והסדר. הליטוש בהגדרות והקיטלוג הנכון של כל ענין וענין.

הרה"ג הרב ידידיה אושרי שליט"א ידיו רב לו גם בתורה שבעל פה. פיו מפיק מרגליות ובאישיותו המיוחדת סלל מסילות ללבם של רבים וטובים מהם בני תורה מובהקים ומהם אנשים שזכו לפגוש לראשונה במאור התורה.

ביד רמה הוא מנווט את בית המדרש 'משכן חי' בכרמיאל – מנחיל תורה לציבור ומכוון תלמידי חכמים בעבודת ה' יתברך. ידיו רב לו גם בטיפוחם של צעירי הצאן בני הישיבות הקדושות.

הקב"ה יעזור לרב היקר בהפצת מעיינותיו חוצה מתוך שפע של ברכה ואושר.

המברך באהבה ובחיבה

אברהם צבי מרגלית

רב העיר כרמיאל

שד' נשיאי ישראל 100/12 ת.ד. 50019 טל': 04-9985630 פקס': 04-9989819

בית ההוראה "היכל שמואל"

בראשות הרב יוסף יוניוב שליט"א

ג' תמוז תשפ"ו

אגרת ברכה

ראה ראיתי את סדרת הספרים הבהירים "ידי השלחן" שחיבר ידיד נפשי היקר

הרה"ג ידידיה אושרי שליט"א

הספר סובב על סיכום נפלא ביותר של דברי הטור בית יוסף והשו"ע ונושא כליו ראשונים ואחרונים, עברתי בין בתריו וראיתי שדבריו נכונים וטובים, ויש בהם טעם לשבח, והוא ערוך בטוב טעם ודעת בשפה ברורה ונעימה דבר דבור על אופניו בסגנון קל וצח, אשר כל הרואה אותו בעודו בכפו יבלענו, ספר זה מיוחד ללימוד וחזרה לאברכים הרוצים לקבל הסמכה ברבנות והוא מיועד לחזרה ושינון, ורבים שלמדו בו הצליחו מאוד במבחנים וזכו לקבל הסמכת חכמים

המחבר למד ושימש אצלנו בבית ההוראה זמן רב, וברוך ה' איתמחי גברא להורות לרבים בהלכה, וכן בהלכות טהרה ומראות, וכן למד אצלנו את אומנות המילה, ועשה זאת באופן היותר ראוי, והוסמך כאחד המוהלים המובהקים

ובידעו ומכירו קאמינא שעמל בתורה ויר"ש היא אוצרו, והנני לברך את המחבר בבריאות איתנה ונהורא מעליא אורך ימים ושנים בטוב ובנעימים להמשיך ולחבר חיבורים טובים ומעילים לעם ישראל, ויזכה להגדיל תורה ולא תצא תקלה תחת ידו אמן

כעתירת מוקירו יוסף יוניוב

יוסף יוניוב
רב ומו"צ
בית הוראה
"היכל שמואל"

כתובת: רחוב ארץ חפץ 112 ירושלים

לשאלות בענייני טהרת המשפחה ניתן לפנות

ל'קו הטהרה': 02-6402882

<u>הרב זבדיה כהן</u>

<u>ראש אבות בתי הדין תל אביב יפו</u>

<u>ב"ה כ"ו אדר א' תשע"ט</u>

<u>המלצה</u>

באתי בשורות אלו לברך את כבוד הרב הגאון, מעוז ומגדול, פה מפיק מרגליות **הרב ידידיה אושרי שליט"א** מבחירי בית המדרש לרבנים "אורות התורה" בעיר אפרת ת"ו, אשר שוקד על ברכי התורה והיראה מזה שנים ורבות ועלה ונתעלה לגאון ולתפארת.

וברוך ה' ראה ברכה בעמלו וזכה לחבר ספר חשוב בהלכה וקרא לו **" ידי השולחן"** אשר כשמו כן הוא ידיים מפוארות לשולחן ערוך יורה דעה, ובו סיכום בהיר ומתומצת על סדר השולחן ערוך מסוגיות הגמרא והראשונים ועד לפסק ההלכה.

והכל ערוך בבהירות ובשפה ברורה ובנעימה למען יוכל הלומד להבין להשכיל לשמוע ללמוד וללמד.

לא נצרכה אלא לברכה שיזכה המחבר להגדיל תורה ולהאדירה ויפוצו מעיינותיו חוצה בבריאות איתנה ונהורא מעליא אמן.

בכבוד רב

זבדיה כהן

ראב"ד תל אביב יפו

ישיבת יקירי ירושלים

רחוב מלכי ישראל 77
רחוב הטורים 31
ת.ד. 57177
ירושלים 91571
טל. 02-5383377
פקס. 02-5376390

IN MEMORY OF SHAUL AND MIRIAM TAWIL ע"ש שאול ומרים טוויל ז"ל

77 MALCHEI ISRAEL ST.
31 HATURIM ST.
P.O.B. 57177
JERUSALEM 91571
TEL. 02-5383377
FAX. 02-5376390

בס"ד

י"ח תמוז תשע"ט

באתי להמליץ בעד תלמידנו היקר

הרה"ג ר' **ידידיה אושרי** שליט"א

רחש לבו דבר טוב לזכות את הרבים

ולהגדיל תורה ולהאדירה **בעיר כרמיאל** תובב"א

אשר על כן מצווה רבה להיות לו אחיעזר ואחיסמך להחזיק בידו,

למען יוכל להרבות תורה ולקרב רבים לתורה ויראת שמים.

וכל התומכים והמסייעים יזכו לבני חיי ומזוני רויחי

ובכל אשר יפנו ישכילו ויצליחו אמן.

בברכת התורה

ישיבת יקירי ירושלים

YESHIVAT YEKIREI YERUSHALAYIM

הקדמה

אודה ה' מאוד בפי ובתוך רבים אהללנו, אשר זיכני וקיימני עד לרגע זה, וביותר על אשר זיכני וקרבני להיות מן העולים והזוכים לישב באהלה של תורה ולהגות בדברי חכמתו. ומקטנותי זכיתי ללמוד בישיבות קדושות, בעיר הקודש ירושלים תובב"א, מתחילה בישיבת 'יקירי ירושלים' בראשות הרב יהודה כהן שליט"א, ואחר כן בישיבת 'אור לציון' בראשות הרב אליהו אבא שאול זצוק"ל בנו יחידו של מרן האור לציון זצוק"ל.

וזיכני ה' לישב באהלה של תורה בכולל, בתחילה בעיר ביתר עלית, בכולל בראשות הרב שלמה ידידיה הכהן שור שליט"א, ואחר כן בעיר כרמיאל בכולל בראשות מורנו הרב אברהם צבי מרגלית שליט"א.

תוך כדי לומדי בכולל הלכות אורח חיים ויורה דעה, עלה בליבי לכתוב סיכום הסוגיות מדברי הראשונים המובאים בב"י, עד לפסק מרן השלחן ערוך והרמ"א עם נושאי כליהם. שיהא הכל מסודר וערוך מה מקור הדין בגמרא לכל דין, והיאך משתלשת משם ההלכה לשלחן ערוך, ומה הוסיפו או חלקו הרמ"א ושאר הפוסקים. על מנת שיהיה זה לתועלת ועזר לאברכים הלומדים החפצים בכלי עזר לסדר ההלכות, ואף לקובעי העיתים לעיתים, למען יוכלו לסדר כל הסוגיות וההלכות לעיין ולראות כל ענין לאשורו.

ספר זה מיועד גם ללומדים לבחינות הרבנות, ומובא בו כל תוכן הבחינות בצורה בהירה מסודרת ויפה. לא חפצתי להוסיף בו את ההכרעות למעשה של אחרוני זמנינו מכמה סיבות, האחת מפני שייעודו של ספר זה הוא להביא בפני הלומד את החומר הנצרך לחזרה ומותאם למבחני הרבנות, וההוספה של הפוסקים עלולה לסרבל את הלומד. השנית מפני שההכרעות הם רבות וישנה כמות גדולה של גדולי האחרונים, שאם נרצה להוסיף אותה נצטרך כמה כרכים, ולהכריע מי מהאחרונים יותר חשוב ונצרך אינו תפקידנו, לכן עשינו המלאכה עד חציה, ואידך זיל גמור.

בואו שעריו בתודה

לרבותי אשר אילפוני חכמה ודעת וזכיתי ליצוק מים על ידיהם. מתחילה בלומדי בתלמוד תורה ולאחר מכן בישיבה קטנה 'יקירי ירושלים', ובישיבה הגדולה 'אור לציון'. למו"ר הגאון הר' יוסף יוניוב שליט"א, המאלפני בינה ודעת לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, ולימדני אומנות המילה כראוי, ועניני טהרה ומראות, לקיים דברי התורה הלכה למעשה בעצה ובתבונה. למו"ר מאז לומדי בעיר הקודש ביתר עלית, ראש הכולל הרב שלמה הכהן שור שליט"א. למו"ר מרא דאתרא דעיר הקודש כרמיאל וראש מוסדות קרן אורה, הרב אברהם צבי מרגלית שזכיתי להיות מחובשי ספסלי בית מדרשו בשנים האחרונות.

להורי היקרים, אמי מרת גאולה תחי' לאורך ימים טובים בבריאות הגוף והנפש. לכבוד מעלת חמי היקר הרה"ג גולן טויטו שליט"א ולחמותי היקרה מרת אודל תחי'. לרעייתי היקרה מנב"ת אשר לילה כיום תאיר כחשיכה כאורה, למען אשר אוכל לישב באהלה של תורה ולשקוד על דלתותיה, ולרוב מסירותה והשגחתה בכל צרכי הבית וטיפול הילדים אשר חנן אותנו ה', זכיתי להגיע עד הלום. 'תנו לה מפרי ידיה ויהללו בשערים מעשיה', ותהי משכורתה שלמה מעם ה' ויזכנו לרוות נחת מכל יוצאי חלצנו, בבריאות איתנה ונהורא מעליא, ונזכה יחד להנהיג את ביתנו בדרך ה', ולזכות את הרבים בהפצת התורה ודרכיה אמן.

ועיני לשמיא נטלית: 'יהי רצון מלפניך ה' אלקי ואלקי אבותי, שלא יארע דבר תקלה על ידי ולא אכשל חלילה בדבר הלכה, וישמחו בי חברי, ולא יכשלו חברי בדבר הלכה ואשמח בהם. ויהי רצון מלפניך ה' אלוקי ואלוקי אבותי שתאיר עיני במאור תורתך הקדושה תורת חיים, ותצילני מכל מכשול וטעות, הן בדיני איסור והיתר, הן בדיני ממונות, הן בהוראה הן בלימוד. גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך, ומה ששגיתי כבר העמידני על האמת, כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה'.

ידידיה אושרי ע"ה ס"ט

תוכן עניינים

תוכן עניינים מורחב בסוף הספר

סימן תקפא – דיני ימי תחנונים וערב ראש השנה .... א
סימן תקפב – סדר תפלת עשרת ימי תשובה וראש השנה.......................... ד
סימן תקפג – דברים שנוהגים לאכול בליל ראש השנה.............................. ח
סימן תקפד – סדר קריאת התורה בראש השנה.. ט
סימן תקפה – דין ברכת השופר .... י
סימן תקפו – דיני שופר של ראש השנה.. יד
סימן תקפז – דין התוקע לתוך הבור .... כג
סימן תקפח – זמן תקיעת שופר.. כו
סימן תקפט – מי הם הראוים לתקיעת שופר .... כט
סימן תקצ – סדר הראוי לתקיעת שופר .... לג
סימן תקצא – סדר תפלת מוסף ביחיד.. לט
סימן תקצב – תפלת מוסף בקול רם וסדר התקיעות .... מד
סימן תקצג – אם הברכות והתקיעות מעכבות זו את זו .... מז
סימן תקצד – יחיד שלא התפלל אין חבירו מוציאו...................................... מח
סימן תקצה – מי שאינו בקי לא בתקיעות ולא בתפלה .... מט
סימן תקצו – תשלום תקיעות לאחר התפלה.. נ
סימן תקצז – אם מותר להתענות בראש השנה... נא
סימן תקצח – ראש השנה שחל להיות בשבת .... נב
סימן תקצט – ראש השנה שחל במוצאי שבת .... נג
סימן תר – ביצה שנולדה בראש השנה, ודיני הקידוש .... נד
סימן תרא – סדר יום שני של ראש השנה.. נו
סימן תרב – סדרי ימי תשובה.. נז
סימן תרג – מנהגי עשרת ימי תשובה.. נח
סימן תרד – סדר ערב יום כפור... נט

סימן תרה – מנהג כפרות בערב יום כפור.. ס
סימן תרו – שיפייס אדם חברו בערב יום כפור.. סא
סימן תרז – סדר הוידוי במנחה בערב יום כיפור.. סד
סימן תרח – סדר סעודה המפסקת.. סח
סימן תרט – הטמנת חמין בערב יום כפור.. עא
סימן תרי – הדלקת נרות ביום כיפור.. עב
סימן תריא – שליל יום הכיפורים דינו כיומו.. עד
סימן תריב – איסור אכילה ביום הכיפורים ושיעור כמותה.. עו
סימן תריג – איסור רחיצה ביום כיפור.. פ
סימן תריד – דיני סיכה ונעילת הסנדל.. פו
סימן תרטו – יום הכפורים אסור בתשמיש המטה.. פט
סימן תרטז – הקטנים מתי יתחילו להתענות.. צ
סימן תריז – דין עוברה ומניקה ויולדת ביום הכיפורים.. צב
סימן תריח – דין חולה ביום הכיפורים.. צד
סימן תריט – סדר ליל יה"כ.. צט
סימן תרכ – מנהג יפה לקצר בתפלת שחרית.. קב
סימן תרכא – סדר קריאת התורה ומילה ביום כיפור.. קג
סימן תרכב – סדר תפלת מנחה.. קו
סימן תרכג – סדר תפלת נעילה.. קח
סימן תרכד – סדר מוצאי יום הכיפורים.. קי
סימן תרכה – בסוכות תשבו שבעת ימים.. קיג
סימן תרכו – העושה סוכה תחת האילן או תחת הגג.. קיד
סימן תרכז – דיני הישן בסוכה.. קיז
סימן תרכח – דיני סוכה שתחת סוכה.. קכא
סימן תרכט – ממה צריך להיות הסכך.. קכג
סימן תרל – דיני דפנות הסוכה.. קלג

סימן תרלא – סוכה שחמתה מרובה מצלתה ויתר דיני הסכך .... קמג
סימן תרלב – דברים הפוסלים בסכך .... קנ
סימן תרלג – דין גובה הסוכה .... קנג
סימן תרלד – שלא תהיה פחות מן שבעה על שבעה .... קנז
סימן תרלה – דין סוכת גנב"ך ורקב"ש .... קנט
סימן תרלו – דין סוכה ישנה... קס
סימן תרלז – דין סוכה שאולה וגזולה.. קסב
סימן תרלח – סוכה ונויה אסורין כל שבעה... קסד
סימן תרלט – דיני ישיבת סוכה.. קסז
סימן תרמ – מי הם הפטורים מישיבת סוכה.. קעד
סימן תרמא – שאין מברכין שהחיינו על עשיית הסוכה.. קפ
סימן תרמב – סוכות שחל בשבת... קפא
סימן תרמג – סדר הקידוש .... קפב
סימן תרמד – סדר הלל כל ימי החג .... קפד
סימן תרמה – דיני לולב .... קפה
סימן תרמו – דיני הדס .... קצא
סימן תרמז – דיני ערבה .... קצז
סימן תרמח – דברים הפסולים באתרוג.. קצט
סימן תרמט – דברים הפוסלים בארבעה מינים .... ריא
סימן תרנ – שיעור הדס וערבה .... ריז
סימן תרנא – נטילת הלולב וברכתו .... ריט
סימן תרנב – זמן נטילת לולב... רכח
סימן תרנג – הדס אסור להריח בו .... רכט
סימן תרנד – שיכול להחזיר הלולב במים ביום טוב... רל
סימן תרנה – לולב שבא מחוץ לתחום ביום טוב.. רלא
סימן תרנו – שצריך לחזור אחרי הדור מצווה בקניית האתרוג .... רלב

סימן תרנז - דין קטן היודע לנענע לולב...רלד
סימן תרנח – דיני לולב ביום טוב ראשון...רלה
סימן תרנט – סדר קריאת התורה בסוכות .... רמא
סימן תרס – סדר הקף הבימה...רמב
סימן תרסא – קידוש ליל יום טוב שני ....רמד
סימן תרסב – סדר תפלת יום ב' של סוכות... רמה
סימן תרסג – סדר תפלת חול המועד .... רמו
סימן תרסד – סדר יום הושענא רבא... רמח
סימן תרסה – אתרוג אסור לאכול בשביעי ....רנג
סימן תרסו – דיני סוכה ביום השביעי... רנד
סימן תרסח - סדר תפלת ליל שמיני ויומו ....רנו
סימן תרסט – סדר יום שמחת תורה ....רנח
סימן תרע – דברים האסורים והמותרים בחנוכה ....רנט
סימן תרעא – סדר הדלקת נר חנוכה ומקום הנחתו .... רסא
סימן תרעב – זמן הדלקת נר חנוכה... רסו
סימן תרעג – שמנים ופתילות הכשרות לחנוכה .... רסח
סימן תרעד – שמותר להדליק מנר לנר ....רעא
סימן תרעה – שהדלקה עושה מצווה ולא הנחה .... רעג
סימן תרעו – סדר הברכות וההדלקה...רעד
סימן תרעז – דין אכסנאי בחנוכה .... רעו
סימן תרעח – נר של שבת קודם לנר של חנוכה ....רעט
סימן תרעט – בערב שבת מדליקין נר חנוכה תחילה... רפ
סימן תרפ – שלא להניח הנרות סמוך לפתח בליל שבת .... רפא
סימן תרפא – אין מבדילין בנר חנוכה במוצאי שבת ....רפב
סימן תרפב – דין על הניסים בחנוכה...רפג
סימן תרפג – סדר הלל בחנוכה .... רפה

סימן תרפד – סדר קריאת התורה בחנוכה.. רפו
סימן תרפה – סדר ד' פרשיות .... רפח
סימן תרפו – דין תענית אסתר...רצא
סימן תרפז – חיוב קריאת המגילה .... רצג
סימן תרפח – דין כרכים המוקפים חומה מימות יהושע בן נון ....רצד
סימן תרפט – שהכל חייבים בקריאת מגילה ....רצט
סימן תרצ – דיני קריאת המגילה...שא
סימן תרצא – דיני כתיבת המגילה ותפירתה...שח
סימן תרצב – דיני ברכות המגילה .... שיג
סימן תרצג – סדר תפלת פורים ....שטו
סימן תרצד – דין מעות פורים לעניים ....שיז
סימן תרצה – דיני סעודת פורים ....שיט
סימן תרצו – דיני הספד ותענית ועשיית מלאכה בפורים.. שכא
סימן תרצז – אין אומרים תחינה בית דין וט"ו שבאדר א', ודין תענית והספד בהן.......... שכד
תוכן עניינים מורחב.. שכד

סימן תקפא – דיני ימי תחנונים וערב ראש השנה

סעיף א

נוהגים לקום באשמורת לומר סליחות ותחנונים מראש חדש אלול ואילך עד יום הכפורים. הגה: ומנהג בני אשכנז אינו כן, אלא מראש חדש ואילך מתחילין לתקוע אחר התפלה שחרית, ויש מקומות שתוקעין ג"כ ערבית. ועומדים באשמורות לומר סליחות ביום א' שלפני ראש השנה. ואם חל ראש השנה ב' (או) ג', אז מתחילין מיום א' שבוע שלפניו (מנהגים). ואבל אסור לצאת מביתו כדי ליכנס לבה"כ לשמוע הסליחות, מלבד בערא"ש השנה שמרבים סליחות יכול האבל ליכנס לבית הכנסת (פסקי מהרי"א סי' קל"ג). וידקדקו לחזור אחר שליח צבור היותר הגון והיותר גדול בתורה ומעשים שאפשר למצוא, שיתפלל סליחות וימים נוראים. ושיהא בן שלשים שנים, גם שיהא נשוי (כל בו). מיהו כל ישראל כשרים הם, רק שיהיה מרוצה לקהל. אבל אם מתפלל בחזקה, אין עונין אחריו אמן. וכן צריך שיוציא כל אדם בתפלתו. ואם יהיה לו שונא ומכוין שלא להוציאו, גם אוהביו אינם יוצאים בתפלתו (הגהות מנהגים ישנים). ויש מקומות נוהגים שהמתפלל סליחות מתפלל כל היום (כל בו).

זמן הסליחות

נחלקו ממתי לומר סליחות:

- » **טור** ור"ן מראש חודש אלול וכן פסק שלחן ערוך.
- » **מנהג אשכנז** ביום א' שלפני ראש השנה. ואם חל ראש השנה ב' או ג', אז מתחילין מיום א' שבוע שלפניו **וכן פסק רמ"א**.
- » **יש נוהגים** מכ"ה אלול יום בריאת העולם.
- » **רב** כהן צדק ר' עמרם גאון ורמב"ם עשרת ימי תשובה.

סליחות ביחיד ואבל

יחיד יכול לומר סליחות ללא י"ג מידות, וללא הנאמרים בלשון תרגום. היה מנין בתחילת הסליחות ונחסר, יכול לומר קדיש בסוף. אבל לא ילך לבית כנסת לומר סליחות מלבד ערב ראש השנה. אבל לא יעלה חזן בראש השנה וכיפור אם יש חזן אחר, אך בימי הסליחות מותר. בימים שאין תחנון מותר לעלות שחרית ואם יש הלל יאמרנו אחר ומוסף לא יתפלל, חיי אדם העיד שהגר"א לא היה מניחו לעלות שחרית, ובכל זה אם אין אחר יכול לעלות.

אמירת תהילים

אמירת מזמור לדוד ה' אורי וישעי, כתב המשנה ברורה (סק"ב) נהגו לומר מר"ח אלול עד יום כיפור ואומרין אחר כך קדיש, ואנו נהגנו לומר עד שמיני עצרת ועד בכלל. נהגו לומר י' מזמורים כל יום אחר התפילה, לסיים הספר ב' פעמים באלול, ובעשרת ימי תשובה אומרים יותר לסיים פעם שלישית.

שליח ציבור

כתב רמ"א שיהיה הגון וגדול במעשים, מגיל שלושים שראוי לעבודה וליבו נשבר, נשוי כמו הכוהן גדול, כל ישראל כשרים רק שיהיה מרוצה לקהל, מתפלל בחוזקה אין עונין אחריו אמן, אם מכוון לא להוציא שונאו אף אוהביו אינם יוצאים. בן תורה לא נשוי עדיף על נשוי פשוט. משנה ברורה הוסיף התוקע והחזן בעלי תשובה גמורה, ראוי שילמד כוונתו מהזוהר, לא יעשה מחלוקת אף אם הוא הגון, מי שהתחיל במצווה לא מעבירין אותו ואם חלה והבריא מחזירים אותו.

יש מקומות שמי שעלה סליחות מתפלל כל היום, שחרית ומנחה ויש אומרים גם ערבית של יום לפני:

- **מגן אברהם** כתב שקודם לאבל מוהל ויארצייט.
- **אליה רבה** יארצייט שמתענה קודם לאומר סליחות, ובאבל יאמר האבל למנצח ואילך.

יתעטף בטלית באמירת הסליחות, אם הוא לפני אור היום:

- **ט"ז** ייקח מחברו שספק אם מברכים על טלית בלילה.
- **לבוש** בשלו או של הקהל ולא יברך.

סעיף ב

נוהגים להתענות ערב ראש השנה. הגה: והמדקדקים נהגו שכל אחד מתענה עשרה ימים (מרדכי ספ"ק דראש השנה וריש יומא), וכן נכון לעשות. וכל אלו התעניות אין צריכין להשלים, ואין קורין בהם ויחל, אפילו ערב ראש השנה, וע"ל סי' תקס"ב סעיף ב', ואם חל ברית מילה בערב ראש השנה, יכולים לאכול (ב"י בשם תשובה אשכנזית). ורבים נוהגין לאכול בערב ראש השנה קודם עלות השחר (מהרי"ל). משום חקות העמים הנוהגים להתענות בערב חגיהם ויכולין לאכול בלא תנאי אחר שכן נהגו (ד"ע).

תענית בערב ראש השנה

במדרש רבה קהלת ותנחומא אמור הובא ג' זמני תענית, ערב ראש השנה הגדולים מתענים, עשרת ימי תשובה בינונים, יום כיפור כולם, ובכל תענית נמחל שליש עוונות, והמשילו זאת למלך הבא לגבות מס ובדרכו באו ג' פעמים וקילסוהו ומחל להם כל פעם שליש.

- **מימוניות ומנהג אשכנז** נהגו להתענות גם נערים ונערות מגיל מצוות, אין צריך קבלה ולא השלמה.
- **מימוניות ביש אומרים** לא יתענו שזה מנהג הגויים בערב חגם.
- **שלחן ערוך** כמדרש.
- **רמ"א** חשש לאוסרים ולכן יאכל קודם עלות השחר ואין צריך תנאי.
- **משנה ברורה** נהגו רק לשתות.

כתב רמ"א נהגו להתענות י' ימים, אין צריך להשלים, לא קוראים ויחל ולא אומרים ברכנו בברכה וכו'. חל ברית מילה יכולים לאכול המוזמנים, ובעלי הברית מצווה לאכול. מקום שיש חולי:

- **משנה ברורה** אין צריכים תענית ולא התרה.
- **ש"ך** הצרך התרה. כתב משנה ברורה נהגו להתענות ביום ראשון של סליחות.

סעיף ג

אין נופלים על פניהם בעראש השנה בתפלה, אף על פי שנופלים על פניהם באשמורת בסליחות, ואין תוקעין בערב ראש השנה (מנהגים).

נפילת אפיים בערב ראש השנה

דין השלחן ערוך כמובא בטור מנהג אשכנז. כתב רמ"א אין תוקעין ערב ראש השנה, ואף אם ראש השנה חל בשבת, טעם להפסיק בין תקיעות חובה לרשות, ולערבב השטן, נפקא מינה בלומד להתלמד לטעם השני אסור, אליה רבה הורה להתלמד מותר בחדר סגור.

סעיף ד

מכבסין ומסתפרין בערב ראש השנה. (ויש נוהגין לטבול בערב ראש השנה משום קרי). (כל בו) ויש מקומות נוהגין לילך על הקברות ולהרבות שם בתחנות, ונותנים לדקה לעניים (כל בו).

מנהגי ערב ראש השנה

דין השלחן ערוך על פי המדרש, להראות שאנו בטוחין בחסד ה', ולא ילבש בגדי רקמה ומשי כשאר יום טוב אלא בגדים לבנים נאים.

כתב רמ"א נהגו לטבול ולפחות ישפוך על גופו ט' קבין, משעה קודם חצות. כתב משנה ברורה יש נהגו להימנע מלשמש בב' ימים קודם ראש השנה אלא אם ליל טבילה, והאוכלים לשובע בטנם או מהרהרים באישה עדיף שישמש ויחזור לטבול בשחרית.

כתב רמ"א המנהג ללכת על הקברות ולתת צדקה, ולא ישים מגמתו אל המתים אלא יבקש בזכות הצדיק. אין ללכת ב' פעמים באותו יום לאותו קבר.

סימן תקפב – סדר תפלת עשרת ימי תשובה וראש השנה

סעיף א

בעשרת ימי תשובה אומר: המלך הקדוש, המלך המשפט. ואם טעה או שהוא מסופק אם הוא בהמלך הקדוש, חוזר לראש. ואם הוא בהמלך המשפט, אם נזכר קודם שעקר רגליו, חוזר לברכת השיבה ואומר משם ואילך על הסדר. ואם לא נזכר עד שעקר רגליו (ע"ל סוף סימן קי"ז), חוזר לראש (ע"ל סימן קי"ח).

שינויים בחתימת הברכות

בגמרא ברכות הובא ב' לשנות המלך הקדוש והמשפט, הורה רב לומר המלך הקדוש והמשפט, ר' אלעזר נקט האל הקדוש לא מעכב. להלכה ר' יוסף נקט האל הקדוש (**רשב"א** דיעבד יצא, **רז"ה** לכתחילה יאמר האל), רבה נקט המלך גם הקדוש וגם המשפט (**רשב"א** מעכב דיעבד, **רז"ה** רק לכתחילה), הלכה כרבה.

נחלקו להלכה:

» **רי"ף רמב"ם רא"ש וכן פסק שלחן ערוך** מעכב בשניהם וחוזר לראש ולתחילת השיבה ואם עקר חוזר לראש.

» **רז"ה** בדיעבד גם רבה מודה שיצא. בברכת השיבה כשחתם מלך אוהב וכו' נחלקו אם חוזר.

» **ראב"ד ועוד וכן פסק שלחן ערוך** חוזר.

» **ר' יונה ועוד וכן פסק רמ"א** אינו חוזר שהזכיר מלך.

» **ט"ז** יחזור בנדבה ויתנה בפיו על כך. השלים תפילתו ואינו רגיל לומר תחנונים נחשב כעקר.

מסופק כיצד חתם

ציין השלחן ערוך מסופק דינו כטעה הואיל ורגיל לומר ככל השנה. כתב משנה ברורה לא מועיל לומר צ' פעמים 'המלך וכו'', הואיל ואינו יכול לחתום עם שם ה' כבתפילה. אם מסופק בראש השנה עצמו, כתב משנה ברורה אפשר שאינו חוזר שהרי שינה את נוסח הברכה משאר השנה.

סעיף ב

אם אמר: האל הקדוש, ותוך כדי דיבור נזכר ואמר: המלך הקדוש, אינו צריך לחזור. וכן הדין בהמלך המשפט.

טעה ותיקן תוך כדי דיבור

פסק השלחן ערוך שמועיל תיקון תוך כדי דיבור שלא שהה כשיעור ג' תיבות, ובלבד שלא התחיל בברכה הבאה. יש לציין שלרמ"א בכל מקרה לא חוזר בברכת המלת המשפט. ודבריו כדעת

הגאונים שביארו דברי הגמרא לעניין 'פתח באדעתא דחמרא וסיים בשיכרא, יצא', אפילו כשחתם טעות ותיקן לראוי, ולא כדעת **רש"י** שביאר שטעה רק במחשבה של תחילת הברכה.

סעיף ג

בשבת בינתיים, ערבית יאמר בברכת מעין שבע: המלך הקדוש. הגה: והוא הדין אם חל ראש השנה בשבת. וחותם בשל שבת לבד, וכן כשחל יום כפור בשבת (מהרי"ל ומנהגים).

הזכרה בברכת מעין שבע

דין השלחן ערוך כמבואר ברבינו מנוח. כתב המשנה ברורה, הטועה נחלקו אם יחזור, וכל שלא סיים הברכה לכולי עלמא יחזור. רמ"א ציין גם על ראש השנה וכיפור שחלו בשבת, ובחתימה יחתום רק שבת.

סעיף ד

יש נוהגים להתפלל בראש השנה ויום הכיפורים בכריעה, וצריכין הם לזקוף בסוף הברכות.

כריעה בתפילות

מבואר בגמרא ברכות לשחות רק בברכות שתיקנו בהם כריעה. מעידה הגמרא על ר' עקיבא שהיה כורע הרבה ואחר התפילה היה נמצא בזווית אחרת מזו שהתחיל, נחלקו מה היה נוהג:

- **ר"י** היה כורע בתפילה אך לא בחתימת הברכות ובזה אין איסור.
- **ר' יונה ורא"ש** היה כורע בתחנונים שאחר התפילה. שלחן ערוך פסק כאן שמותר והביא שיש נוהגים לכרוע בתפילות ויזקפו בחתימות הברכות. כתב משנה ברורה הכריעה היא מאימת הדין, ויזקפו קודם אמירת ברוך אתה וכו'.

סעיף ה

אם לא אמר: זכרנו, ומי כמוך, אין מחזירין אותו. הגה: אפילו לא עקר רגליו עדיין, רק שסיים אותה ברכה (תרומת הדשן), והוא הדין אם לא אמר: וכתוב, ובספר, נמי דינא הכי (טור).

הוספות בתפילה בעשרת ימי תשובה

תקנת הגאונים להוסיף בד' מקומות בברכות ראשונות ואחרונות, נחלקו הראשונים כיצד לנהוג שהרי בגמרא אמרו לא לשאול צרכיו בג' ראשונות ואחרונות:

- **יש מהגאונים** אין להוסיף.
- **בה"ג** אפשר להוסיף רק בברכות אחרונות כתחנונים שאחר התפילה.

« **רוב הראשונים** מותר משום שהם צורכי רבים, **וכן פסק שלחן ערוך**.

השוכח לומר ההוספות

נחלקו בשוכח:

« **ר"י** חוזר וכן כשמסופק.
« **רוב הראשונים** אינו חוזר שאינם מוזכרים בגמרא אלא הם מהגאונים, פסק שלחן ערוך כרוב הגאונים, הוסיף רמ"א אף שלא עקר כל שסיים הברכה, וכל שלא סיים יחזור.

נוסחים בהוספות

'לחיים' יאמר בשווא תחת שלא ישמע 'לא חיים', שיש לדקדק בהוספות של ימים נוראים משאר השנה שהעיקר הכוונה. לא יאמר לחיים טובים בהוספה הראשונה, שהמבקש מתחיל בדבר מועט. אין לומר 'באהבה מקרא קודש' אלא 'יום תרועה מקרא קודש' (מנהג הספרדים לומר). אין לומר 'ודברך מלכנו אמת' אלא ישמיט 'מלכנו' (מנהג הספרדים לומר). כופלין 'לעילא לעילא' בכל הקדישים.

סעיף ו

אומר בתפלה: ותתן לנו את יום הזכרון הזה, ואינו מזכיר ראש חודש.

אין מזכירין ראש חודש בחתימה

דין השלחן ערוך כמבואר בטור, שיום הזיכרון כולל גם ראש חודש. טעה ולא הזכיר יום טוב בערבית חוזר בשונה משאר ראשי חודשים שאינו חוזר, שיום טוב חמור מראש חודש.

סעיף ז

אם חל בחול, אומר: יום תרועה מקרא קודש. ואם חל בשבת, אומר: זכרון תרועה.

תפילה בראש השנה שחל בשבת

נחלקו מה נוסח ההזכרה:

« **רא"ש** בשבת זכרון תרועה, בחול יום תרועה אף בלילה הואיל וודאי יתקעו למחר.
« **תרומת הדשן ומימוניות** אף בחול בערבית ובקידוש בלילה יאמר 'זכרון' הואיל ואינו תוקע.
« **רמב"ם** תמיד הנוסח הוא 'זכרון'. פסק שלחן ערוך כרא"ש לחלק בין שבת לחול, וכתב משנה ברורה דיעבד שאמר זכרון בחול או יום בשבת יצא.

סעיף ח

אינו אומר: מועדים לשמחה, חגים וזמנים לששון. וכן אינו אומר: והשיאנו. ובתפלת מוסף אינו אומר: ואין אנו יכולין לעלות ולראות לפניך, אלא ואין אנו יכולים לעשות חובותינו לפניך וחותמין ודברך אמת וכו' (טור).

שינוי נוסח ראש השנה משאר מועדים

נחלקו האם אומרים 'מועדים לשמחה חגים וזמנים':

- « **גאונים** אומרים שגם הם מועדי ה'.
- « **ראבי"ה טור וכן פסק שלחן ערוך** לא אומרים. האם אומרים 'אם יום טוב מקרא קודש.
- « **ר' האי ומנהג אשכנז** לא לומר.
- « **מסכת סופרים ומנהג ספרד** אומרים. האם אומרים ברכת 'והשיאנו'.
- « **ר"י הלוי וכן פסק שלחן ערוך** לא אומרים, **ר"י בר יהודה ור' משולם** אומרים.

עוד כתב שלחן ערוך לומר 'לעשות חובותינו' ולא לעלות שאין מצוות ראיה בראש השנה, כתב רמ"א חתימה 'ודברך מלכנו אמת וכו'', וביאר בית יוסף דברך קיים היינו דין אדם הראשון ברחמים, אי נמי דברך למלוך על העולם.

סעיף ט

אף על פי שכל ימות השנה מתפללים בלחש, בראש השנה ויום הכפורים נוהגין לומר בקול רם. ולהטעות לא חיישינן, כיון שמצויים בידם מחזורים. הגה: ונוהגין שכל אחד אומר לחברו: לשנה טובה תכתב (טור).

הגבהת קול בתפילת ראש השנה וכיפור

דין השלחן ערוך כמובא במרדכי, אולם ספר הפליאה ותוספות כתבו לא להגביה כשאר השנה שיש בזה קטנות אמנה.

רמ"א כתב לאחל כתיבה טובה, נחלקו עד מתי אפשר לברך:

- « **לבוש** עד ג' שעות.
- « **מגן אברהם** עד חצות.
- « **ט"ז** עד היום השני בחצות.

נחלקו לעניין אמירת 'חתימה' בברכת חברו:

- « **מגן אברהם** אומרים שצדיקים נחתמים בראש השנה.
- « **גר"א** אין אומרים שרק בכיפור נחתמים.

סימן תקפג - דברים שנוהגים לאכול בליל ראש השנה

סעיף א

יהא אדם רגיל לאכול בראש השנה רוביא דהיינו תלתן, כרתי, סילקא, תמרי, קרא. וכשיאכל רוביא יאמר: יה"ר שירבו זכיותינו. כרתי, יכרתו שונאינו. סלקא, יסתלקו אויבינו. תמרי, יתמו שונאינו. קרא, יקרע גזר דיננו ויקראו לפניך זכיותינו. הגה: ויש נוהגין לאכול תפוח מתוק בדבש (טור), ואומרים: תתחדש עלינו שנה מתוקה (אבודרהם), וכן נוהגין. ויש אוכלים רמונים ואומרים: נרבה זכיות כרמון. ונוהגין לאכול בשר שמן וכל מיני מתיקה (מרדכי דיומא).

אכילת סימנים בראש השנה

בגמרא כריתות מבואר סימן לידע את תימשך שנתו על ידי נר דלוק בעשרת ימי תשובה בביתו, אם מושך אורו סימן שישלים. ולסימנא מילתא יש להביא (בית יוסף גרס לראות ויש שגרסו לאכול) קרא רוביא כרתי סילקא ותמרי, **ר' האי ושלחן ערוך** יש להוסיף תפילה באכילה, **טור** רק לאכול.

רמ"א הביא המנהג לאכול תפוח בדבש, ויש אוכלין רימון, ונהגו לאכול בשר שמן ומיני מתיקה, יש נמנעים מלאכול חומץ. כתב משנה ברורה יזהר שלא יכעס בימים אלו.

סעיף ב

אוכלים ראש כבש לומר: נהיה לראש ולא לזנב, וזכר לאילו של יצחק. הגה: יש מדקדקים שלא לאכול אגוזים, שאגוז בגימטריא חטא, ועוד שהן מרבים כיחה וניעה ומבטלים התפלה (מהרי"ל). והולכין אל הנהר לומר פסוק: ותשליך במצולות ים כל חטאתינו וגומר (מיכה ז, יט) (מנהגים). וגם נוהגים שלא לישן ביום ראש השנה (ירושלמי), ומנהג נכון הוא.

אכילת ראש כבש

דין השלחן ערוך כמבואר בטור, וכתב משנה ברורה אין לו ראש כבש יאכל ראש אחר של בהמה או עוף. יש מדקדקים לא לאכול אגוזים שהוא גימטרייה חטא, ומרבים כיחה וניעה ומבטלים התפילה.

כתב מהרי"ל לומר תשליך להשליך העוונות, רמז לאברהם שעבר בנהר עד צווארו. וכתב משנה ברורה טוב שיהיה דגים רמז שלא תשלוט עין הרע.

כתב רמ"א נהגו שלא לישון ביום ראש השנה, האר"י היה ישן אחר חצות, בטל כישן, אחר האכילה יקבע עצמו ללימוד, אלא אם כבד עליו ישן מעט, יש נוהגים לומר התהילים.

סימן תקפד – סדר קריאת התורה בראש השנה

סעיף א

אין אומרים הלל בראש השנה ויום הכפורים. הגה: ונוהגין לומר אבינו מלכנו על הסדר, ואם הוא שבת אין אומרים אותו (ר"ן פ"ב דראש השנה וריב"ש סימן תקי"ב). ומאריכים בפיוטים ותפלות עד חצות (מהרי"ל).

אין הלל בראש השנה וכיפור

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא ראש השנה, משום שהמלך יושב בדין, ביאר המשנה ברורה אף שאנו בטוחים שנא זכאים צריך להיות ירא ובזכות זה יצא זכאי. האומרים תהילים ופגעו בהלל מותר לאומרו שהוא דרך בקשה.

כתב רמ"א מאריכין לפחות עד חצות בפיוטים אבל לא בניגונים, ובשבת יגמרו עד חצות.

אמירת אבינו מלכנו

אבינו מלכנו, כתב הכל בו נהגו לאומרו בי' ימי תשובה כשראו הדור שנענע ר' עקיבא באמירתו על הגשמים והוסיפו לו בקשות.

בראש השנה נחלקו אם אומרים לשון חטא:

- **בית יוסף** לא אומרים כפי שלא אומרים ווידוי, ופסוקים שיש בהם חטא אין קפידא שאינם דרך ווידוי.
- **ד"מ ומשנה ברורה** אומרים. כשחל בשבת נחלקו אם לומר אבינו מלכנו.
- **ריב"ש ר"ן ורמ"א** לא אומרים משום שאילת צרכיו.
- **רשב"ץ** אומרים וכן מנהג הספרדים.

סעיף ב

ומוציאין ב' ס"ת. באחד קורין ה' מוה' פקד את שרה עד ויהי אחר הדברים האלה, ואם הוא שבת קורין בו ז', ומפטיר קורא בשני בפרשת פנחס: ובחדש השביעי, ומפטיר: ויהי איש אחד מן הרמתים, עד וירם קרן משיחו. הגה: ויש מקומות שנוהגים לקרות התוקע ממנין החמשה העולים לספר תורה (כל בו).

קריאת התורה בראש השנה

דין השלחן ערוך כמובא בגמרא משום שנפקדו שרה רחל וחנה בראש השנה. טעה וקרא בראשון עקידה בשני יקרא מפקידת שרה עד הסוף, נזכר באמצע קריאתו יגלול ויחזור מתחילה.

כשהעלו ארבעה עולים במקום חמשה:

« **שערי אפרים** אם לא אמר קדיש ימשיך עוד עולה בעקידה, אם אמר קדיש יסמוך על המפטיר לעולה חמישי.

« **חת"ס** יסמוך על המפטיר לחמישי ויאמר קדיש אחריו.

כתב רמ"א יש מקומות שנוהגין לקרוא לתוקע ממניין ה' עולים, ומשנה ברורה הוסיף שנהגו גם אותו שעולה מוסף, וכן בוים כיפור קוראים אותו, ואם מקבל שכר על התפילה אין נוהגין לקרוא.

סעיף ג

בני אדם החבושים בבית האסורים אין מביאין אצלם ס"ת, אפילו בראש השנה ויום הכפורים (וע"ל ספק ספיקא קל"ה).

לא מביאין ס"ת לחבוש בבית האסורים

דין השלחן ערוך כמבואר במרדכי.

סעיף ד

מלין בין קריאת התורה לתקיעת שופר.

ברית בראש השנה

מבואר באשירי לעשות הברית לפני מוסף, תרומת הדשן כי כך היה הסדר מילה ואז עקידה, רוקח השכינה (ברית המילה) אצל התורה, גר"א ברית תדירה יותר מתקיעות, מטה אפרים שתהיה בידם זכות המילה. כשהברית בבית ימולו אחר התפילה ואם הבית קרוב ילכו ויחזרו. משנה ברורה כתב מנהג גדול שתקע בשופר עם דם המילה, ומיהו ינקה פיו מבחוץ וירחץ ידיו משום כבוד הברכה.

סימן תקפה – דין ברכת השופר

סעיף א

צריך לתקוע מעומד. הגה: ונוהגין לתקוע על הבימה במקום שקורין.

תקיעה מעומד

דין השלחן ערוך כמבואר במימוניות מדכתיב 'לכם' ג"ש מקרבן העומר שנאמר בו 'חרמש בקמה' דהיינו קומה. וכן הברכה, ודיעבד יצא בישיבה.

בעת התקיעות, כתב המשנה ברורה אין הציבור צריכים לעמוד לא הטריחום ועתידים לשמוע בעמידה במוסף, ונהגו כן לעמוד ובכל אופן נקראים תקיעות מיושב כי מותרים לשבת, והחזן עומד (מנהג הספרדים לשבת). יחיד השומע תקיעות ל' קולות בלבד, יעמוד.

נוהגין לתקוע על התיבה שזכות התורה יגן עלינו, וראוי ליתן לתוקע צדיק ובלבד שלא תהיה מחלוקת.

סעיף ב

קודם שיתקע יברך: לשמוע קול שופר, ויברך: שהחיינו. הגה: ואין חילוק בין אם יברך לעצמו, או שכבר יצא ומברך להוציא אחרים, אפילו הכי מברך התוקע שתי ברכות הנזכרות (ב"י ותה"ד). **ויתקע תשר"ת ג' פעמים, ותש"ת ג' פעמים, ותר"ת ג' פעמים.** הגה: וטוב לתקוע בצד ימין, אם אפשר לתקוע בכך (מנהגים), וכן יהפוך השופר למעלה, שנאמר: עלה אלהים בתרועה (תהילים מז, ו') (רוקח ומהרי"ל).

ברכת השופר

נחלקו מה הנוסח:

- **ר"ת מחזור ויטרי וסמ"ג** על תקיעת שופר.
- **ראבי"ה ובה"ג** לשמוע בקול שופר.
- **רמב"ם ר' ירוחם וכן פסק שלחן ערוך** לשמוע קול שופר, דיעבד שבירך לתקוע או על תקיעת או לשמוע בקול, יצא. ויברך שהחיינו.

הביאו לו שופר אחר כשהתחיל בראשון, אינו מברך, ואם רק בירך ולא התחיל והחליפו לו שופר צריך לברך אם לא היה לפניו.

תוקע שיצא ובא לברך לאחרים, כתב רמ"א יברך להם ב' הברכות, ומשנה ברורה כתב דווקא כשאינם יודעים לברך לעצמם, ומנהג העולם שמוציא אף כשיודעים לברך ואין למחות בהם כי כן הוא עיקר מדינא.

מסופק אם שמע, ביום ראשון יתקע בלי ברכה וביום השני שחיובו מדרבנן ספק לקולא.

תוקע לצד ימין דכתיב 'והשטן עומד על ימינו לשטנו', ועוד שבשמאל התפילין מגינין. ויהפוך השופר למעלה ולא לצדדים.

סעיף ג

אם התחיל לתקוע ולא יכול להשלים, ישלים אחר ואפילו ג' או ד'. ודי בברכה שבירך הראשון, והוא שיהיו שם התוקעים האחרונים בשעת ברכה. ואפילו אם בירך ולא יכול לתקוע כלל, השני תוקע בלא ברכה ולא הויא ברכה לבטלה.

נתקע באמצע התקיעות

דין השלחן ערוך כמבואר ברא"ש, בירך ותקע ולא יכול להשלים או אפילו בירך ולא התחיל לתקוע ואינו יכול, תוקע אחר, ולא יברך השני אם שמע הברכה או שכבר יצא ידי חובתו קודם לכן.

סעיף ד

אחר תוקע ולא שליח ציבור, כדי שלא יתבלבל. ואם הוא מובטח שחוזר לתפלתו, רשאי לתקוע. הגה: ודווקא תקיעות שעל סדר התפלה אסור לשליח צבור לתקוע. אבל תקיעות שתוקעין מיושב, דהיינו קודם שמתפללין מוסף, מותר לשליח צבור לתקוע (כל בו). ואם אין השליח צבור תוקע מיושב, ראוי שאותו התוקע יתקע גם כן על סדר הברכות. כי המתחיל במצוה אומרים לו: גמור, (רמב"ם וא"ח). נוהגין להקרות לפני התוקע סדר התקיעות מלה במלה כדי שלא יטעה, ונכון הוא.

תקיעה על ידי השליח ציבור

בגמרא מגילה מובא 'העובר לפני התיבה ביום טוב של ראש השנה השני מתקיע', משמע שלא יתקע הש"ץ, ביאר הרא"ש שלא יתבלבל ועל פי זה כתב אם מובטח שחוזר לתפילה מותר, ומשנה ברורה הוסיף שאם יש לו מחזור דינו כמובטח. כתב רמ"א תקיעות דמיושב מותר, ומי שתוקע מיושב יתקע גם מעומד משום מתחיל במצווה אומרים לו גמור. במשנה ברורה כתב מקום שנהגו לחלק התקיעות ימשיכו במנהגם, שעושים לחבב המצוות.

נוהגין להקרות לבעל תוקע סדר התקיעות שלא יטעה, וראוי לתוקע לדעת ההלכות היטב. תוקע שהחליף השופר, אם היה לפניו אינו צריך לברך עליו, ואם לא היה ועוד לא התחיל לתקוע בראשון מברך עליו.

סעיף ה

הנוטל שכר לתקוע שופר בראש השנה, או כדי להתפלל או לתרגם בשבתות וי"ט, אינו רואה מאותו שכר סימן ברכה.

נטילת שכר על התקיעות

בגמרא פסחים מבואר שאינו רואה סימן ברכה, נחלקו אם מותר לקבל שכר על התקיעות:

- **ר' ברוך וטור** אסור.
- **ר' שמואל** מותר, ביאר הבית יוסף שזה בהבלעה ולצורך מצווה.

שלחן ערוך כתב רק אינו רואה סימן ברכה משמע שמותר, משנה ברורה הוסיף שנהגו להקל והחושש לאוסרין לא יקצוב ומה שלקוח אחר כך ייחשב מתנה.

סימן תקפו – דיני שופר של ראש השנה

סעיף א

שופר של ראש השנה מצוותו בשל איל וכפוף. ובדיעבד, כל השופרות כשרים, בין פשוטים בין כפופים, ומצווה בכפופים יותר מבפשוטים. ושל פרה פסול בכל גוונא. וכן קרני רוב החיות שהם עצם אחד ואין להם מבפנים זכרות, פסולים. (וכן שופר מבהמה טמאה, פסול) (ר"ן פ"ד דראש השנה).

סוג השופר הכשר

בגמרא ראש השנה (טז.) תוקעין בשופר של איל שיזכור לנו עקידת יצחק, **ושם** (כו.) משנה ת"ק אסר שופר של פרה מפני שנקרא קרן או משום שמזכיר חטא העגל, ר' יוסי התיר מפני שכל השופרות נקראו קרן. **ושם** (כו:) משנה ת"ק ראש השנה וכיפור יעל פשוט (הכוונה היא שאינו מפותל אבל הוא כן מעוגל לפי צורתו), תעניות איל כפוף. ר' יהודה ראש השנה איל כפוף, כיפור יעל פשוט (לא דיבר על תעניות). ר' לוי ראש השנה וכיפור איל כפוף תעניות פשוט (איל או יעל).

להלכה איזה שופר כשר לראש השנה:

- **רמב"ם** הלכה כלוי רק כבש כפוף (נחלקו ברמב"ם, **מגיד משנה וכסף משנה** אף בדיעבד פסול בשאר, **כל בו וארחות חיים** כוונתו לפסול רק קרן פרה וכשר בכל קרן כפופה).
- **ראב"ד רמב"ן רשב"א ורא"ש** פרה פסול (כת"ק במשנה הראשונה) לכתחילה איל כפוף דיעבד שאר שופרות שאינם פרה (שת"ק במשנה השנייה דיבר בלכתחילה).
- **טור** ד' חילוקים להבנתו בראשונים פרה פסול וכן שופר שאין בו זכרות, שאר שופרות שאינם כפופים אך חלולים שיש בהם זכרות כשר בדיעבד (כגון יעל ועז לאפוקי ראם וצבי), שאר שופרות שהם כפופים לכתחילה, של איל כפוף מצווה מן המובחר.

פסק שלחן ערוך ד' חילוקים בדומה לטור, פרה ושופר שאין בו זכרות פסול, שאר שופרות חלולים בדיעבד כשר ומצווה בכפופים, לכתחילה של איל כפוף (שונה מהטור בשאר שופרות כפופים שהכשיר רק בדיעבד). וכתב משנה ברורה עדיף איל זכר כעין של יצחק אך גם נקבה הוא לכתחילה.

כתב המשנה ברורה מוסיף עד שליש להידור שופר של איל, תיש ועז קודם ליעלים ושאר חיות, שקרוב יותר לשה עזים. מעלת כפוף עדיף ממעלת איל, ולכן עדיף כפוף של יעל מאיל פשוט.

שופר חיה טמאה

הר"ן הניח בצריך עיון אם מותר, **רמ"א** פסול, **משנה ברורה** אם אין לו אחר יתקע בו בלא ברכה, ואם הזדמן לו אחר אחר שתקע בו יתקע בלי ברכה שמא יצא בראשון.

סעיף ב

הגוזל שופר ותקע בו, יצא אפילו לא נתייאשו הבעלים ממנו.

שופר גזול

שופר גזול לא הובא בבבלי, ובירושלמי משמע ששווה לפסול עיר הנדחת, כדלהלן: **בגמרא** ראש השנה (כח.) שופר של עבודה זרה כשר מצוות לאו ליהנות ניתנו של עיר הנדחת פסול מכתת שיעוריה. **בירושלמי** נחלקו בשופר של עבודה זרה ועיר הנדחת וכללה הגמרא גם גזול במחלוקת, רוב האמוראים התירו שאין חיוב לכם בשופר וכן הנאתו היא מקול השופר ולא משופר עצמו, ויש שאסרו.

- « **רמב"ם רא"ש וטור** מותר בגזול, ואין לדמות לפסול עיר הנדחת ששם הוא משום מכתת שיעוריה.
- « **אור זרוע** פסול שבירושלמי השוו לפסול עיר הנדחת, ורואים שבבלי לעניין עיר הנדחת פסלו. ומיהו אם עשה בו שינוי קנה בשינוי כמפורש בירושלמי.

פסק שלחן ערוך יצא אף אם לא התייאשו ממנו, ויכול לברך עליו. **משנה ברורה** לכתחילה לא יתקע, ואף בדיעבד לא יברך.

לתקוע ללא ידיעת חברו מותר דניחא ליה לאיניש משום מצווה, ואפילו כל המאה קולות.

סעיף ג

תקע בשופר של עבודת כוכבים של ישראל, לא יצא. שאינה בטלה עולמית וכתותי מיכתת שעוריה. אבל בשל עבודת כוכבים של עובד כוכבים, וכן במשמשי עבודת כוכבים של עובד כוכבים, לא יתקע. ואם תקע בו, יצא והוא שלא נתכוון לזכות בו. אבל אם נתכוון לזכות בו, לא יצא דהוה ליה עבודת כוכבים של ישראל (ויש מחמירין דאפילו בשל עובד כוכבים אינו יוצא אלא בנתבטל בערב יום טוב) (מרדכי) (וע"ל סי' תרמ"ט סעיף ג').

שופר עבודה זרה

בגמרא ראש השנה לעיל עיר הנדחת פסול משום מכתת שיעוריה, אך של עבודה זרה משמע שמותר. **בגמרא** חולין משמע שגם על שופר עבודה זרה מכתת שיעוריה.

- « **נחלקו** באיזה עבודה זרה אסרה הגמרא בחולין, **תוספות רא"ש רשב"א וטור** בעבודה זרה של ישראל שאי אפשר לבטל, אך גוי שאפשר לבטל לא שייך מכתת שיעוריה. **וכן פסק שלחן ערוך** לכתחילה לא יתקע משום מאוס מעיקר הדין כשר בשל גוי אפילו לא ביטלו, ודווקא שלא התכוון לזכות בשופר שאם התכוון נעשה של ישראל. וכן הכריע המשנה ברורה, והוסיף שיחזור לתקוע בלי ברכה כשיזדמן לו אחר.
- « **ר"ת** גם שופר של עבודה זרה של גוי כל שעדיין לא ביטלו. **וכן פסק רמ"א** כל שעוד לא ביטל לא יוצא בשל גוי.

סעיף ד

שופר של תקרובת עבודת כוכבים, אפילו היה של עובד כוכבים, שתקע בו, לא יצא משום דאינה בטלה עולמית.

שופר תקרובת עבודת כוכבים

דין השלחן ערוך כמבואר בר"ן.

סעיף ה

המודר הנאה משופר, אדם אחר תוקע בו וזה יוצא ידי חובה. אבל אם אמר: קונם לתקיעתו עלי, אסור לתקוע בו אפילו תקיעה של מצווה.

מודר הנאה משופר

בגמרא ראש השנה (כח.) 'המודר הנאה משופר מותר לתקוע לו/בו תקיעה של מצווה'.

נחלקו מה הגירסא ונפקא מינה אם מותר לתקוע הוא עצמו:

- **רמב"ם רא"ש וכן פסק פרי חדש** מותר שגורסים לתקוע בו.
- **כל בו וכן פסק שלחן ערוך** אסור שגורסים לתקוע לו. **משנה ברורה** בשעת הדחק מותר לתקוע הוא עצמו ורק י' קולות דהיינו עיקר הדין (הכוונה תשר"ת תש"ת תר"ת ג' פעמים שהם ל' קולות, כן ביארו האחרונים).

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא ובראשונים הואיל ומצוות לאו ליהנות ניתנו, הנודר משופר מותר לשמוע, ואם אסר על עצמו עצם התקיעה אסור. כתב משנה ברורה אמר סתם קונם שופר מותר לשמוע שלא הדיר עצמו מהתקיעה, ואם נשבע על המצווה שלא ישמע קול שופר, שבועתו לבטלה ולוקה ושומע שאין נשבעים לעבור על המצוות.

סעיף ו

היה קולו עב מאד או דק מאד, כשר, שכל הקולות כשרים בשופר.

קול עבה או דק

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא, והוא הדין אם היה צרוד ויבש.

סעיף ז

אם ניקב, אם לא סתמו אף על פי שנשתנה קולו, כשר (מיהו אם יש שופר אחר אין לתקוע בזה, כי יש אומרים שאין לתקוע בשופר נקוב) (כל בו ותשובת הרא"ש). **ואם סתמו שלא במינו, אף על פי**

שאינו מעכב את התקיעה לאחר סתימה, שחזר קולו לכמות שהיה בתחילה, פסול אפילו נשתייר בו רובו. ואם סתמו במינו, אם נשתייר רובו שלם ולא עכבו הנקבים שנסתמו את התקיעה, אלא חזר קולו לכמות שהיה קודם שניקב, כשר, ואם חסר אחת משלש אלה, פסול. ואם הוא שעת הדחק, שאין שופר אחר מצוי, יש להכשיר בסתמו במינו אם נשתייר רובו, אפילו לא חזר קולו לכמות שהיה. וכן יש להכשיר בסתמו שלא במינו, אם נשתייר רובו וחזר קולו לכמות שהיה בתחילה קודם שניקב.

שופר שהיה בו נקב

משנה בראש השנה ניקב וסתמו אם עיכב התקיעה פסול ואם לא כשר. **בירושלמי** אם לא סתמו כשר.

נקב שלא סתמו נחלקו אם כשר:

- **תוספות** רמב"ן ועוד כשר כירושלמי.
- **יש אומרים בכל בו** תלוי אם ניכר בקול השופר.
- **רא"ש רמב"ם וריטב"א** אין לתקוע בו כשלא סתמו, וגם אם סתמו צריך שלא יעכב.

להלכה:

- **שלחן ערוך** כירושלמי כשר, כתב משנה ברורה הוא הדין אם לא נשאר שיעור תקיעה טפח שלם כשר, אם היה רובו נקוב פסול.
- **רמ"א** חשש לרא"ש אם יש לו שופר אחר לא יתקע אף שיש בו שיעור שופר בלא נקב. וכתב משנה ברורה דווקא שהשתנה קולו על ידי זה.

נקב שסתמו במינו:

במשנה מבואר שתלוי אם מעכב קול השופר, **בברייתא ת"ק** בין במינו בין שלא במינו פסול, **ר' נתן בברייתא** מינו כשר שאינו מינו פסול, ונחלקו לשיטתו מתי הכשיר האם בעינן גם רוב שלא ניקב וגם סתם במינו או מספיק חדא, **ר' יוחנן בלישנא קמא רוב הראשונים ושלחן ערוך** גם רוב וגם מינו, **בלישנא בתרא רי"ץ גיאת** או רוב או סתמו במינו.

להלכה:

- **גאונים רמב"ם רשב"א ור"ן** כר' נתן בלישנא קמא וכדברי המשנה, ג' תנאים מינו רובו ולא השתנה קולו.
- **ר"י ורא"ש** רובו ואחד מב' התנאים או מינו או שלא השתנה קולו.
- **ר' ירוחם** לא השתנה קולו כשר כמשנה, השתנה קולו כר' יוחנן בלישנא קמא רובו ומינו.
- **שלחן ערוך** לכתחילה ג' תנאים כגאונים, שעת הדחק מינו ורובו אף שהשתנה קולו, או רובו שלא מינו שלא השתנה קולו, אך אם ניקב רובו פסול אף כשסתם במינו וחזר קולו (משנה ברורה). כתב משנה ברורה תקע בשעת הדחק והזדמן לו שופר אחר יחזור בלי ברכה.

סעיף ח

נסדק לארכו, פסול. יש אומרים אפילו בכל שהוא פסול, אלא אם כן הדקו הרבה בחוט או במשיחה (ונשתייר שיעור התקיעה ממקום הקשירה ולמעלה לצד הפה) (כל בו)**, ויש אומרים דווקא ברובו. ואם דבקו, כשר אפילו אם דבקו בדבק. ויש מי שאומר שאינו כשר אלא כשדבקו בעצמו, שחיממו באור עד שנפשר וחבר קצותיו זה עם זה. ואם נסדק כולו, אפילו מצד אחד, פסול אפילו חממו באור וחיבר סדקיו זה עם זה.**

נסדק לאורכו

במשנה ראש השנה נסדק לאורכו פסול. שיעור סדק הפוסל מחלוקת:

- **רש"י** תוספות ועוד נסדק כולו.
- **רא"ש** אפילו מיעוט הואיל ועל ידי התקיעה הולך ונפתח עוד. כתבו הראשונים יועיל לקשור וצריך שיהיה שיעור שופר מהפה עד מקום הסדק.
- **הרב המגיד** מעיקר הדין דווקא רובו או כולו אך יש להחמיר אף בנסדק קצת.

להלכה:

פסק שלחן ערוך דעה ראשונה כרא"ש אפילו מעט, ומועיל לקשור הוסיף רמ"א שיהיה שיעור מהסדק לפה השופר. ודעה שניה כרב המגיד רובו, וכתב משנה ברורה לסמוך על דעה זו, ואם נסדק מיעוט כשר אף שאין שיעור שופר שם (משנה ברורה).

נסדק כולו כתב השלחן ערוך לאסור לכולי עלמא, שאין עליו שם שופר שפופרת שהיא חלולה.

דיבוק חלקי השופר

במשנה ראש השנה שופר שנסדק ונדבק פסול וכן דיבק שברי שופרות ותקע. נחלקו בביאור:

- **רש"י** מדובר שנסדק לגמרי לשתי חתיכות.
- **תוספות** נסדק לאורכו בצד אחד.

להדביק בדבק כשנסדק רובו:

- **רש"י ורא"ש** מותר שאין הדבק ניכר.
- **רמב"ן** דווקא על ידי חימום שמחבר חלקיו.
- **שלחן ערוך** בסתם כרש"י וביש כרמב"ן.

כתב משנה ברורה העיקר להתיר אם נשתנה קולו יש להחמיר כשאפשר לתקוע באחר בלי ברכה.

סעיף ט

נסדק לרחבו במיעוטו, כשר. ברובו, פסול אלא אם כן נשאר מהסדק לצד פיו שיעור תקיעה, דהיינו ארבעה גודלים, וכשנשתייר בו כך כשר אפילו אם מעכב את התקיעה. ויש מכשירים בנשתייר אפילו שלא לצד פיו.

שופר שנסדק לרוחבו

מבואר במשנה נסדק לרוחבו צריך שיישאר שיעור תקיעה, ושיעורו שיאחזנו בידו ויראה לכאן ולכאן שהוא ד' גודלים. וכתב הרא"ש וכן פסק שלחן ערוך שאם היה רק במיעוטו נחשב כנקב ומותר.

נחלקו כשנשאר שיעור ד' גודלים לאיזה צד:

- רמב"ם רא"ש ועוד ושלחן ערוך בסתם דווקא סמוך לפיו.
- בעל העיטור ורי"ץ גיאת ושלחן ערוך ביש אומרים אף שלא לצד פיו.
- משנה ברורה סמך בשעת הדחק על בעל העיטור, וכתב עוד שמועיל להדביק בדבק.

בגמרא נידה שיעור שופר טפח שיאחזנו בידו ויראה לכאן ולכאן, נחלקו הראשונים:

- **רא"ש ר"ן וטור וכן פסק שלחן ערוך** שיעורו טפח וצריך שיראה מהצדדים שלא יאמרו תוקע לתוך ידו.
- **רי"ץ גיאת ור"ח** טפח שוחק.
- **רבינו גרשום** ג' טפחים.

אדם עם יד גדולה:

- **טור ור"ן** כתבו שמספיק טפח אדם בינוני.
- **ריטב"א** הצריך לפי שיעור האדם.

סעיף י

דיבק שברי שופרות זה עם זה ועשה מהם שופר, פסול אפילו אם יש בשבר שכנגד פיו שיעור שופר.

דיבק שברי שופרות

דין השלחן ערוך כמבואר במשנה, והוסיף על פי רוב הראשונים אף שיש באחד מהם שיעור שופר, דשופר אחד אמר רחמנא.

סעיף יא

הוסיף עליו כל שהוא, בין במינו בין שלא במינו, פסול אפילו היה בו מתחילה שיעור שופר.

הוסיף על השופר

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא, ופסק השלחן ערוך כרוב הראשונים שלא מועיל אף שיש שיעור שופר, ולא כיש אומרים שהביא הארחות חיים שמועיל.

סעיף יב

הפכו ותקע בו, לא יצא. בין הפכו כדרך שהופכים החלוק שהחזיר פנימי לחיצון, בין שהניחו כמו שהיה אלא שהרחיב את הקצר וקיצר את הרחב (והוא הדין אם תקע במקום הרחב פסול) (ר"ן פ"ב דראש השנה).

הפכו ותקע בו

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא שבעינן דרך העברתו ולכן לא מועיל אם קיצר הרחב ולהיפך. עוד פסק השלחן ערוך שלא מועיל כשהפכו כמו חלוק, כשירושלמי רא"ש ור"ן ולא כיש אומרים ברא"ש שהתירו.

סעיף יג

היה ארוך וקצרו, אם נשאר בו שיעור תקיעה, כשר.

קיצר השופר

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא.

סעיף יד

גרדו מבפנים או מבחוץ עד שעשאו דק מאד כמו גלד, כשר.

עשאו כמין גלד

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא, שהשינוי אינו מחמת דבר אחר אלא מחמת השופר.

סעיף טו

לא הוציא זכרותו אלא נקב בו, כשר. אבל אם הוציא הזכרות ועשה ממנו שופר, כגון שנקב בו, פסול.

ניקב במקום זכרותו

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא ראש השנה.

סעיף טז

צפהו זהב במקום הנחת פה, פסול. שלא במקום הנחת פה, כשר. צפהו זהב מבפנים, פסול. מבחוץ, אם נשתנה קולו מכמות שהיה, פסול, ואם לאו כשר. יש מפרשים מקום הנחת פה היינו עובי השופר לצד פנימי שמניח שם פיו, והצד החיצון מן העובי עצמו קרי שלא במקום הנחת פה. ויש מפרשים דעביו במקום הקצר הוא מקום הנחת פה, ושלא במקום הנחת פה היינו כל אורך השופר מצד הקצר עד צד הרחב.

ציפה השופר בזהב

במקום הנחת פה פסול, שלא במקום הפה פסול, ציפהו זהב בפנים פסול, מבחוץ אם נשתנה קולו פסול אם לא כשר.

נחלקו מהו מקום הנחת פה:

- **ר"ן** צד הפנימי פסול בחוץ כשר.
- **רא"ש וטור** העיגול שעליו מניח הפה (אף הצד החיצון) פסול ומעליו כלפי המשך השופר כשר.

יוצא שלרא"ש גם בחוץ אם הוא בסמוך להנחת הפה פסול, ולר"ן כשר. וכן ציפה מבחוץ סמוך להנחת פיו מלמעלה לרא"ש כשר ולר"ן תלוי אם השתנה קולו. שלחן ערוך הביא ב' הפירושים, וביש בתרא הביא פירוש הרא"ש.

סעיף יז

המציירים בשופר צורות במיני צבעונים כדי לנאותו, לא יפה הם עושים. (אבל מותר לחקוק בשופר עצמו צורות כדי לנאותו) (ב"י).

ציור על שופר

דין השלחן ערוך כמבואר ברמב"ן, ודברי הרמ"א כמבואר בבית יוסף.

סעיף יח

אם נתן זהב על עובי השופר בצד הרחב, היינו הוסיף עליו כל שהוא ופסול.

הוסיף זהב לשופר

דין השלחן ערוך כמבואר ברא"ש.

סעיף יט

הרחיק את השופר ונפח בו ותקע בו, פסול.

הרחיק ותקע

דין השלחן ערוך כמבואר ברמב"ן, וכתב משנה ברורה יחזור ויתקע בלי ברכה שאין דין זה ברור.

סעיף כ

נתן שופר לתוך שופר, אם הפנימי עודף על החיצון משני צדדיו ונתן הפנימי בפיו ותקע בו, כשר. הגה: ולי נראה דאפילו אינו בולט בכל הרחב רק שוה לחיצון, הואיל ובולט לכל הפה ותקע בפנימי יצא, כן נ"ל (כן מוכח מלשון הרא"ש). והוא שלא ישנה קולו במה שהוא נתון בתוך החיצון. ואם לאו, פסול.

נתן שופר לתוך שופר

מבואר בגמרא תלוי אם שמע את קול הפנימי יצא ואם את החיצון לא יצא, ודוגמא להכשיר אם היה בולט הפנימי לחוץ:

- **רא"ש ר"ן טור ושלחן ערוך** כל שנשתנה קול השופר הפנימי פסול.
- **יש אומרים בר' ירוחם** אם שמע את הפנימי אפילו שהשתנה קולו מחמת החיצון יצא. בשלחן ערוך נקט להכשיר כשבולט ורמ"א כתב אפילו ששווה.

סעיף כא

שופר של ראש השנה אין מחללין עליו יום טוב אפילו בדבר שיש בו משום שבות. כיצד, היה השופר בראש האילן או מעבר הנהר ואין לו שופר אלא הוא, אינו עולה באילן ואינו שט על פני המים כדי להביאו. ועל ידי אינו יהודי מותר, דהוי שבות דשבות (פירוש איסור אמירה לאינו יהודי באיסור דאורייתא הוא משום שבות שאחז"ל לשבות מזה אמירה לא"י ובאיסור דרבנן הוא שבות דשבות). ובמקום מצווה לא גזרו (וע"ל סימן ש"ז).

הולכת שופר חוץ לתחום

דין השלחן ערוך לאסור איסור דרבנן לתקוע כמבואר בגמרא. מה שהתיר שבות דשבות במקום מצווה הוא כדעת ר' יונה והרמב"ם ולא כתוספות שאסרו. משנה ברורה הביא חיי אדם שהתיר לעבור בספינה קטנה בשעת הדחק על ידי שגוי יעבירנו והישראל לא יסייע לו כלל.

סעיף כב

אם אינו יהודי הביא שופר מחוץ לתחום, תוקעין בו. והוא הדין אם עשה אינו יהודי שופר ביום טוב, מותר לתקוע בו.

הבאת השופר מחוץ לתחום על ידי גוי

נחלקו הראשונים:

- **רוקח** אסר.
- **רשב"א מרדכי ומימוניות וכן פסק שלחן ערוך** מותר, שאינו מוקצה ולא נחשב הנאה מצוות לאו ליהנות ניתנו, ואין לחוש שיאמר לו שזו מצווה הבאה בעבירה.

כתב המשנה ברורה ישראל ששלח שופר על ידי גוי והגיע ביום טוב, יש להתיר רק בשעת הדחק, הואיל ושל ישראל צריך הכנה ונחשב מוקצה, ובשעת הדחק יש לסמוך על המתירים שאינו מוקצה הואיל והבעלים לא הקצוהו.

סעיף כג

יכול ליתן בתוכו מים או יין לצחצחו. אבל מי רגלים, אף בחול אסור מפני הכבוד.

צחצוח השופר

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא. אין בזה משום עובדין דחול משום שאינו ניכר שהרי מדיחין כלים ביום טוב.

סימן תקפז – דין התוקע לתוך הבור

סעיף א

התוקע בתוך הבור או בתוך המערה, אותם העומדים בתוך הבור והמערה יצאו. והעומדים בחוץ, אם קול שופר שמעו, יצאו, ואם קול הברה שמעו, לא יצאו. וכן התוקע לתוך חבית גדולה וכיוצא בה, אם קול שופר שמע, יצא, ואם קול הברה שמע, לא יצא.

התוקע בבור

במשנה ראש השנה (כז:) "**התוקע לתוך הבור או לתוך הדות או לתוך הפיטס אם קול שופר שמע יצא ואם קול הברה שמע לא יצא**". **ובגמרא** "**אמר רב הונא לא שנו אלא לאותן העומדים על שפת הבור אבל אותן העומדין בבור יצאו**".

להלכה העומדים בתוך הבור והדות יצאו, נחלקו הראשונים על אלו שבחוץ אם ודאי לא יצאו או שזה תלוי בשמיעתם:

- **רש"י ורמב"ם וכן פסק שלחן ערוך** תלוי אם שמעו קול הברה או קול שופר, כפשטות דברי ר' הונא.
- **רא"ש וטור** אינו תלוי ולא יצאו וכוונת ר' הונא לפרש שודאי שמעו קול הברה.
- **משנה ברורה** יש לחוש לרא"ש וטור ולחזור לשמוע שוב בלי ברכה.

הגדרת דות

כתב המשנה ברורה כמגן אברהם דות הוא בנין תחת הקרקע ואם רובו מעל הקרקע יוצאים בו ידי חובה גם אותם שבחוץ, ודלא כאליה רבה שהחמיר בכל מקום שיש כתלים גבוהים להחשיבו כדות אף שהוא העל הקרקע.

אדם הנמצא בתוך חבית

כתב הר"ן שאם הוא בתוך החבית יוצא ידי חובה, ושדעת הרמב"ם שלא יצא ידי חובה אלא אם מדובר בחבית גדולה. **משנה ברורה** כתב שיחזור לשמוע בלי ברכה אלא אם ברור לוט ששמע קול שופר.

סעיף ב

אם התחיל לתקוע בבור ועלה חוץ לבור וגמרה, יצא, שכל מה ששמע בין בפנים בין בחוץ היה קול שופר. הגה: וכן אותם שהיו בבור בתחלת התקיעה (גמרא).

התוקע ועלה יחד עם השופר

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא וקמ"ל שלא חוששים שתוך כדי העלייה לא שמע השופר.

הנמצא בתוך בור ושמע מבחוץ קול תקיעה, כתב המשנה ברורה לחשוש ולתקוע שוב בלי ברכה. הנמצא חוץ לבור ושופרו בתוך הבור, אותם שבתוך הבור יצאו, והוא לא יצא אלא אם ברור לו ששמע קול שופר.

סעיף ג

השומע מקצת תקיעה שלא בחיוב, ומקצתה בחיוב. **או** שאמר לתוקע כמתעסק: כוון להוציאני ידי חובתי, ותקע ומשך בה שיעור תקיעה, **לא יצא. ויש אומרים שיצא אי איכא שיעור תקיעה בחיוב.** הגה: והוא הדין אם שמע מקצת התקיעה קול הברה, כגון שהיה התוקע בבור והוא עומד בחוץ ובאמצע התקיעה יצא לחוץ (טור).

שמע תקיעה בסתמא ואחר כך התכוון לצאת ידי חובה

שמע או כוון לצאת רק בהמשך התקיעה, דין השלחן ערוך בסתם שלא יצא כדעת **בעל העיטור ר' ירוחם ורא"ש**, והיש אומרים הוא **משמעות הטור**. **משנה ברורה** סבר שיחזור בלי ברכה וטוב שישמע הברכה מאחר. רמ"א הוסיף הוא הדין כששמע בתחילה קול הברה ואחר כך קול שופר.

כתב משנה ברורה להיזהר שלא להשמיע כיחו וניעו בתקיעות שלא תפסק שמיעתו. ולכן הילדים יהיה אצל אימותיהם שפטורות מתקיעה, וקטנים שהגיעו לחינוך מצווה להביאם ויאיים עליהם שישתקו.

סימן תקפח – זמן תקיעת שופר

סעיף א

זמן תקיעת שופר ביום ולא בלילה. ומצותה משעת הנץ החמה ואילך, ואם תקע משעלה עמוד השחר יצא. ואם שמע מקצת תקיעה קודם שעלה עמוד השחר, ומקצתה אחר שעלה עמוד השחר, לא יצא. הגה: ואם היה שיעור תקיעה במה ששמע ביום, נתבאר בסימן תקפ"ז סעיף ג'.

זמן תקיעת שופר

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא, תקיעה היא ביום מעלות הוא יום אך לא בקיאין ולכן לתחילה יתקע מהנץ ובדיעבד מעלות מועיל. קודם עלות ונמשך לאחר עלות לא יצא שצריך שיעור, ואף אם היה שיעור במה שאחר עלות לא יצא כדין תקיעה שתחילתה אינו כהוגן לעיל סימן קודם.

כתב משנה ברורה תיקנת חכמים לתקוע במוסף, ולכן גם יחיד התוקע ידקדק לתקוע אחר ג' שעות שתקיעתו תהיה בזמן שהציבור תוקעים.

סעיף ב

שמע ט' תקיעות בט' שעות ביום, יצא ואפילו הם מט' בני אדם תקיעה מזה ותרועה מזה ותקיעה מזה. ויש אומרים דדווקא בשלא הפסיק ביניהם בקול שופר שאינו ראוי באותה בבא.

שמיעת תקיעות בהפרשי שעות ובהפסקת קולות

פסק השלחן ערוך על פי הגמרא בראש השנה, שמע ט' תקיעות בהפרשי שעות ומכמה בני אדם יצא. כתב המגן אברהם שהה משום אונס שיעור של אותו הסדר, יחזור לתחילת הסדר.

נחלקו הראשונים כאשר הייתה הפסקה על ידי שמיעת תקיעות משופר אחר שלא כסדר:

- **רמב"ן ומגיד משנה** נעשה הפסק.
- **ר"ת רשב"א ובעל המאור** יצא.
- **ר"ן** ראוי להחמיר.
- **שלחן ערוך** הביא להחמיר ביש אומרים, וכתב משנה ברורה יחזור בלי ברכה.

לקמן סימן תק"צ סעיף ח' הביא השלחן ערוך לפסוק כרמב"ן בתוקע שהפסיק בטעות בסדר התקיעות בתקיעה שלא מהמניין.

תרי קלי בשופר

א) שמע ט' תקיעות מט' בני אדם שתקעו כולם ביחד:

- « **רש"י** סבר שיצא, שתרי קלי מתשמעי בשופר.
- « **רי"ף רמב"ם רא"ש ושלחן ערוך** לא יצא, וכתב המשנה ברורה לא הפסיד הברכה אם לא הפסיק בדבר אחר.

ב) שנים שתקעו כאחד את כל התקיעות ואפילו אחד תקע בחצוצרות, כתב רמ"א סעיף ג' שיצא שיהיב דעתיה על השופר שמצווה חביבה בזמנה.

ג) תקעו ג' בני אדם ג' תקיעות בבת אחת:

- « **ר' האי גאון וריב"ש** יצא שתרי קלי משתמעי.
- « **ריטב"א** תרי קלי משתמעי בשופר הוא רק לעניין שלא מפריעים אך לא שיוצא ידי חובה בשניהם, ולכן מועיל לו תקיעת שופר אחד (דהיינו יכוון מתחילה לצאת רק בתקיעה של אחד וממנו ייחשב שיוצא).
- « **משנה ברורה** ראוי להחמיר כריטב"א.

סעיף ג

שמע ט' תקיעות מט' בני אדם שתקעו כולם כאחד, לא יצא, שאין כאן פשוטה לפניה ופשוטה לאחריה. הגה: ואם שנים תקעו כאחד כל הסדר, ואפילו אחד תקע בחצוצרות, יצא דיהיב דעתיה על השופר (הגהות אשירי ומרדכי פ' ראוהו ב"ד).

תקעו ט' כאחד

מבואר לעיל.

סעיף ד

היה זה צריך פשוטה ראשונה וזה צריך פשוטה אחרונה, תקיעה אחת מוציאה את שניהם.

תקיעה אחת לב' סדרי תקיעות

דין השלחן ערוך כמבואר בירושלמי. כתב הט"ז הביאו משנה ברורה תקע תקיעה אחת ארוכה כשיעור ב' תקיעות, והתכוונו לצאת בה אחד בתחילתה ואחד בסופה, לא מועיל שצריך תקיעה שלימה, ואף למאן דאמר לעיל שיכול לכוון על חצי תקיעה כאן לא יוצא הואיל והיה צריך לחלק התקיעה לשתים.

סעיף ה

יום טוב של ראש השנה שחל להיות בשבת אין תוקעין בשופר. הגה: ואסור לטלטלו, אם לא לצורך גופו ומקומו (אור זרוע והגהות אשירי ס"פ במה מדליקין).

ראש השנה שחל בשבת

במשנה ראש השנה מבואר בתחילה בגבולין גזרו במקדש היה מותר, אחר החורבן התקין ריב"ז שיהיו תוקעין בכל מקום שיש בית דין, טעם האיסור שמא יטלטל לילך אצל בקי שאין כולם בקיאין בו.

מה ההיתר בבית דין

- **רי"ף** בית דין גדול ומופלג בדורו.
- **רמב"ם ר"ן ורז"ה** קבוע וסמוך בארץ ישראל, **וכן פסק שלחן ערוך** ולכן אסור לתקוע שהיון אין סמיכה.

כתב רמ"א על פי האור זרוע השופר הוא מוקצה כלי שמלאכתו לאיסור, ואסור אם לא לצורך גופו ומקומו. ומיהו לצורך גופו ומקומו מותר בשבת שחל בה יום טוב, וביום טוב לחודיה אסור הואיל והוקצה למצוותו.

קטן לתקוע בשופר

במשנה בראש השנה ובבריתא מבואר, בראש השנה שחל בחול ובשבת, יש קטן שלא מעכבין אותו מלתקוע אבל לא 'מתעסקין' – מלמדים אותו ויש קטן ש'מתעסקין' – מלמדים אותו, החילוק הוא בין הגיע לחינוך ללא הגיע לחינוך.

נחלקו בביאור הגמרא מה הדין בכל אחד:

- **רש"י ראב"ד ור"ן** הגיע לחינוך מתעסקין שיש מצווה ללמדו, לא הגיע לא מעכבין (הראב"ד והר"ן נקטו שראש השנה שחל בשבת מעכבין שלא יחשבו השומעים שמותר לתקוע, ורק בראש השנה סתם מותר ואין מעכבין).
- **ר"י** הגיע לחינוך לא מלמדין משום שלא תוקעין בשבת אך לא מעכבים שעיקר הדין מותר לתקוע, לא הגיע לחינוך מלמדים שאין חיוב לחנכו להישמר מאיסור.
- **רמב"ם** הגיע לחינוך בשבת מעכבין ביום טוב מלמדין, לא הגיע בשניהם אין מעכבין.

סימן תקפט – מי הם הראוים לתקיעת שופר

סעיף א

כל שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא אחרים ידי חובתן.

אינו מחויב אינו מוציא

דין השלחן ערוך כמבואר במשנה. ומי שחייב אלא שיצא מוציא.

סעיף ב

חרש שוטה וקטן פטורים. וחרש, אפילו מדבר ואינו שומע, אינו מוציא דכיון דאינו שומע לאו בר חיובא הוא. הגה: אבל שומע ואינו מדבר, מוציא אחרים ידי חובתן (ב"י).

חש"ו במצוות שופר

דין השלחן ערוך כמבואר בכל בו. חרש אפילו מדבר אלא שאינו שומע אינו מוציא. שומע ואינו מדבר מוציא. שומע על ידי חצוצרות חייב ומוציא.

סעיף ג

אשה פטורה משום דהוי מצות עשה שהזמן גרמא.

אשה בשופר

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא.

סעיף ד

אנדרוגינוס מוציא את מינו. טומטום, אפילו את מינו אינו מוציא.

טומטום ואנדרוגינוס

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא, מסברא טומטום אינו ידוע מיהו עד שיקרע ולכן אינו מוציא אחר שמא יקרע הראשון ויהיה נקבה והשני זכר, ואנדרוגינוס כן מוציא את מינו ממאי נפשך, ומכל מקום שניהם תוקעים בלי ברכה. שמע זכר מטומטום חוזר בלי ברכה.

סעיף ה

מי שחציו עבד וחציו בן חורין אינו מוציא אפילו עצמו, וצריך שיתקע לו בן חורין להוציאו.

חציו עבד וחציו בן חורין

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא, שאין חציו העבד יכול להוציא את חיובו מחמת שהוא חצי בן חורין.

סעיף ו

אף על פי שנשים פטורות, יכולות לתקוע. וכן אחר שיצא כבר, יכול לתקוע להוציאן, אבל אין מברכות ולא יברכו להן. הגה: והמנהג שהנשים מברכות על מצות עשה שהזמן גרמא על כן גם כאן תברכנה לעצמן, אבל אחרים לא יברכו להן אם כבר יצאו ואין תוקעין רק לנשים, אבל אם תוקעין לאיש המחוייב, מברכין לו אף על פי שכבר יצאו, כמו שנתבאר סימן תקפ"ה סעיף ב' הגהה א' (ד"ע).

אשה הרוצה לתקוע בברכה

בגמרא מבואר שיש מחלוקת אם מעכבים אישה מלתקוע בשופר והוא הדין שאר מצוות שהזמן גרמא, נחלקו לעניין סמיכה ר' יהודה סבר שמעכבין אשה מלסמוך (משום שימוש בקדשים), ור' יוסי ור' שמעון סברו שיכולה. והלכה כר' יוסי ור' שמעון שיכולה אישה לקיים ואין בזה בל תוסיף.

נחלקו לעניין ברכה:

- « **ר"ת רשב"א ורא"ש** יכולות לברך.
- « **רמב"ם רש"י ואגור** לא מברכות שלא יכולות לומר וציוונו. להלכה.
- « **שלחן ערוך** חשש לספק ברכות להקל ולכן לא תברך.
- « **רמ"א** המנהג שנשים מברכות.

התוקע שכבר יצא בעצמו האם יתקע להוציא נשים ידי חובה

נחלקו הראשונים:

- « **העיטור יראים וסמ"ג** לא יתקע משום חילול יום טוב שהרי הוא כבר יצא והשמעת קול אסורה.
- « **רא"ש ראבי"ה ומרדכי** יכול לתקוע לא גרע מקטן שהתירו לו לתקוע כדי להתלמד, ועוד שיש להם מצווה כאינו מצווה ועושה.

להלכה:

- « **שלחן ערוך** מותר אך התוקע לאישה אין מברך (שהרי אפילו היא עצמה פטורה מברכה).

- **רמ"א** (כשלחן ערוך בדין זה) אף שאישה לעצמה מברכת התוקע לה וכבר יצא לא יברך. ולכן (משנה ברורה) או שיתקע קודם שתוקע לציבור, או שהנשים יברכו לעצמן, או שהתוקע יכוון לא לצאת בתקיעות של בית הכנסת.

סעיף ז

המודר הנאה מחבירו מותר לתקוע לו תקיעה של מצווה. ודווקא כשהוא תוקע מאליו להוציאו, **אבל אם אמר לו המודר: תקע והוציאני, אסור.** הגה: ואם אמר: קונם תקיעותיו עלי, בכל ענין אסור (ר"ן).

מודר הנאה לשמוע מחברו

דין השלחן ערוך ורמ"א כמבואר בגמרא ובראשונים, מודר מותר ואם אמר לו תקע והוציאני אסור ואם אמר קונם תקיעותיו אסור.

- **רז"ה** התיר רק תקיעות של ראש השנה אך לא של תענית שהם דרבנן.
- **ר"ן** הכל מותר ולרז"ה יש להקשות מדוע התיר כל המאה קולות שרובם דרבנן.

סעיף ח

המתעסק בתקיעת שופר להתלמד, לא יצא ידי חובתו. וכן השומע מן המתעסק, לא יצא. וכן התוקע לשורר ולא נתכוון לתקיעת מצווה, לא יצא. נתכוון שומע לצאת ידי חובתו, ולא נתכוון התוקע להוציאו. או שנתכוון התוקע להוציאו ולא נתכוון השומע לצאת, לא יצא ידי חובתו עד שיתכוון שומע ומשמיע.

כוונה במצוות שופר

בגמרא ראש השנה **"שלחו ליה לאבוה דשמואל כפאו ואכל מצה יצא וכו', אמר רבא זאת אומרת התוקע לשיר יצא וכו', אלמא קסבר רבא מצות אין צריכות כוונה. אמר ליה ר' זירא לשמעיה איכוון ותקע לי, אלמא קסבר משמיע בעי כוונה. תנאי היא דתניא שומע שומע לעצמו ומשמיע משמיע לפי דרכו** (ולא צריך כוונה) **אמר רבי יוסי בד"א בשליח צבור אבל ביחיד לא יצא עד שיתכוין שומע ומשמיע". מבואר** מחלוקת אמוראים ותנאים אם צריך כוונה לצאת.

עוד במשנה ראש השנה **"והמתעסק לא יצא, והשומע מן המתעסק לא יצא"**, ובגמרא **"והמתעסק לא יצא: הא תוקע לשיר יצא לימא מסייע ליה לרבא דאמר רבא התוקע לשיר יצא דלמא תוקע לשיר נמי מתעסק קרי ליה: והשומע מן המתעסק לא יצא: אבל השומע מן המשמיע לעצמו מאי יצא לימא תיהוי תיובתיה דרבי זירא דאמר ליה רבי זירא לשמעיה איכוון ותקע לי דלמא איידי דתנא רישא מתעסק תנא סיפא נמי מתעסק"**.

נחלקו הראשונים מה המחלוקת בין רבא לר' זירא וכמי הלכה:

- **בה"ג רמב"ם רמב"ן ורא"ש** נחלקו אם מצוות צריכות כוונה, והלכה שצריכות ולכן צריך כוונה מהתוקע והשומע.
- **רי"ץ גיאת** לכולי עלמא צריך כוונה ומחלוקתם היא רק אם צריך כוונה למצוות שופר.
- **רב שרירא** מחלוקתם היא לעניין לכתחילה אבל בדיעבד לכולי עלמא יצא.
- **גאונים ורשב"א** נחלקו והלכה שאין מצוות צריכות כוונה.

להלכה, פסק שלחן ערוך כרוב הראשונים שצריכות, ולכן מתעסק והשומע מהמתעסק, לשורר לא יצא ידי חובה. וכן חייב שתהיה כוונת שומע ומשמיע. כתב משנה ברורה אם בא לבית הכנסת לשמוע אף שלא כיוון ממש בשעה ששמע יצא, יזהר שלא להוציא כיחו וניעו בשעת התקיעות.

הבית יוסף הביא מחלוקת ראשונים במי שכיוון במפורש שאינו רוצה לצאת האם נחשב שיצא:

- **רא"ה** סבר שיצא בעל כרחו.
- **שאר הראשונים** סברו שלא יצא.

סעיף ט

מי שתקע ונתכוון להוציא כל השומע תקיעתו, ושמע השומע ונתכוון לצאת ידי חובתו, אף על פי שאין התוקע מתכוון לפלוני זה ששמע תקיעתו, ואינו יודע, יצא שהרי נתכוון להוציא לכל מי שישמענו. לפיכך מי שהיה מהלך בדרך או יושב בתוך ביתו, ושמע תקיעות משליח צבור, יצא, אם נתכוון לצאת, שהרי שליח ציבור מכוון להוציא את הרבים ידי חובתן.

כוונה להוציא בתקיעה

דין השלחן ערוך כמבואר על פי הגמרא לעיל, שמע ממי שכיוון להוציא השומעים יצא אף שאינו מודע התוקע אליו. אולם התוקע ליחיד לא יצא מי ששומע הואיל ומכוון להוציא אדם אחד מסויים ומסתמא לא כיוונו עליו (משנה ברורה).

סומא חייב בתקיעות ואין להעבירו אף אם מצאו בקי ממנו.

סימן תקצ – סדר הראוי לתקיעת שופר

סעיף א

כמה תקיעות חייב אדם לשמוע בראש השנה, תשע. לפי שנאמר: תרועה ביובל ובראש השנה ג׳ פעמים, וכל תרועה פשוטה לפניה ופשוטה לאחריה, ומפי השמועה למדו שכל תרועות של חדש השביעי אחד הן, בין בראש השנה בין ביום הכיפורים של יובל, תשע תקיעות תוקעין בכל אחד משניהם: תר״ת, תר״ת, תר״ת.

מספר תקיעות החיוב מהתורה

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא ראש השנה. נאמר ג' פעמים תרועה, נאמר ב' פעמים תעבירו מכאן לפשוטה לפני ואחרי. יוצא שלוש שהם תשע.

סעיף ב

תרועה זו האמורה בתורה, נסתפק לנו אם היא היללה שאנו קורים תרועה, או אם היא מה שאנו קורים שברים, או אם הם שניהם יחד. לפיכך, כדי לצאת ידי ספק צריך לתקוע תשר״ת ג׳ פעמים, ותש״ת ג׳ פעמים, ותר״ת ג׳ פעמים.

מספר התקיעות המחויב מספק

בגמרא ראש השנה מבואר דברי ר' אבהו מה שתוקעים תש"ת תר"ת ותשר"ת, משום שיש ספק מהי התרועה גנוחי או ילולי או שתיהן (ולא עושים תרש"ת משום שדרך האדם בתחילה לגנוח קצוב ואז רותת). וכן פסק שלחן ערוך.

מדוע שהתקיעה האחרונה של תשר"ת (כאשר מתחיל בתשר"ת) לא תהיה הראשונה של תש"ת וכן בתר"ת:

- **תוספות** שמא יטעו שבתש"ת מספיק ש"ת.
- **רא"ש** כיוון שהייתה לשם תשר"ת לא רצו שתעלה לתר"ת.
- **רא"ם** מצוות צריכות כוונה צריך שיידע לשם מה תוקע ולא מועיל להתנות, שאז אין בידו לא ראשונה ולא אחרונה.
- **מרמ"א** לקמן סעיף ו' משמע שהבין כתוספות שפסק בדיעבד יצא אם לא תקע לתחילת תש"ת.

ביאור דברי ר' אבהו שמסופקים מהי התרועה:

- **ר' האי וריטב"א** לאחד מנהגי המקומות שיש היו עושים שברים יש תרועה ויש שניהם, ומעיקר הדין כל מה שנהגו לעשות תרועה היו יוצאים ידי חובה.

» **רמב"ם סמ"ג ושלחן ערוך** הספק הוא מה התרועה שיוצאים בה ידי חובה ולכן אם לא תקע תשר"ת תש"ת ותר"ת לא יוצא ידי חובה.

סעיף ג

י"א ששיעור תקיעה כתרועה, ושיעור תרועה כשלשה יבבות דהיינו ג' כחות בעלמא כל שהוא והם נקראין טרומיטין. ולפי זה צריך ליזהר שלא יאריך בשבר כשלשה טרומיטין, (וי"א דאין לחוש אם האריך בשברים קצת, ובלבד שלא יאריך יותר מדאי) (וכן נוהגין) (מרדכי והגהות אשירי פי"ט), שאם כן יצא מכלל שבר ונעשה תקיעה. וצריך להאריך בתקיעה של תשר"ת יותר מבשל תש"ת, ובשל תש"ת יותר מבשל תר"ת. ומיהו אם מאריך הרבה בכל תקיעה אין לחוש, שאין לה שיעור למעלה. וכן בתרועה יכול להאריך בה כמו שירצה. וכן אם מוסיף על ג' שברים ועושה ד' או ה', אין לחוש. וי"א ששיעור יבבא ג' טרומיטין. ושיעור תרועה כשלשה יבבות, שהם ט' טרומיטין. ושיעור תקיעה ג"כ תשעה טרומיטין, כתרועה. ולפי זה אין לחוש אם האריך קצת בשברים, וצריך להאריך בתקיעה של תשר"ת כשיעור י"ב טרומיטין. ומי שלא האריך בתקיעה כשיעור הזה והאריך בשברים, לא קיים מצווה לא כמר ולא כמר.

שיעור התקיעות

במשנה ראש השנה מבואר שיעור תקיעה כתרועה, ושיעור תרועה הוא שלוש יבבות ולפי זה יש להיזהר לא להאריך בשבר שלא יהא כתרועה. **א)** יש מחלוקת מהי התרועה האם קול אחד ארוך עם רעידות או הרבה קולות מהירים קצרים מופסקים. **ב)** יש עוד מחלוקת מה שיעור השברים האם להפסיק בהם או רק להרעיד. **ג)** יש עוד מחלוקת מה השיעור של התקיעה השברים והתרועה.

א) מהו קול תרועה:

» **רש"י תוספות ורא"ש** קולות קצרים מופסקים ביניהם.

» **עיטור ורמב"ם** יללה מתמשכת (מנהג התימנים). הלכה כרש"י וסיעתו.

ב) מהו קול השברים:

» **רש"י** מעט יותר ארוכים מיבבות.

» **רמב"ם** 'האנחה שיאנח האדם פעם אחר פעם'.

» **עיטור וטור** ג' קולות קטנים מופסקים.

» **רמב"ן** קולות יבבות ארוכים בלי הפסקות.

ג) אורך התקיעות, במשנה מבואר תקיעה ותרועה כשיעור שלוש יבבות. מהו שלוש יבבות:

- « **רש"י ר"ח רא"ש מרדכי** שלוש קולות בעלמא, זה שיעור תקיעה ותרועה, ושיעור שברים הוא כמבואר לעיל קצת יותר ארוך מתרועה, ויש להיזהר בתקיעה של תשר"ת שתהיה ארוכה כשיעור הש"ר (יוצא שהשברים והתרועה כל אחד רק ג' קולות וההבדל הוא רק באריכות הקול ששבר הוא מעט יותר מתרועה).
- « **ריב"א ריב"ם בעל העיטור וסמ"ג** יבבא היא ג' כוחות של כל שהוא, נמצא שג' יבבות הם ט' קולות כל שהוא, שברים הם ג' קולות בשיעור ט' טרומיטין, ותרועה היא ט' קולות טרומיטין, ותקיעה צריכה להיות תמיד כשיעור התרועה שלה ולכן יש להיזהר בתקיעה של תשר"ת שתהיה ארוכה כשיעור הש"ר ותהיה כל תקיעה י"ח טרומיטין. .
- « **ראב"ד רמב"ן רשב"א ומגיד משנה** ביארו כריב"א, אלא ששיעור התקיעה לעולם ט' טרומיטין.
- « **רמב"ם** שיעור תקיעה הוא כשיעור חצי מהתרועה.

להלכה:

- « **השלחן ערוך** הביא יש ויש ודעת ריב"א באחרונה.
- « **משנה ברורה** כתב להקל בדיעבד מי שתקע כרש"י.

שיעור השבר

לאחר שהתבאר דעת השלחן ערוך כריב"א ששיעור התרועה והתקיעה הוא ט' טרומיטין, ועל כן אף השברים הם ט' טרומיטין בחלוקה של כל שבר ג' טרומיטין:

- « **הר"ן והבית יוסף** לא יאריך בשברים יותר מג' שברים בינונים שלא יהפוך השבר להיות כתקיעה פשוטה.
- « **ר"י תרומת הדשן והאשירי** לא צריך לחשוש אם מאריך כל שעושה הפסקות ומחלק אותם, וכתב **רמ"א** שכך נהגו.
- « **משנה ברורה סיכם** למעשה תקיעה צריכה להיות ט' טרומיטין ובתשר"ת י"ח, שברים צריך להיות שכל שבר לא יהיה יותר מט' טרומיטין שזה כבר שיעור תקיעה, תרועה צריך להיות כשיעור ט' כוחות. ואין בעיה להאריך בתרועה ובתקיעה.

סעיף ד

ג' שברים צריך לעשותם בנשימה אחת, אבל ג' שברים ותרועה דתשר"ת י"א שאינו צריך לעשותם בנשימה אחת, והוא שלא ישהה בהפסקה יותר מכדי נשימה, וי"א שצריך לעשותם בנשימה אחת. ויר א שמים יצא ידי כולם, ובתקיעות דמיושב יעשה בנשימה אחת. ובתקיעות דמעומד יעשה בב' נשימות. הגה: והמנהג הפשוט לעשות הכל בב' נשימות, ואין לשנות.

נשימות בתקיעות

הגמרא בסוכה דנה לעניין הפסקה בין תקיעה לתרועה שאסור להפסיק אליבא דר' יהודה, שסבר ששתיהן מצווה אחת. משמע שבין השברים אסור להפסיק לנשימה, **וכן פסק שלחן ערוך**.

נחלקו אם צריך לנשום בין השברים לתרועה בתקיעות תשר"ת:

- **ר"ת ראבי"ה מרדכי** צריך שאין דרך לנשום ולגנוח בלא הפסקה.
- **רמב"ן רשב"א רא"ש** אין לנשום שהם מצווה אחת שמבואר לעיל שלא מפסיקים, ומכל מקום צריך הפסקה קטנה.
- **תרומת הדשן ושלחן ערוך** תקיעות דמיושב בנשימה אחת ומעומד בב' נשימות.
- **רמ"א** המנהג כר"ת להפסיק.

סעיף ה

אם תקע תר"ת בנשימה אחת, יצא. ויש מי שאומר שלא יצא.

תר"ת בנשימה אחת

דין השלחן ערוך בסתם הוא דעת **ר"ן וטור** וכן דעת המשנה ברורה, דין השלחן ערוך ביש הוא דעת **התוספתא**.

סעיף ו

אם האריך בתקיעה אחרונה של תשר"ת כשיעור ב' תקיעות, כדי שתעלה לשם תקיעה אחרונה של תשר"ת ובשביל הראשונה של תש"ת, לא עלתה לו אלא בשביל תקיעה אחת. וי"א שאפילו בשביל אחת לא עלתה לו. הגה: ואם תקע תקיעה אחת בין ב' סדרים והתנה שאיזה מן הסדרים הוא הנכון תעלה לו אותה תקיעה, יצא (ב"י).

האריך בתקיעה אחרונה להחשיבה לב' סדרים

האריך בתקיעה אחרונה של תשר"ת כדי שתעלה לסדר הבא של תש"ת, נחלקו אם יוצא ידי חובה של אחת. דין השלחן ערוך בסתם הוא כדברי המשנה בראש השנה וכן פסקו **רמב"ם רמב"ן רשב"א ועוד**, דין השלחן ערוך ביש אומרים הוא דעת **הירושלמי** שלא יצא כלל הואיל ואין כאן לא התחלה ולא סוף.

כתב רמ"א אם תקע תקיעה אחת בין ב' סדרים, דהיינו תשר"ת ש"ת והתנה שאיזה מן הסדרים הוא הנכון תעלה לו אותה תקיעה, יצא. ומכל מקום לכתחילה לא תיקנו כך כדי שלא יבואו לטעות.

סעיף ז

אם טעה בתשר״ת ואחר שתקע ב׳ שברים טעה והתחיל להריע, אם נזכר מיד יתקע שבר אחר. ואם לא נזכר עד שגמר התרועה שהתחיל בה בטעות, לא הפסיד התקיעה הראשונה שתקע, אלא חוזר ותוקע ג׳ שברים ומריע ותוקע. אבל אם אירע בתש״ת או תר״ת, הפסיד גם תקיעה ראשונה.

טעה בתשר"ת ותקע רק ב' שברים

מעשה היה במגנצא שהתבלבל התוקע ותקע רק ב' שברים, נחלקו הראשונים מה הדין כשסיים התרועה וכשלא סיים מתי יש להחשיבו כנתקל בשברים ומתי צריך לחזור ולהיכן:

- **ראב"ן** לא סיים יתקע השבר ויחזור לתרועה לא הוי הפסק, סיים יחזור מתחילת התשר"ת.
- **מרדכי בשם ר' יואל וב"ח** בין סיים בין לא סיים חוזר מתחילת השברים ולא צריך מתחילת התקיעה.
- **רא"ש וכן פסק שלחן ערוך** לא סיים יתקע השבר ויחזור לתרועה לא הוי הפסק, סיים יחזור מתחילת השברים. **גר"א** פסק כרא"ש דווקא כשלא נשם בין השברים לתרועה. **משנה ברורה** כתב מעיקר הדין הלכה כרא"ש ולכתחילה ינהג כמרדכי.

עוד כתב השלחן ערוך, אבל אם אירע בתש"ת שעשה רק ב' שברים והמשיך לתרועה, או בתר"ת שהתחיל תרועה ועצר לעשות שבר, חוזר גם על התקיעה הראשונה, מאחר שהטעות היא לא קשורה לסדר אותה תקיעה.

סעיף ח

אם הפסיק בתרועה בין תקיעה לשברים, או שהפסיק בשברים בין תרועה לתקיעה, וכן אם הריע ב׳ תרועות זו אחר זו, או שתקע אחר התרועה תקיעה כמתעסק שלא לשם תקיעה והפסיק בה בין תרועה לתקיעה. או לאחר שתקע שלשה שברים שתק והפסיק ואחר כך תקע שברים אחרים, ואפילו שבר אחד, בכל אלו הוי הפסק והפסיד גם תקיעה ראשונה.

הפסק בתקיעה נוספת

מדברי ר' אבהו שביאר מדוע תוקעים תשר"ת תש"ת ותר"ת שהוא ספק מהי התרועה, מבואר שתקיעה שאינה מן המניין עושה הפסק, שאם לא כן היה תוקע רק תשר"ת ויוצא ידי חובת תרועה ממאי נפשך (אם היא שברים ואם היא תרועה הרי עשה שניהם). **הקשה הר"ן** מדוע לא יהא כשומע ט' תקיעות בט' שעות שיוצא ידי חובה אף שיש הפסק, תירץ **ר"ת** ר' אבהו חשש לר' יהודה שאסור להפסיק בין התקיעות (נמצא שלחכמים אמור להועיל תשר"ת בלבד). עוד תירץ **ר"ת** שמיעת ט' קולות

בט' שעות היא דיעבד. **רמב"ן** מה שמועיל לשמוע ט' תקיעות בט' שעות הוא כשלא היה הפסק ביניהם של תקיעה אחרת שלא מהמניין. **והביאו שלחן ערוך** לעיל תקפ"ח סעיף ב' ביש אומרים.

כאשר הפסיק באמצע הסדר בתרועה שלא מהמניין נחלקו הראשונים:

- « **משמע** מתירוצי ר"ת לא נחשב הפסק.
- « **רמב"ן ראבי"ה רא"ש ר"ן ועוד** הוי הפסק, ולכן לא יצא ידי חובה במקרים הבאים:

א) **הפסיק** בתרועה בין תקיעה לשברים. כתב המשנה ברורה בתש"ת או בתר"ת ברור שלא יוצא, נחלקו בתשר"ת **יש אומרים** שלא יצא הואיל והפסיד, **ויש אומרים** שיצא הואיל התרועה שייכת בסדר זה אלא שהקדימה, ויחזור לעשות השברים ותקיעה אחרונה.

ב) **או** הפסיק בשברים בין תרועה לתקיעה.

ג) **או** הריע שתי תרועות זו אחר זו, דהיינו בתר"ת עשה ב' תרועות. כתב משנה ברורה דווקא כשהפסיק ביניהם בנשימה שאם לא כן הוי תרועה ארוכה.

ד) **תקע** אחר התרועה תקיעה שלא לשם תקיעה אלא כמתעסק. **מגן אברהם** היקל בזה, **והבאור הלכה** כתב לחוש לשלחן ערוך להחמיר.

ה) **לאחר** שתקע ג' שברים חזר ותקע עוד שבר. כתב משנה ברורה דווקא שיצא השבר כראוי והפסיק בינו לשאר השברים בנשימה, אך אם לא הפסיק יכול להיחשב כשברים נוספים שאינם מעכבים אם הוסיף.

כתב המשנה ברורה אם סיים סדר תקיעות ואחר שהתחיל בסדר הבא ראה שטעה בקודם אינו צריך להפסיק אלא יסיים מה שהוא עכשיו ואחר כל יחזור לקודם. ולא יסמוך על כך שיתקן בתקיעות מעומד הואיל ועכשיו בירך צריך לעשות כהוגן.

עוד כתב המשנה ברורה מנהג להאריך בגוף התרועה לעשותו ארוך, וכתב שיש לחוש שיעשה התרועה תקיעה או שבר. וכן יש בעלי תוקע שאינם מומחים ומאריכין בתחילת התרועה עד שנראה כתקיעה.

סעיף ט

אם תקע שני תשר״ת, או שני תש״ת, או שני תר״ת כהוגן וטעה בשלישי, אין צריך לחזור אלא לאחרון שטעה בו. אם תקע בצד הרחב של השופר, לא יצא. הגה: ואחר שתקעו אומר השליח לבור פסוק אשרי העם יודעי תרועה, ואשרי, ומחזירין הספר למקומו.

טעה בסוף הסדר בסימן השלישי

דין השלחן ערוך כמבואר ברמב"ן ולא כיש אומרים שהביא הטור. תקע בצד הרחב לא יצא כמבואר לעיל סימן תקפ"ו. דין הרמ"א להחזיר הספר אחרי וכן נהגו, אולם בני תימן נהגו כרמב"ם להחזירו קודם התקיעות.

סימן תקצא – סדר תפלת מוסף ביחיד

סעיף א

יתפללו הצבור בלחש תפלת מוסף ט' ברכות, ושליח צבור יתפלל גם כן עמהם בלחש.

תפילת מוסף ליחיד

כיצד לנהוג בתפילות הש"ץ והיחיד:

משנה ראש השנה "**כשם ששליח צבור חייב כך כל יחיד ויחיד חייב רבן גמליאל אומר שליח צבור מוציא את הרבים ידי חובתן**". **ובגמרא** מבואר שמחלוקתם היא אף ברכות של ראש השנה ויום כיפור, ונחלקו כמי הלכה "**א"ר יוחנן הלכה כרבן גמליאל בברכות של ראש השנה ושל יום הכיפורים וכו' משום דאוושי ברכות. אמר רבי שמעון חסידא לא פטר רבן גמליאל אלא עם שבשדות מ"ט משום דאניסי במלאכה אבל בעיר לא**". מבואר לר' יוחנן הלכה כרבן גמליאל בראש השנה ויום כיפור לכל אדם, ור' שמעון חסידא סבר שפטר רק את העם שבשדות שלא יכולים לבוא לבית הכנסת.

להלכה נחלקו הראשונים:

- **רי"ף ורא"ש** כרבן גמליאל שיוצאים ידי חובה, מי שבעיר חייב לבוא לשמוע השליח ציבור ועם שבשדות פטורים ויוצאים ידי חובה על ידי תפילתו. **טור** הוסיף טוב שיתפלל כל אחד בפני עצמו משום שלא בקיאין להטות אוזנם ולצאת ידי חובה כראוי.
- **בעל העיטור** הש"ץ לא מוציא אלא את מי שאינו בקי, אך מי שבקי אין השליח ציבור מוציאו. ביאר בית יוסף שסבר שרבן גמליאל לא פטר אלא העם שבשדות ואלא מי שאינו בקי.
- **רמב"ם** כל השנה אין השליח ציבור מוציא אלא רקמי שאינו בקי, בראש השנה ויום כיפור שהברכות ארוכות מוציא גם את הבקי. ביאר הבית יוסף דעת הרמב"ם שהחילוק בין בקי לשאינו הוא רק בשאר השנה.
- **ריב"ש** מנהג קטלוניא שמתפללים כולם לחש וחוזר הש"ץ החזרה וזה מנהג בני תורה, אבל בארגו"ן הש"ץ תפלל יחד עם הציבור מפני שאינם בקיאים.

פסק שלחן ערוך כדברי ריב"ש מנהג קטלוניא.

כמה ברכות יש בתפילת מוסף

- **דעת הגאונים** הציבור שבע ושליח ציבור תשע.
- **רי"ץ גיאת ורא"ש וכן פסק השלחן ערוך** שכן המנהג, כולם מתפללים תשע.

סעיף ב

המנהג פשוט בכל בני ספרד שאין מזכירין פסוקי קרבן מוסף כלל. הגה: והמנהג הפשוט באשכנז ובגלילות אלו לומר פסוקי מוסף ראש השנה, ואין אומרים פסוקי מוסף ר"ח אלא אומרים: מלבד עולת החודש ומנחתה ועולת התמיד וכו' ושני שעירים לכפר ושני תמידין כהלכתן (טור). ואומרים ג"כ מוספי יום הזכרון (ר"ן סוף ראש השנה ורבינו ירוחם וכל בו).

הזכרת פסוקי קרבן מוסף

בגמרא ראש השנה "**אמר רב חננאל אמר רב כיון שאמר ובתורתך כתוב לאמר שוב אינו צריך**". נחלקו במה דיבר רב והאם צריך להזכיר פסוקי הקרבנות:

- « **ר"ת בשם רבותיו של רש"י** פסוקי קורבנות לעולם צריך להזכיר ור' חננאל דיבר על הזכרת מלכויות זכרונות ושופרות שלא חייב לאומרם, **רש"י** הקשה ממה שאמרו לא יפחות מי' פסוקים במלכויות וכו', ותירץ ר"ת דהיינו כשהתחיל לא יפחות אך אינו חייב להתחיל. **הרא"ש** הקשה איך על פסוקי מוסף שלא נזכרו במשנה ובגמרא לא הקילו וחייב להזכיר ומלכויות וכו' יכול לומר 'ככתוב בתורתך' נמצא שהעיקר טפל והטפל עיקר.
- « **רש"י רמב"ם ורא"ש** לא חייב ונהגו לא לומר כדי שלא יתבלבלו ויכול לומר 'ככתוב בתורתך', ופסוקי מוסף של שבת ור"ח נהגו לאומרם מפני שרגילים בהם.

להלכה: שלחן ערוך כרש"י וסיעתו רק בשבת ור"ח ולא בשאר חגים, **רמ"א** כר"ת תמיד מזכירים פסוקי מוסף.

סעיף ג

צריך לומר: **את מוספי יום הזכרון, כדי לכלול גם מוסף ר"ח. וגם ביום שני יאמר: את מוספי.**

הזכרת פסוקי ראש חודש במוסף של ראש השנה

על פי המבואר שנהגו להזכיר פסוקי ראש חודש ושבת לכולי עלמא. נחלקו כיצד ינהג בראש השנה שהוא גם ראש חודש בעצם:

- « **ר"ת** לא צריך מספיק שאומר 'מלבד עולת החודש', ושעיר החטאת של ראש חודש יאמר 'ושני שעירים לכפר' (אחד של ראש השנה ואחד של ר"ח).
- « **ר"ן ור' ירוחם** שלא מזכירים שלא יבואו לומר שהיום השני הוא עיקר ראש השנה (שבראש חודש היום השני הוא העיקר), ואומרים 'את מוספי הזיכרון'.
- « **גדולי מגנצא והערוך** לא מזכירים כלל גם לא מלבד עולת החודש שלא יבואו למנות המועדים מיום השני של ראש השנה.

- **בעל העיטור** מזכירים פסוקי ר"ח אך לא צריך לומר 'את יום ראש חודש' כיוון שאומרים את יום הזיכרון.

פסק שלחן ערוך כר"ן לא מזכירים הפסוקים ומזכירים מוספי יום הזיכרון, וכן כתב רמ"א בסעיף ב' והוסיף לומר 'מלבד עולת החודש ושני שעירים'. **עוד** פסק שלחן ערוך לומר גם ביום השני 'מוספי', כן משמע מהר"ן ור' ירוחם ולא כהכל בו.

המשנה ברורה סיכם מדוע לא אומרים ראש חודש, שלא יאמרו שהיום השני חשוב יותר, שלא לתת ליום מעלה מצד ר"ח שיש לו מעלה גדולה יותר שהוא יום ראש השנה, נכלל במה שאומרים יום הזיכרון שנאמר בו בכסה ליום חגנו שמתכסה בו הלבנה, שלא יבואו לטעות במניין המועדים.

כתב המשנה ברורה אם אמר מוסף ולא מוספי ביום הראשון חוזר וביום השני אינו חוזר שתיקנו לומר בו רק כדי שלא יזלזלו ביום השני.

סעיף ד

אומרים עשרה פסוקים של מלכיות, וי' של זכרונות, וי' של שופרות בכל ברכה. ג' מהם של תורה, ג' של כתובים, ג' של נביאים וא' של תורה. ואם רצה להוסיף על אלו י', רשאי (מיהו אם לא התחיל בשום פסוק רק אמר: ובתורתך כתוב לאמר, יצא) (טור).

אמירת פסוקי מלכויות זכרונות ושופרות

משנה ראש השנה **"אין פוחתין מעשרה מלכיות מעשרה זכרונות מעשרה שופרות ר' יוחנן בן נורי אומר אם אמר ג' ג' מכולן יצא"**. ובגמרא אמר שמואל הלכה כר' יוחנן בן נורי. **נחלקו** אם צריך לומר ג' מכל אחד אחד שיוצא יחד ג' או שצריך לומר ג' מכל סדר שיוצא יחד ט', **רש"י** ג' מכל סדר אחד מתורה אחד מנביאים ואחד מכתובים יוצא יחד ט', **מגיד משנה** אחד לכל סדר יוצא סך הכול ג'.

דין אמירת מלכויות וכו' מבואר במשנה וכן פסק שלחן ערוך, והוסיף על פי הראשונים שיכול להוסיף על פסוקים אלו.

דיעבד שלא אמר: הבאנו לעיל המשנה **"אמר רב חננאל אמר רב כיון שאמר ובתורתך כתוב לאמר שוב אינו צריך"**, נחלקו האם דיבר על פסוקי מוסף או על מלכויות וכו':

- **ר"ת** היקל אם לא הזכיר מלכויות וכו' ואמר 'ובתורתך' יצא ידי חובה, כדבר ר' חננאל.
- **רש"י** ר' חננאל מיירי על פסוקי מוסף, ולכן מי שלא הזכיר לא יצא ידי חובה.
- **ר"ן** ר' חננאל סבר כר' יוחנן בן נורי שמספיק ג' פסוקים, ויצא ידי חובה אם אמר 'ובתורתך' 'ובדברי קדשך' ו'על ידי נביאך'.

- **רמב"ם וגאונים** אמר ובתורתך ואמר פסוק של תורה יצא, ביאר הר"ן שסבר כר' חננאל וביאר שצריך לומר פסוק אחד של תורה ובזה יוצא כשאומר שלוש פסוקים כל אחד לסדר אחד.

להלכה:

- **שלחן ערוך** כרש"י לא הזכיר לא יצא.
- **רמ"א** בדיעבד כר"ת לא הזכיר ואמר ובתורתך יצא.
- **משנה ברורה** הוסיף כר"ן שצריך לומר גם ובדברי קדשך ועל ידי נביאך.

מספר וסדר הפסוקים:

משנה ראש השנה "**מתחיל בתורה ומשלים בנביא, ר' יוסי אומר אם השלים בתורה יצא**". ביארה הגמרא דעת ת"ק להשלים בנביא ודעת ר' יוסי לכתחילה להשלים בתורה ובדיעבד בנביא.

מבואר לר' יוסי יש להשלים את הפסוק האחרון מהתורה. וכן פסק שלחן ערוך להלכה, אומר ג' פסוקים תורה עוד ג' כתובים וג' נביאים ומסיים באחד של תורה, מקדים כתובים לנביאים משום שהכתובים הם מתהילים שאמרם דוד וקדמו לנביאים. (יש לעיין מה המקור בכלל לכך שמכניסים פסוקים מנ"ך וכמה פסוקים מכל דבר, ולכאורה הוא מדברי המשנה שכתוב מתחיל בתורה ומשלים בנביא משמע שצריך לומר מהנביא, ורק יוסי שחלק הוא רק על הפסוק הראשון).

סעיף ה

אין אומרים פסוק במלכיות, ולא בזכרונות ולא בשופרות, של פורעניות של ישראל. ואין אומרים פסוק זכרונות של יחיד.

לא יאמר פסוקי פורענות

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא ראש השנה, ופורענות שאינה של ישראל אומרים. זכרונות של יחיד כגון 'זכרני ה' ברצון עמך' לא אומרים.

סעיף ו

יש קורים תגר על מה שנוהגים להשלים פסוקי שופרות בפסוק וביום שמחתכם, שאין מזכיר בו שופר אלא חצוצרות, והרא"ש והר"ן כתבו לקיים המנהג.

השלמת הברכה בפסוקים שונים

הפסקה של התפילה בין הפסוקים: פסוקי 'וביום שמחתכם וכו' ותקעתם בחצוצרות', וכן פסוק 'וזכרתי להם' הנאמרים בהמשך התפילה, הביא **ראבי"ה** ב' דעות אם יש להחשיבם לפסוקי שופרות וזכרונות אף שיש ביניהם הפסק תפילה.

להלכה: מכך שהשלחן ערוך דן על פסוקי חצוצרות משמע שכן נחשבים ממנין הפסוקים.

פסוק 'וביום שמחתכם' אם נחשב ממניין שופרות, הביא השלחן ערוך ב' דעות:

- **רמב"ן ורשב"א** לא מועיל.
- **רא"ש ר"ן ורא"ה** מועיל. האחרונים כתבו שנהגו להזכיר פסוק זה.

סעיף ז

ועקידת יצחק היום לזרעו תזכור, כך היא הנוסחא המפורסמת. והמדקדק לומר: לזרע יעקב תזכור, משנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות ואינו אלא טועה. הגה: ואומרים: עלינו, ומלוך, והשליח לבור מוסיף: אוחילה ושאר פיוטים, כל מקום לפי מנהגו (טור).

חתימת ברכת זכרונות

דין לסיים החתימה ועקידת יצחק היום לזרעו תזכור היא דעת **ריב"ש ושלחן ערוך**, מה שהביא שאומר המדקדק היא דעת **מהרי"ל וט"ז**.

הוספת עלינו לשבח ליחיד

נחלקו אם יוסיף:

- **רב עמרם גאון** כשיש ש"ץ יחיד לא אומר.
- **רב משה גאון** אם יודע יאמר אם לא יודע לא יאמר.
- **כל בו טור בית יוסף ורמ"א** אומרים עלינו לשבח. הוסיף רמ"א לומר ימלוך ואוחילה.

סעיף ח

לא יתפלל ביחיד תפלת מוסף בראש השנה עד אחר ג' שעות היום.

זמן מוסף ביחיד

מבואר בגמרא עבודה זרה יחיד לא יעמוד בתפילת מוסף בג' שעות, משום שהוא זמן שיש כעס וציבור מותר משום שיש להם זכות.

- **רש"י וכן משמע משלחן ערוך** כל ג' שעות.
- **תוספות** רק בשעה השלישית אסור, משום שמלכי האומות משתחווים לעבודה זרה. כתב המשנה ברורה כל יום יש משפט בג' שעות ראשונות, אך הוא לפקידה בעלמא לאותו יום, ובראש השנה הוא משפט לכל השנה ולפעמים לשנים רבות.

סימן תקצב – תפלת מוסף בקול רם וסדר התקיעות

סעיף א

מחזיר שליח צבור התפלה, ותוקעין על סדר הברכות למלכיות תשר"ת פעם אחת, ולזכרונות תש"ת, ולשופרות תר"ת. ועכשיו נוהגים לתקוע למלכיות תשר"ת שלשה פעמים, ולזכרונות תש"ת שלשה פעמים, ולשופרות תר"ת שלשה פעמים. הגה: ויש אומרים שתוקעים תשר"ת למלכיות פעם אחת, וכן לזכרונות, וכן לשופרות (טור בשם ר"ת ומנהגים), וכן המנהג במדינות אלו. ונהגו לומר כל פעם אחר שתקעו: היום הרת עולם, וארשת (מהרי"ל). ואפילו בשבת שאין תוקעין, אומרים: היום הרת עולם, אבל לא ארשת (מנהגים).

סדר התקיעות בתפילה ובסיום

משנה ראש השנה מבואר שתוקעים גם בתפילה אחר מלכויות זכרונות ושופרות. נחלקו איזה תקיעות תוקעים בכל הפסקה, והאם הוא רק בציבור או גם בלחש:

כמי הלכה:

- **רי"ף רמב"ם ורא"ש ושו"י מעיקר הדין** רק בחזרה, מלכויות תשר"ת זכרונות תש"ת ושופרות תר"ת. יוצא יחד עם מיושב מ' תקיעות.
- **ר"ת ור"י טירנ"א ורמ"א בסימן זה** רק בחזרה, מלכויות זכרונות ושופרות תשר"ת בלבד הואיל ויש בו את ב' סוגי התרועה ומעיקר הדין יצא כבר במיושב. יוצא יחד עם מיושב משנה ברורה תקיעות.
- **רמ"א בסימן תקצ"ו** כדעת ר"ת לעניין התקיעות שבתפילה רק בחזרה תשר"ת כל פעם, והוסיף שאחר התפילה עושים עוד ל' תקיעות להשלים מה שהיה אמור להיות בלחש (ולא עשו בלחש כדי לא לבלבל). יוצא יחד עם מיושב ע"ב תקיעות.
- **תוספות ותשב"ץ** רק בחזרה בכל עצירה תשר"ת תש"ת ותר"ת. יוצא יחד עם מיושב ס' תקיעות.
- **מנהג שהביא השלחן ערוך** רק בחזרה מלכויות ג' תשר"ת, זכרונות ג' תש"ת, שופרות ג' תר"ת. ותרועה גדולה בסוף. יוצא יחד עם מיושב ס"א.
- **ערוך וכן מנהג הספרדים והחסידים** בלחש ובחזרה גם בלש וגם בחזרה כל עצירה תשר"ת תש"ת ותר"ת, עוד עשר אחר מוסף ותרועה גדולה בסוף, יוצא יחד עם מיושב ק"א.
- **ר"ח של"ה ומשנה ברורה** כתוספות ותשב"ץ רק בחזרה בכל עצירה תשר"ת תש"ת ותר"ת, אך בסיום התפילה משלימים עוד ל' שלא עשו בלחש שלא יתבלבלו ועוד י' תקיעות בקדיש. יוצא יחד עם מיושב ק'.

כתב רמ"א אחר התקיעות יאמר 'היום הרת עולם' ו'ארשת', בשבץ יאמר היום הרת עולם ולא ארשת. היום הרת עולם הואיל ונברא בו העולם, וגם למאן דאמר בניסן, בתשרי עלה במחשבה.

סעיף ב

יחיד אינו מפסיק לתקוע בברכות, ואפילו יש לו מי שיתקע לו. הגה: אלא תוקעים לו קודם שיתפלל מוסף, ואין צריכין לתקוע לו שנית (כל בו וב"י בשם א"ח).

תקיעות מוסף ביחיד

בגמרא ראש השנה הובא מעשה שרב פפא רצה לתקוע כשהתפלל יחיד ואמר לו רבא שלא יתקע ביחיד, וכן הוראת הברייתא שאין לתקעים אלא בחבר עיר.

להלכה פסקו:

- **כל בו ושלחן ערוך** כרבא והברייתא אין תוקעים ביחיד, וכתב רמ"א שתוקעין לו קודם מוסף וזהו, ואם אין לו מי שיתקע אז יתפלל ויתקע אחר כך.
- **כרמב"ם** שהורה שיחיד יכול להפסיק ולשמוע תקיעות באמצע התפילה.

סעיף ג

לא ישיח, לא התוקע ולא הצבור, בין תקיעות שמיושב לתקיעות שמעומד (מיהו בענין התקיעות והתפלות אין הפסק) (מרדכי ומהרי"ל), ואם דברים בטלים סח אין צריך לחזור ולברך (טור). ואין צריך לומר שלא ישיחו בין ברכה לתקיעות, אם לא בעניין התקיעות.

דיבור בין תקיעות מיושב למעומד

נחלקו כיצד ינהג לעניין ברכה אם דיבר בין התקיעות של מיושב למעומד:

- **רי"ף** רמב"ם רא"ש ורוקח לא חוזר וצריך לגעור בו. וכן פסק שלחן ערוך.
- **מימונית** בשם ר' שמחה חוזר.
- **רז"ה** אין צריך לגעור במי שמדבר שדומה זה למי שבירך והתחיל לאכול והוא באמצע סעודתו.

כתב רמ"א על פי **ראבי"ה** מותר לדבר בעניין התקיעות, **ומהרי"ל** מותר לדבר בעניין התפילה.

דיבור בין הברכה לתקיעות כתב שלחן ערוך שברור שהוא אסור, וכתב משנה ברורה צריך לחזור ולברך. וכתב משנה ברורה לא לומר יהי רצון עד שיסיים תקיעות דמיושב.

דיבור בין שברים לתרועה בתשר"ת בענייני התקיעות, כתב משנה ברורה אף שלא צריך לחזור ולברך צריך לחזור על התקיעות.

סעיף ד

זה שתוקע כשהן יושבין, תוקע על סדר הברכות. הגה: ומיהו אינו מעכב ויכול אחר לתקוע, אלא שראוי לעשות כך. וכבר כתבתי לעיל סימן תקפ"ה.

החלפת תוקעים במיושב ומעומד

כתב הרמב"ם ושלחן ערוך מי שתוקע במיושב תוקע במעומד, ביאר **משנה ברורה** על פי הכל בו והארחות חיים שהוא משום מתחיל במצווה אומרים לו גמור, ולא ככנסת הגדולה שהבין שזה לעיכובא. וכתב רמ"א אינו מעכב אלא שראוי לעשות כך. כתב משנה ברורה כשנהגו להחליף ביניהם אפשר ולא נחשב שזכה הראשון בתקיעות השניות.

סימן תקצג – אם הברכות והתקיעות מעכבות זו את זו

סעיף א

ברכות של ראש השנה ויום הכפורים מעכבות זו את זו, שאם אינו יודע כולם לא יאמר מה שיודע מהם, אלא לא יאמר כלום.

ברכות מעכבות זו את זו

דין השלחן ערוך כמבואר בבריתא בראש השנה, ברכות מעכבות זו את זו ולא יאמר אם לא יודע הכול. כן ביארו **רא"ש רן וטור** וכן פסק שלחן ערוך, **הר"ן** ביאר שאסור לשנות את סדר הברכות.

בתפילה של שאר ימות השנה

נחלקו במי שזוכר רק ברכה אחת, אם יכול לומר רק ברכה אחת:

- **מגן אברהם ומשנה ברורה** יאמר אותה ויוצא ידי חובת תפילה דאורייתא, אך אינו יוצא ידי חובה של תפילת י"ח וטוב שיסמיכה לחברתה.
- **נהר שלום ואליה רבה** לא יאמר ברכה אחת.

סעיף ב

וכן תקיעות מעכבות זו את זו. והני מילי שאינו יודע אלא מקצת הסימן, שלא יעשה אותו מקצת שיודע, אבל תשר"ת, תש"ת, תר"ת אין מעכבין זה את זה, ואם ידע לעשות אחד מהם או שנים, עושה. הגה: אבל הברכות אין מעכבין התקיעות, וכן התקיעות אין מעכבין הברכות ואיזה מהם שיודע, יעשה (טור). וכן סדרן אינו מעכב (ר"ן סוף ראש השנה), ואם התפלל קודם שתקע, יצא.

תקיעות מעכבות זו את זו

דין השלחן ערוך כמבואר בבריתא בראש השנה, תקיעות מעכבות זו את זו ולא יתקע אם לא יודע הכול. כתב שלחן ערוך על פי הראשונים תשר"ת תש"ת תר"ת לא מעכבות זו את זו, וכתב רמ"א ברכות לא מעכבות תקיעות ולהיפך. וכן התפלל קודם שתקע יצא, וכן אם הקדים תש"ת לתשר"ת יצא, אך אם הקדים תרועה לתקיעה לא יצא.

סימן תקצד – יחיד שלא התפלל אין חבירו מוציאו

סעיף א

יחיד שלא תקע, חברו יכול לתקוע לו להוציאו י"ח. **אבל** יחיד **שלא** התפלל ט' ברכות, **אין חברו יכול להוציאו.** הגה: ויש חולקין ואומרים דאם לא יכול להתפלל, חברו יכול להוציאו בתפלתו (ר"ן סוף ראש השנה ומרדכי והגהות אשירי בפ"ק דראש השנה).

להוציא ידי חובה בתפילה

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא, יחיד יכול להוציא חברו בתקיעות.

להוציא בתפילה נחלקו:

- **גאונים וכן פסק שלחן ערוך** לא מוציא ידי חובה.
- **ר"ן מרדכי הביאם רמ"א** מי שאינו בקי יכול לצאת על ידי חברו.

סימן תקצה – מי שאינו בקי לא בתקיעות ולא בתפלה

סעיף א

מי שאינו בקי בתקיעות ולא בסדר תפלת מוסף, ולפניו שתי עיירות באחת בקיאים בתקיעות ולא בתפלת מוסף ובאחת בקיאין בתפלת מוסף ולא בתקיעות, הולך למקום שבקיאים בתקיעות, אפילו של מוסף ודאי ושל תקיעות ספק. הגה: מיהו אם יכול לילך למקום המתפללים ויש שהות ביום שישמע אחר כך התקיעות במקום שתוקעין, יקיים שתי המצות, דכל היום כשר לתקוע (ב"י בשם ירושלמי).

לא בקי בתקיעות ותפילה

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא. דין הרמ"א כמבואר בירושלמי. כתב משנה ברורה עדיף תוקע הגון משליח ציבור הגון, ולכן מי שיכול או זה או זה יעדיף תוקע.

מי שיכול ללכת או למקום שישמע רק ברכות בב' ימים או למקום שיכול לשמוע תקיעות של יום שני בלבד, יעדיף תפילות של יום הראשון משום שלמעשה הוא עיקר.

סימן תקצו – תשלום תקיעות לאחר התפלה

סעיף א

לאחר התפלה מריעים תרועה גדולה בלא תקיעה. הגה: ויש מקומות נוהגין לחזור ולתקוע ל' קולות (מנהגים ישנים). ולאחר שיצאו בזה, שוב אין לתקוע עוד בחנם. אבל קטן, אפילו הגיע לחינוך, מותר לומר לו שיתקע (המגיד פ"ב מהלכות שופר), ומותר לו לתקוע כל היום (א"ז דראש השנה).

תקיעות אחר התפילה

דין השלחן ערוך כמבואר בר' עמרם גאון. לערבב השטן שלא יקטרג שהולכים לאכול ולשתות. רמ"א כתב על פי ר"י טירנא שנהגו היה לתקוע בתפילה רק בחזרה תשר"ת כל פעם, שנהגו לחזור אחר התפילה ולעשות תשר"ת ג' פעמים. כתב המשנה ברורה מאה תקיעות כנגד מאה קולות שפעתה אמו של סיסרא.

לתקוע אחר התפילה עוד:

- **רמ"א** על פי הראשונים לא לתקוע אחר כך עוד.
- **הט"ז** התיר שראש השנה שונה משאר יום טוב, ורוב האחרונים פסקו לאסור כרמ"א.

כתב רמ"א קטן מתירים לו לתקוע כל היום אפילו הגיע לחינוך. **לעיל** סימן תקפ"ח סעיף ה' הבאנו הדין בתקיעת קטן בראש השנה שחל בשבת.

סימן תקצז – אם מותר להתענות בראש השנה

סעיף א

אוכלים ושותים ושמחים, ואין מתענין בראש השנה ולא בשבת שובה. אמנם לא יאכלו כל שבעם, למען לא יקלו ראשם ותהיה יראת ה' על פניהם.

תענית בראש השנה

דין השלחן ערוך כמבואר בר' האי גאון ובהרא"ש, ולא כר' נטרונאי שהתיר להתענות ביום השני אפילו אם חל בשבת.

סעיף ב

יש מקומות שקבלה בידם שכל מי שרגיל להתענות בראש השנה ומשנה רגילתו ואינו מתענה, אינו משלים שנתו. הגה: ומי שאינו ירא לנפשו אין צריך להתענות כל ימיו (כל בו ומנהגים), רק צריך התרה, כמו שאר נדר (כל בו).

יש המתענים בראש השנה

אדם שנהג להתענות בראש השנה:

- **אגור ושלחן ערוך** צריך להמשיך שאם לא הוא מסתכן שלא ישלים שנתו.
- **כל בו בשם מהר"ם ורמ"א** מי שאינו ירא רק צריך התרה כמו כל נדר.

סעיף ג

המתענה פעם אחת בראש השנה תענית חלום. אם היה ביום ראשון, צריך להתענות שני הימים כל ימיו. ואם היה ביום שני, יתענה כל ימיו יום שני בלבד. הגה: ואין צריך למיתב תענית לתעניתו, דהא יש אומרים דמצוה להתענות בראש השנה (תה"ד סימן רע"ה /רע"ח/). ואין אומרים עננו בראש השנה, כמו שאין אומרים ביום הכיפורים. (הגהות מנהגים).

התענה תענית חלום בראש השנה

המתענה תענית חלום והוא ירא לנפשו כמובא בסעיף הקודם שמתענה כל ימיו, כתב שלחן ערוך על פי מהר"ם צריך להתענות כל ימיו ב' הימים שחשובים כיום אחד, ואם היה זה ביום שני יתענה כל ימיו יום שני בלבד. אם אינו ירא לנפשו אינו צריך להתענות, אם היה זה מספק דברים שמתענים עליהם לא יתענה. **כתב רמ"א** לא צריך לישב תענית לתעניתו הואיל שיש אומרים שזה מצווה. לא אומרים עננו.

סימן תקצח – ראש השנה שחל להיות בשבת

סעיף א

ראש השנה שחל להיות בשבת אומרים צדקתך, במנחה. הגה: ויש אומרים שלא לאומרו (ר"ן סראש השנה ומנהגים), וכן אנו נוהגים.

אמירת צדקתך

ראש השנה שחל בשבת נחלקו אם אומרים צדקתך:

- **גאונים מנהג ספרד ושלחן ערוך** אומרים.
- **מנהג אשכנז ורמ"א** לא אומרים.

סימן תקצט – ראש השנה שחל במוצאי שבת

סעיף א

ליל ראש השנה שחל להיות במוצאי שבת, **אומרים: ותודיענו.**

אמירת ותודיענו

ליל ראש השנה של היום השני שחל להיות במוצאי שבת, אומרים ותודיענו. על אף שהנוסח המופיע בברכה זו הוא 'חגיגת הרגל' וראש השנה אינו רגל, מכל מקום זה סדר התיקון ואינו מעכב.

סימן תר – ביצה שנולדה בראש השנה, ודיני הקידוש

סעיף א

ביצה שנולדה ביום טוב הראשון, וכן מה שנצוד בו, וכן מה שנתלש בו, אסור בשני.
הגה: וככר נתבאר לעיל סימן תקי"ג סעיף ה' וסימן תקט"ו.

ביצה שנולדה ביום ראשון

בגמרא ביצה (ד ע"ב) "**אתמר שני ימים טובים של ראש השנה רב ושמואל דאמרי תרוייהו נולדה בזה אסורה בזה דתנן בראשונה היו מקבלין עדות החדש כל היום** (כולו) **פעם אחת נשתהו העדים לבא ונתקלקלו הלוים בשיר התקינו שלא יהו מקבלים את העדים אלא עד המנחה ואם באו עדים מן המנחה ולמעלה נוהגין אותו היום קדש ולמחר קדש**". מבואר שתיקנו ב' ימים כדי שלא יהיה מצב של קלקול הלויים בשיר אך הם קדושה אחת. ובגמרא שם מבואר שריב"ז אחר חורבן הבית שינה את קבלת העדים לכל היום, וביאר רבא שזה רק לעניין מניין תאריכי ימי החודש אך לעניין ב' ימים עדיין נוהג ראש השנה ב' ימים והם קדושה אחת.

בגלל שב' הימים הם קדושה אחת ההוראה היא שביצה שנולדה וכן דבר תלוש שנולד בראשון אסור בשני, וכן פסק שלחן ערוך.

סעיף ב

בקידוש ליל שני (ילבש בגד חדש) (הגהות מיימוני פ' כ"ט מהלכות שבת) או **מניח פרי חדש ואומר שהחיינו. ואם אין מצוי** (בגד חדש או) **פרי חדש, עם כל זה יאמר שהחיינו.**

שהחיינו בליל שני

נחלקו אם מברכים שהחיינו:

- **רבותיו של רש"י וגאונים** לא מברך שהחיינו הואיל והוא המשך היום הראשון כמבואר לעניים ביצה שנולדה.
- **רש"י רשב"ם העיטור רשב"א** מברך שהתקנה היה לעשותו משום שהוא ספק יום טוב.
- **מהר"ם ורא"ש וכן פסק שלחן ערוך** טוב לקחת פרי חדש בשעת קידוש ולברך עליו.
- **רמ"א** הוסיף בגד חדש, ביאר המשנה ברורה מעיקר הדין מברכים על בגד חדש בשעת קניה, אולם מי שקנה בד ותפר לעצמו מברך בשעת לבישה. וכתב משנה ברורה אף האישה בשעת הדלקת נרות אם רוצה לברך שהחיינו תלבש בגד חדש וכדו'.

סעיף ג

אם חל יום ראשון בשבת, אומרים שהחיינו, בשופר ביום שני. הגה: ויש אומרים לאומרו אפילו אם חל יום ראשון בחול, וכן המנהג במדינות אלו (הגהות מיימוני הלכות שופר).

אמירת שהחיינו בתקיעות יום השני של ראש השנה

נחלקו אם לומר בתקיעות:

- » **גאונים** לא מברכים כי הוא יומא אריכתא.
- » **מימוניות בשם ר' שמחה וכן פסק רמ"א** מברכים כי יש לו קדושה אחרת.
- » **אגור** לא מברכים אלא אם חל יום ראשון בשבת נהגו בעלי הנפש באשכנז לברך בשקט כדי שלא יחשבו שתמיד מברכים ביום השני.
- » **טור וכן פסק שלחן ערוך** חל יום טוב ראשון בשבת מברכים.
- » **משנה ברורה** לכתחילה טוב שהתוקע ילבש בגד חדש.

שופר שהגיע אחר שקיבלו שבת

ראש השנה שחל בחמישי ולא היה לקהל שופר, והגיע להם ביום שישי לאחר שכבר קיבלו שבת, כתב המשנה ברורה יתקע אף שקיבל שבת ויתקע רק תשר"ת תש"ת תר"ת, ודווקא אם היום גדול אך בבין השמשות לא יתקעו הואיל וחיוב יום השני הוא מדרבנן, ואם היה כך ביום הראשון (לא שייך משום לא אד"ו ראש) חייבים לתקוע משום דהוי דאורייתא.

סימן תרא – סדר יום שני של ראש השנה

סעיף א

ביום שני (מתפללים כמו ביום ראשון) (טור), וקורים מוהאלהים נסה את אברהם עד סוף סידרא, ומפטיר קורא כמו אתמול ומפטיר בירמיה (ירמיה לא, א) כה אמר ה' מצא חן במדבר עד הבן יקיר לי אפרים. ובמוצאי ראש השנה מבדילין כמו במוצאי שבת, אלא שאין מברכין על הבשמים ועל האש.

קריאת התורה ביום שני

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא.

סעיף ב

אף בארץ ישראל עושים ראש השנה שני ימים.

עשיית יום שני של ראש השנה

הבאנו בסימן לעיל דברי המשנה מדוע תיקנו ב' ימים ראש השנה משום שפעם איחרו והתקלקלו הלויים בשיר, **בגמרא** ראש השנה הובא תקנת ריב"ז משחרב בית המקדש לקבל עדים כל היום, **נחלקו** האם השתנתה התקנה של ב' ימים ראש השנה בגלל שאין בית מקדש ונפקא מינה אם ביצה שנולדה בראשון, **רבה** בא"י אין ב' ימים ורק בחו"ל עושים מספק ולכן מותרת מיום ליום. **ר' יוסף ורבא** עושים ב' ימים כמו שהיה בתחילה שריב"ז לא שינה את התקנה.

- **רי"ף רמב"ם מגיד משנה ורז"ה** עושים ב' ימים, שמא ישכח סוד העיבור, **וכן פסק שלחן ערוך**.
- **ר' אפרים** יום אחד שיש כיום סדר לעיבור.
- **רז"ה** היה מנהג ארץ ישראל לעשות יום אחד ושינו חכמי פרובינצ"א ושינו כרי"ף.

סימן תרב – סדרי ימי תשובה

סעיף א

הגה: ומתענים למחרת ראש השנה (טור), והוא תענית צום גדליה. **בכל הימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים מרבים בתפלות ותחנונים.** הגה: ואומרים אבינו מלכנו ערב ובוקר, מלבד בשבת (טור). ואפילו אם חל מילה, שאין אומרים תחנון, אפילו הכי אומרים אבינו מלכנו (מנהגים). ואומרים בכל יום שלשה פעמים וידוי קודם עלות השחר, מלבד בערב יום כפור שאין אומרים אותו אלא פעם אחת (רוקח). ואין נותנין חרם, וכן אין משביעין אדם בבית דין, עד אחר יום כפור (מהרי"ל). אין מקדשין הלבנה עד מוצאי יום כפור. ושבת שבין ראש השנה ליום כפור המנהג לומר בו לו"ז.

עשרת ימי תשובה

בסעיף הוא תענית צום גדליה, להרבות בתחנונים, אמירת אבינו מלכנו וביום שיש תחנון, אמירת וידוי קודם עלות, לא עושים חרם ושבועות לא לעורר דין בעולם, אך הרוצה לקבל על עצמו יקבל. קידוש לבנה, **רמ"א** כתב מוצאי כיפור, **משנה ברורה בשם לבוש וגר"א** כתב לאומרה בעשרת ימי תשובה להוסיף מצוות. אבינו מלכנו בשבת, **רמ"א** כתב לא לומר, ומנהג **הספרדים** לומר.

סימן תרג – מנהגי עשרת ימי תשובה

סעיף א

אף מי שאינו נזהר מפת של כותים, בעשרת ימי תשובה צריך ליזהר. הגה: ויש לכל אדם לחפש ולפשפש במעשיו ולשוב מהם בעשרת ימי תשובה. וספק עבירה צריך יותר תשובה מעבירה ודאי, כי יותר מתחרט כשיודע שעשה משאינו יודע, ולכן קרבן אשם תלוי הוצרך להיות יותר ביוקר מחטאת (ר"ע ורבינו יונה ריש ברכות).

מנהגי עשרת ימי תשובה

דין השלחן ערוך כמבואר בראבי"ה. וכתב משנה ברורה בשם היערות דבש שכל יום מימות השבוע, הוא כנגד כל הימים של השנה של אותו יום.

סימן תרד – סדר ערב יום כפור

סעיף א

מצווה לאכול בערב יום כיפור ולהרבות בסעודה. הגה: ואסור להתענות בו אפילו תענית חלום (מהרי"ל), ואם נדר להתענות בו עיין לעיל סימן תק"ע סעיף ב'.

אכילה בערב כיפור

למדה הגמרא ממה שנאמר 'ועיניתם וכו' בט' לחודש' שיש מצווה לאכול בתשיעי ונחשב כאילו התענה בתשיעי ובעשירי.

טעמי האכילה: הכנה לתענית, להראות שמחה שמגיע הכפרה, כמו שאר יום טוב הקדימו ליום לפני, שיתחזק לחזור בתשובה, שעל ידי זה יהיה לו קשה התענית, שיהיה ניכר שפורש מחמת התענית, שיהיה ניכר שהתענית היא מציווי ה'. **בית יוסף** כתב שהחיוב הוא דרבנן, **משנה ברורה** כתב דאורייתא.

לא מתענה בו אף לחלום, ימעט מלימודו, הנודר שלא לאכול בשר אלא ביום טוב מותר לאכול בערב כיפור, אף נשים חייבות.

סעיף ב

אין נופלים על פניהם בערב יום הכפורים. הגה: וגם אין אומרים למנצח ומזמור לתודה (מנהגים). גם אין אומרים קודם עלות השחר הרבה סליחות. ויש מקומות שנוהגים להרבות בסליחות, והכל לפי המנהג. ולענין אמירת אבינו מלכנו בערב יום כיפור יש בו מחלוקת בין אחרונים, ומנהג עירי שלא לאומרו כי אם כשחל יום כיפור בשבת שאין אומרים בו אבינו מלכנו, אז אמרינן אותו ערב יום כפור שחרית.

נפילת אפיים ערב כיפור

דין השלחן ערוך כמבואר ברוקח, שדומה לקצת יום טוב. רמ"א הביא שלא נהגו לומר אבינו מלכנו, הספרדים אומרים.

סימן תרה – מנהג כפרות בערב יום כפור

סעיף א

מה שנוהגים לעשות כפרה בערב יום כיפורים לשחוט תרנגול על כל בן זכר ולומר עליו פסוקים, **יש למנוע המנהג**. הגה: ויש מהגאונים שכתבו מנהג זה, וכן כתבו אותו רבים מן האחרונים, וכן נוהגין בכל מדינות אלו ואין לשנות, כי הוא מנהג ותיקין. ונוהגין ליקח תרנגול זכר לזכר, ולנקבה לוקחין תרנגולת (ב"י בשם תשב"ץ), ולוקחין למעוברת ב' תרנגולים אולי תלד זכר. ובוחרין בתרנגולים לבנים, על דרך שנאמר: אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו (ישעיה א, יח) ונהגו ליתן הכפרות לעניים, או לפדותן בממון שנותנים לעניים (מהרי"ל). ויש מקומות שנוהגין לילך על הקברות ולהרבות בצדקה, והכל מנהג יפה. ויש להסמיך שחיטת הכפרות מיד לאחר שהחזירו עליו. וסמך ידיו עליו, דמות הקרבן. וזורקין בני מעיהם על הגגות או בחצר, מקום שהעופות יכולין לקחת משם (טור).

מנהג כפרות

נחלקו הראשונים:

- » **גאונים מרדכי תשב"ץ ועוד** ראוי לעשות.
- » **רמב"ן ורשב"א** אסור משום דרכי האמורי.
- » **שלחן ערוך** כתב להימנע.

רמ"א הביא לעשות והמנהג על ידי תרנגולים זכר לזכר ולנקבה נקבה לבן מעוברת לוקחים שתיים ומשנה ברורה הביא יש נהגו שלוש ב' נקבות וזכר, נותנים לעניים או פודים ונותנים לעניים. אם אין אפשרות יכולים ב' אנשים בכפרה אחת, כשמסובב יאמר חליפתי וכו' ר"ת חת"ך, אין לו תרנגול ייקח אווז או שאר בעלי חיים שאינם קרבים ואפילו דגים.

רמ"א הביא מנהג לסמוך ידיו, ומשנה ברורה כתב להימנע שנראה כקדשים בחוץ ויש שהתירו משום שאינו ראוי להיקרב. זורקין בני מעיים על הגגות שהתרנגול נהנה מהגזל בתחילה על ידי בני מעיו, ועוד להאכיל עופות אחרים. נוהגים ללכת על הקברות ולהרבות בצדקה.

סימן תרו – שיפייס אדם חברו בערב יום כפור

סעיף א

עבירות שבין אדם לחברו אין יום הכיפורים מכפר עד שיפייסנו. אפילו לא הקניטו אלא בדברים, צריך לפייסו. ואם אינו מתפייס בראשונה, יחזור וילך פעם שנייה ושלישית, ובכל פעם ייקח עמו שלשה אנשים, ואם אינו מתפייס בשלשה פעמים אינו זקוק לו. מיהו יאמר אחר כך לפני י' שבקש ממנו מחילה (מרדכי דיומא ומהרי"ל). **ואם הוא רבו, צריך לילך לו כמה פעמים עד שיתפייס.** הגה: והמוחל לא יהיה אכזרי מלמחול (מהרי"ל), אם לא שמכוון לטובת המבקש מחילה (גמרא דיומא). ואם הוציא עליו שם רע, אינו צריך למחול לו. (מרדכי וסמ"ג והגה"מ פ"ב מהלכות תשובה ומהרי"ו).

פיוס בערב כיפור

דין השלחן ערוך כמבואר במשנה. מי שמבקש מחילה מרבים ויודע שעשה לאחד בפרטי אינו מועיל.

מפייס ג' פעמים בג' בני אדם, כך למדה הגמרא שנאמר אנא שא נא ועתה שא נא. וכתב רמ"א יאמר אחר כך בפני י' בני אדם. לבקש יותר משנה ברורה כתב שמותר כל עוד אין בזיון לתורה, ופרי חדש על פי הרמב"ם סבר דווקא ברבו ולא שאר אדם.

לפייס רבו, מצינו בגמרא שהקפיד רב חנינא על רב והלך רב לפייסו י"ג פעמים בערב יום כיפור, ומבארת הגמרא 'רב שאני'.

- **רש"י** רב החמיר על עצמו.
- **רי"ף רמב"ם ועוד** תלמיד לרבו צריך לפייס הרבה, וכן פסק שלחן ערוך.

כתב רמ"א לא יהיה המוחל אכזרי אם לא שמכוון לטובת המבקש. הוסיף משנה ברורה אף מכוון לטובת עצמו שיכול להינזק אם ימחל. הוציא עליו שם רע אינו חייב למחול לו, שיש מי ששמע משם הרע ולא מהפיוס, ומכל מקום מידת ענווה למחול גם בזה.

סעיף ב

אם מת אשר חטא לו, מביא י' בני אדם ומעמידם על קברו ואומר: חטאתי לאלהי ישראל ולפלוני זה שחטאתי לו, (ונהגו לבקש מחילה בערב יום כפור מרדכי דיומא).

מת האדם אשר חטא לו

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא יומא. חרפו לאחר שמת לא צריך ללכת על קברו אלא יבקש מחילה במקום שביישו. ילך לשם יחף, ויאמר איזה חטא, ויענו השומעים מחול לך ג"פ.

טעם צריך העשרה

פרי חדש כתב שיביא עשרה לקבר שכן מזכיר אלוקי ישראל כמו בזימון. ואילו לפרי מגדים מביא עשרה שמא היה צריך להביא עשרה שיסכים לבקשת המחילה.

אמר על אדם שהוא ממזר:

- **מגן אברהם** יבקש מחילה מאבותיו בקברם.
- **מהרש"ל** לא צריך שכן כוונתו לאיש ולא לאבותיו, אלא אם אמר ממזר בן ממזר.

סעיף ג

תקנת קדמונינו וחרם, **שלא** להוציא שם רע על המתים.

שם על המתים

דין השלחן ערוך כמבואר במרדכי.

סעיף ד

יכול לטבול וללקות מתי שירצה, רק שיהיה קודם הלילה. **ואינו** מברך על הטבילה. הגה: ואין צריך לטבול רק פעם אחת, בלא וידוי, משום קרי. והוא הדין להטלת תשעה קבין מים נמי מהני (מהרי"ו וכל בו תשב"ץ). מי שמת לו מת בין ראש השנה ליום הכיפורים, מותר לרחוץ ולטבול בערב יום כיפור, דיום כפור מבטל שבעה (מהרי"ל דהלכות שמחות), אף על פי שנהגו שלא לרחוץ כל שלשים, טבילת מצוה מותר. (דעת עצמו).

טבילה ומלקות

פסק שלחן ערוך בשם התשב"ץ יכול לטבול וללקות מתי שרוצה והעיקר שיהיה קודם הלילה. משנה ברורה הביא יש נהגו קודם מנחה שמתוודה, ויש אחר כך שיהיה סמוך לכיפור. **ט"ז** טוב לטבול קודם המנחה ששם מתוודים, **מגן אברהם** יטבול אחר סעודה מפסקת שיהא סמוך ליום כיפור.

ברכה על הטבילה

נחלקו הראשונים:

- **רא"ש מהר"ם וכן פסק שלחן ערוך** הטבילה בשביל טהרה לא יברך.
- **רס"ג** מברך בעלייתו מהטבילה.

טעם הטבילה

נחלקו מה הטעם:

- « **תשב"ץ ורמ"א** משום טהרה, ולכן מספיק טבילה אחת בלא וידוי משום קרי ודי בהטלת תשעה קבין ואם טבל קודם ולא ראה קרי אין צריך.
- « **מהרי"ל ורוקח** משום תשובה כגר וחייב בכל השאר.
- « **ט"ז** נהגו להתוודות לפני הטבילה ויטבול שלוש פעמים.
- « **מגן אברהם** נתן טעם שנאמר שלוש פעמים מקווה ישראל. משנה ברורה הביא שנהגו הפנויות לטבול ערב כיפור.

מי שמת לו מת בין ראש השנה ליום כיפור מה דינו לרחיצה בערב כיפור:

- « **תשב"ץ** רק אחר ג' ימים מסתימת הגולל מותר.
- « **מהרי"ל ורמ"א** מותר לרחוץ ולטבול בערב יום כיפור שיום כיפור מבטל שבעה ואף שלא רוחץ כל שלושים טבילת מצווה מותרת. כתב משנה ברורה אפילו מת ערב כיפור ואפילו בחמין. כתב משנה ברורה רק שעה או שעתיים לפני הלילה.

ישיבה על כסא או ספסל בסעודה מפסקת, מגן אברהם מחמיר עד חשכה, יש שכתבו המקל אינו מפסיד.

סימן תרז – סדר הוידוי במנחה בערב יום כיפור

סעיף א

צריך להתוודות במנחה קודם סעודה המפסקת. הגה: ויחיד אומרו אחר שגמר תפלתו, ושליח ציבור אומרו ביום כיפור בתוך התפלה (טור).

וידוי קודם הסעודה

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא יומא, החשש:

- **רמב"ם ומשנה ברורה** שמא יחנק.
- **מרדכי** שמא ישתכר.

נחלקו אם יתוודה גם אחר מנחה קודם הסעודה:

- **רמב"ן** צריך שמא תהיה קלקלה בסעוד ושיכנס לכיפור נקי.
- **רמב"ם ושאר הראשונים ושלחן ערוך** לא צריך.
- **פרי חדש** כתב שנהגו לומר קודם התפילה פיוט לך אלי שיש בו וידוי.
- **משנה ברורה** הביא בשם השל"ה לומר 'תפילה זכה' שיש בה וידוי.

מיקום הווידוי ליחיד הוא בסוף התפילה לש"ץ הוא בתוך התפילה. במנחה ערב כיפור ש"ץ לא חוזר הוידוי.

סעיף ב

אין צריך לפרט החטא. ואם רצה לפרט, הרשות בידו. ואם מתודה בלחש, נכון לפרט **החטא**. הגה: אבל כשמתפלל בקול רם, או שליח ציבור כשחוזר התפלה, אין לפרט החטא. ומה שאומרים על חטא בסדר א' ב' לא מקרי פורט, הואיל והכל אומרים בשוה אינו אלא כנוסח התפלה (ד"ע).

פירוט החטא בוידוי

בגמרא ברכות למד ר' כהנא לא לפרט החטא שנאמר 'כסוי חטאה'. בגמרא יומא (פו:) **"רב רמי כתיב אשרי נשוי פשע כסוי חטאה, וכתיב מכסה פשעיו לא יצליח, לא קשיא הא בחטא מפורסם הא בחטא שאינו מפורסם. רב זוטרא בר טוביה אמר רב נחמן, כאן בעבירות שבין אדם לחברו כאן בעבירות שבין אדם למקום וכו'. וצריך לפרוט את החטא שנאמר אנא חטא העם הזה חטאה גדולה ויעשו להם אלהי זהב, דברי ר' יהודה בן בבא. רבי עקיבא אומר אשרי נשוי פשע כסוי חטאה"**. **מבואר** דברי רב לפרט בחטא מפורסם אטו בבן אדם לחברו, ומחלוקת אם לפרט החטא, ר' יהודה אומר לפרט, ר' עקיבא אומר לא לפרט.

להלכה נחלקו אם צריך לפרט החטא:

- **רמב"ם ועוד** צריך לפרט כר' יהודה בן בבא וכן משמע שדעת רב.
- **רי"ף רא"ש וטור** לא צריך לפרט כר' עקיבא.
- **שלחן ערוך** כרי"ף ורא"ש אך אם רצה יכול לפרט, ובלחש נכון לפרט. וכתב רמ"א בקול רם או בחזרה לא יפרט.

סעיף ג

צריך להתוודות מעומד. **ואפילו כי שמע ליה משליח ציבור והוא התודה כבר, צריך לעמוד.** הגה: ויחזור ויתוודה עם השליח ציבור (ר"ן פ"ב דראש השנה). ועיקר הוידוי הוא אבל אנחנו חטאנו (טור).

עמידה באמירת וידוי

דין השלחן ערוך כמבואר ברא"ש לעמוד בוידוי והרמב"ם השמיט פרט זה.

וידוי בחזרה:

- **שלחן ערוך** כתב שיעמוד.
- **רמ"א** הוסיף שגם יאמר עם הש"ץ. לא ידבר בזמן הוידוי ואף לא בזמן אמירת ועל חטא, יכה על הלב להורות אתה גרמת לי שאחטא.

סעיף ד

עוונות שהתודה עליהם ביום הכיפורים שעבר, **ולא** שינה עליהם, **אפילו** הכי יכול לחזור ולהתודות עליהם.

עוונות שהתוודה עליהם בכיפור שעבר

בגמרא יומא מחלוקת **"עבירות שהתודה עליהן יום הכיפורים זה לא יתודה עליהן יום הכפורים אחר ואם שנה בהן צריך להתוודות יום הכיפורים אחר ואם לא שנה בהן וחזר והתודה עליהן עליו הכתוב אומר ככלב שב על קיאו כסיל שונה באולתו. רבי אליעזר בן יעקב אומר כל שכן שהוא משובח שנאמר כי פשעי אני אדע וחטאתי נגדי תמיד"**.

מבואר מחלוקת בגמרא. להלכה נחלקו:

- **רי"ף רמב"ם רא"ש רוקח וכן פסק שלחן ערוך** ראוי להתוודות כר' אליעזר בן יעקב.
- **רי"ץ גיאת** אין להתוודות.

כתב משנה ברורה, גנב וגזל אף שהשיב הגזלה מתוודה. הקניט חברו או ציערו כגון עני המהפך בחררה, אם ביק מחילה והתוודה פעם אחת ביום כיפור מספיק לו.

סעיף ה

בתפלת מנחה ערב יום הכיפורים **אינו חותם בוידוי שאחריה**. הגה: ואין הש"ץ מחזיר הוידוי במנחה, אלא מתפלל שמונה עשרה כבשאר ימות השנה (טור ומרדכי עססי' תרי"ד). ואין אומרים אבינו מלכנו וכל שכן תחנון.

האם יש חתימה בווידוי

בגמרא יומא **"יום הכפורים עם חשיכה מתפלל שבע ומתודה וחותם בוידוי דברי ר"מ, וחכמים אומרים מתפלל שבע ואם רצה לחתום בוידוי חותם".**

להלכה נחלקו:

- » **רא"ש** לא חותם.
- » **רב עמרם גאון** רק בנעילה חותם וחכמים דיברו על נעילה והלכה כמותם.
- » **רש"י** יכול לחתום כשהווידוי סמוך לתפילה.
- » **טור ושלחן ערוך** לא חותם הואיל ומחלוקת ספק ברכות להקל, בשלחן ערוך כתב במנחה של ערב כיפור והוא הדין לשאר תפילות.

ווידוי בחזרת הש"ץ

נחלקו אם לומר:

- » **רמ"א על פי ראבי"ה ומרדכי** לא אומרים בחזרה הואיל והיא תפילה של חול אין יכול להפסיק בה, ועוד שווידוי זה נתקן רק משום אונס שיכול להיות בסעודה די במה שאמר ביחיד.
- » **רב האי** יכול לומר אם רוצה.
- » **רב עמרם גאון ור"ן** אומר להוציא שאינו בקי. עוד כתב רמ"א לא אומרים אבינו מלכנו, ומנהג הספרדים לומר.

סעיף ו

כל הקהל לוקים מלקות ארבעים אחר תפלת המנחה, שמתוך כך ייתן אל לבו לשוב מעבירות שבידו. הגה: ונהגו שהנלקה אומר וידויים בשעה שנלקה, והמלקה אומר: והוא רחום יכפר עון וגו', שלשה פעמים שהם ל"ט תיבות כנגד ל"ט מכות (מנהגים). ונהגו להלקות ברצועה כל דהו, דאינו רק זכרון למלקות. ויקח רצועה של עגל, על דרך שנאמר: ידע שור קונהו (ישעיה א, ג) (כל בו). והנלקה לא יעמוד, ולא ישב, רק מוטה (מנהגים) פניו לצפון ואחוריו לדרום (מהרי"ל). יום הכיפורים אינו מכפר אלא על השבים המאמינים בכפרתו, אבל המבעט בו ומחשב בלבו: מה מועיל לי יום כיפור זה, אינו מכפר לו (רמב"ם פ"ג מהלכות שגגות).

מלקות בערב כיפור

דברי השלחן ערוך כמבואר ברא"ש מלקות בשביל שיתן אל ליבו לשוב מעבירות, ובבית יוסף הביא עוד טעם שמלקות כפרה במקצת הוא אף שאינם על ידי בית דין. רמ"א הוסיף סדר הפסוקים וצורת העמידה. עוד כתב רמ"א דברי הרמב"ם שכיפור מכפר למי שמאמין בו.

סימן תרח - סדר סעודה המפסקת

סעיף א

אוכלים ומפסיקים קודם בין השמשות שצריך להוסיף מחול על הקודש. ותוספת זה אין לו שיעור, אלא קודם בין השמשות, שזמנו אלף ות"ק אמה קודם הלילה, צריך להוסיף מחול על הקודש מעט או הרבה.

תוספת יום כיפור

מבואר בגמרא יומא למדו ממה שנאמר בתשעה לחודש שיש להוסיף מחול על הקודש. וכן פסק שלחן ערוך להפסיק מבעוד יום. כתבו האחרונים ההפסקה צריכה להיות מכל מלאכה ולא רק מאוכל וחמיה עינויים, וזה כדעת רוב הראשונים ודלא כהרמב"ם.

שיעור התוספת

בשלחן ערוך כתב למדוד שיעור הילוך שלושת רבעי מיל קודם צאת הכוכבים שאז מתחיל בין השמשות וממנו לקחת תוספת על יום כיפור, כתב משנה ברורה שזה בערך חצי שעה קודם צאת הכוכבים רבע לבין השמשות ורבע לתוספת.

כתב משנה ברורה שלחן ערוך לשיטתו שפסק כר"ת שיש הפרש גדול (ד' מיל) בין השקיעה לצאת הכוכבים, ולכן מנה אחורה מזמן צאת הכוכבים, אך לדידן כגאונים מונים מרגע השקיעה את בין השמשות ולכן תוספת שבת צריך להיות קודם השקיעה ולא מצאת הכוכבים.

סעיף ב

נשים שאוכלות ושותות עד שחשכה, והן אינן יודעות שמצווה להוסיף מחול על הקדש, אין ממחין בידן כדי שלא תבואו לעשות בזדון. הגה: והוא הדין בכל דבר איסור אמרינן: מוטב שיהיו שוגגין ולא יהיו מזידין. ודווקא שאינו מפורש בתורה, אף על פי שהוא דאורייתא. אבל אם מפורש בתורה, מוחין בידן (ר"ן דביצה ורא"ש בשם העיטור). ואם יודע שאין דבריו נשמעין, לא יאמר ברבים להוכיחן, רק פעם אחת, אבל לא ירבה בתוכחות מאחר שיודע שלא ישמעו אליו. אבל ביחיד חייב להוכיחו עד שיכנו או יקללנו. (ר"ן ס"פ הבע"י).

למחות ביד מי שאינו מוסיף

בשלחן ערוך פסק לא למחות מוטב שיהיו שוגגים. וכתב המשנה ברורה דווקא כשיודע שלא ישמעו, אך אם מסופק ישמע להם. כתב רמ"א על פי הראשונים דבר המפורש בתורה לא אומרים בו מוטב שיהיו שוגגים וכו'. וגם בדבר תורה אם יודע שלא ישמעו יאמר פעם אחת, שכך מצווה שלא לומר דבר שאינו נשמע.

הוכחה ליחיד

בגמרא ערכין הובא מחלוקת תנאים ואמוראים עד מתי מוחה, הכאה קללה או נזיפה. הרמב"ם פסק עד שיכהו וסמ"ק פסק עד שיקללנו. ופסק רמ"א כאן עד שיכה או יקלל, וכתב הפרי חדש שמספיק עד שיקלל.

המבואר שצריך להוכיח, כשישמעו לו אפילו בספק, או באיסור מפורש בתורה. ואין חייב למחות במקום שמוטב שיהיה שוגג מאשר מזיד, פורקי עול לגמרי, אחר שהוכיח פעם אחת, כשנשכנס לסכנה על ידי התוכחה, או ישנאו אותו או ינקמו בו, כשמוכיח אדם יחיד עד שיכה או יקלל ויש אומרים עד שינזוף.

סעיף ג

אם הפסיק מאכילתו בעוד היום גדול, יכול לחזור ולאכול כל זמן שלא קיבל עליו התענית. הגה: ועיין לעיל סימן תקנ"ג דאם קיבל בלב לא הוי קבלה.

הפסיק מאכילה בעוד יום גדול

בגמרא תענית "**אמר אביי לא שנו אלא שלא גמר סעודתו אבל גמר סעודתו אינו אוכל. איכא דאמרי אמר רבא לא שנו אלא כשלא ישן אבל ישן אינו אוכל**". מבואר לעניין תענית המתחילה מהבוקר, מחלוקת אם סיום סעודת הלילה נחשב סיום האכילה ואסור לאכול עוד, או רק השינה.

נחלקו הראשונים להלכה ביום כיפור אם סיום הסעודה נחשב כתחילת התענית:

- **רי"ף תוספות רא"ש וטור וכן פסק שלחן ערוך** יכול לאכול.
- **ראב"ד ומהרי"ל וכן המנהג למגן אברהם** לא יכול להמשיך.
- **משנה ברורה** נכון שיאמר קודם ברכת המזון שאינו מקבל התענית. קיבל תענית קודם הפלג, לא קיבל כלום, קיבל על עצמו סתם לא לאכול, מהני.

נחלקו לעניין קבלה בלב:

- **כתב רמ"א** קבלה בלב לא הוי קבלה.
- **משנה ברורה** הוי קבלה.

סעיף ד

בערב יום הכיפורים אין לו לאכול אלא מאכלים קלים להתעכל, כדי שלא יהא שבע ומתגאה כשיתפלל. הגה: וכן אין אוכלים דברים המחממים את הגוף, שלא יבא לידי קרי. וכן אין לאכול מאכלי חלב שמרבים זרע, אך בסעודת שחרית נוהגין לאכלן. (מהרי"ל).

מאכלים קלים בערב כיפור

דין השלחן ערוך כמבואר בכל בו, דין הרמ"א כמבואר במהרי"ל. משנה ברורה הוסיף לא לאכול מאכלי חלב אף בבוקר.

סימן תרט – הטמנת חמין בערב יום כפור

סעיף א

מותר להטמין חמין מערב יום הכיפורים למוצאי יום הכיפורים. הגה: ויש אומרים שאין להטמין ביום הכיפורים (עיין בטור), וכן המנהג במדינות אלו (מהרי"ל).

הטמנה למוצאי כיפור

נחלקו אם מותר להטמין מערב כיפור למוצאי כיפור:

- **רב עמרם ומהרי"ל** אסור משום שההטמנה היא לצורך חול.
- **רב נטרונאי** העושה אין מוחין בידו.
- **רב שרירא** מותר וישהה בשיעור שתתחמם הקדירה קודם כיפור.
- **רא"ש טור וכן פסק שלחן ערוך** מותר.
- **רמ"א** נהגו לאסור, ביאר משנה ברורה משום שנראה כמתבשל בכיפור לצורך חול, או משום שנראה כרעבתנות. הטמין אין צריך לחכות בכדי שיעשה.

סימן תרי – הדלקת נרות ביום כיפור

סעיף א

מקום שנוהגים להדליק נר בליל יום הכיפורים, מדליקין. מקום שנהגו שלא להדליק, אין מדליקין. (ואם יש לו נר בבית, חייב להדליק בחדר ששוכב שם כדי שלא יבא לידי תשמיש עם אשתו, מאחר שרואה אותה אצל הנר שבביתו) (מהרי"ל). ואם חל להיות בשבת, חייבין הכל להדליק. הגה: ומברכין: להדליק נר של שבת ושל יום הכיפורים.

הדלקת נר ביום כיפור

במשנה פסחים מבואר שיש מקומות שנהגו להדליק ויש מקומות שנהגו לא להדליק, וכן פסק שלחן ערוך. כתב משנה ברורה כשאין מנהג עדיף שידליקו.

רמ"א כתב על פי הגמרא מטרת הנר היא למנוע מתשמיש ולכן יש להדליק בחדר משכבו אף אם יש נר אחר בבית, וכתב משנה ברורה יש להקל כשאשתו נידה. אם חל בשבת מדליקים לכולי עלמא, וכתב רמ"א מברכים להדליק של שבת ויום כיפור.

סעיף ב

יש מי שאומר שמברך על הדלקת נר יום הכפורים. הגה: וכן המנהג במדינות אלו.

ברכה על הנר

נחלקו אם מברכים על הנר:

- **רא"ש ומנהגי טירנא והביאם שלחן ערוך ביש מי שאומר ורמ"א כתב שנהגו** מברכים.
- **מרדכי מהרי"ל ועוד** לא מברכים משום שהוא מנהג ולא עיקר הדין, וכן פסקו פרי חדש וגר"א.

סעיף ג

בכל מקום מדליקין, בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ובמבואות האפלים וע"ג החולים.

הדלקה בתי מדרש

דין השלחן ערוך כמבואר במשנה פסחים.

סעיף ד

נוהגים בכל מקום להרבות נרות בבתי כנסיות, ולהציע בגדים נאים בבית הכנסת. הגה: ונוהגים שכל איש, גדול או קטן, עושין לו נר (מרדכי ומהרי"ו). גם נר נשמה לאביו ולאמו שמתו (כל בו), וכן נכון, וכן כתבו מקצת רבוותא. ואם כבו נרות אלו ביום הכיפורים, אין לומר לאינו יהודי שיחזור וידליקם (מהרי"ל מהרי"ו). מי שכבה נרו ביום כיפור, יחזור וידליקנו במוצאי יום כיפור, ואל יכבנו עוד, אלא יניחנו לדלוק עד גמירא וגם יקבל עליו שכל ימיו לא יכבה במוצאי יום הכיפורים נרו, לא הוא ולא אחר, (כך נמצא במנהגים ישנים). ויש אומרים שיש להציע השלחנות ביום כיפור כמו בשבת (מרדכי ומנהגים), וכן נוהגין. יש שכתבו שנהגו ללבוש בגדים לבנים נקיים ביום כפור, דוגמת מלאכי השרת. וכן נוהגין ללבוש הקיטל שהוא לבן ונקי, גם הוא בגד מתים ועל ידי זה לב האדם נכנע ונשבר (ד"ע מהגהות מיימוני פ"ז דשביתת עשור).

ריבוי נרות והצעת המיטות

דין השלחן ערוך כמבואר ברא"ש.

כתב רמ"א לעשות נר לכל אחד, וכן נר להוריו שמתו, וכתב משנה ברורה אישה לא צריכה שאינה חייבת בלימוד תורה והנר הוא כנגד סיום מתן תורה, וכן נהגו לעשות רק לנשוי. כבו הנרות לא יאמר לגוי להדליק. מי שכבה נרו ידליקו במוצאי כיפור, ויניחנו עד שיכבה ויקבל שכל ימיו לא יכבה נר כיפור לא הוא ולא אחר.

עוד כתב רמ"א על פי המבואר במרדכי להציע המיטות. וכן נהגו ללבוש בגדים לבנים, דוגמת מלאכי השרת וילבשו קיטל לבן ונקי, ועל ידי זה לב האדם נכנע ונשבר. כתב משנה ברורה, גם הנשים נהגו ללבוש בגד לבן, אין להיכנס עם הקיטל לבית הכסא שהוא מלבוש לתפילה.

סימן תריא – שליל יום הכיפורים דינו כיומו

סעיף א

יום הכיפורים לילו כיומו לכל דבר. ומה הם הדברים האסורים בו. מלאכה, אכילה, שתייה, רחיצה, סיכה, נעילת הסנדל, תשמיש המטה. ואין חיוב כרת אלא על מלאכה ואכילה ושתייה.

איסורי יום כיפור

דין השלחן ערוך כמבואר במשנה יומא, חמישה עינויים וכרת הוא רק על אכילה.

נחלקו אם איסור שאר עינויים מלבד אכילה הוא דאורייתא או דרבנן:

- « **רמב"ם ור"ן** דאורייתא.
- « **ר"י ריבא ר"ת ורא"ש** דרבנן, וקרא אסמכתא.

בשלחן ערוך לא הכריע, ובמשנה ברורה כתב ראוי להחמיר, והגרע"י סבר להקל.

סעיף ב

כל מלאכה שחייבים עליה בשבת, חייבים עליה ביום הכיפורים. וכל שבשבת פטור אבל אסור, גם ביום הכיפורים כן אלא שבשבת זדונו בסקילה, ויום הכיפורים זדונו בכרת. וכל שאסור לטלטלו בשבת אסור לטלטלו ביום כיפור. והתירו לקנב ירק ולפצוע אגוזים מן המנחה ולמעלה, כשחל בחול, והאידנא נהגו לאסור. הגה: אם נפלה דליקה ביום הכיפורים, מותר להציל סעודה אחת לצורך לילה, כמו שמציל בשבת לסעודת מנחה (ר"ן פרק כל כתבי). וכבר נתבאר סימן של"ד כיצד נוהגים בדליקה בזמן הזה בשבת, והוא הדין ביום כיפור. ונהגו שהתינוקות משחקים באגוזים (אגודה ומהרי"ל), ואין למחות בידם אפילו קודם מנחה. ונשתרבב המנהג מדין הפצעת אגוזים הנזכר (ד"ע).

איסור מלאכה ביום כיפור

דין השלחן ערוך כמבואר במשנה מגילה, שבת סקילה יום כיפור כרת, נפקא מינה לקים ליה בדרבא מינה שאין בחיוב כרת והאדם המזיק חייב בתשלומים.

עירובי חצרות ואיסור טלטול

בגמרא כריתות הביאה בשם רפרם שאין איסור טלטול בכיפור מכך שמותר לשלח את השעיר למדבר, ודחתה שדברי רפרם הם 'בדותא' שיש לומר ששעיר מצוות היום בכך. הביא הבית יוסף מחלוקת:

- « **רא"ם** אין איסור טלטול וממילא אין עירוב חצרות ותחומין.

- **רי"ף רמב"ם ורא"ש** יש כמו בשבת.

כתב רמ"א, דליקה בכיפור מותר להציל מזון סעודה אחת לצורך מוצאי כיפור, עוד כתב מנהג התינוקות לשחק באגוזים ומותר הוא ונשתרבב מדין הפצעת האגוזים הנזכר לעיל.

קניבת ירק ביום כיפור

בגמרא שבת **"אמר רב הונא יום הכיפורים שחל להיות בשבת אסור בקניבת ירק וכו', אמר רבי יוחנן יום הכיפורים שחל להיות בשבת מותר בקניבת ירק וכו', אמר רבי יוחנן יום כיפורים שחל להיות בחול) מפצעין באגוזים ומפרכסין ברימונים מן המנחה ולמעלה מפני עגמת נפש. דבי רב יהודה מקנבי כרבא דבי רבה גרדי קארי כיון דחזא דהוו קא מחרפי אמר להו אתא איגרתא ממערבא משמיה דר' יוחנן דאסיר". מבואר** מחלוקת אם קניבת ירק מותרת בכיפור שחל בשבת, בכיפור שחל בחול התירו לקנב ירק לפצע אגוזים ולפרכס רימונים מהמנחה ולמעלה, וכיוון שראה שהם מקדימים לעשות לפני זמן המנחה אסר להם. **הטעם** שהתירו הוא משום עוגמת נפש **רש"י** ביאר שמרבה עוגמת נפש כאשר מכין ונמנע מלאכול והוי עינוי טפי, **רמב"ם** יצטרך להכין הכול בערב.

מהי קניבת ירק:

נחלקו הראשונים:

- **רש"י** לנתק העלים משורש הקלחים.
- **רמב"ם** להסיר העלים המעופשים (בורר).
- **רמב"ן ועוד** הדחת הירק לאוכלו.
- **תוספות** חיתוך ירק לחתיכות גדולות.
- **משנה ברורה** הביא פירוש רש"י והרמב"ן.

פסק השלחן ערוך כדברי הגמרא, לקנוב ירק וכדומה התירו מעיקר הדין ונהגו להחמיר בגלל שהיו מי שהקדימו זאת לפני המנחה. חל בשבת שנחלקו בו ר' הונא ור' יוחנן, כתב משנה ברורה לא התירו כדי שלא יבואו לעשות כן בשאר שבתות השנה.

סימן תריב – איסור אכילה ביום הכיפורים ושיעור כמותה

סעיף א

האוכל ביום הכיפורים ככותבת הגסה, חייב. והוא פחות מכביצה מעט, ושיעור זה שווה לכל אדם בין לננס בין לעוג מלך הבשן.

שיעור אכילה

דין השלחן ערוך כמבואר במשנה ובגמרא יומא. ומיהו איסור דאורייתא הוא אף בחצי שיעור וכותבת הוא רק לעניין חיוב כרת.

סעיף ב

כל האוכלים מצטרפים לשיעור זה, אפילו מלח שעל הבשר וציר שעל ירק. אבל אכילה ושתיה אינן מצטרפות.

צירוף אוכל ומשקה לשיעור

דין השלחן ערוך כמבואר במשנה ובגמרא יומא.

סעיף ג

אכל, וחזר ואכל, אם יש מתחלת אכילה ראשונה עד סוף אכילה אחרונה כדי אכילת פרס, מצטרפין. ואם לאו, אין מצטרפין.

שיעור זמן צירוף האכילה

דין השלחן ערוך כמבואר בתוספתא.

סעיף ד

שיעור אכילת פרס, יש אומרים ד' ביצים. ויש אומרים ג' ביצים (סוחקות) (רסב"ה).

שיעור אכילת פרס

נחלקו במשנה בעירובין מה שיעור אכילת פרס, לר' יוחנן בן ברוקה השיעור הוא ג' ביצים, ולר' שמעון השיעור הוא ד' ביצים. להלכה נחלקו:

- **רש"י** תוספות וטור ארבע ביצים.
- **רמב"ם רשב"א** שלוש ביצים.

- **שלחן ערוך** פסק יש קמא ד' וביש בתרא ג' משמע שדעתו ג' ביצים, יש ויש הלכה כיש בתרא. בסימן תרי"ח סעיף ז' משמע שהוא ד' ביצים שהורה לחולה לשהות אכילת פרס ד' ביצים.
- **משנה ברורה** יש להקל בדרבנן ג' ביצים, ולהחמיר בדאורייתא ד' ביצים. והגרע"י סבר לעולם הלכה ג' ביצים.

סעיף ה

הא דבעינן שיעור היינו לחיוב כרת או חטאת, אבל איסורא איכא בכל שהוא.

חצי שיעור

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא יומא, והוא חלוקת בכל חצי שיעור אם אסור מהתורה או דרנן, והלכה כר' יוחנן מהתורה ולא כריש לקיש.

סעיף ו

אכל אוכלים שאינם ראויים לאכילה, או שאכל אכילה גסה כגון מיד על אכילה שאכל ערב יום הכיפורים עד שקץ במזונו, פטור. הגה: ואם אכל מאכלים מבושמים או מתובלים, על אכילתו, חייב, דרוחא לבסומי שכיחא (כל בו). ואסור ביום כיפור לטעום דבר להפליט, אפילו עלי בשמים. וע"ל סימן תקס"ז סעיף ג' בהג"ה.

אוכל שאינו ראוי

במשנה יומא **"אכל אוכלין שאינן ראוין לאכילה ושתה משקין שאינן ראוין לשתיה ושתה ציר או מורייס פטור"**.

נחלקו הראשונים:

- **רמב"ם ועוד** פטור אבל אסור.
- **ראבי"ה** כתב מותר, ביאר הבית יוסף אפשר שלא נחלק, או שדיבר על אוכל פחות מכשיעור או שדיבר על דבר שאינו ראוי לאכילה כלל.

להלכה פסק שלחן ערוך כרמב"ם אסור ופטור, ביאר המשנה ברורה כגון מאכל מר מאוד או נבאש או מאכל בהמה, ומיהו לכתחילה אסור אף חצי שיעור.

אכילה גסה

מבואר בגמרא שפטור, רש"י וכן פסק שלחן ערוך כגון שהיה שבע מאכילה של ליל כיפור, והכל בו הביא עוד דוגמא כגון שאכל כדי שביעה מדברים שאינם ראויים ואחר כך אכל עוד מדברים הראויים. רמ"א הוסיף על פי הכל בו מאכל טעים חייב אף באכילה גסה מחמת הטעם.

טעימה בכיפור

כגון לעוס קינמון פסק השלחן ערוך כתוספות ורא"ש אסור לטעום, ודלא כראבי"ה שהתיר. כתב משנה ברורה מותר להריח בשמים.

סעיף ז

אכל עלי קנים, פטור. ולולבי גפנים שלבלבו קודם ראש השנה, פטור, דעץ בעלמא הם. ואם לבלבו (בארץ ישראל) מראש השנה ועד יום הכפורים, חייב.

אכל עצים

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא יומא.

סעיף ח

כס (פירוש שכסס ופלע אותס בשיניו) פלפלי או זנגבילא, אם הם יבשים, פטור, דלא חזו לאכילה. ואם הם רטובים, חייב.

כסס פלפלים יבשים

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא יומא.

סעיף ט

השותה ביום הכיפורים מלא לוגמיו (פירוש מלא פיו), חייב. ומשערים בכל אדם לפי מה שהוא, הגדול לפי גדלו והקטן לפי קטנו. ולא מלא לוגמיו ממש, אלא כדי שיסלקנו לצד אחד בפיו ויראה כמלא לוגמיו, והוא פחות מרביעית באדם בינוני. וכל המשקים מצטרפים לכשיעור. הגה: שתה משקין שאינן ראויין לשתיה, כגון ציר או מורייס וחומץ חי, פטור. אבל חומץ מזוג, חייב (טור).

שיעור שתייה ביום כיפור

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא יומא, שיעורו שונה בכל אדם בשונה מאכילה שכותבת שווה לכולם, משום שכך קים להו לרבנן שמיישב דעתו של אדם. דין הרמ"א מבואר בגמרא יומא, ומשמע אפילו ששתה הרבה כרמב"ם, ולא כר' יונה שהחמיר בזה.

סעיף י

שתה מעט וחזר ושתה, אם יש מתחילת שתיה ראשונה עד סוף שתיה אחרונה כדי שתיית רביעית, מצטרפין לכשיעור. ואם לאו, אין מצטרפין. ויש אומרים ששיעור

צירוף השתיות כדי אכילת פרס, כמו צירוף אכילות. הגה: מותר ליגע ביום כיפור באוכלין ומשקין וליתן לקטנים, ולא חיישינן שיאכל או ישתה אם יגע (תה"ד סימן קמ"ז).

שתייה בהפסקות

בתוספתא יומא מובא צירוף שתיה הוא בשיעור שתיית רביעית, בגמרא כריתות מובא צירוף הוא בזמן אכילת פרס.

להלכה:

- « **רמב"ם ושלחן ערוך בסתם** הלכה כתוספתא.
- « **ראב"ד ושלחן ערוך ביש** כגמרא בשיעור אכילת פרס.

פסק רמ"א מותר לגעת באוכל כדברי תרומת הדשן, ביאר משנה ברורה שאימת הדין עליו.

סימן תריג – איסור רחיצה ביום כיפור

סעיף א

אסור לרחוץ ביום הכיפורים, בין בחמין בין בצונן. ואפילו להושיט אצבעו במים, אסור. ואם היו ידיו או רגליו או שאר גופו מלוכלכים בטיט או בצואה, או שנטף דם מחוטמו, מותר לרחצם. שלא אסרו אלא רחיצה של תענוג.

איסור רחיצה

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא. כתב המשנה ברורה המלכלך בכמה מקומות וטורח לו לרחוץ כל מקום יכול לכנוס כולו במים.

נחלקו האחרונים אם רחיצה מזיעה שעל כל גופו מותרת:

- **ט"ז** אסור.
- **מגן אברהם** מותר, וכתב משנה ברורה מי שאינו אסטניס ואין צריך לרחיצה זו כל כך, נכון להחמיר (הובא גם בתחילת סימן הבא).

סעיף ב

נוטל אדם ידיו שחרית ומברך על נטילת ידים, ויזהר שלא ייטול אלא עד סוף קשרי **אצבעותיו** (ולא יכוון להנאת רחיצה רק להעביר הרוח רעה מעל הידים) (הגהות מיימוני).

נטילת ידיים בבוקר

מבואר בגמרא יומא שלתת לתינוק אוכל אסור עד שירחץ ידיו אף בכיפור, ולכן אישה רוחצת יד אחת ונותנת לתינוק באותה יד, ומבואר ששמאי חשש מאיסור רחיצה בכיפור וחייבוהו לרחוץ שתי ידיו, החיוב הוא משום רוח רעה הנקראת 'שיבתא'.

נחלקו על איזה רחיצה חייבו ומה הדין בימינו:

- **רש"י** רחיצת הידיים בבוקר משום השד 'שיבתא' ואם רחץ ידיו בבוקר יכול לתת לתינוק בלי חשש.
- **ר"ת** צריך ליטול ידיו מפני רוח רעה השורה על האוכל אם לא נטל ידיו באותה שעה מלבד הבוקר, אולם היום אין חשש כזה שאין רוח רעה אצלנו.

מבואר שאין צריך רחיצה כשבא לתת לתינוק או משום שרחיצת הבוקר מספיקה או משום שאין רוח רעה.

רחיצה בכיפור בבוקר

נחלקו הראשונים:

- **רש"י** צריך משום רוח רעה.
- **ר"ת וטור** צריך משום נקיות, וייטול עד קשרי האצבעות.
- **רמב"ם** לא צריך והנוטל לא יברך.
- **שלחן ערוך** צריך וייטול עד קשרי האצבעות כר"ת, והוסיף רמ"א לא יכוון להנאה.

סעיף ג

אם הטיל מים ושפשף בידו, **או** עשה צרכיו וקנח, מותר לרחוץ דהוה ליה ידיו מלוכלכות (ורוחץ על סוף קשרי אצבעותיו). **ואם** רוצה להתפלל, **אפילו לא** קנח נמי מותר ליטול עד סוף קשרי **אצבעותיו**. הגה: וכן כהן העולה לדוכן נוטל ידיו, אף ע"פ שהן טהורות, דכל רוב רחילה שאינו מכוון בה לתענוג, מותרת (הגהות מיימוני פ"ב מהלכות יום כיפור ומהרי"ל). ולכן אפילו בא מן הדרך ורגליו כהות, מותר לרחצן (בית יוסף בשם הגהות מיימוני וסמ"ג וטור הלכות ט"ב).

רחיצה לאחר עשיית צרכיו

נחלקו אם צריך ומאיזה טעם:

- **רשב"ם וריב"א** צריך משום היכון לברכת אשר יצר.
- **טור** אין צריך אם ידיו לא מלוכלכות ולא נגע במקומות המכוסים.
- **שלחן ערוך** כשידיו מלוכלכות ייטול משמע שאם לא לא נוטלים, וכתב רמ"א עד קשרי האצבעות.
- **משנה ברורה** משמע משלחן ערוך שאם לא נגע או התלכלך לא ייטול, ונכון לשפשף ידיו כדי לצאת מידי מחלוקת ודווקא בלילה אחר התפילה, אך ביום ייטול עד קשרי האצבעות מחמת התפילה.
- **הגרע"י** הכריע תמיד ליטול עד קשרי האצבעות.

נטילה לתפילה

פסק שלחן ערוך כשעשה צרכיו ובא להתפלל מותר עד סוף קשרי האצבעות, משמע שאין חיוב נטילה בבא לתפילה ללא עשיית צרכיו. כתב המשנה ברורה נגע באצבע אחת ובא להתפלל, במקומות המכוסים צריך ליטול כל ידו, ברפט וטיט רק אותה אצבע.

כתב רמ"א רחיצה לכהן מותרת אף בידיים טהורות שנוטל משום מצווה ולא משום תענוג.

סעיף ד

מי שהוא אסטנים ואין דעתו מיושבת עליו עד שיקנח פניו במים, מותר. הגה: ונהגו בזה להחמיר. ואפילו ברחילת העינים, שהיא קלת רפואה, נהגו להחמיר (מהרי"ל). ואסור לרחוץ פיו ביום הכפורים, כמו שנתבאר לעיל סימן תקס"ז סעיף ג'.

רחיצת פנים לאיסטניס

בגמרא יומא מבואר על לוי אביו של ריב"ל שהיה מנגב מטפחת לחה פניו בבוקר כיפור. נחלק להלכה:

- **רא"ש ושלחן ערוך** איסטניס מותר לרחוץ פניו.
- **מהר"ל ורמ"א** אסור נהגו להחמיר אפילו בעיניים, וכתב משנה ברורה על מקום לכלוך או באופן שהוא רק לרפואה מותר. רמ"א כתב שאסור לרחוץ פיו.

סעיף ה

ההולך לבית המדרש, או להקביל פני אביו או רבו או מי שגדול ממנו בחכמה, או לצרכי מצווה, יכול לעבור במים עד צוארו, בין בהליכה בין בחזרה. ובלבד שלא יוציא ידיו מתחת שפת חלוקו להגביה שולי חלוקו על זרועו. והוא שלא יהיו המים רודפים, דאם כן אף בחול אסור מפני הסכנה, אפילו אם אינם מגיעים אלא עד מתנים.

לעבור במים לצורך מצוה

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא לצורך מצווה התירו ולא חששו משום רחיצה וצריך שלא יוציא מתחת שפת חלוקו.

נחלקו מה הטעם שלא יוציא מתחת חפת חלוקו להגביה החלוק:

- **רש"י** שלא יהיה כנושא משאוי, והביאו משנה ברורה וכתב שנראה זה טעם השלחן ערוך.
- **כל בו וטור** שמראה שינוי ולא יבוא לידי סחיטה.
- **ר"י** על ידי שינוי לא נראה כרוחץ.

סעיף ו

הא דשרי לעבור בגופו במים לדבר מצווה, דווקא לעבור בגופו במים עצמן. אבל לעבור בספינה קטנה, יש מי שאוסר.

לעבור על ידי ספינה קטנה

דין השלחן ערוך כמבואר בבה"ג.

- **טור** הקשה מדוע לא נתיר לו ספינה קל וחומר מרחיצה שאיסורה חמור משום עינוי יום כיפור.
- **בית יוסף** רחיצה אסורה רק בכיפור ולכן הקילו אך לשוט אסור כל שבת, **עוד בבית יוסף** רחיצה היא דרבנן ויש לה אסמכתא, אך לשוט אסור רק מדרבנן עשו חכמים חיזוק יותר משל תורה.
- **ט"ז** אי אפשר לעשות שינוי ברחיצה ולכן אסרו.
- **גר"א** רחיצה התירו משום שאינה של תענוג אך לשוט אין חילוק בין תענוג לאינו לתענוג.

סעיף ז

הרב אסור לעבור במים כדי לילך אצל תלמידו.

הליכת רב אצל תלמיד

הגמרא הסתפקה אם התירו גם לרב הליכה במים, ובתוספתא פשוט להתיר. בשלחן ערוך פסק על פי רי"ץ גיאת לאסור, שהגמרא הסתפקה והניחה בצריך עיון, והתוספתא היא משובשת.

כתב המשנה ברורה על פי הט"ז אם הרב צריך לתלמידו משום שהוא חריף או שיודע שמועות, מותר לו ללכת ולא גרע משאר דבר מצווה.

סעיף ח

ההולך לשמור פירותיו מותר לעבור במים בהליכה, **אבל לא** בחזרה. הגה: וכל מקום דמותר לעבור במים, אפילו היה לו דרך שיכול להקיף ביבשה, מותר לעבור, דלמעט בהילוך עדיף טפי (א"ז).

ההולך לשמור פירות

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא יומא. דין הרמ"א כמבואר באור זרוע.

סעיף ט

אסור להצטנן בטיט לח, **אם הוא טופח** על מנת להטפיח. **ואסור** להצטנן בכלים שיש בהם מים, **אפילו** הם חסרים, בין של חרס בין של מתכות. **אבל אם** הם רקים, מותר. **וכן** בפירות ובתינוק. הגה: ואסור לשרות מפה מבעוד יום ולעשותה כמין כלים נגובים ולהצטנן בה ביום כיפור, דחיישינן שמא לא תנגוב יפה ויבא לידי סחיטה (הגהות מיימוני פ"ב ומרדכי וסמ"ק ומנהגים). החולה רוחץ כדרכו, אף על פי שאינו מסוכן (רמב"ס).

התקררות על ידי דבר

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא. לנגב במטפחת נגובה:

- **הרמב"ם** התיר כמעשה שהיה לוי אביו של ריב"ל (הובא לעיל).
- **הרמ"א** פסק לאסור כמבואר במימוניות על פי גרסה אחרת. עוד כתב רמ"א על פי הרמב"ם חולה רוחץ כדרכו.

לברך שעשה לי כל צרכי

נחלקו אם לברך שעשה לי כל צרכי:

- **הרא"ש והר"ן ומשנה ברורה** לברך שעשה לי כל צרכי, כדעת שיש מצבים שמותר לנעול נעליים.
- **רמב"ם בעל העיטור והאר"י** שכתבו לא לברך שנתקן על לבישת מנעלים.

סעיף י

כלה, כל שלשים יום מותרת לרחוץ פניה.

רחיצת פנים לכלה ומלך

במשנה יומא נחלקו על רחיצת כלה ומלך, ר' אליעזר ור' חנניה בן תרדיון מתירים, מלך ביופיו תחזינה עיניך וכלה שלא תתגנה על בעלה ל' יום אחר החתונה, וחכמים אוסרים.

להלכה:

- **רי"ף ושאר הראשונים וכן פסק שלחן ערוך** הלכה כר' אליעזר שכן משמע מהגמרא.
- **רי"ץ גיאת וב"ח** הלכה כחכמים.
- **חיי אדם** בזמן הזה שהבעל נמצא בבית הכנסת כל היום לא שמעתי שנוהגים בזה היתר, והגרע"י חלק עליו והתיר אף בזמן הזה.

סעיף יא

מי שראה קרי, בזמן הזה, ביום הכפורים, אם לח הוא, מקנחו במפה ודיו. ואם יבש הוא, או שנתלכלך, רוחץ מקומות המלוכלכים בו לבד, ומתפלל. ואסור לרחוץ גופו או לטבול, אף על פי שבשאר ימות השנה הוא רגיל לטבול לתפלה.

רחיצת בעל קרי בכיפור

בגמרא יומא התירו לבעל קרי לטבול בכיפור, וכן הורו לכל אדם לשפשף גופו מחציצות מבעוד יום כדי שאם יראה קרי יוכל לטבול מבעוד יום.

להלכה נחלקו:

- **רי"ף רא"ש ועוד** טובל.

« **רמב"ם ר"ת ועוד** לא טובל אלא יקנח בלבד הואיל והטבילה לקרי היום היא רק משום מנהג.

בשלחן ערוך פסק כרמב"ם אם יכול לקנחו שהוא לח מקנח ואם הוא יבש רוחץ מקום הקרי בלבד, המשנה ברורה הוסיף שאסור גם לשפוך על גופו ט' קבין.

סעיף יב

בזמן הזה **אסור** לאשה לטבול ביום הכיפורים, **אפילו** הגיע זמן טבילתה בו ביום.

טבילת נידה ביום כיפור

בגמרא נידה הובא מחלוקת ת"ק ור' יוסי אם טבילה בזמנה מצוה, ואחת הנפקא מינה היא לעניין טבילה בכיפור. ופסק השלחן ערוך ביורה דעה שאינה מצוה (ומשום פריה ורביה יש מצוה).

להלכה:

« **רמב"ם** טבילה בזמנה מצווה.

« **ר"ת ושלחן ערוך** אינה מצווה וביום כיפור לא טובלת.

אישה הבאה להפסיק בטהרה וללבוש לבנים, כתב המשנה ברורה מותר לה להדיח מעט בין ירכותיה ביד ולא בבגד שמא תסחט.

סימן תריד – דיני סיכה ונעילת הסנדל

סעיף א

אסור לסוך אפילו מקצת גופו, ואפילו אינו אלא להעביר הזוהמא. אבל אם הוא חולה, אפילו אין בו סכנה, או שיש לו חטטין בראשו, מותר.

איסור סיכה

במשנה שבת למדו ממה שנאמר 'ותבוא כמים בקרבו וכשמן בעצמותיו' זכר לאיסור סיכה. ובגמרא יומא מבואר אסור אפילו מקצת גופו, ואם היה לו חטטין מותר. וכן פסק שלחן ערוך.

כתב ט"ז, מבואר כאן שסיכה אפילו להעביר הזוהמה אסור, וכן הוא לעניין רחיצה. לעיל בתחילת סימן קודם הובא מחלוקת ברחיצה במקום זוהמה, והמגן אברהם התיר שדווקא סיכה שיש בה תענוג אסרו במקום זוהמה.

סעיף ב

אסור לנעול סנדל או מנעל של עור, אפילו קב הקיטע וכיוצא בו, אפילו של עץ ומחופה עור, אסור. אבל של גמי או של קש, או של בגד או של שאר מינים, מותר אפילו לצאת בהם לרשות הרבים. ומותר לעמוד על כרים וכסתות של עור, ומגיד משנה המחמיר תבא עליו ברכה (מרדכי ליומא ותה"ד סימן קמ"ט).

איסור נעילת הסנדל

בגמרא יומא למדו סמך לאיסור נעילת הסנדל מדוד שבבריחתו מאבשלום הלך יחף. ועוד בגמרא **"מהו לצאת בסנדל של שעם** (מין גומא ואינו נוח) **ביום הכיפורים, עמד רבי יצחק בר נחמני על רגליו ואמר אני ראיתי את רבי יהושע בן לוי שיצא בסנדל של שעם ביום הכיפורים, ואמינא ליה בתענית צבור מאי א"ל לא שנא. אמר רבה בר בר חנה אני ראיתי את רבי אלעזר דמן ננוה שיצא בסנדל של שעם בתענית צבור, ואמינא ליה ביום הכפורים מאי. א"ל לא שנא. רב יהודה נפיק בדרהיטני, אביי נפיק בדהוצי, רבא נפיק בדיבלי, רבה בר רב הונא כריך סודרא אכרעיה ונפיק".**
מבואר מעשי האמוראים לעניין שעם עלי תמרים ועשבים להיתר, ולעניין קב של עץ (המחופה בעור) הורה רבא לאסור. **בגמרא** יבמות מבואר שמותר לנעול בכיפור 'אנפיליא' של בגד ושל עור אסור.

להלכה נחלקו הראשונים:

- **רי"ף רא"ש וטור** של עור ועץ אסור.
- **רש"י** של עור או עץ אסור.

- « **רז"ה** אסור בכל מנעל שמגן על הרגל.
- « **שלחן ערוך** כרי"ף ורא"ש.
- « **אליה רבה** כרש"י אף של עץ.
- « **חת"ס** כרז"ה.
- « **ב"ח** יש ללכת יחף לגמרי.
- « **משנה ברורה** הביא המחמירים כרש"י וכרז"ה, וכתב אין למחות בנוהגים כשלחן ערוך.

כתב עוד המשנה ברורה, מי שצריך לצאת לחוץ (וחייב מנעלים כמבואר בסעיף ד) עדיף שייקח נעלי בד ולא עור שאסורות מדינא. עוד כתב ההיתר בבד הוא כשאין שם עור למעלה ולמטה, מנעל האסור אפילו לטייל בו ממיטה למיטה אסור.

כתב רמ"א על פי תרומת הדשן עמידה על כרים וכסתות מותר והמחמיר תע"ב, המשנה ברורה הביא אחרונים שהתירו בשופי ואין להחמיר. כתב משנה ברורה בתפילה אסור בכל עניין שאין גבהות לפני המקום.

סעיף ג

החיה, כל שלשים יום מותרת לנעול את הסנדל. והחולה כיוצא בה, אף ע"פ שאין בו סכנה. וכן מי שיש לו מכה ברגליו.

נעילת סנדל ליולדת

במשנה יומא נחלקו "**והחיה תנעול את הסנדל דברי רבי אליעזר וחכמים אוסרין**".

נחלקו להלכה:

- « **רי"ף רמב"ם רא"ש וכן פסק שלחן ערוך** הלכה כר' אליעזר, והתיר שלחן ערוך ליולדת חולה ומי שיש לו מכה, הטעם משום שהצינה קשה להם.
- « **רי"ץ גיאת וסמ"ג וב"ח** הלכה כחכמים.

סעיף ד

מותר כל אדם לנעול סנדל מחמת עקרב וכיוצא בו, כדי שלא ישכנו. אם מצויים שם עקרבים או דברים הנושכים. הגה: ואם ירדו גשמים ורוצה לילך לביתו מבית הכנסת או להיפך, והוא אסטניס, מותר לנעול מנעליו עד שמגיע למקומו (מהרי"ל).

מנעל מחמת סכנה

בגמרא יומא הורה שמואל מחמת סכנת עקרב מותר לנעול, נחלקו להלכה:

- **בה"ג** משום סכנה התירו רק כשיוצא לצורך מצווה ורק לכרוך על רגלו דבר שאינו עור, כתב **בית יוסף** בדעת בה"ג שמא במקום שלא יועיל כריכת בגד לסכנת העקרב מותר לצאת אף בשל עור, ושמא כל צורך שך כיפור מחשיבו לדבר מצווה.
- **רש"י רמב"ם טור וכן פסק שלחן ערוך** מותר כל יציאה אף במנעל של עור.

כתב רמ"א ירדו גשמים מותר ללכת במנעלים באיסטניס, ביאר משנה ברורה שהוא יכול להצטנן ולחלות, וכתב עוד מיד כשיכול יסירם ולא ילך עד למקומו, הוא הדין כשרוצה ללכת לבית הכסא מטונף ברפש וטיט, ויראה על כל פנים להחליף של ימין בשמאל. צריך לילך לביתו בן הנכרים וחושש שילעיגו עליו, אין היתר ללבוש נעלי עור.

סימן תרטו – יום הכפורים אסור בתשמיש המטה

סעיף א

יום הכיפורים אסור בתשמיש המטה, ואסור ליגע באשתו כאלו היא נדה. וכן אסור לישן עם אשתו במטה.

איסור תשמיש המיטה

בגמרא יומא למדו תשמיש נחשב עינוי ממה שאמר לבן ליעקב 'אם תענה את בנותי' וכוונתו לחסרם מתשמיש. כתב שלחן ערוך על פי הראשונים אסור ליגע ולישון יחד, וכתב משנה ברורה לא ירבה דברים כמו בעת נידה ואפילו בבגדיהם. ומשמע משלחן ערוך שהאיסור הוא כל כיפור ולא רק בלילה.

סעיף ב

הרואה קרי בליל יום הכיפורים ידאג כל השנה, ואם עלתה לו שנה מובטח לו שהוא בן העולם הבא.

הרואה קרי בכיפור

בגמרא יומא "**תני תנא קמיה דרב נחמן, הרואה קרי ביום הכיפורים עונותיו מחולין לו. והתניא עונותיו סדורין, מאי סדורין סדורין לימחל. תנא דבי רבי ישמעאל הרואה קרי ביום הכיפורים ידאג כל השנה כולה, ואם עלתה לו שנה מובטח לו שהוא בן העולם הבא. אמר רב נחמן בר יצחק תדע שכל העולם כולו רעב והוא שבע. כי אתא רב דימי אמר מפיש חיי סגי ומסגי**". **מבואר** ר' נחמן מוחלים, ר' ישמעל ידאג אותה שנה, ר' נחמן בר יצחק השביעו אותו משמים כשהעולם רעב סימן יפה, ר' דימי מאריך ימים ורואה בנים.

בשלחן ערוך נקט כר' ישמעאל. כתב משנה ברורה דוקא כשלא היה מחמת אכילה או הרהור, וכשהיה מחמת אלו אין לו לדאוג כל השנה. תקנת המוציא קרי כתב המשנה ברורה יתחזק בתורה כל ימיו, בשער הציון הוסיף לעסוק בחסד.

סימן תרטז – הקטנים מתי יתחילו להתענות

סעיף א

התינוקות מותרים בכל אלו, חוץ מבנעילת הסנדל, שאין חוששין כל כך אם לא ינעלו.
הגה: ומותר לומר לנכרי לרחצן ולסוכן. אבל להאכילם, אפילו בידים שרי (טור).

חינוך קטנים בעינוי

בגמרא יומא נפסק תינוקות מותרין בכול שזה צורך גידולם חוץ מנעילת הסנדל שאין בזה צער (היום כתב הגרע"י להקל לתינוק אף בנעילת הסנדל).

נחלקו האם גדול יכול לתת קטנים:

- **רש"י ר"ן וכן פסק שלחן ערוך** מותר על גדול כל צרכיהם, ביאר **תרומת הדשן** לא גזרו כדין נזירא סחור סחור לכרמא אל תקרב משום שבכיפור אסור מכל אוכל ואין לחוש שיבוא לאכול.
- **ר' יהודה ורמ"א** דייק בית יוסף דווקא לאכול מותר, אך רחיצה וסיכה שהגדול נהנה מהם אסור ועל ידי גוי מותר.
- **משנה ברורה** היום שאין לתינוקות צער במניעת רחצה יום אחד, אין להתיר אף על ידי גוי.

סעיף ב

קטן (הבריא) בן ט' שנים שלימות, ובן י' שנים שלימות, מחנכין אותו לשעות. כיצד, היה רגיל לאכול בב' שעות ביום, מאכילין אותו בשלשה. היה רגיל לאכול בג', מאכילין אותו ברביעית. לפי כח הבן מוסיפין לענות אותו בשעות (והוא הדין לקטנה הבריאה) (טור). בן י"א, בין זכר בין נקבה, מתענין ומשלימין מדברי סופרים, כדי לחנכן במצות. הגה: ויש אומרים שאינן צריכין להשלים מדרבנן, כלל (ר"ן וא"ז והגמי"י בשם ה"ג ורוקח ורא"ש), ויש לסמוך עלייהו בנער שהוא כחוש ואינו חזק להתענות (תה"ד סימן קכ"א) וכל מקום שמחנכין אותו באכילה, מחנכין אותו ברחילה וסיכה (טור). בת י"ב ויום אחד, ובן י"ג ויום אחד, שהביאו שתי שערות, הרי הם כגדולים לכל מצות ומשלימים מן התורה. אבל אם לא הביאו שתי שערות, עדיין קטנים הם ואינן משלימין אלא מדברי סופרים. הגה: ואפילו הוא רך וכחוש, צריך להשלים דחיישינן שמא נשרו השערות (תה"ד סימן קנ"ה). קטן שהוא פחות מבן תשע אין מענין אותו ביום כיפור, כדי שלא יבא לידי סכנה. הגה: אפילו אם רוצה להחמיר על עצמו, מוחין בידו (כל בו).

חינוך קטן להתענות

משנה יומא (פב.) "התינוקות אין מענין אותן ביום הכיפורים אבל מחנכין אותן לפני שנה ולפני שנתיים". **ובגמרא** "השתא בפני שתים מחנכין להו בפני שנה מבעיא, אמר רב חסדא לא קשיא

הא בחולה הא בבריא. א"ר הונא בן ח' ובן ט' מחנכין אותו לשעות, בן י' ובן י"א משלימין מדרבנן בן י"ב משלימין מדאורייתא בתינוקת, ורב נחמן אמר בן ט' בן י' מחנכין אותן לשעות בן י"א בן י"ב משלימין מדרבנן בן י"ג משלימין מדאורייתא, בתינוק ור' יוחנן אמר השלמה דרבנן ליכא בן י' בן י"א מחנכין אותו לשעות בן י"ב משלימין מדאורייתא".

מבואר חילוק בין חולה לבריא, חילוק בין השלמה לשעות. **ר' הונא** ח' או ט' (בריא וחולה) שעות, י' או י"א (בריא וחולה) משלימים דרבנן, י"ב משלים דאורייתא (נחלקו הראשונים האם לגרוס שמחייב בן מדאוריתא בגיל י"ב). **ר' נחמן** ט' או י' (בריא וחולה) מחנכים לשעות, י"א או י"ב (חולה ובריא) משלים דרבנן (בבת י"ב השלמה היא דאורייתא). **ר' יוחנן** י' או י"א (בריא או חולה) מחנכים לשעות, י"ב משלים מדאורייתא.

להלכה:

- **רי"ף רמב"ם רשב"א רמב"ן וכן פסק שלחן ערוך** כרב נחמן, ט' וי' מחנכין לשעות, י"א י"ב להשלים.
- **רש"י רא"ש וטור** הלכה כר' הונא ור' נחמן ולא נחלקו אלא זה דיבר בבן וזה בבת, תמיד יש שנתיים חינוך לשעות ושנתיים השלמה, ר' הונא דיבר בבת ור' נחמן בבן.
- **רי"ץ גיאת בה"ג תוספות רוקח ויראים** הלכה כר' יוחנן מחנכים לשעות בלבד ואין השלמה מדרבנן.
- **רמ"א** סמך על רי"ץ גיאת בנער כחוש שיתענה רק שעות גם בבן י"א וי"ב.

חינוך לעינוי רחיצה וסיכה

- **ר"ן וגר"א** לא מחנכים לרחיצה וסיכה.
- **עיטור שבלי הלקט ורמ"א** מחנכים לרחיצה וסיכה, וכתב משנה ברורה אסור כל היום.

הגדרת גדול וגדולה

דברי השלחן ערוך והרמ"א על פי הרמב"ם ותרומת הדשן וביאור המשנה ברורה: הגיעו לי"ב וי"ג והביאו ב' שערות דינם כגדולים, אם נשלמה שנתם קודם יום כיפור אף אם אין שערות תולים שהיו ונשרו אף בנער או נערה כחושים, ואם נשלמה שנתם ביום כיפור גופא ובדקום כל היום ולא הביאו ב' שערות אז דינם כקטנים ומשלימים רק מדברי סופרים. וכתב משנה ברורה החשש שהיו ונשרו הוא רק בכיפור ולא בשאר תעניות.

לחנך קטן בגיל ט' או י' לצום יום שלם, פסקו שלחן ערוך ורמ"א שאין מחנכים ומוחין בידו אם בא לעשות כן, וזה כדעת **הרמב"ם ודלא כרש"י**. ואחרוני זמנינו נחלקו אם מחנכים אותו תענית שעות.

סימן תריז – דין עוברה ומניקה ויולדת ביום הכיפורים

סעיף א

עוברות ומיניקות מתענות ומשלימות ביום הכיפורים.

מעוברות ומניקות

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא פסחים. כתב משנה ברורה אין חילוק בין תחילת עיבורה לסוף עיבורה.

סעיף ב

עוברה שהריחה ופניה משתנים אף על פי שלא אמרה צריכה אני (ר' ירוחם נכ"ז). לוחשין לה באזנה שיום הכיפורים הוא. אם נתקררה דעתה בזכרון זה, מוטב. ואם לאו, מאכילין אותה עד שתתיישב דעתה.

עוברה שהריחה

במשנה יומא מבואר עוברה שהריחה מאכילין אותה, ובגמרא שם הביאו אף לעניין בשר קודש ובשר חזיר בתחילה תוחבין לה כוש ברוטב אחר כך רוטב עצמו אחר כך שומן עצמו. מעשה היה בב' נשים שהריחו בכיפור והורה רבי ללחוש להם שאסור בכיפור, אחת התיישבה דעתה ויצא ממנה ר' יוחנן השנייה שלא יצא ממנה שבתאי אוצר פירות שהיה רשע. וכן פסק שלחן ערוך.

האם להאכילה מיד או בשלבים: **הביא הבית יוסף** ב' אפשרויות לבאר הרמב"ם והטור, או שבמאכל היתר מותרת כרגיל ורק במאכל איסור צריכים להביא לה בשלבים כוש ברוטב רוטב והמאכל עצמו, או שאף שאוכל כשר ביום כיפור צריכים לתת לה בשלבים.

להלכה המשנה ברורה ביאר שנותנים בשלבים גם מאכל היתר בכיפור. כתב רמ"א השתנו פניה מאכילים אף שלא ביקשה.

סעיף ג

כל אדם שהריח מאכל ונשתנו פניו, מסוכן הוא אם לא יתנו לו ממנו, ומאכילין אותו ממנו.

הריח והסתכן

פסק שלחן ערוך על פי דברי הגמרא בכתובות שהריח מאכל ולא אכל ממנו יכול לבוא לידי סכנה. כתב חיי אדם יזהר לא לבלוע הרוק שבפיו כאשר מריח מאכל שתאב לו ולא אוכל ממנו.

אם אומר שחייב לאכול ולא השתנו פניו מחלוקת:

- **מגן אברהם ואליה רבה** אסור להביא לו.
- **ישועות יעקב** מותר לו כדין יולדת.

כתב החתם סופר אם מרגיש האדם שמגיע לידי סכנה מותר לאכול אף כלא השתנו פניו.

סעיף ד

יולדת, תוך שלשה ימים לא תתענה כלל. משלשה עד שבעה, אם אמרה: צריכה אני, מאכילין אותה. מכאן ואילך, הרי היא ככל אדם. וימים אלו אין מונין אותם מעת לעת. כגון אם ילדה בשבעה בתשרי בערב, אין מאכילין אותה ביום הכיפורים אם לא אמרה: צריכה אני, אף על פי שלא שלמו לה שלשה ימים עד יום כיפור בערב, משום דכיון שנכנס יום רביעי ללידתה מקרי לאחר שלשה.

אכילה ליולדת

נחלקו מה שיעור הפטור של יולדת:

- **שאלתות** כל ל' יום ללידה לא תתענה כלל.
- **רא"ש ר"ן בשם הרמב"ן וכן פסק שלחן ערוך** יולדת או מפלת: **א)** עד ג' ימים לא תתענה, כתב משנה ברורה אמרה איני צריכה מאכילים אותה לשיעורים אמרה צריכה אוכלת כדרכה. **ב)** מג' עד ז' אם אמרה צריכה אני לא תתענה ואוכלת לשיעורים ואפילו אחרים אומרים שאינה צריכה לב יודע מרת נפשו, לא אמרה כלום או שאומרת איני יודעת אוכלת לשיעורים. **ג)** משבעה ואילך דינה כשאר אדם, אם רוצה לאכול מחמת לידה אין היתר אם ורצה לאכול משום שכבד עליה החולי דינה כשאר חולה לאכול לשיעורים.

חישוב מניין השלושה ימים

נחלקו אם מעת לעת או מקצת היום ככולו ביום הראשון:

- **תרומת הדשן ושלחן ערוך** לא מעת לעת אלא מקצת היו הראשון ככולו ילדה בז' נחשבת ביום הרביעי בכיפור.
- **רא"ש בה"ג ומשנה ברורה** מעת לעת שספק נפשות להקל, ובשער הציון כתב שתאכל פחות מכשיעור.

סימן תריח – דין חולה ביום הכיפורים

סעיף א

חולה שצריך לאכול, אם יש שם רופא בקי אפילו הוא עובד כוכבים שאומר: אם לא יאכילו אותו אפשר שיכבד עליו החולי ויסתכן, מאכילין אותו על פיו, ואין צריך לומר שמא ימות. אפילו אם החולה אומר: אינו צריך, שומעים לרופא. ואם החולה אומר: צריך אני, אפילו מאה רופאים אומרים: אינו צריך, שומעים לחולה.

אכילת חולה

דין השלחן ערוך כמבואר במשנה ובגמרא יומא, הולכים אחר הרופאים או אחר החולה אפילו סותרים זה את זה, שלב יודע מרת נפשו או שהפוך מטושטש מהחולי ואינו יודע להבחין. כתב משנה ברורה אף אם אומרים שיזיק לו יש להאמין לחולה.

נחלקו מה החשש של החולי שמותר לאכול בשבילו:

- « **תוספות ורמב"ם** חשש מסוכן למות.
- « **ר"ת מימוניות רא"ש וכן פסק שלחן ערוך** חשש שיכבד גופו ויסתכן.
- « **ראבי"ה ומרדכי** חשש חולי שיכבד על אחד האיברים.

איזה רופא נאמן, כאן פסק שלחן ערוך בקי אפילו הוא עובד כוכבים, בהלכות שבת סימן שכ"ח כתב שגם אדם שאינו רופא אך מבין קצת בחולי זה אפשר לסמוך עליו, רמ"א בהלכות שבת כתב לא לסמוך על גוי להיחשב מומחה. כתב משנה ברורה ביולדת לכולי עלמא מאמינים לנשים.

סעיף ב

רופא אחד אומר: צריך, ורופא אחד אומר: אינו צריך, מאכילין אותו. הגה: והוא הדין לשנים נגד שנים, ואפילו קלתן יותר בקיאין מקלתן כנ"ל.

מחלוקת בין הרופאים

דין השלחן ערוך כמבואר ברמב"ם כשיש מחלוקת בין הרופאים מאכילים. כתב משנה ברורה אפילו אחד גוי או אישה סומכים, ומדובר בכל זה שהחולה שותק או אומר איני יודע.

רופאים החלוקים ביניהם אם צריך לאכול:

- « **ר"ן וטור ברמב"ם** הולכים אחר הבקי ואם שווים בבקיאות הולכים אחר הרוב, ואם מסופקים יש להקל.
- « **רמב"ן והרב המגיד ברמב"ם** הולכים אחר הרוב ואם מספרם שווה הולכים אחר הבקי, ואם יש רופא בקי הרבה שומעים לו להקל אף ברוב נגדו.

» **טור** כל שיש שניים שאומרים להאכיל מאכילים ולא חוששים.

להלכה:

» **רמ"א** כטור שנים נגד שנים מאכילים אפילו הם פחות בקיאים.

» **שלחן ערוך** בסעיף ג' משמע כרמב"ן אחר הרוב ששומעים לב' רופאים שאומרים אינו צריך, בסעיף ד' חשש לטור לחוש לשניים. **משנה ברורה** הוסיף רופא בקי הרבה שומעין לו כנגד הרוב.

» **מגן אברהם ואליה רבה** כרמב"ן אחר הרוב ובשווים אחר הבקיאות.

סעיף ג

ואם החולה ורופא אחד עמו אומרים שאינו צריך, ורופא (אחר) **אומר: צריך. או שהחולה אינו אומר כלום ורופא אחד אומר: צריך, ושנים אומרים: אינו צריך, אין מאכילין אותו.**

חולה או שני רופאים נגד אחד אומרים אינו צריך

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא, ששומעים לחולה כשיש עימו רופא אחד, וקמ"ל שמצרפין דברי החולה לרופא ולא אמרינן נבעת הוא. עוד פסק כרמב"ן שניים מול אחד שומעים לשניים.

סעיף ד

אם שנים אומרים: צריך, אפילו מאה אומרים: אינו צריך, ואפילו החולה אומר עמהם שאינו צריך, מאכילים אותו מאחר ששנים אומרים: צריך. הגה: והוא הדין אם החולה ורופא אחד עמו אומרים: צריך, אף על פי שמאה רופאים אומרים: אינו צריך, מאכילין אותו (טור), ולא חיישינן דהחולה אומר: צריך משום דמאמין לרופא זה שאומר: צריך (ב"י בשם מהרי"א).

שניים כנגד מאה וחולה עמהם

בגמרא יומא הובא מחלוקת אם אמר החולה שהוא צריך ומאה אמרו שלא צריך, מר בר רב אשי אמר שסומכים על החולה משום לב יודע מרת נפשו, רב אשי אמר שאם יש שני רופאים כנגדו לא מאכילים אותו.

להלכה:

» **רא"ש רי"ף רמב"ן וכן פסק שלחן ערוך** בסעיף א' להאמין לחולה אפילו כנגד מאה.

» **שאילתות רש"י וסמ"ק** שהלכו אחר הרוב גם נגד החולה.

מדברי הגמרא שם מבואר ששתיים הרי הם כמאה, ולכן פסק השלחן ערוך כאן שלא הולכים אחר רוב דעות בסכנת נפשות וחוששים לשניים, וזה כדעת הטור שהבאנו לעיל סעיף ב'. עוד כתב רמ"א על פי מהר"י אבוהב רופא אחד וחולה נאמנים מול מאה רופאים ולא חוששים

שהחולה אומר רק משום הרופא והוא הדין בחולה עצמו כנגד מאה רופאים כמבואר לעיל סעיף א'.

סעיף ה

אם החולה אומר: אינו צריך, והרופא מסופק, מאכילין אותו. אבל אם הרופא אומר: אינו צריך, והחולה אומר: איני יודע, אין מאכילין אותו.

חולה ודאי ורופא מסופק ולהיפך

דין השלחן ערוך כבמואר בירושלמי וברמב"ן, תמיד מאכילין ואפילו רופא מסופק וחולה אינו יודע.

חולה שהוא עצמו רופא ואומר איני יודע ורופא אחר אומר שאינו צריך מחלוקת אם להחשיב כספק רופא שמאכילין משום ספק נפשות:

- **ט"ז** מאכילים.
- **אליה רבה** לא מאכילים.

כתב משנה ברורה אם היא מחלה של חום שיש לתלות שאין דעת החולה צלולה יש מקום לדברי האליה רבה.

סעיף ו

אם הרופא אומר שאינו מכיר את החולי, הרי הוא כאדם דעלמא ואין דבריו מעלין ולא מורידין. הגה: מיהו אם נחלש הרבה עד שנראה לרוב בני אדם שאלמלו שהוא מסוכן אם לא יאכל, מאכילין אותו (א"ו הארוך).

רופא לא מכיר החולי

פסק שלחן ערוך על פי ר' ירוחם. והוסיף רמ"א על פי האסור והיתר נראה לרוב בני אדם מאכילים ולא כמהרי"ל שהחמיר בזה.

סעיף ז

כשמאכילין את העוברות או את החולה, מאכילין אותם מעט מעט כדי שלא יצטרף לשיעור. הלכך מאכילין אותו כב' שלישי ביצה בינונית, וישהו כדי אכילת ארבעה ביצים. והשתיה, יבדקו בחולה עצמו כמה היא כדי שיסלקנו לצד אחד ויראה כמלא לוגמיו.

אכילה בשיעורין

נחלקו האם חולה שמותר לאכול בכיפור צריך לאכול דווקא בשיעורים:

- **רמב"ן בה"ג ר"ן מימוניות וכן פסק שלחן ערוך** צריך לאכול בשיעורים (כמבואר בגמרא כריתות לגבי מעוברת באכילת מאכל טמא ואחריו תרומה).
- **רא"ש** לא צריך להקפיד אלא אם רופא יאמר שמספיק לו באכילה לשיעורים.
- **רי"ף ורמב"ם** השמיטו משמע שהתירו לאכול כרגיל.

כמות האכילה לשיעורים

פסק שלחן ערוך על פי הר"ן כב' שלישי ביצה בינונית, וישהו כדי אכילת ארבעה ביצים. כתב משנה ברורה הוא הדין קצת יותר אך יזהרו שלא להגיע לשיעור ביצה שהוא שיעור כותבת. זמן ההמתנה הגרע"י הורה ט' דקות ויש שהקילו עד ב' דקות. עוד כתב משנה ברורה בשעת הצורך ישהו אכילת ג' ביצים.

סעיף ח

וישקוהו פחות מאותו שיעור, וישהו בין שתיה לשתיה כדי אכילת ארבעה ביצים, ולפחות ישהו בין שתיה לשתיה כדי שיעור שתית רביעית. ואם אמדוהו שאין השיעורים הללו מספיקים לו, או שהחולה אומר כן, או שנסתפקו בדבר, מאכילים ומשקים אותו כל צרכו (מיל).

כמות השתיה לשיעורים

פסק השלחן ערוך, והשתיה, יבדקו בחולה עצמו כמה היא כדי שיסלקנו לצד אחד ויראה כמלא לוגמיו. שיעור ההמתנה כתב שלחן ערוך ישהו בין שתייה לשתייה כדי אכילת ארבעה ביצים, ולפחות ישהו בין שתייה לשתייה כדי שיעור שתיית רביעית. והיא מחלוקת **רמב"ם** כשתיית רביעית, **וראב"ד** אכילת ד' ביצים.

סעיף ט

מי שאחזו בולמוס, והוא חולי שבא מחמת רעבון וסימנו שעיניו כהות ואינו יכול לראות, מאכילין אותו עד שיאורו עיניו. ואם אין שם מאכל של היתר, מאכילין אותו מאכל איסור. ואם יש כאן שני מיני איסורים, אחד חמור מחבירו, מאכילין אותו הקל תחלה. הגה: אם צריך לבשר ויש כאן בהמה שצריכין לשוחטה ובשר נבלה מוכנת, ע"ל סימן שכ"ח סעיף י"ד.

אחזו בולמוס

דין השלחן ערוך כמבואר במשנה ובגמרא יומא, אחזו בולמוס מאכילין אותו היתר או איסור קל תחילה. רמ"א ציין לסימן שכ"ח שעדיף להאכיל נבילה מוכנת מאשר לשחוט בהמה.

סעיף י

חולה שאכל ביום הכיפורים ונתיישב דעתו בעניין שיכול לברך, צריך להזכיר של יום הכיפורים בברכת המזון, שאומר: יעלה ויבא, בבונה ירושלים.

ברכה על אכילה בכיפור

במשנה ברכות מבואר שלא מזמנים על האוכל טבל.

האוכל משום חולי ויכול לברך ברכה אחרונה, **נחלקו** האם יזכיר מעין המאורע:

- **רשב"א שבלי הלקט ארחות חיים וט"ז** לא יזכיר, שב ואל תעשה עדיף.
- **רא"ש מימוניות ועוד וכן פסק שלחן ערוך** מזכיר שאוכל בהיתר נחשב שעושה מצווה.

לעשות קידוש

כתב המשנה ברורה כרוב האחרונים שלא יעשה קידוש, אם הוא שבת יאמר גם רצה והחליצנו, אם שכח רצה או יעלה ויבוא לא חוזר. רעק"א כתב שיכוון בתפילה לצאת ידי חובת קידוש.

סימן תריט – סדר ליל יה"כ

סעיף א

ליל יום הכיפורים נוהגים שאומר שליח צבור: בישיבה של מעלה ובישיבה של מטה, על דעת המקום ועל דעת הקהל, **אנו מתירין להתפלל עם העבריינים**. ונוהגים שאומר: כל נדרי וכו', **ואחר כך אומר**: שהחיינו, **בלא כוס**. הגה: ואחר כך מתפללים ערבית. ונוהגים לומר כל נדרי בעודו יום, וממשיך בניגונים עד הלילה. ואומרים אותו שלש פעמים, וכל פעם מגביה קולו יותר מבראשונה (מהרי"ל). וכן אומר השליח ציבור ג"פ: ונסלח לכל עדת וגומר, והקהל אומרים שלש פעמים: ויאמר ה' סלחתי כדברך (מנהגים). ואל ישנה אדם ממנהג העיר, אפילו בניגונים או בפיוטים שאומרים שם (מהרי"ל).

הקדמות לתפילה

אמירת 'להתפלל עם העבריינים' מבואר בגמרא משום תענית שאין בה מפושעי ישראל אינה תענית, ולמדו מחלבנה שריחה רע והיא מסממני הקטורת.

אמירת כל נדרי, מבואר בגמרא נדרים מי שרוצה שלא יתקיימו נדריו באותה שנה יאמר בתחילת השנה נוסח ביטול לנדרים ויועיל שלא יתקיימו נדרים, אלא אותם שזוכר שביטל מתחילת שנה והתכוון בכל זאת לנדור.

וכן פסק שלחן ערוך לומר כל נדרי החזן, ויאמרו הציבור בלחש. הוסיף רמ"א להמשיך בניגונים עד הלילה ויאמר ג' פעמים וכל פעם יגביה יותר קולו, ואז יאמר החזן 'ונסלח' ויענו לו 'סלחתי כדברך' ויתפללו ערבית.

נהגו לומר כל נדרי להתיר נדרים, נחלקו הראשונים האם מנהג זה נכון וכיצד:

- **ר"ת** הקשה מה מועיל לומר 'כל נדרי' על נדרים שעברו הרי נדר צריך התרה בשלושה ולפעמים פתח ולפרט הנדר וכן החזן מי מתיר לו ואי אפשר לבטל נדרים לאחר שעבר עליהם, ולכן אמר שהנוסח הוא תנאי על נדרים <u>להבא</u> ויוצא שאפשר לומר גם <u>בלילה</u> אף שאין מתירים נדרים בלילה הואיל והוא רק תנאי.
- **רא"ש ומרדכי** קיימו את המנהג ויש לומר כל נדרי מבעוד יום, ונחשב התרה שכל הקהל אומרים יחד נחשב שמתירים אחד לשני, חרטה על הנדר הוא מאימת הדי והעונש, בהתרה כללית אין צריך לפרט, הקהל מתירים גם לשליח ציבור, ועל ידי חרטה על נדר מועיל גם על מה שהיה בעבר.
- **ריב"ש גאונים ורמב"ם** לא נהגו לומר כל נדרי.

להלכה:

- **רמ"א** פסק כרא"ש.
- **משנה ברורה** הזכיר כר"ת לומר על להבא, והדגיש שאם הוא שוכר בזמן הנדר שהתנה ובכל זאת נדר, לא מועיל מה שביטל מתחילה. כתב **משנה ברורה** לפי זה צריך לומר 'די נדירנא'

בנוסח להבא, **מגן אברהם** כתב שאפשר לומר 'דנדרנא' ומשמע גם על עבר וגם על עתיד. **המנהג** כיום הוא לומר גם על העבר וגם העתיד.

ברכת שהחיינו

בגמרא עירובין נפסק לומר שהחיינו בכיפור בלא כוס, וכן פסק שלחן ערוך. כתב משנה ברורה ברגע שבירך קיבל עליו קדושת היום ואסור לשתות, הציבור יאמרו בלחש ומיהו החזן יכוון להוציא מי שרוצה לצאת, יתעטף בטלית מבעוד יום שיוכל לברך. כתב רמ"א לא לשנות ממנהג המקום אפילו בפיוטים.

סעיף ב

בליל יום הכיפורים ומחרתו אומרים: ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, בקול רם.

אמירת ברוך שם בקול

דין השלחן ערוך כמבואר במדרש משום שפסוק זה הוא סוד למלאכים, ובכיפור דומים למלאכים.

סעיף ג

אם חל בשבת, אומרים: ויכולו, וברכה אחת מעין שבע, וחותם: מקדש השבת, ואינו מזכיר של יום הכיפורים. (ואין אומרים אבינו מלכנו, בשבת, אבל שאר הסליחות והתחינות אומר כמו בחול (ריב"ש סי' תקי"ב ומנהגים).

ברכת מעין שבע בכיפור ושבת

דין השלחן ערוך כבמואר בגמרא שבת, לא מזכיר יום טוב בברכת מעין שבע הואיל וביום טוב בשחל בחול לא אמורים כלל אותה ברכה.

כתב משנה ברורה לא לומר אבינו מלכנו בשבת, ומנהג הספרדים לאומרו.

סעיף ד

צריך להעמיד אחד לימין שליח צבור ואחד לשמאלו.

העמדת אנשים סמוך לשליח ציבור

דין השלחן ערוך כמבואר במכילתא, למדו מאהרון וחור שנסמכו למשה במלחמה מב' צידיו, שיש לעמוד סמוך לשליח ציבור בתענית. כתב המשנה ברורה המנהג עומדים עד אחר ברכו, ובשבת שאומרים מזמור שיר קודם ברכו יכולים לחזור כבר אז.

סעיף ה

יש שעומדים על רגליהם כל היום וכל הלילה.

עמידה בכיפור

דין השלחן ערוך כמבואר במדרש משום שבכיפור ישראל דומים למלאכי השרת שעומדים. כתב משנה ברורה נשים לא יעמדו, וגם אנשים יכולים לסמוך אם נחלשו.

סעיף ו

נוהגים ללון בבית הכנסת ולומר שירות ותשבחות כל הלילה. הגה: וטוב לישן רחוק מן הארון (מרדכי). ומי שאינו רוצה לומר תשבחות ושירות בלילה, לא יישן שם (מהרי"ו). והחזנים המתפללים כל היום, לא יעורו כל הלילה, כי מאבדין קולם כשאינם ישנים (מהרי"ל).

מנהגי ליל כיפור

כתב השלחן ערוך על פי המרדכי לישן ולומר שירות ותשבחות. רמ"א כתב לישן רחוק מהארון, שלא יבוא לידי הפחה. וכן מי שלא רוצה לומר שיורת ותשבחות לא יישן שלא הותר אלא משום צורך מצווה, ובמשנה ברורה הביא בשם הלבוש שעדיף שילכו לביתם לישן כדי שיהיה להם כוח ליום, ומשום שמירת הנרות ישכרו שומר.

שמירה מקרי כתב השל"ה לומר ד' מזמורים, טוב שלא יתכסה ויחמם רגליו. טוב ללמוד משניות יומא ומאמרים בעניין תשובה, אין ללמוד תורה ולהשמיט מסדר הסליחות.

סימן תרכ – מנהג יפה לקצר בתפלת שחרית

סעיף א

טוב לקצר בפיוטים ובסליחות שחרית, כדי למהר בעניין שיתפלל מוסף קודם שבע שעות.

זמן מוסף לכתחילה

כתב השלחן ערוך על פי הטור לקצר כדי שיתפללו עד שבע שעות שכך היה קרבן מוסף קרב לא לאחר שבע שעות, ובמשנה ברורה כתב שידלגו אבינו מלכנו כדי להספיק. עוד כתב המשנה ברורה לכתחילה יתפללו עד שש שעות ומחצה שהוא קודם זמן מנחה גדולה שהיא תדירה יותר, ואם הגיע כבר זמנה יקדימו מוסף אלא אם הגיע זמן מנחה קטנה שיקדימו מנחה (בסימן רפ"ו פסק השלחן ערוך בכל מצב שהגיע לשש ומחצה שעות יקדים מנחה למוסף).

מנין הווידויים שיש בכיפור

צריך לומר עשרה ווידויים בבית יוסף הביא ב' מנהגים, **מנהג א'** שחרית מוסף ומנחה כל אחד ג' ובנעילה א', ומונים רק את של היום. **מנהג ב'** מנחה וערבית כל אחד א', שחרית מוסף מנחה ונעילה כל אחד ב' בתפילה ובחזרה, וכן נהגו היום.

סימן תרכא – סדר קריאת התורה ומילה ביום כיפור

סעיף א

מוציאין שני ספרים, בראשון קורים ששה בפרשת אחרי מות עד ויעש כאשר צוה ה'. ואם חל בשבת, קורים שבעה ומפטיר קורא בשני בפינחס ובעשור לחודש, ומפטיר בישעיה: ואומר סלו סלו פנו דרך, עד כי פי ה' דבר.

הקריאה ביום כיפור

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא.

להוסיף על מנין העולים

נחלקו הראשונים אם הדין שמותר להוסיף על העולים הוא דווקא בשבת או גם בימים טובים:

- **ר"ן** אוסר.
- **רמב"ם** מתיר (סימן רפב סעיף א).
- **משנה ברורה** לכתחילה לא יעלו ואם נותנין הרבה צדקה המיקל לא הפסיד.

חתימה בהפטרה

נחלקו האם לחתום 'מלך מוחל וסולח':

- **כל בו ומשנה ברורה** לא חותם שאין עניין מחילה להפטרה.
- **רוקח** חותם וכן מנהג הספרדים.

סעיף ב

מילה ביום הכיפורים, מלין בין יוצר למוסף, אחר קריאת התורה. ולאחר המילה אומרים: אשרי והמנהג למול אחר אשרי (מנהגים). ואם הוא במקום שצריך לצאת מבית הכנסת, אין מלין עד אחר חזרת ס"ת, וחוזרים ואומרים קדיש.

מתי למול ביום כיפור

נחלקו מתי למול:

- **מרדכי רוקח וכן פסק שלחן ערוך** אחר קריאת התורה לפני אשרי שהשכינה אצל התורה.
- **מנהגי טירנא ורמ"א** אחרי אשרי.

אם צריך לצאת למול חוץ לבית כנסת כגון שאין עירוב, כתב שלחן ערוך שיחזירו הס"ת יצאו למול ואז יחזרו לומר קדיש שלא יהיה בזיון לס"ת, וכתב משנה ברורה למנהג רמ"א שמלים אחר

אשרי יוצא שיש הפסק גדול בים אשרי לקדיש ולכן יש מקומות שאומרים 'יהי רצון' ואם לא יאמרו עוד מזמור קודם הקדיש.

סעיף ג

מברכין על המילה בלא כוס (וי"א דמברכין בכוס ונותנים לתינוק הנימול, וכן נוהגין).

ברכה על כוס המילה

נחלקו האם מברכים על הכוס בברית שחל בכיפור:

- **רבינו תם** מברכים ונותנים לקטן, וליכא למיחש למיסרך שהוא חד פעמי.
- **מרדכי ושלחן ערוך** בכיפור שחמור משאר תעניות לא נותנים דאתי למיסרך.
- **רמ"א** נותנים לתינוק בסיום הברכה מלבד מה שנותנין באמירת בדמייך חיי.
- **משנה ברורה** אם מלין אצל היולדת והיא אינה צמה משום חולי, יכול להוציאה ושתכוון לצאת ותשתה.

מציצת הברית

כתב המשנה ברורה רשאי למצוץ הדם כדרכו, הנוהגים למצוץ עם יין לא יעשו כן שמא יכנס לו יין לגרונו, ועל ידי מוך לא יעשו כן משום חשש סחיטה.

סעיף ד

במוסף אומר שליח ציבור סדר עבודה. הגה: ונוהגין ליפול על פניהם כשאומרים והכהנים והעם, גם בעלינו לשבח. אבל שליח ציבור אסור לעקור ממקומו בשעת התפלה כדי ליפול על פניו, ויש למחות ביד העושים כן.

אמירת סדר העבודה

דין השלחן ערוך לומר סדר העבודה כמבואר בגמרא יומא על ההוא דנחית קמיה דרבא.

נחלקו מתי לומר:

- **רב נטרונאי רא"ש טור ועוד וכן פסק שלחן ערוך** במוסף.
- **כל בו** אפשר לומר בשחרית.

מנהג להשתחוות בכיפור

כתב רמ"א שנהגו ליפול על פניהם באמירת הכהנים והעם גם בעלינו לשבח, והמשנה ברורה הזהיר לשטוח עשבים ברצפה כדי שלא ישתחוו לאבן. שליח ציבור כתב רמ"א שלא יעקור להשתחוות, והמשנה ברורה כתב מנהג שגם הש"ץ משתחווה ויניחו לו סטנדר ויסירו אותו כשצריך כדי שלא יעקור רגליו.

סעיף ה

סדר הוידוי: חטאתי, עויתי, פשעתי.

נוסח הוידוי

בגמרא יומא (לו:) **"כיצד מתודה עויתי פשעתי וחטאתי וכן במשה הוא אומר נושא עון ופשע וחטאה דברי ר' מאיר, וחכמים אומרים** (חטאת הוא שוגג עוון הוא מזיד ופשע הוא מרד וצריך להקדים השוגג) **כך היה מתודה חטאתי ועויתי ופשעתי. אלא מהו שאמר משה נושא עון ופשע וחטאה אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע בשעה שישראל חוטאין לפניך ועושין תשובה עשה להם זדונות כשגגות. אמר רבה בר שמואל אמר רב הלכה כדברי חכמים, ההוא דנחית קמיה דרבה ועבד כר"מ א"ל שבקת רבנן ועבדת כר"מ א"ל כר"מ סבירא לי כדכתיב בספר אורייתא דמשה".**

מבואר מחלוקת חכמים ור' מאיר לחכמים יקדים חטא לר' מאיר יקדים עוון, מהתורה משמע כר' מאיר וכן עשה מעשה תלמיד לפני רבה.

נחלקו הראשונים:

- **רי"ף רמב"ם ועוד וכן פסק שלחן ערוך** כחכמים.
- **רס"ג בעל העיטור ורי"ץ גיאת** כר' מאיר שעשה התלמיד מעשה כמותו.

סעיף ו

נהגו לידור צדקות ביום הכיפורים בעד המתים. ומזכירין נשמותיהם, דהמתים ג"כ יש להם כפרה ביום הכיפורים (מרדכי).

מנהג לנדור צדקה והזכרת נשמות

דברי השלחן ערוך ורמ"א כמובא במרדכי. כתב המשנה ברורה נודר לזכות הנפטר לומר שאם היה חי הוא היה נודר, ובעבור רשע אינו מועיל, ואם התוודה קודם מותו נחשב כצדיק, ואם בנו נותן בכל עניין מועיל.

סימן תרכב - סדר תפלת מנחה

סעיף א

למנחה אומר: אשרי, ובא לציון, ואין אומרים: ואני תפלתי, אפילו אם חל להיות בשבת. הגה: ואין אנו נוהגין לומר: אשרי, ובא לציון, קודם מנחה, רק קודם נעילה. וכן כתבו קצת רבוותא (מרדכי והג"מ ספק ספיקא אהבה וסוף הלכות יום כיפור וכל בו ומנהגים). ואין אומרים: אין כאלהינו ביום כיפור (מנהגים).

אמירת אשרי ובא לציון במנחה

נחלקו הראשונים:

- **רב עמרם טור וכן פסק שלחן ערוך** אומרים להפסיק בין מוסף למנחה.
- **מרדכי מימוניות ורמ"א** לא אומרים, שיש הפסק בין מוסף למנחה על ידי קריאת התורה.

לא אומרים ואני תפילתי, שטעם אמירתו בשבת היא על זה שאכלו ושתו ובכל זאת מתפללים לה', ובכיפור אין אוכלים ושותים.

אין אומרים 'אין כאלהינו' בכיפור, שטעם האמירה היא להשלים מאה ברכות, הואיל וטעם אמירת והיא להשלים מאה ברכות ובכיפור יש הרבה שבחים בלאו הכי. פיטום הקטורת כתב משנה ברורה לכאורה אין לאומרו שהוא כלול בעבודה, אבל יותר טוב לאומרו משום שמפורטים בו הסממנים.

סעיף ב

ומוציאין ספר תורה וקורין שלשה בפרשת עריות עד סוף הפרשה, והשלישי מפטיר ביונה ומסיים: מי אל כמוך, ומברך לפניה ולאחריה. ואם חל בשבת מזכיר בה של שבת, וחותם בשל שבת. הגה: ואין אומרים: על התורה ועל העבודה, במנחה (הגהות מיימוני סוף הלכות יום כיפור ומהרי"ל ומנהגים והגהות מרדכי).

קריאת התורה והפטרה במנחה

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא מגילה.

אמירת ברכת על התורה ועל העבודה וכו':

- **מרדכי טור ושלחן ערוך** מברכים.
- **מימוניות מנהגי טירנא ורמ"א** לא מברכים שהעבודה פסקה כבר בשחרית.

הזכרת שבת בברכה, כתב שלחן ערוך על פי הראשונים כיפור שחל בשבת, מזכיר שבת בברכת ההפטרה במנחה, הואיל וגם בלא כיפור יש בשבת הפטרה בנביא, מה שאין כן בר"ח שחל בשבת שלא מזכירים ר"ח שאילולי שבת אין הפטרה בראש חודש כלל.

סעיף ג

אם חל בשבת, **אומרים: צדקתך, ואומרים: אבינו מלכנו.** הגה: ובמדינות אלו אין אומרים: צדקתך, ולא אבינו מלכנו.

אמירת צדקתך

יום כיפור שחל בשבת אמירת צדקתך:

- **כל בו טור ר"ן וכן פסק שלחן ערוך** אומרים צדקתך.
- **ר"י אלברצלוני ושלחן ערוך** לא אומרים.

אמירת אבינו מלכנו:

- **ר"ן ושלחן ערוך** אומרים שהוא שעת גמר דין ואם לא עכשיו אימתי.
- **ר"י אלברצלוני ורמ"א** לא אומרים, וכתב משנה ברורה אף בחול כשאין שהות וכדומה אפשר לדלג.

סעיף ד

אין נושאין כפים במנחה ביום הכיפורים. וכהן שעבר ועלה לדוכן, הרי זה נושא כפיו ואין מורידין אותו.

נשיאות כפים במנחה

בגמרא תענית מבואר הלכה כר' יוסי: במנחה אין ברכת כהנים שלא יבואו להתבלבל למנחה של שאר ימים שאסור משום חשש שכרות, בנעילה יש ברכת כהנים, ולפי זה נהגו לישא כפיים גם במנחה של שאר תעניות כאשר מתפלל סמוך לשקיעה משום שדומה לזמן תפילת נעילה.

נחלקו הראשונים במנחה של כיפור כיצד יש לנהוג:

- **בה"ג ומנהג אשכנז שהובא בטור** יש נשיאת כפיים.
- **רב עמרם גאון** אין נשיאת כפיים אטו שאר ימים.
- **רמב"ם ושלחן ערוך** לכתחילה לא ישא כפיו בדיעבד שעלה לא ירד מפני החשד שלא יאמרו שפסול הוא. כתב המשנה ברורה בכהאי גוונא עדיף ששאר כהנים שבבית הכנסת יצאו ולא יעלו עימו.

סימן תרכג - סדר תפלת נעילה

סעיף א

לנעילה אומר: אשרי, וקדיש, ואינו אומר: ובא לציון. הגה: וכבר כתבתי דהמנהג במדינות אלו לומר: אשרי, ובא לציון, קודם נעילה.

אמירת ובא לציון בנעילה

אומרים אשרי וקדיש נחלקו אם אומרים ובא לציון, **רב עמרם טור ושלחן ערוך** לא אומרים, **מרדכי ומימוניות ורמ"א** אומרים.

סעיף ב

זמן תפלת נעילה כשהחמה בראש האילנות, כדי שישלים אותה סמוך לשקיעת החמה. וצריך שליח ציבור לקצר בסליחות ופסוקים שבאמצע התפלה, וגם אין לו למשוך בתפלת נעילה כל תיבה ותיבה כדרך שמושך בשאר תפלות, כדי שיגמור קודם שקיעת החמה ואומר במקום כתבנו, חתמנו (טור).

זמן הראוי לתפילת נעילה

בירושלמי הובא מחלוקת רב אמר בנעילת שערי שמים בשקיעה, ר' יוחנן אמר בנעילת שערי היכל מבעוד יום סמוך לשקיעה, והביאה הגמרא מעשה ברב שעמד להתפלל מבעוד יום והיה מאריך בתפילה עד שהגיע לנעילת שערי שמים.

- **רי"ף** סמוך לשקיעה כדעת רב.
- **רמב"ם רא"ש מימוניות ר"ן ועוד וכן פסק שלחן ערוך** הלכה כר' יוחנן, וגם רב עצמו עשה כן, כשהחמה בראשי האילנות שישלים אותה סמוך לשקיעה, וצריך לגמור קודם שקיעת החמה.

סעיף ג

אם חל בשבת, מזכיר בה של שבת. אבל בוידוי שלאחר התפלה אין מזכירים בו של שבת. והני מילי יחיד, אבל שליח צבור, כיון שאמרו בתוך תפלתו, מזכיר בו של שבת. ואם לא הזכיר, בזה אין מחזירין אותו.

הזכרת שבת בתפילה ווידוי

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא, להזכיר שבת. בווידוי לא מזכירים, וש"ץ מזכיר, ואם לא הזכיר סומך על הזכרתו בתפילה.

סעיף ד

ואומר: כתר, כמו במוסף.

אמירת כתר בנעילה

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא.

סעיף ה

נושאים כפים בנעילה (והמנהג במדינות אלו שלא לישא כפים, ואומרים: אבינו מלכנו).

נשיאת כפיים בנעילה

דין השלחן ערוך כמבואר במשנה. וכתב משנה ברורה בלילה לא יאמרו, אם הזמן קצר יקצרו בפיוטים.

כתב רמ"א נהגו לא לישא כפיים בנעילה, משום שלפעמים מאריכים אחרי השקיעה, וכתב המשנה ברורה יאמרו או"א ברכנו וכו'. האחרונים כתבו בא"י נהגו לישא כפיים. כתב רמ"א אומרים אבינו מלכנו בנעילה.

סעיף ו

בסוף הסליחות אומרים ז' פעמים: ה' **הוא האלהים** ופעם אחד: שמע ישראל, וג' פעמים: ברוך שם כבוד מל"ו (מנהגים) (וע"ל סימן ס"א) **ותוקעים תשר"ת**. הגה: ויש אומרים שאין לתקוע, רק תקיעה אחת (מרדכי והג"מ סוף הלכות יום כיפור ואגור), וכן נוהגין במדינות אלו. ותוקעין לאחר שאמר קדיש לאחר נעילה, וקצת מקומות נהגו לתקוע קודם קדיש.

סוף תפילת נעילה

דין השלחן ערוך כמבואר בסמ"ג, ורמ"א על פי מנהגי טירנא.

בסוף נעילה תוקעים, הוזכרו ז' טעמים, להודיע שהוא לילה להאכיל הילדים, להכין הסעודה, זכר לתקיעה שהייתה ביובל, להראות ניצחון השטן, לערבב השטן, סימן לסילוק השכינה, סימן לשחרור עבדים. וכתב משנה ברורה מותר לתקוע אף שלא הבדילו בתפילה, ואפילו בין השמשות מותר הואיל והוא צורך מצווה.

סימן תרכד – סדר מוצאי יום הכיפורים

סעיף א

מתפללים תפלת ערבית, ואומר הבדלה בחונן הדעת.

ערבית מוצאי כיפור

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא יומא, ודלא כדעת רב שהורה שלא צריך משום שנעילה פוטרת.

סעיף ב

צריך להוסיף מחול על הקודש גם ביציאתו, שימתינו מעט אחר יציאת הכוכבים.

הוספה מחול על הקודש

למדים ממה שנאמר בתשעה לחודש וכו' מערב עד ערב שיש להוסיף מחול על הקודש.

סעיף ג

מבדילים על הכוס ואין מברכים על הבשמים, אפילו אם חל להיות בשבת.

הבדלה במוצאי כיפור

נחלקו אם מברכים על הבשמים:

- « **רמב"ם כל בו ושלחן ערוך** לא מברכים שאין נשמה יתרה ואף כשחל בשבת.
- « **מהרי"ל אבודרהם והרבה מהאחרונים** חל בחול לא מברכים חל בשבת מברכים.
- « **מרדכי** מברכים תמיד.

סעיף ד

מברכים על האור. ואין מברכים במוצאי יום הכיפורים על האור שהוציאו עתה מן האבנים. ויש אומרים שמברכים עליו מעמוד ראשון ואילך.

ברכה על הנר

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא פסחים. נר שהודלק מנר שלא שבת במוצאי כיפור נחלקו:

- « **רוב הראשונים ושלחן ערוך בסתם** לא מברכים, כתב המשנה ברורה וכן משמע משלחן ערוך בסעיף הבא אף בדיעבד אין מברכים עליו.
- « **יש אומרים בכל בו ושלחן ערוך ביש אומרים** מברכים מעמוד ראשון.

מוצאי כיפור שחל בשבת נחלקו אם יכול לברך על אור שלא שבת:

- **רא"ה וריטב"א** אפשר לברך ונהגו העולם להחמיר, וכתב משנה ברורה כן הלכה ומיהו להדליק בנר שהודלק מהם בוודאי יש להקל.
- **מגן אברהם בשלחן ערוך** אין לברך.

סעיף ה

ישראל שהדליק מעובד כוכבים אין מברכים עליו במוצאי יום הכיפורים, **אף על פי** שבמוצאי שבת מברכין עליו, שאין מברכים במוצאי יום הכיפורים **אלא** על האור ששבת מבעוד יום ממש, **או** על האור שהודלק ממנו. וכן נהגו להדליק מעששיות של בית הכנסת, **ומיהו אפילו אם** הודלק ביום הכיפורים, **אם** הודלק בהיתר כגון לחולה, יכולים לברך עליו. הגה: י"א להבדיל על נר של בית הכנסת (המגיד פכ"ט ואבודרהם וא"ז). ויש אומרים שאין להבדיל עליו אלא מדליקין נר אחד ממנו. והנכון להבדיל על שניהן ביחד, דהיינו להדליק נר אחד מנר בית הכנסת, ולא יבדיל על נר עצמו של בית הכנסת לחוד (מהרי"ל). ושאר דיני נר, ע"ל סי' רצ"ח. ואוכלים ושמחים במוצאי יום הכיפורים, דהוי קצת יום טוב (טור מהרי"ו וא"ז). ויש מחמירים לעשות שני ימים יום הכיפורים, ויש לזה התרה. ואין לנהוג בחומרא זו, משום דיש לחוש שיבא לידי סכנה (אור זרוע). מי שמתענה תענית חלום למחרת יום הכיפורים, אין צריך להתענות כל ימיו (מנהגים). אין אומרים תחנות ולא צו"ץ מיום כפור עד סוכות, והמדקדקים מתחילים מיד במוצאי יום הכיפורים בעשיית הסוכה, כדי לצאת ממצוה אל מצוה (מהרי"ל ומנהגים והג"מ פ"ב דברכות מהרי"ו).

נר שהודלק מגוי ונר שהודלק בהיתר בכיפור

דין השלחן ערוך לא להדליק מנר שהודלק על ידי גוי, כמבואר ברמב"ן.

נר של בית הכנסת:

- **רמב"ן וריב"א** מדליקים מנרות בית הכנסת, **וכן פסק שלחן ערוך**.
- **אור זרוע** רק הנר עצמו שנחשב ששבת אך לא נר שהודלק ממנו שלא נחשב כל כלך נר ששבת, והביאו רמ"א.
- **אגודה ומהר"י וייל** לא מדליקים מנר בית הכנסת, שנעשה לכבוד ולא להאיר.
- **מהרי"ל** ידליק נר אחר מהנר של בית הכנסת ויברך על שניהם ואז גם אם נאמר שנעשה הראשון לכבוד ולא להאיר יוצא בשני, **וכן פסק רמ"א**. כתב משנה ברורה אם אין אפשרות לברך על שניהם עדיף שיברך על הנר שהדליק מנר בית הכנסת, ובדיעבד אף אם בירך רק על של בית הכנסת יצא.
- **משנה ברורה בשם דרך החיים** גם בנר שהיה בביתו עדיף להדליק עוד אחד ולברך על שניהם שיש לחוש שהדליקוהו רק לכבוד היום, והכי טוב להדליק לכתחילה נר מבעוד יום כדי לברך עליו.

נר שהודלק בהיתר לצורך חולה, כתב שלחן ערוך בשם רש"י שמותר לברך עליו.

כתב רמ"א נהגו להרבות בשמחה ואוכל במוצאי כיפור, סימן לשמחה שנאמר 'לך אכול בשמחה וכו''.

תענית ב' ימים בכיפור

בירושלמי מבואר בבל נהגו לצום ב' ימים כיפור שמא יעברו את אלול, הורה להם רב חסדא שאין לחוש שיעברו את אלול כדי לא להביא למצב סכנה ובלבול, אבוה דשמואל בר יצחק צם ב' ימים ומת, רבא היה צם ב' ימים וקרה שבאמת עיברו את אלול פעם אחת.

- « **רי"ז הלוי** נהג להתענות ב' ימים כמו כל יום טוב.
- « **אור זרוע** אין למחות במתענה יומיים.
- « **מימוניות סמ"ק ורא"ש** נהגו לא להתענות מחשש סכנה, והיום מפורסם קביעות החודש, ונחשב ליוהרא, ויש לחוש ללא תתגודדו, **וכן כתב רמ"א**.

כתב רמ"א על פי מהרי"ל, לא אומרים תחנון עד סוכות. כתב משנה ברורה משכימין למחרת כיפור, לא מתענים עד סוכות שאז היה חנוכת המקדש של שלמה. מתחילים לבנות הסוכה.

סימן תרכה – בסוכות תשבו שבעת ימים

סעיף א

בסוכות תשבו שבעת ימים וגו' כי בסוכות הושבתי את בני ישראל הם ענני כבוד שהקיפם בהם לבל יכם שרב ושמש ומצוה לתקן הסוכה מיד לאחר יום כפור, דמצוה הבאה לידו אל יחמיצנה (מהרי"ל).

מהות המצווה

דברי השלחן ערוך כדעת ר' אליעזר זכר לענני כבוד ולא כר' עקיבא שסבר סוכות ממש עשו להם. כתבו האחרונים להתחיל במוצאי כיפור, וכתב משנה ברורה ביום שישי אחר חצות נראה שאסור. לא תיקנו החג בקיץ שלא ניכר יציאת האדם בגלל המצווה, אלא בתשרי שדרך האדם להיכנס לביתו. צריך לכוון זכר ליציאת מצרים וזכר לענני כבוד, ובדיעבד כל שכיוון לצאת יצא.

סימן תרכו - העושה סוכה תחת האילן או תחת הגג

סעיף א

אין לעשות סוכה תחת בית או אילן. והעושה סוכתו תחת האילן, יש אומרים שאם האילן צלתו מרובה מחמתו פסולה בכל ענין, אף אם הסוכה צלתה מרובה מחמתה. אבל אם האילן חמתו מרובה מצלתו, אם הסוכה צלתה מרובה מחמתה בלא אילן, כשרה, אפילו לא השפיל הענפים למטה לערבם עם סכך הסוכה. אבל אם אין הסוכה צלתה מרובה מחמתה אלא על ידי האילן, צריך שישפיל הענפים ויערבם עם הסכך בעניין שלא יהיו ניכרים ויהא סכך רבה עליהם ומבטלן. ויש אומרים שאפילו אם הסוכה צלתה מרובה מחמתה בלא האילן, והאילן חמתו מרובה מצלתו, אם ענפי האילן מכוונים כנגד סכך הכשר פסולה בין שהאילן קודם בין שהסוכה קדמה, כיון שענפי האילן מכוונים כנגד סכך הכשר. הגה: מיהו אם השפיל הענפים למטה ועירבן עם הסכך, שאינן ניכרין, בטלין והסוכה כשרה (הרא"ש והר"ן). וכן אם הניח סכך הכשר על סכך הפסול, מקרי עירוב, וכשר (מרדכי פ"ק דסוכה). אבל אם הענפים כנגד האויר שבין הסכך הכשר או שהסכך הרבה שאפילו ינטל נגד האילן נשאר כשיעור (טור), כשרה הואיל וצל הכשר הוא מרובה מחמתה, שאפילו אם יינטל האילן יש שיעור בכשר להכשיר. ובכל זה לא שאני לן בין קדם האילן לקדם הסכך, דין אחד להם.

סוכה תחת האילן

לא עושים סוכה תחת אילן דבעינן שתהיה תחת השמים שנאמר בסכת תשבו חסר וא"ו שלא יהא תחת ב' קרויים. עץ שסמוך לסוכה, שמגיע ממנו צל באלכסון אין בו איסור.

יש מחלוקת מתי אילן פוסל, מועיל חבטה, ומהי החבטה, וכיצד היא מועילה בכל סוג פסול.

בגמרא סוכה (ט.) בדין אילן הפוסל, **"אמר רבא לא שנו אלא באילן שצלתו מרובה מחמתו, אבל חמתו מרובה מצלתו כשרה. ממאי מדקתני כאילו עשאה בתוך הבית, למה לי למיתני כאילו עשאה בתוך הבית ליתני פסולה, אלא הא קמ"ל דאילן דומיא דבית מה בית צלתו מרובה מחמתו אף אילן צלתו מרובה מחמתו. וכי חמתו מרובה מצלתו מאי הוי הא קא מצטרף סכך פסול בהדי סכך כשר, אמר רב פפא בשחבטן. אי בשחבטן מאי למימרא, מהו דתימא ניגזור היכא דחבטן אטו היכא דלא חבטן, קמ"ל דלא גזרינן".** **מבואר** כשהאילן חמתו מרובה אין איסור, ומה שמצטרף סכך פסול עם כשר מדובר <u>שחבטן</u> וערבב הפסול עם הכשר. **נחלקו** האם מה שצריך לערב הסכך הפסול עם הכשר הוא רק כשהסכך הכשר אין בו צלתו מרובה והוא צריך לפסול בשביל להיות רוב צל, או אף כשצלתו מרובה עדיין צריך לערב כדי שלא יפסול האילן את מה שתחתיו:

- **רש"י תוספות ר"ת רא"ש** כל מה שצריך לערב ענפי האילן הוא רק כשאין בסוכה צלתה מרובה.

- **ראבי"ה ר"ן ור"ש מקוצי** אף כשצלתה מרובה צריך להשפיל, שהסכך המכוון כנגד ענפי האילן כמאן דליתא, וכשחמתה מרובה נחלקו אם מועיל על ידי שישפיל את הענפים, **כל בו והרב המגיד** לא מועיל, **ר"ש** מועיל.
- **רמב"ם ר"ח וריא"ז** אף כשצלתה מרובה וכל שכן כשחמתה מרובה צריך גם לקצוץ וגם לערב ולא מועיל לערב לבד. שביארו 'חבטן' הכוונה לקוצצן, וכל שלא קצץ אי אפשר שיהיה בטל ברוב משום שהוא חשוב.

להלכה:

- **שלחן ערוך** הביא יש כרש"י ותוספות ויש בתרא כראבי"ה.
- **ב"ח** כתב להחמיר.
- **באור הלכה** לכתחילה יש לחוש לרמב"ם, בדיעבד גם כסברא הראשונה שהביא השלחן ערוך מועיל.

מה הביאור של חבטן: כתב **רמ"א כרש"י** 'חבטן' שמועיל, הוא כשהשפיל ועירב שאינם ניכרים. דעת **המרדכי** שמספיק כשהשפיל, **גאונים מאירי ורז"ה** ניער ונשרו כל העלים, **ר"ח ורמב"ם** כשקצץ את האילן.

נחלקו אליבא דרמ"א כאשר לא עירב את העלים (בצלתה מרובה) האם מועיל בדיעבד, **מגן אברהם ומשנה ברורה** כשרה, **חמד משה** פסולה.

הרמ"א שכתב חבטן על ידי עירוב הוא בדעת ראבי"ה במקום שצלתה מרובה אך הבעיה שיש מעל ענפי אילן, אולם במקום שחמתה מרובה נחלקו אם מועיל לערב ויצטרף (כמחלוקת הכל בו והר"ש בדעת ראבי"ה לעיל), והמשנה ברורה הביא ב' הדעות **ב"ח** היקל, **מגן אברהם ומשנה ברורה** החמירו שלא מועיל.

נחלקו אם יש היתר כשהסוכה קדמה, **רמב"ן** התיר הואיל והיא עשתה את הצל, **ר"ן ושלחן ערוך** אין חילוק.

סעיף ב

אם קצץ האילן להכשירו ולהיות הוא עצמו מהסיכוך, כשר והוא שינענעו, שיגבה כל אחד לבדו ומניחו, וחוזר ומגביה חברו ומניחו. ואם לאו, פסולה משום: תעשה, ולא מן העשוי. הגה: אבל מותר לעשות סוכה תחת מחובר או בית, ולהסירו אחר כך, ולא מקרי תעשה ולא מן העשוי, הואיל ואין הפסול בסכך עצמו (כל בו והגהות אשיר"י פרק קמא דסוכה).

הדלה עליה את הגפן

משנה בסוכה "**הדלה עליה את הגפן ואת הדלעת ואת הקיסוס וסיכך על גבה פסולה ואם היה סיכוך הרבה מהן או שקצצן כשרה זה הכלל כל שהוא מקבל טומאה ואין גידולו מן הארץ אין**

מסככין בו וכל דבר שאינו מקבל טומאה וגידולו מן הארץ מסככין בו. **יתיב רב יוסף קמיה דרב הונא ויתיב וקאמר או שקצצן כשרה ואמר רב צריך לנענע". וכן פסק שלחן ערוך.**

טעם הנענוע:

- **רש"י ושלחן ערוך** שלא יהיה פסול תעשה ולא מן העשוי.
- **רי"ף וטור** כדי שתהיה עשייה לשמה. ביאר המשנה ברורה שהקציצה לבד לא נחשב עשייה גמורה עד שינענע שנחשב כאילו הניחם במקומותיהם.

כתב משנה ברורה, ייחור של אילן שתחב באדמה, לשם צל כשר, שלא לשם צל פסול משום תעשה ולא מן העשוי, ואם השריש פסול משום מחובר.

עשה סוכה תחת בית ואחר הסירו:

- **רמ"א כרוב הראשונים** שמועיל ולא נחשב עשוי שאין הפסול בסכך עצמו, והוא הדין כשיש פסול מחמת דבר אחר שאינו הסכך כגון סוכה גבוהה מכ' אמה ומיעטה.
- **ר' ברוך וב"ח** צריך לנענע.

סעיף ג

העושה סוכה למטה בבית, תחת הגג שהסירו הרעפים, אף על פי שנשארו עדיין העצים הדקים שהרעפים מונחים עליהם, כשרה. הגה: וכן מותר לעשות הסוכה תחת הגגות העשויות לפתוח ולסגור, ומותר לסגרן מפני הגשמים ולחזור ולפתחן (מהרי"ל). ואפילו ביום טוב שרי לסגרן ולפתחן (אגודה ליומא ומהרי"ו) אם יש להם ציריס (ד"ע) שסוגר ופותח בהן, ואין בזה לא משום סתירה ובנין אהל בי"ט, ולא משום תעשה ולא מן העשוי. רק שיזהר שלא ישב תחתיהן כשהן סגורין, שאז הסוכה פסולה.

סוכה תחת הבית ומסיר הרעפים

משנה בסוכה "**תקרה שאין עליה מעזיבה ר' יהודה אומר בית שמאי אומרים מפקפק ונוטל אחת מבינתים ובית הלל אומרים מפקפק או נוטל אחת מבינתים רבי מאיר אומר נוטל אחת מבינתים ואינו מפקפק**". מבואר שם לר' יהודה בית הלל התירו על ידי פקפוק משום 'עשוי' בלבד ובית שמאי הצריכו דווקא נוטל אחת בינתיים, ולר' מאיר לכולי עלמא אסור ויש גזירת תקרה וצריך ליטול אחת בינתיים. עיין לקמן תרכט סעיף יח, ותרלא סעיף ט.

העושה סוכה למטה בבית, תחת הגג שהסירו הרעפים, אף על פי שנשארו עדיין העצים הדקים שהרעפים מונחים עליהם, לדעת **רש"י** לעיל סעיף א' אם הסוכה צילתה מרובה אין פוסל העצים הדקים, לדעת **ראבי"ה וכן פסק שלחן ערוך** לעיל סעיף א' סכך פסול פוסל אף כשצלתה מרובה, נחלקו כיצד להכשיר את הסוכה הנ"ל:

- **ר"ש מקוצי** צריך להסיר את הקורות (פירוש הם פוסלות כנגדם, ודינם כשאר סכך פסול).
- **ר' יחיאל ור' פרץ** צריך לערב הקורות יחד עם הסכך.

- » **טור** הסוכה כשרה בתנאי שצלתה מרובה אף ללא הקורות הללו.
- » **בעל העיטור וכן פסק שלחן ערוך** הסוכה כשרה אף אם צלתה מרובה על ידי הקורות הללו, כיוון שעשה מעשה והסיר הרעפים לצורך הסוכה נחשב שעשה אף בעצים.
- » **משנה ברורה** בסתם סוכות שלנו יש צלתה מרובה אף בלי העצים הדקים וכשר, ולצאת ידי כל הספקות יראה שיש רווח ג' טפחים שלא יהיה לבוד לחומרא.

בדין לבוד לחומרא

- » **רשב"א וב"ח** החמירו.
- » **רש"י תוספות ורא"ש** הקילו.
- » **משנה ברורה** יש לחוש, ואם יש סכך כשר ביניהם יש להקל שיש כאן גם לבוד לקולא ויש רוב סכך כשר (לכאורה יחשוש כשהלבוד נמצא מעל הסכך ולא יחד אתו).

סוכה תחת גגות העשויות לפתוח ולסגור

- » **כתב רמ"א** מותר לסגור ולפתוח, ואינו 'עשוי' בשעת הפתיחה כמו שפירס עליה סדין.
- » **משנה ברורה בשם ב"ח ומגן אברהם** יש לפתוח הגג קודם שמסכך, ואם הניח בעודו סגור ינענע.

כתב משנה ברורה אם הניח הסכך מעל התקרה ואז הסיר התקרה, פסול שלא היה שם סוכה מתחילה. עוד כתב רמ"א שאין בזה משום אוהל בשבת ויום טוב, משום שיש להם צירים.

מזוזה בסוכה

כתב משנה ברורה לא צריך אף אם הוא חדר שכל השנה דרים בו הואיל והסוכה דירת עראי, אם יש לו חדר ליד הסוכה צריך מזוזה לפתח זה, ואם על ידי הסוכה נכנס מרשות הרבים לחדר והסוכה היא הפתח, צריך מזוזה לסוכה בפתח הסמוך לרה"ר כדין בית שער.

סימן תרכז – דיני הישן בסוכה

סעיף א

צריך לישב באויר הסוכה. הישן תחת המטה בסוכה, אם היא גבוהה י' טפחים, לא יצא.

הישן באוויר הסוכה

משנה בסוכה "הישן תחת המטה בסוכה לא יצא ידי חובתו אמר ר' יהודה נוהגין היינו שהיינו ישנים תחת המטה בפני הזקנים ולא אמרו לנו דבר אמר רבי שמעון מעשה בטבי עבדו של רבן גמליאל שהיה ישן תחת המטה ואמר להן רבן גמליאל לזקנים ראיתם טבי עבדי שהוא תלמיד חכם ויודע שעבדים פטורין מן הסוכה לפיכך ישן הוא תחת המטה ולפי דרכינו למדנו שהישן תחת המטה לא יצא ידי חובתו: גמרא והא ליכא עשרה תרגמא שמואל במטה עשרה". מבואר שמיטה גבוהה עשרה הישן תחתיה לא נחשב שישן בסוכה. **רש"י רז"ה ורמ"א** משום שלא נחשב אוויר הסוכה, **רי"ף ורא"ש** כדין סוכה תחת סוכה.

סעיף ב

הישן תחת הכילה בסוכה, אם אינה גבוהה עשרה טפחים או שאין לה גג רחב טפח, יצא.

הישן תחת הכילה

בגמרא סוכה "אמר רב יהודה אמר שמואל מותר לישן בכילה בסוכה אע"פ שיש לה גג והוא שאינה גבוהה עשרה וכו' לישנא אחרינא אמרי לה אמר רב יהודה אמר שמואל מותר לישן בכילת חתנים בסוכה לפי שאין לה גג אע"פ שגבוהה עשרה". **מבואר** לישנא קמא כילה שיש לה גג עד עשרה טפחים, לישנא בתרא כילה שאין לה גג מותר תמיד.

נחלקו אם יש מחלוקת בין הלישנות:

- **רי"ף רמב"ם רא"ש וכן פסק שלחן ערוך** לא נחלקו.
- **רי"ץ גיאת** מחלוקת והלכה כלישנא בתרא ואין את ההיתר של פחות מי' ביש לה גג רק את ההיתר של אין לה גג אף שגבוהה מי'.

בסעיף הבא מבואר שכילה זו אין לה קבע ולכן יש את הקולא באין לה גג אף שגבוהה עשרה.

סעיף ג

העצים היוצאים מארבע ראשי המטה אסור לפרוס עליהן סדין ולישן תחתיו, אפילו אם אינם גבוהים עשרה. אבל אם אחד יוצא באמצע המטה בראשה, והשני במרגלותיה כנגדו, ונותנים כלונסות (פירוש עצים ארוכים כעין קנה של רומח) **מזה לזה, מותר לפרוס סדין עליו ולישן תחתיו, משום דאין לה גג רחב טפח למעלה. והוא שלא יהיו גבוהים עשרה טפחים. ויש מכשירין אפילו בגבוהים עשרה טפחים.**

נקליטין וקינופות

משנה בסוכה **"פירס ע"ג הקינוף פסולה אבל פורס הוא על גבי נקליטי המטה"**. ובגמרא **"נקליטין שנים וקינופות ארבעה פירס על גבי קינופות פסולה על גבי נקליטין כשרה ובלבד שלא יהו נקליטין גבוהין מן המטה עשרה טפחים הא גבוהין מן המטה עשרה פסולה אע"פ שאין לה גג שאני נקליטין דקביעי אי קביעי ליהוי כקינופות לגבי קינופות לא קביעי לגבי כילה קביעי"**. **מבואר** נקליטין שניים קינופות ארבעה, בגלל שהם קבועים נקליטין מותר רק פחות מעשרה וקינופות אסור כלל. **וכן פסק שלחן ערוך** יוצא שכילה אסורה רק בתרתי גבוה ויש לה גג, נקליטין רק בגבוהים עשרה, קינופות בכל גוונא. **הרמב"ם ורי"ף הביאם שלחן ערוך ביש אומרים** סבר שגם בנקליטין מותר ביותר מי' כדין כילה משום שאין כלל דין אוהל בשיפוע (וצריך עיון מה יענו על דברי הגמרא).

סעיף ד

פירס סדין תחת הסכך לנוי, אם הוא בתוך ארבעה טפחים לגג, כשרה. ואם הוא רחוק ד' טפחים מן הגג, פסולה. ואם אינו לנוי, אף על פי שהוא בתוך ארבעה טפחים, פסולה

ויש ליזהר שלא לתלות שום נוי סוכה רק בפחות מד' לסוכה (מהרי"ל).

פריס סדין תחת הסכך

משנה בסוכה **"פירס עליה סדין מפני החמה או תחתיה מפני הנשר וכו' פסולה"** ובגמרא **"אמר רב חסדא לא שנו אלא מפני הנשר אבל לנאותה כשרה וכו'. אתמר נויי סוכה המופלגין ממנה ארבעה רב נחמן אמר כשרה רב חסדא ורבה בר רב הונא אמרי פסולה"**. **מבואר** פורס ליופי כשרה, נויי סוכה תחת ד' טפחים מחלוקת.

להלכה נחלקו כמי לפסוק בנויי סוכה תחת ד' טפחים:

- **רי"ף רמב"ם רא"ש טור וכן פסק שלחן ערוך** הלכה כרב חסדא ורבה שהם רבים, ולכן לנוי כשר דווקא תוך ד', שלא לנוי פסול.
- **רי"ץ גיאת** רק יותר מי' טפחים פסול כדין סוכה תחת סוכה.

כתב רמ"א לא לתלות קישוטים יותר מד' למטה מהסכך, ביאר המשנה ברורה אף שסכך פסול אינו פוסל כשאינו רחב ד' יש להיזהר שמא יהיה רחב ד' וישב תחתיו. כתב משנה ברורה לפי זה לא לתלות פירות וכלים אלא תוך ד' אולם מנורות עדיף להרחיק מהסכך שמא ישרף.

נוי שחמתו מרובה מצילתו, נחלקו אם אוסר:

- **ריטב"א ר"ן ומגיד משנה** אסור.
- **רא"ה** מתיר.

כתב משנה ברורה לאסור ויש מקלים (מיירי שמשתלשל ד' וכן כשרחב ד').

סימן תרכח - דיני סוכה שתחת סוכה

סעיף א

סוכה שתחת סוכה, העליונה כשרה והתחתונה פסולה. והני מילי שיכולה התחתונה לקבל כרים וכסתות של עליונה, ואפילו על ידי הדחק, ויש ביניהם עשרה טפחים. אבל אם אין ביניהם עשרה טפחים, או שיש ביניהם עשרה טפחים אבל אינה יכולה לקבל כרים וכסתות של עליונה אפילו על ידי הדחק, התחתונה כשרה אם היא מסוככת כהלכתה, אפילו אם העליונה למעלה מעשרים. ואם אינה מסוככת כהלכתה, ומתכשרת על ידי סכך העליונה, צריך שלא יהיה סכך העליונה גבוה מן הארץ למעלה מעשרים אמה.

סוכה על גבי סוכה

במשנה סוכה "**סוכה על גבי סוכה העליונה כשרה והתחתונה פסולה ר' יהודה אומר אם אין דיורין בעליונה התחתונה כשרה**". ובגמרא "**בסכות תשבו ולא בסוכה שתחת הסוכה ולא בסוכה שתחת האילן ולא בסוכה שבתוך הבית וכו' בסכת כתיב** (לשון יחיד)". ועוד "**כמה יהא בין סוכה לסוכה ותהא תחתונה פסולה, אמר רב הונא טפח שכן מצינו באהלי טומאה טפח. ורב חסדא ורבה בר רב הונא אמרי ארבעה, שלא מצינו מקום** (חשוב) **פחות מארבעה. ושמואל אמר עשרה, מאי טעמא דשמואל כהכשרה כך פסולה**". **מבואר** הלכה לפסול סוכה על גבי סוכה, משום שנאמר בסכות ולא בסוכה על גבי סוכה.

סיכום דיני סוכה על גבי סוכה: **א)** אם העליונה חמתה מרובה אינה פוסלת, **ב)** אם התחתונה חמתה מרובה אינה נפסלת, **ג)** שתיהן צילתן מרובה והעליונה למעלה מכ' שתיהן פסולות, **ד)** שתיהן צילתן מרובה והעליונה בתוך כ' ויכולה העליונה לקבל כרים וכסתות התחתונה פסולה, **ה)** שתיהן צילתן מרובה אינה יכולה לקבל אפילו על ידי הדחק התחתונה כשרה.

שיעור הרווח בין סוכה לסוכה לפסול מחלוקת אמוראים ונחלקו כמי הלכה:

- **עיטור ראבי"ה ורז"ה** כרב חסדא, ד' טפחים.
- **רמב"ם ראב"ד רא"ש טור ור"ן וכן פסק שלחן ערוך** כשמואל י' טפחים.

סוכה על גבי סוכה, ואינה יכולה העליונה לקבל כרים וכסתות וסכך העליונה נמצא למעלה מכ':

- **רי"ף תוספות ושלחן ערוך** כשרה ואין הסכך הגבוה פוסל הואיל והוא סכך כשר אלא שהוא גבוה.
- **רש"י** פסולה.

סעיף ב

העושה סוכתו בראש העגלה או בראש הספינה, אם אינה יכולה לעמוד ברוח מצויה דיבשה, פסולה. אבל אם יכולה לעמוד ברוח מצויה דיבשה, אפילו אם אינה יכולה לעמוד ברוח מצויה דים, כשרה.

סוכה על גבי עגלה או ספינה

במשנה סוכה "**העושה סוכתו בראש העגלה או בראש הספינה כשרה ועולין לה ביום טוב**".

בגמרא מבואר שנחלקו ר' עקיבא ורבן גמליאל בזה, ר' עקיבא הכשיר כאשר עומדת ברוח מצויה שסבר סוכה דירת עראי בעינן, רבן גמליאל הכשיר רק כשיכולה לעמוד ברוח מצויה של ים שסבר דירת קבע בעינן. והלכה כר' עקיבא.

סעיף ג

עשאה בראש הגמל או בראש האילן, כשרה, ואין עולין לה ביום טוב. מקצתה על האילן ומקצתה בדבר אחר, אם הוא בעניין שאם יינטל האילן תישאר היא עומדת ולא תיפול, עולין לה ביום טוב. ואם לאו, אין עולין לה ביום טוב.

סוכה בראש האילן ועל גבי גמל

משנה סוכה "**בראש האילן או על גבי גמל כשרה ואין עולין לה בי"ט**". בגמרא מבואר שנחלקו התנאים, ר' יהודה פסל שנא' 'תעשה לך שבעת ימים', שצריך סוכה הראויה לשבעה וכאן אסור להשתמש בה ביום טוב ושבת, ור' מאיר הכשיר משום שמהתורה היא ראויה ורק מדרבנן גזרו בה. עוד הביאה הגמרא הכלל כל שיינטל האילן והסוכה תעמוד לא נחשב משתמש באילן ומותר להשתמש בה.

וכן פסק שלחן ערוך סוכה על גבי בהמה ואילן כשרה ולא יעלה עליה בחג ושבת, ואם עומדת על ידי עצמה מותר. דיעבד שעלה בה יצא ידי חובה. כתב המשנה ברורה אם יש לו רק סוכה כזו, פרי מגדים מסתפק אם מותר לו לעלות ביום טוב כדי לא לבטל המצווה, ובכורי יעקב אוסר.

עוד כתב המשנה ברורה כאשר רק הסכך עומד על האילן והדפנות אינם על האילן, אסור לעלות שלא יבוא להשתמש בסכך שעל גבי האילן, ואפשר שהיום אין רגילים להשתמש בסכך ומותר, ומכל מקום לכתחילה לא ינהג כן משום שאין מעמידין הסכך לכתחילה אלא בדבר הראוי לסיכוך.

סימן תרכט - ממה צריך להיות הסכך

סעיף א

דבר שמסככין בו, צריך שיהיה צומח מן הארץ, ותלוש, ואינו מקבל טומאה. אבל דבר שאינו צומח מן הארץ, אף על פי שגידולו מן הארץ ואינו מקבל טומאה כגון עורות של בהמה שלא נעבדו, שאינם מקבלים טומאה, או מיני מתכות, אין מסככין בהם וכן אין מסככין בעפר (ר"ן).

מהו סכך כשר

מבואר בגמרא סוכה צריך שיהיה תלוש גידולו מן הארץ ואינו מקבל טומאה, נחלקו בגמרא מה המקור "**אמר ר' יוחנן אמר קרא באספך מגרנך ומיקבך בפסולת גורן ויקב הכתוב מדבר וכו', מגרנך ולא גורן עצמו מיקבך ולא יקב עצמו. רב חסדא אמר מהכא צאו ההר והביאו עלי זית ועלי עץ שמן ועלי הדס ועלי תמרים ועלי עץ עבות, היינו הדס היינו עץ עבות אמר רב חסדא הדס שוטה לסוכה ועץ עבות ללולב**".

וכן פסק שלחן ערוך, והוסיף רמ"א לא לסכך בחול. כתב הבאור הלכה פסול של גידולו מהארץ ותלוש הוא מהתורה, אך דבר המקבל טומאה פסול מדרבנן ולכן אם אין לו משהו אחר לסכך יסכך במקבל טומאה ולא יברך על ישיבה זו.

סעיף ב

וכן דבר שמקבל טומאה כגון שפודין וארוכות המטה וכל הכלים, אין מסככין בהם. ואפילו אם נשברו, שלא נשאר בהם שיעור קבלת טומאה.

סיכוך בכלים ושברי כלים

מבואר במשנה סוכה אם הניח ארוכות המיטה או שיפודי מתכת מותר רק בתנאי שהניח סכך ברווח שביניהם ויש בו הכשר. עוד מבואר בגמר שגם בלאי כלים כגון מטלניות שאין בהם ג' על ג' אסורים, ביאר המשנה ברורה שהוא מגזירה הואיל והיו ראויים לקבל טומאה, ועוד כתב דבר שרק מדרבנן מקבל טומאה לא גזרו אם נשבר.

כאן דנו האחרונים האם מותר לסכך בשברי כלי עץ ששבר במיוחד לצורך סיכוך.

סעיף ג

סיכבה בחיצים שאין להם בית קבול, כשרה. ושיש בהם בית קבול, פסולה.

לסכך בחיצים

מבואר בגמרא שאין להם בית קיבול כשרה ולא גזרו אטו כשיש בית קיבול, כשיש להם בית קיבול פסולה אף על פי שהוא בית קיבול העשוי למלאות.

כתב המשנה ברורה אם היו פעם אחת בברזל פסולים אף על פי שהוסר. קנים הנבראים חלולים אף שיש להם בית קיבול אין מקבלים טומאה ומותר לסכך בהם, ומותר לסכך בצינור שלא נעשה לקבלה.

כלי עץ רחב קצת וראוי להניח עליו דבר, מקבל טומאה מדרבנן דדמי לבית קיבול.

לסכך במעדר שבור, הביא המשנה ברורה מחלוקת:

- **מגן אברהם** אסור.
- **בכורי יעקב** מותר בשעת הדחק.

סעיף ד

סיככה בפשתן שלא נידק ולא ניפץ, כשרה, דעץ בעלמא הוא. אבל אם נידק וניפץ, פסולה.

סיככה בפשתן

בפשתן יש כמה דרגות בעיבוד, תרי דייק נפיץ – נשרה נידוק ונופץ. בגמרא סוכה הורה ר' יוחנן 'הוצני כשרה, הושני ספק', הסתפק רבה בר בר חנה במה הכשיר האם אפילו כשנידוק כל שלא נופץ או רק כשנשרה כל שלא נידוק.

להלכה פסק שלחן ערוך לאסור רק בתרי דייק ונפיץ שבזה אסר ר' יוחנן בוודאי, אך בשאר שהסתפק ובמה שהסתפק בו רבה נקטינן להיתר הואיל והוא מדרבנן.

נחלקו מה טעם האיסור בפשתן:

- **רש"י ועוד** מדאורייתא פשתן מנופץ מקבל טומאה.
- **רמב"ם ראב"ד ור"ן** דרבנן, נשתנית צורתו ואינו נראה גידולי קרקע (רמב"ם. למדו האחרונים הוא הדין שאסור לסכך בנייר אף שנעשה מעשבים), ראויים ליתנו בכרים וכסתות והוי מקבל טומאה על ידי דבר אחר (ראב"ד), קרוב הוא לטווייה שאז מקבל טומאה (ר"ן). כתב המשנה ברורה נפקא מינה בטעמים לעניין צמר גפן וקנבוס שאינם נראים גידולי קרקע, ולא טווים מהם חוטים אך יכולים לתתם בכרית וכסתות.

סעיף ה

בחבלים של פשתן, פסולה. של גמי ושל סיב, כשרה.

לסכך בחבלים

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא בסוכה. טעם הפסול בפשתן, כתב משנה ברורה על פי ביאור הרמב"ם משום שאינו נראה גידולי קרקע.

סעיף ו

במחצלת של קנים וקש ושיפה וגמי, בין שהיא חלקה שהיא ראויה לשכיבה, בין שאינה חלקה שאינה ראויה לשכיבה, אם היא קטנה, סתמא עומדת לשכיבה ומקבלת טומאה ואין מסככין בה, אלא אם כן עשאה לסכוך. הגה: דהיינו שרוב בני אותה העיר עושין אותה לסיכוך (הרא"ש פ"ק דסוכה). ואם היא גדולה, סתמא עומדת לסיכוך ומסככין בה, אלא אם כן עשאה לשכיבה (דהיינו שמנהג המקום לשכב עליה). והני מילי שאין לה שפה, אבל אם יש לה שפה בענין שראויה לקבל, אפילו אם ניטל שפתה אין מסככין בה. הגה: במקום שנהגו לקבוע מחצלאות בגגין כעין תקרה, אין מסככין בהם (כל בו).

סיכוך במחצלת

דין השלחן ערוך: מחצלת קנים קש שיפה וגמי, כתב השלחן ערוך אם עשאה בכוונה הולכים אחר הכוונה, בסתמא החילוק היא בין גדולה לקטנה, קטנה סתמה לשכיבה גדולה סתמה לסיכוך ואין חילוק אם היא חלקה, ואם יש לה בית קיבול פסולה כדין כלי, ואף אם ניטל כדין שברי כלים.

כמי פסק שלחן ערוך: דין השלחן ערוך שגדולה סתמה לשכיבה, הוא **כדעת ת"ק** במשנה אך ר' אליעזר סבר שגם גדולה סתמה לשכיבה. דין השלחן ערוך שכלל מחצלת קנים כדין שאר המחצלות, הוא **כדעת ר' ישמעאל ברבי יוסי** שסבר שאין חילוק ולא כת"ק שסבר שקנים גדולה ארוגה אינה מקבלת טומאה וכן פסק הרמב"ם משום שבמשנה לא חילקו (הראב"ד סבר שהלכה כת"ק).

מנהג המקום: עוד מבואר בגמרא במחצלות הנעשות באושא הם טמאות כי עושים אותם לשכיבה אף בגדולות, ובשל טבריה טהורות אף בקטנות שעושים אותם לסיכוך. נחלקו מה הדין כשמנהג המקום לעשות לשכיבה והוא קנה על דעת סיכוך **ר' ישעיה** סבר שהולכים אחר דעת הקונה, **רא"ש ורמ"א** סברו שהולכים אחר דעת בני המקום. וכתב משנה ברורה אם בפירוש בשעת העשייה כיוון לסיכוך מועיל אף לרא"ש, אם אין ידוע מנהג המקום מותר לסכך כל זמן שלא ידע שעשויה לשכיבה, והוסיף שמנהג מקומו של המשנה ברורה היו עושים כל מחצלת לשכיבה.

מחצלת עם שפה שעשה מתחילה לסכך: נחלקו **מגן אברהם וכנסת הגדולה** מסככים שקיבול זה לא נחשב כלום, **לבוש ואליה רבה** לא מסככים כדין כלי מקבל טומאה.

כאן דנו האחרונים בעניין סיכוך סכך נצח, ויש לזה קשר לדין מחצלת, לדין אגודת קנים, ואם החוט עשוי מפשתן יש כאן נידון משום מעמיד מקבל טומאה.

סעיף ז

יש להסתפק **אם** מותר להניח סולם על הגג כדי לסכך על גביו. הגה: לכן אין לסכך עליו. ואפילו להניחו על הסכך להחזיקו, אסור. והוא הדין בכל כלי המקבל טומאה, כגון ספסל וכסא שמקבלין טומאת מדרס (מהרי"ל).

הנחת הסכך על דבר המקבל טומאה

להניח סולם ועל גביו להניח הסכך: נחלקו אם מותר, **תרומת הדשן** מותר אפילו לסכך בסולמות, שאינם מקבלים טומאה שאין להם בית קיבול, **רמב"ן** הסתפק, **רשב"א ומהרי"ל** אסור להעמיד וסולם מקבל טומאה מדאורייתא.

להלכה: שלחן ערוך כרמב"ן יש להסתפק, **רמ"א** אסור שהוא מקבל טומאה ואין להעמיד בדבר המקבל טומאה.

ביאור צדדי הספק של הרמב"ן והשלחן ערוך בסולם: כאן הסתפק השלחן ערוך אם מותר להעמיד בסולם, ולקמן פסק שמותר להעמיד בדבר המקבל טומאה, וצריך להבין מה הצד לאסור בסולם:

- **ט"ז** הספק הוא האם סולם מקבל טומאה, מדובר בסולם רחב ד' טפחים (כעין קורה שלמה של ד' טפחים) שאם הוא מקבל טומאה אף שיש מעליו סכך, היה הוא פוסל ברוחב ד', ואין כאן קשר לדין מעמיד.
- **מגן אברהם** סולם וודאי שהוא מקבל טומאה ואם היה רחב ד' היה דינו כסכך פסול, וכאן הנידון מצד מעמיד, ואף שמותר להעמיד בדבר המקבל טומאה כאן הוא דומה לדבר הראוי לסכך ויש יותר חשש להעמיד בו (באחרונים יש אריכות ואני כתבתי רק מה שהביא המשנה ברורה).

כתב המשנה ברורה לכתחילה יש להיזהר שלא להעמיד הסכך בדבר המקבל טומאה, ובדיעבד מותר (זה תירוץ נוסף של המגן אברהם, שמה שכתב שלחן ערוך לקמן הוא מעיקר הדין, ומה שחשש השלחן ערוך כאן הוא לעניין לכתחילה).

דיני מעמיד: מבואר כאן, לקמן סעיף ח'.

סעיף ח

לחבר כלונסאות הסוכה במסמרות של ברזל **או** לקשרם בבלאות (פירוש חתיכות של בגדים בלוים) שהם מקבלים טומאה, **אין** קפידא.

חיבור כלונסאות מיטה לסוכה – מעמיד בדבר המקבל טומאה

במשנה סוכה מבואר לסמוך סוכתו בכרעי המיטה, **ת"ק** התיר, **ר' יהודה** אסר אלא אם היא עומדת בפני עצמה. בגמרא נחלקו **ר' זירא ור' אבא בר ממל** מה טעם האיסור לר' יהודה, אן משום שאין לה קבע ומטלטלת על ידי המיטה, או משום שמעמיד הסכך במיטה שהיא דבר המקבל טומאה.

נחלקו להלכה:

- **רז"ה** מותר שהלכה כחכמים.
- **תוספות רא"ש ותרומת הדשן** אסור כר' יהודה וטעם האיסור שהיא מטלטלת.
- **ר"ן** אסור כר' יהודה וטעם האיסור משום מעמיד במקבל טומאה.
- **שלחן ערוך** כתב היתר לחבר בכלונסאות או בבגדים בלויים את כלונסאות הסוכה, ביאר המשנה ברורה דין זה הוא לכולי עלמא משום שלא סומך על המקבל טמאה אלא רק קושר בהם את הכלונסאות שמעמידים את הסכך- מעמיד דמעמיד. כתב המשנה ברורה הסכך עצמו ראוי להיזהר לכתחילה לא לקשור בדבר המקבל טומאה.

סעיף ט

כל מיני אוכלין מקבלים טומאה ואין מסככין בהם.

סיכוך באוכלים

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא, עוד מבואר שם שאם הרוב הוא מפסולת ולא אוכל מותר לסכך.

כתב המשנה ברורה מותר לסכך במיני בשמים, אמנם בקינמון פרי מגדים היקל משום שאינו אוכל ואינו ניקח בכסף מעשר שני, וביכורי יעקב החמיר שברכים עליו פרי האדמה.

סעיף י

ענפי תאנה ובהם תאנים, וזמורות ובהם ענבים, אם פסולת מרובה על האוכל מסככין בהם. ואם לאו אין מסככין בהם. ואם קצרם לאוכל, יש לידיים תורת אוכל לקבל טומאה וצריך שיהא בפסולת כדי לבטל האוכל והיד. ואם קצרם לסיכוך, אז אין לידיים תורת אוכל ואדרבה הם מצטרפים עם הפסולת לבטל האוכל. ואם קצרם לאוכל ונמלך עליהם לסיכוך, אין מחשבה מוציאה הידות מתורת אוכל עד שיעשה בהם מעשה שניכר שרוצה אותם לסיכוך, כגון שידוש אותם.

סיכוך בעצי פרי

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא, ענפים ואוכל צריך שיהיה רוב מהענפים, קצר לאוכל גם הידות נחשבים כאוכל, לסיכוך לא, לאוכל ונמלך לסיכוך צריך מעשה דישה כדי לבטל.

נחלקו כשיש ידיים יותר מג' טפחים האם נחשבות לידיים:

- **מגן אברהם** החמיר וכתב משנה ברורה לפי זה יש להיזהר שלא לכסות בקשין של תבואה קודם שנחבטו.
- **בכורי יעקב וט"ז** ידיים הוא רק עד ג' טפחים.

סעיף יא

מסככין בפי"נוגו הנקרא בערבי שומר והוא מאכל בהמה ואין בני אדם אוכלים אותו אלא לרפואה (רבינו ירוחם נ"ח ח"ב וכל בו).

סיכוך בשומר

דין השלחן ערוך הוא כדעץ **רא"ש ור' יחיאל** שמותר שאינו מאכל אדם ורובו אינו אוכל ואינו יד הפרי, **מאירי** אסור שדומה ונחשב לאוכל.

סעיף יב

סיכך בירקות שממהרין לייבש, **אף על פי** שפסולים לסכך מפני שמקבלים טומאה, **אין** דינם כסכך פסול לפסול בארבעה טפחים, **אלא** כאוויר חשיבי לפסול בשלשה. **ואם** אין דרכם לייבש, דינם כסכך פסול ופוסלים בד' טפחים. הגה: וכל מה שדרכו לייבש תוך שבעה, מיד דיינינן ליה כאילו הוא יבש (ר"ן פ"ק דסוכה), והוי אויר ופוסל בו אפילו מן הצד (הגהות מיימוני פ"ד דסוכה).

סיכוך בירק שממהר להתייבש

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא, דבר שעשוי להתייבש דינו כאוויר ולא כסכך פסול, רמ"א הביא שיעור דרכו להתייבש תוך שבעה.

נחלקו הראשונים אם הוא דאורייתא או גזירה:

- **רמב"ם ומאירי** צריך ראוי לשבעה ופסול מדאורייתא.
- **רש"י ורשב"א** מדרבנן שמא ייבש ולא ישים לב.

סעיף יג

כל דבר המחובר אין מסככין בו ודינו כדין האילן.

סיכוך במחובר

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא.

סעיף יד

יש דברים שאסרו חכמים לסכך בהם לכתחילה, והם מיני עשבים שאינם ראויים לאכילה ואינם מקבלין טומאה, וריחם רע או שנושרים עליהן, דחיישינן שמא מתוך שריחן רע או שעליהן נושרים יצא מן הסוכה.

סיכוך בדבר שריחו רע

בגמרא סוכה "אמר רב יהודה הני שושי ושווצרי מסככין בהו, אביי אמר בשושי מסככין בשווצרי לא מסככין, מ"ט כיון דסרי ריחייהו שביק להו ונפיק. אמר רב חנן בר רבא הני היזמי והיגי מסככין בהו, אביי אמר בהיזמי מסככינן בהיגי לא מסככינן, מאי טעמא כיון דנתרי טרפייהו שביק לה ונפיק". **וכן פסק שלחן ערוך**.

נחלקו מה הדין בדיעבד שסיכך:

- **רמב"ם רא"ש וכן משמע משלחן ערוך** רק לכתחילה אסור.
- **ריטב"א ור"ן** אף בדיעבד פסולה. כתב משנה ברורה ריח רע שאין הדעת סובלתו מסתבר שפסול מהתורה דתשבו כעין תדורו.

סעיף טו

וכן אסור לסכך בחבילה, מפני שפעמים שאדם מניח חבילתו על גג הסוכה לייבשה ואחר כך נמלך עליה לשם סוכה, ואותה סוכה פסולה משום תעשה ולא מן העשוי בפיסול, וגזרו על כל חבילה אטו זאת. וכיון שמפני זה אסרוהו, לא הוצרכו לאסור אלא בחבילה שדרך ליבשה, ואין זה בפחות מכ"ה קנים, הילכך כל חבילה שהיא פחותה מכ"ה, קנים מותר לסכך בה. ואם כ"ה קנים או יותר הבאים מגזע אחד, וקשרם בראשם השני, אינה נקראת חבילה כיון שעיקרן אחד. ואם אגד עמהם קנה אחד ויש בין שניהם כ"ה, הויא חבילה. הגה: וכל חבילה שאינה קשורה משני ראשיה שיכולין לטלטלה כך, אינה חבילה, ומותר לסכך בה (ב"י בשם הפוסקים).

סיכוך בחבילה

דין השלחן ערוך הוא כדברי המשנה והגמרא שיש גזירת אוצר. נחלקו מה הדין בדיעבד, **רמב"ם תוספות ר"ן בית יוסף ומשנה ברורה** אף בדיעבד לא מועיל. **דרכי משה** היקל.

כמה קנים נחשב חבילה: בירושלמי מבואר חבילה הוא כ"ה קנים, ובגמרא סוכה לעניין אזוב מבואר מג' דברים נקרא אגד:

- « **תוספות רמב"ם רא"ש וכן פסק שלחן ערוך** הלכה כירושלמי שכ"ה נחשב אגודה, ומה שמצינו באזוב ביאר **המגיד משנה** יש לחלק בין אגד לבין חבילה, **הרא"ש** ביאר כשיש ענפים גדולים ומהם מסתעפים עוד ענפים נחשב אגד בג', כשיש רק ענפים קטנים צריך כ"ה.
- « **ראב"ד** מחלוקת בבלי וירושלמי והלכה כבבלי מג' הוי אגד.
- « **ארחות חיים** חבילה של זרדים וזמורות צריך כ"ה, קנים ג'.

עוד פסק קנים הבאים מגזע אחד ומתפצלים בהמשך, אינה נקראת חבילה, ואם אגד קנה אחד עמהם נחשב חבילה.

כתב רמ"א, חבילה קשורה בצד אחד לא הוי אגד, ואם קשורה באמצע כתב משנה ברורה שנחשב אגד הואיל ויכול לטלטל כך.

כתב משנה ברורה, אגודות ענפים שמוכרים במדינותינו שקורין 'יעלניק' אפשר שאין דינם כחבילה שאין דרך להניחם שאם יתייבשו יתקלקלו.

סעיף טז

חבילה שאין קושרים אותה אלא למכרם במניין ומיד כשיקננה הקונה יתירנה, אינה חבילה.

חבילה המיועדת להתיר

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא.

סעיף יז

אם סיכך בחבילה, והתירה, כשירה כיון שאין איסורה אלא משום גזירה. אבל חבילה שהעלה לייבש ונמלך עליה לסיכוך, שפסולה מן התורה, אינה ניתרת בהתרה אלא צריכה נענוע.

סיכך בחבילה והתירה

דין השלחן ערוך שחבילה שהתירה כשרה מבואר בגמרא. חבילה שהעלה לייבש ונמלך עליה:

- « **ר"ת מרדכי טור וכן פסק שלחן ערוך** צריך לנענע משום תעשה ולא מהעשוי.
- « **ר"ן** לא צריך לנענע וניתרת בהתרתה.

סעיף יח

וכן אסרו לסכך בנסרים שרחבן ארבעה, אפילו הפכן על צידן שאין בהם ארבעה. ואם אין ברחבן ארבעה, כשרים, אפילו הם משופים שדומים לכלים, ונהגו שלא לסכך בהם כלל.

סיכוך בנסרים – גזירת תקרה

משנה בסוכה "מסככין בנסרים דברי רבי יהודה, ורבי מאיר אוסר". **ובגמרא** "**אמר רב מחלוקת בנסרין שיש בהן ארבעה דרבי מאיר אית ליה גזרת תקרה ורבי יהודה לית ליה גזרת תקרה, אבל בנסרין שאין בהן ארבעה דברי הכל כשרה. ושמואל אמר בשאין בהן ארבעה מחלוקת, אבל יש בהן ארבעה דברי הכל פסולה כי פליגי משלשה עד ארבעה**". **מבואר** מחלוקת בין ת"ק לר' מאיר בסיכוך בנסרים, ומחלוקת רב ושמואל במה נחלקו, רב היקל פחות מד' לכולי עלמא כשרה יותר מד' מחלוקת, שמואל סבר יותר מד' לכולי עלמא אסור נחלקו בין ג' לד'.

להלכה:

- **רי"ף ר"ח רמב"ם** יותר מד' פסולה, שהלכה כר' יהודה לביאור שמואל.
- **ראב"ד ויראים** יותר מד' פסולה (כרמב"ם וסיעתו), שהלכה כר' מאיר אליבא דרב.
- **סמ"ג ומימוניות** נהגו שלא לסכך כלל בנסרים משופים שמא יובא לסכך בדבר קבוע שלא יורדים בו גשמים.
- **שלחן ערוך** פסול ביותר מד' ונהגו שלא לסכך כלל. וכתב משנה ברורה בשעת הדחק מסככים אפילו כשיש בהם ד' טפחים הואיל ומהתורה כשר ורק חכמים אסרו.

נסרים רחבים ד' שהפכן על צידיהן

בגמרא נחלקו בזה ר' הונא פסל ור' חסדא הכשיר, להלכה פסקו הראשונים ושלחן ערוך שפסול נעשו כשיפודים של מתכת. בשער הציון הביא מחלוקת אחרונים אם מותר לסכך בקש ט"ז אסר שמא ירבה ולא יכנסו גשמים, ומחיי אדם משמע שמותר.

כאן דיברו האחרונים האם מותר לסכך על ידי לייסטים, מפני שדומה לסרים משופים.

סעיף יט

פירס עליה סדין מפני החמה, או תחתיה מפני הנשר, כלומר שלא יהיו עלין וקסמין נושרים על שלחנו, פסולה. אבל אם לא פירס אלא לנאותה, כשרה והוא שיהא בתוך ד' לסכך. ויש אומרים שסוכה שהיא מסוככת כהלכתה וירא שמא ייבש הסכך או ישרו העלין ותהיה חמתה מרובה מצלתה, ופירס עליה סדין שלא תתייבש, או תחתיה שלא ישרו העלין, כיון שהסדין גורם שעל ידו צלתה מרובה מחמתה, פסולה. אבל אם לא כיון בפריסת הסדין אלא להגין מפני החמה והעלין, או לנאותה, כשרה ובלבד שיהא

בתוך ארבע לסכך. ומיהו לכתחילה לא יעשה אלא א"כ הוא ניכר לכל שמכווין כדי להגין או שהוא שרוי במים, שאז ניכר לכל שאינו שוטחו שם אלא לייבש.

פריסת סדין בסוכה

משנה סוכה "**פירס עליה סדין מפני החמה או תחתיה מפני הנשר או שפירס ע"ג הקינוף פסולה, אבל פורס הוא על גבי נקליטי המטה**". בגמרא מבואר שלנאותה כשרה ורק מפני הנשר והחמה פסול.

נחלקו מה הדין כאשר מניח הסדין בתוך ד' טפחים והסוכה צלתה מרובה מחמתה גם בלאו הכי:

- **רש"י ר"ח ריטב"א ועוד** פסולה שרק בעושה לנאות הכשירו (כמובן שלא גרע משאר סכך פסול שכשר עד שיעור ד' טפחים).
- **ר"ת גאונים רמב"ן טור ועוד** אם צלתה מרובה והנחת הסדין אינה לצורך שלא יפלו עלים מהסכך וייפסל משום חמה מרובה אלא לצורך אחר, כשרה והסדין בטל (בבית יוסף הביא שהמכשירים כאן, הם הסוברים שסכך פסול אינו פוסל לישב תחתיו במקום שיש סכך צלתה מרובה בלעדיו, ומבואר זה בסימן תרכו בהתחלה, ויש להדגיש ששם מיירי באילן עם ענפים שמתפשטים ולא מבואר כמה מהם נמצאים על הסוכה, וכאן מבואר שאפילו סדין שכולו על הסכך לא פוסל כל שצילתה מרובה, ויש לךעיין מדוע לא יפסול משום סיכוך בב' סככין).
- **שלחן ערוך** בסתם לפסול וביש המתירים, וכתב המשנה ברורה יש להחמיר ואם אינו יכול לישב בסוכה אלא אם יעשה כך עדיף שיעשה כך ולא יברך.

הדין בפריסת סדין לכתחילה

בגמרא סוכה "**מנימין עבדיה דרב אשי איטמישא ליה כתונתא במיא ואשתטחא אמטללתא, אמר ליה רב אשי דלייה דלא לימרו קא מסככי בדבר המקבל טומאה והא קא חזו ליה דרטיבא לכי יבשה קאמינא לך**". **מבואר** שר' אשי התיר לעבדו לשטוח בגד על הסוכה כאשר הוא רטוב ואין מראית העין, **נחלקו** האם מותר גם להשתמש בזמן שהבגד הרטוב שם:

- **רשב"א וטור** מותר הואיל והבגד מונח לצרוך הבגד ולא לסוכה ובטל אליה.
- **ר"ן** פסולה וכל הנידון בגמרא הוא רק האם מותר להניח משטום מראית העין אך לא לשבת שם.
- **שלחן ערוך** מבואר שהנידון הוא רק לפי הגאונים שמותר לשבת תחת סכך כשר שיש עוד סכך פסול כאשר צילתו מרובה, וכתב שלא להניח בגד אם אינו רטוב משום מראית העין, ולא פירש מה הדין כשהוא רטוב האם מותר לשבת תחתיו. **כתב משנה ברורה** לפי מה שאנחנו מחמירים כסברת הסתם בשלחן ערוך, ממילא יש להיזהר שלא לפרוס אפילו בגד רטוב שלא בשעת אכילה, הואיל ולשבת תחתיו אסור.

סימן תרל – דיני דפנות הסוכה

סעיף א

כל הדברים כשרים לדפנות וא"צ להעמידם דרך גדילתן (טור), ואפילו חמתה מרובה מצילתה מחמת הדפנות, כשרה. הגה: מגיד משנה לא יעשה הדפנות מדבר שריחו רע (ר"ן), או דבר שמתייבש תוך ז' ולא יהא בו שיעור מחיצה (ד"ע).

חומר הכשר לדפנות

במשנה סוכה מבואר כולם כשרים לדפנות:

- **רוב הראשונים ושלחן ערוך** הכל כשר לדפנות.
- **אור זרוע** הפסול מדאורייתא לסכך כגון מקבל טומאה ושאין גידולו מהארץ פסול.
- **ב"ח** חשש לאור זרוע וכתב שבעל נפש יחמיר.
- **גר"א** בעל נפש יחמיר שלא לעשות בדבר המקבל טומאה משום מעמיד.

עוד מבואר במשנה אף שחמת הדפנות מרובה מצילתה כשר. וכתב רמ"א לא לעשות הדפנות מדבר שריחו רע או מתייבש, וכתב משנה ברורה אם עושים הסוכה על יד בית הכסא ויש ריח שמגיע יוצא ידי חובה אך לא יברך שם, ואם יש לו מקום אחר לא יעשה שם, ואף אם רק רואה בית הכסא אסור.

סעיף ב

דפנות הסוכה, אם היו שתים זו אצל זו כמין ג"ם. עושה דופן שיש ברחבו יותר על טפח ומעמידו בפחות מג' לאחד מהדפנות, ויעמיד קנה (כנגד הכותל) (טור) כנגד אותו טפח, ויעשה לה צורת פתח שיעמיד קנה עליו ועל הטפח, וכשרה אף על פי שהקנה שעל גביהן אינו נוגע בהן. הגה: ואם הטפח והדופן מגיע לסכך, אין לריך קנה על גביהן (מרדכי הגה"מ פ"ד). ומה שנהגו בלורת הפתח עגולה הוא לנוי בעלמא (כן כתב המרדכי).

מספר הדפנות בסוכה

הקדמת המשנה ברורה: שיעור סוכה לא פחות מז' על ז', הלכה למשה מסיני בעינן ג' דפנות שתיים כהלכתן ושלישית אפילו טפח, הדופן השלישית שמספיקה בטפח צריך שתהייה נראית כדופן, ולכן כשהיו דפנות כמין גא"ם (ר) פסק כאן שלחן ערוך שעושה הדופן השלישית טפח ומשהו ומעמידה אצל חברתה בריחוק ג' נמצא שיש ד' טפחים ועושה צורת הפתח ברווח שביניהם.

מספר הדפנות: בגמרא סוכה מבואר מחלוקת חכמים ור' שמעון כמה דפנות בעינן חכמים הצריכו ג' ור' שמעון ד' ונחלקו אם יש אם למסורת או למקרא, לכולי עלמא מקלים באחת שמספיק בה טפח.

כותל שלישי בסוכת גא"ם: דין השלחן ערוך כאן בשיעור הדופן השלישית כאשר יש ב' כתלים בצורת ר, הוא כמבואר בגמרא סוכה בשם ר' סימון, ומה שהצריך לעשות גם צורת הפתח הוא כדעת רבא, בגמרא הובאו ג' לישנות ברבא כיצד להעמיד את אותו הטפח "**אמר רבא ואינה נתרת אלא בצורת הפתח איכא דאמרי אמר רבא ונתרת נמי בצורת הפתח איכא דאמרי אמר רבא וצריכא נמי צורת הפתח**", והלכה כלישנא בתרא מלבד הטפח צריך גם צורת הפתח לשאר.

כמה צריך להגיע עם צורת הפתח: הוסכם כי צריך להניח הטפח ועל ידי לבוד ליצור ד' טפחים, ובהמשך צריך לעשות צורת הפתח, נחלקו כמה צריך שתהייה צורת הפתח, האם עד סוף הכותל שכנגדו, או שמספיק שתיצור שיעור ז' טפחים:

- **לבוש** עד סוף הכותל.
- **לבושי שרד פרי מגדים ושער הציון** עד ז' טפחים.
- **יש אומרים** (מימוניות) הביא המשנה ברורה שצריך שצורת הפתח תהיה ד' טפחים ויחד יהיה כותל ח' טפחים.

צורת הפתח

קנה וקנה מכל צד וקנה על גביהם, כתב רמ"א אם הטפח והדופן מגיע עד הסכך לא צריך קנה על גביהם. מה שנהגו צורת הפתח עגולה הוא לנוי בעלמא.

עשיית דפנות על ידי לבוד

כתב משנה ברורה בשם מגן אברהם, לעשות כל הדפנות על ידי לבוד קנים סמוכים פחות מג' טפחים מועיל כשעושה כך כל הד' דפנות, אבל כשאין רוצה לעשות רק ג' דפנות בעינן שתי מחיצות שסמוכות זה לזה ושלמות והשלישית בטפח. והפסוקים הספרדים התירו לעשות לבוד אף בב' דפנות.

סעיף ג

היו לה שני דפנות זו כנגד זו וביניהם מפולש, עושה דופן שיש ברחבו ארבעה טפחים ומשהו, ומעמידו בפחות משלשה סמוך לאחד משתי הדפנות, וכשרה. וגם בזה צריך לעשות צורת פתח, שייתן קנה מהפס על הדופן האחד. וי"א שאין זה צריך צורת פתח.

הגה: אבל אם איכא דופן ז' בלא לבוד, א"צ כאן צורת הפתח עד סוף הכותל, הואיל ואיכא דופן ז' שהוא שיעור הכשר סוכה. וכל שכן שאין צריכים צורת הפתח כשהדופן שלימה. ומה שנהגו בצורת הפתח כשיש לה דפנות שלימות, אינו אלא לנוי בעלמא (ר"ן והמגיד פ"ד וכל בו וב"י בשם מרדכי).

ב' דפנות ומפולש ביניהם

דין השלחן ערוך לעשות פס ד' ושיתחבר על ידי לבוד בסוכה כמבוי, מבואר בגמרא בשם ר' סימון, והוסיף רבא שצריך צורת הפתח.

נחלקו הראשונים דברי רבא שצריך צורת הפתח הם גם כאן שעושה פס ד':

- **רי"ף רמב"ם רא"ש ועוד** צריך גם צורת הפתח עד הכותל שכנגדו (עיינתי ויוצא שאם הסוכה היא רק ז' טפחים אין צריך צורת הפתח אחר ויש פס ד' ומיד אחר כך לבוד ומחובר לב' הכתלים, והדין של צורת הפתח הוא לעניין המשך הדופן כאשר יש יותר מז').
- **רי"ץ גיאת** אין צריך דהוי דופן גמור.
- **שלחן ערוך** בסתם כרוב הראשונים ויש כרי"ץ גיאת, וכתב משנה ברורה להחמיר כסברא ראשונה.

כשיש דופן שלמה ז' טפחים, כתב רמ"א אין צריך צורת הפתח לכולי עלמא הואיל ויש דופן שיש בה הכשר סוכה, ומה שנהגו בצורת הפתח כשיש לה דפנות שלמות הוא רק לנוי בעלמא. וכתב משנה ברורה מסתבר שדווקא אם הריחוק הוא עד עשר אמות שנחשב זה כפתח.

סעיף ד

במה דברים אמורים, בעושה סוכתו במקום שאין דופן אמצעי כנגדה. אבל העושה סוכתו באמצע החצר, רחוק מדפנות החצר, אף על פי שאין לה אלא שתי דפנות זו כנגד זו, די לה בתיקון המתיר כשתי דפנות העשויות כמין גם.

סוכת מבוי בחצר

דברי השלחן ערוך הם כמבואר בר"ן שלמד מההשוואה של סוכה לשבת, אם יש דופן חצר כנגד אחד הפתחים המפולשים מועיל לעשות בפתח השני טפח שוחק סמוך לג'. דעת **המגן אברהם** כל דברי הר"ן הם כאשר ב' הדפנות של הסוכה הם עצמם דפנות החצר, ואז מועיל שהדופן האחרונה של החצר (אף שהיא בהמשך החצר ולא קרובה למיקום הסוכה) להקל להצריך רק טפח שוחק.

סעיף ה

כשהכשירו בשתי דפנות העשויות כמין ג"ם בטפח וצורת פתח, אפילו אם יש בשתי הדפנות פתחים הרבה שאין בהם צורת פתח שכשתצרף כל הפרוץ יהיה מרובה על העומד, כשרה רק שלא יהיו הפתחים בקרנות, כי המחיצות צריכין להיות מחוברים כמין ג"ם (ר"ן). **ובלבד** שלא יהא בהם פרצה יתירה על י' אמות. ואם יש בה צורת פתח, אפילו ביותר מעשר. ולהרמב"ם, אפילו יש לה צורת פתח, אם יש לה פרצה יותר מעשר, פסולה אלא אם כן

עומד מרובה על הפרוץ. הגה: ונהגו עכשיו לעשות מחיצות שלימות, כי אין הכול בקיאין בדין המחיצות (כל בו). ומי שאין לו כדי צרכו למחיצות, עדיף אז לעשות ג' מחיצות שלימות, מד' שאינן שלימות (מהרי"ל).

פרצות ופתחים בסוכה

בגמרא סוכה **"תניא דופן סוכה כדופן שבת ובלבד שלא יהא בין קנה לחברו שלשה טפחים ויתירה שבת על סוכה שהשבת אינה נתרת אלא בעומד מרובה על הפרוץ מה שאין כן בסוכה"**. מבואר שבסוכה מועיל אף פרוץ מרובה.

נחלקו מתי מועיל פרוץ מרובה (בפירצה פחות מי' אמות, וביותר יבואר לקמן):

- « **רא"ש** אף בשתי הדפנות הסמוכות כמין גא"ם.
- « **רש"י** ב' דפנות הסמוכות חייב שיהיו עומד מרובה, ורק כשסך כל הדפנות הם פרוץ מרובה מועיל.
- « **רמב"ם** כרש"י מותר פרוץ מרובה רק בכותל השלישי, ובב' הדפנות הסמוכות צריך עומד מרובה.
- « **שלחן ערוך** על פי ביאור המשנה ברורה פסק כרש"י והרמב"ם ב' דפנות צריך עומד מרובה ובשליש מספיק פרוץ מרובה אפילו שיוצא שכל הסוכה רובה פרוץ בגלל זה (יש להדגיש שמפשטות השלחן ערוך משמע שמכשיר כל הדפנות בפרוץ מרובה).
- « **משנה ברורה** הוסיף מה שמועיל פרוץ מרובה הוא כאשר בעומד יש שיעור חשוב של ד' טפחים.
- « **רמ"א** נהגו לעשות המחיצות שלמות לא על ידי לבוד וצורת הפתח כי אין הכול בקיאים. עדיף לעשות ג' מחיצות שלמות ללא לבוד וכדו' ולא ד' שאינן שלמות. המשנה ברורה הוסיף בשם רי"ץ גיאת למצווה מהמובחר צריך שג' הדפנות יהיו סגורות מכל צידיהם.

פרצה יותר מי' אמות

כתבו הראשונים יותר מי' אמות אינו פתח ונחשב הפסק למחיצה, נחלקו אם מועיל צורת הפתח:

- « **רמב"ם וסמ"ג** לא מועיל.
- « **רא"ש וטור** מועיל.
- « **שלחן ערוך** הביא ב' הדעות והיקל בסתם.

פרצה בקרנות

כתב רמ"א על פי הר"ן שלא יהיה פרצות בקרנות, ביאר משנה ברורה דהיינו שיהיה לפחות ב' קרנות מחוברות.

סעיף ו

נעץ ד' קונדסין, בין באמצע הגג בין על שפת הגג, וסיכך על גבן, פסולה. ויש מכשירין בנעץ על שפת הגג, משום דאמרינן: גוד אסיק מחיצתא.

סכך על גבי ד' קונדיסין

בגמרא סוכה "**ת"ר נעץ ארבעה קונדיסין וסיכך על גבן ר' יעקב מכשיר וחכמים פוסלין אמר רב הונא מחלוקת על שפת הגג דר' יעקב סבר אמרינן גוד אסיק מחיצתא ורבנן סברי לא אמרינן גוד אסיק מחיצתא אבל באמצע הגג דברי הכל פסולה ורב נחמן אמר באמצע הגג מחלוקת איבעיא להו באמצע הגג מחלוקת אבל על שפת הגג דברי הכל כשרה או דלמא בין בזו ובין בזו מחלוקת תיקו**". **מבואר** מחלוקת חכמים ור' יעקב שנעיצת קונדיסין על הגג, מחלוקת מה המחלוקת, אם ההכשר הוא מצד גוד אסיק ומיירי בשפת הגג או מצד עצם הקונדיסין ומיירי אף באמצע, ולצד האחרון ספק מה הדין בגוד אסיק.

להלכה יש לפסוק כחכמים לגבי ר' יעקב וכר' נחמן לגבי ר' הונא:

- **רא"ש ראב"ד ועוד** פסול אף על שפת הגג, ברב נחמן שהונח בתיקו שמא חלקו חכמים גם על שפת הגג והלכה לחומרא.
- **רב שרירא רמב"ם ורי"ץ גיאת** לא גרסו את הספק ולכן חכמים מודים על שפת הגג שיש גוד אסיק.
- **שלחן ערוך** סתם כרא"ש ויש כרמב"ם, וכן כתב המשנה ברורה להחמיר (והאחרונים חילקו משאר גוד אסיק הואיל וכאן אין המחיצות ניכרות למעלה).

סעיף ז

סיכך על גבי מבוי שיש לו לחי (פירוש עץ כעין עמוד), **או** על גבי באר שיש לו פסין (פי' קרשי עץ סביבות הבאר לעשות רה"י), הרי זו סוכה כשרה לאותו שבת שבתוך החג בלבד, מתוך שלחי זה ופסין אלו מחיצות לעניין שבת, נחשוב אותם כמחיצות לעניין סוכה ואין להתיר אלא במקום שלחי ופסין מתירין לענין שבת, דאז שייך מגו (ר"ן).

מבוי עם לחי ופסי ביראות

בגמרא סוכה מבואר בשבת של סוכות מועיל מיגו משבת לסוכה ולהיפך, ולכן סיכך על גבי מבוי שיש בו לחי או על גבי פסי ביראות כשרה בשבת שבחג.

מבוי מפולש

בעלמא מועיל לטלטל במבוי על ידי לחי כשיש לו ג' דפנות, אך במפולש לא מועיל. נחלקו אם מועיל לטלטל כאן במבוי מפולש על ידי לחי:

- **רא"ש וטור ושלחן ערוך** מועיל, אף שבשבת לא מועיל מפולש על ידי לחי כאן התירו משום מצווה.
- **ר"ן ורמ"א** לא מועיל במפולש על ידי לחי ובעינן ג' דפנות, והחידוש כאן אף שהדופן האמצעית עשויה בריחוק ממקום הסכך מועיל משום דין המבוי.

מבואר מהסעיפים לעיל: סוכה העשויה כמבוי ישנה בכמה פרטים, מפולש, אינו מפולש וכותל החצר האמצעי רחוק מהסוכה, בשבת מחלוקת אם מועיל אף במפולש ולחי או דווקא כשיש כותל ואף אם הוא רחוק.

פסי ביראות

פסים בפינות החצר אמה לכל צד, דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא סיכוך על גבי פסי ביראות מועיל בשבת שבחג אף לעניין סוכה. פסי ביראות מהתורה כשרים מדרבנן אסרו אלא רק לעולי רגלים להשקות בהמות מהבאר על ידי שייעשה לה פסי ביראות.

נחלקו אם ההיתר כאן הוא רק כשיש באר בפועל במקום הפסים או גם בסתמא:

- **רמב"ם והבנת הבאור הלכה בשלחן ערוך** דווקא כשיש באר, מתוך שהקילו לעולי רגלים הקילו לסוכה.
- **משנה ברורה** מותר אף כשאין באר, שגם סוכה נחשב לדבר מצווה.

סעיף ח

סיכך על גבי אכסדרה שיש לה פצימין, בין שהיו נראים מבפנים ואין נראין מבחוץ, בין שהיו נראים מבחוץ ואין נראים מבפנים, כשרה. לא היו לה פצימין, פסולה, מפני שהיא סוכה העשויה כמבוי, שהרי אין לה אלא ב' צידי האכסדרה, ואמצע האכסדרה אין בו כותל, ושכנגדו אין לו פצימין (פלים פירוש לחי ומזוזה) כל זה הוא לשון הרמב"ם, אבל אחרים חולקין. ולכן אין לעשות סוכה בכה"ג.

סיכך על גבי אכסדרה

בגמרא סוכה "**אתמר סיכך על גבי אכסדרה שיש לה פצימין כשרה שאין לה פצימין אביי אמר כשרה ורבא אמר פסולה, אביי אמר כשרה אמרינן פי תקרה יורד וסותם, רבא אמר פסולה לא אמרינן פי תקרה יורד וסותם**". **מבואר** יש פצימין כשרה, אין מחלוקת אם פי תקרה יורד וסותם, והלכה כרבא לפסול. **ועוד** "**רב אשי אשכחיה לרב כהנא דקא מסכך על גבי אכסדרה שאין לה פצימין אמר ליה לא סבר מר הא דאמר רבא יש לה פצימין כשרה אין לה פצימין פסולה אחוי ליה נראה מבפנים ושוה מבחוץ אי נמי נראה מבחוץ ושוה מבפנים דאתמר נראה מבחוץ ושוה מבפנים נידון משום לחי ולחי היינו פצימין**". **מבואר** שאפשר להכשיר על ידי פצימין אף שנראה רק מבחוץ או בפנים.

נחלקו במה הודו כשיש לה פצימין ובמה נחלקו:

- » **רש"י** חצר שיש בה בתים מג' רוחות ועשה סוכה באמצע ויש קירוי בין הבתים לסוכה רחוק ד' אמות מהדפנות, אם יש פצימין כל ג' טפחים אף שנעשו לצורך תוך הבתים כשרה מדין לבוד, אם אין פצימין בסוף הגגות אלא רק פי תקרה, הלכה כרבא שלא אומרים יורד וסותם, משום שפי התקרה נעשה לצורך האכסדרה ולא לצורך הבית.
- » **תוספות וטור** (הקשו היאך אביי מתיר פי תקרה מג' רוחות ולכן העמידו ב) **חצר** עם ב' מחיצות כמין גא"ם והמחיצה השלישית היא באופן של פי תקרה כרש"י, והלכה כרבא שלא אומרים פי תקרה יורד אף תקרה עבה טפח, ומיהו אם יש לה פצימין כל ג' טפחים מועיל מדין לבוד אף מג' רוחות כרש"י. כתב הב"ח לדינא אין נפקא מינה בין תוספות לרש"י הואיל והלכה כשמואל שלא אומרים פי תקרה בכל עניין.
- » **רי"ף ורמב"ם** הציור הוא סוכה העשויה כמבוי שיש לה ב' כתלים וחסר דופן אחד, שהחצר יש לה ב' בתים מב' צידיה והם הדפנות הכשרות, בשאר החצר חלק מקורה אחורי הסוכה וחלק אינו מקורה ובא להכשיר על ידי פי תקרה. אם יש לה פצימין מב' צדדים במקום של פי התקרה מועיל שיהיה פי תקרה יורד וסותם, אם אין הלכה כרבא שלא יורד וסותם. **מעשה** רב כהנא בא לומר שמועילים הפצימין אף בנראה מבחוץ.

מעשה רב כהנא: מבואר שאפשר להכשיר על ידי פצימין אף שנראה רק מבחוץ או בפנים. **ביאר רש"י** היה ב' דפנות כשרות כמין גא"ם, ורוח שלישית הייתה צמודה לאכסדרה ולא היה שם דופן, והראה רב כהנא לרב אשי שיש לו פצים באותה רוח משוך לחוץ הדופן ואינו נראה מבפנים. **כתב הרא"ש** צריך עיון היאך מועיל נראה בחוץ שאינו אלא לעניין מבוי?:

- » **העמיד** שעשה לדופן גם צורת הפתח, והואיל מדאוריתא צורת הפתח מועילה התירו שהטפח יהיה על ידי נראה מבחוץ, מיגו דהוי דופן לעניין שבת הוי דופן לז' ימי הסוכה. **נחלקו** לרא"ש מתי הצריך צורת הפתח, **הב"ח** דווקא שנראה רק בחוץ, **מגן אברהם** גם שנראה בפנים.
- » **אי נמי** מה שלא אומרים פי תקרה יורד לרבא הוא מדרבנן ולכן התירו על ידי טפח נראה מבחוץ, ומיירי אף שלא עשה צורת הפתח.
- » **לרמב"ם** מעשה רבה כהנא הוא המשך של דין הפצימין כמבואר לעיל.

להלכה:

- » **פסק שלחן ערוך** דברי הרמב"ם, סוכה כמבוי וברוח שלישית יש פי תקרה מועיל על ידי פצימין מב' צדדים נראה מבפנים ואפילו מבחוץ, באין פצימין דינה כסוכת מבוי וצריכה פס ד'.
- » **רמ"א** יש חולקין ואין להכשיר כך, ביאר המשנה ברורה דעתו כתוספות רק בגא"ם עם פצימין מועיל שלא צריך צורת הפתח לשאר אלא מועיל על ידי פי תקרה.
- » **משנה ברורה** בציור הרמ"א, **דעת הרא"ש** צריך גם צורת הפתח כמעשה רב כהנא, נחלקו מתי צריך צורת הפתח, **ב"ח** בנראה בחוץ ולא בפנים, **מגן אברהם** גם בנראה בפנים.

בית שפרץ את גגו בפינה וסיכך על גביו

נמצא שיש ב' דפנות גא"ם, נחלקו אם יש לומר פי תקרה לדופן שלישית הואיל והפי תקרה נעשה לצורך תוך הבית ששם הסוכה:

- « **ט"ז** מועיל.
- « **פרי מגדים וביכורי יעקב** פסולה שפי תקרה הוא רק בקורה רחבה ד' וסתם קורות שבבית אינם כך, ולכן יש לעשות פס טפח שוחק בריחוק ג' וקנה בסופו להיות צורת הפתח ככל סוכת גא"ם.

סעיף ט

היו דפנותיה גבוהים שבעה ומשהו והעמידם בפחות משלשה סמוך לארץ, כשרה, אפילו הגג גבוה הרבה ובלבד שיהא מכוון כנגדן. ואפילו אינו מכוון ממש, רק שהוא בתוך שלשה כנגדו, כשרה. ואם אינה גבוהה אלא עשרה טפחים, אפילו אין בדופן אלא ארבע ושני משהויין, כשרה, שמעמידה באמצע ואמרינן לבוד למעלה ולמטה, וחשוב כסתום. היו הדפנות גבוהות מן הארץ שלשה טפחים, פסולה.

מחיצה למעלה מג' טפחים

במשנה סוכה מבואר מחיצה י' טפחים מלמטה מועילה לומר גוד אסיק, מחיצה י' טפחים מלמעלה למטה מועיל על ידי לבוד ג' טפחים, נחלקו אם מועיל גם לומר גוד אחית ת"ק לא מועיל ור' יוסי אומר מועיל. עוד מבואר בגמרא שמועיל לבוד מב' צדדים, וסוכה גבוהה י' טפחים אפשר להכשיר על ידי פס ד' ומשהו.

להלכה:

- « **רי"ף רמב"ם רא"ש ועוד וכן פסק שלחן ערוך** הלכה כת"ק לא אומרים גוד אחית אף במחיצה גדולה מי'.
- « **רב עמרם ר"ח וראבי"ה** מועיל לומר גוד אסיק כר' יוסי.

בשלחן ערוך הביא דוגמא מחיצה ז' ומשהו פחות מג' לארץ אף שרחוק מגובה הסכך מועיל על ידי לבוד וגוד אסיק, ואף שאין הדפנות מכוונות לסכך עד ג' טפחים מועיל לבוד. וכן פסק את הדוגמא של ב' לבודים במחיצה של ד' ומשהו.

סעיף י

העושה סוכתו בין האילנות, והאילנות דפנות לה. אם היו חזקים, או שקשר אותם וחיזק אותם עד שלא תהא הרוח מצויה מנידה אותם תמיד, ומילא בין האווירים בתבן ובקש כדי שלא תניד אותם הרוח, וקשר אותם, הרי זו כשרה. על כן אין נכון לעשות כל

המחיצות מיריעות של פשתן בלא קנים, אף על פי שקשרן בטוב, זמנין דמינתקי ולאו אדעתיה והוי ליה מחיצה שאינה יכולה לעמוד בפני רוח מצויה. והרוצה לעשות בסדינים, טוב שיארוג במחיצות קנים בפחות משלשה.

סוכה בין האילנות

דין השלחן ערוך על סוכה בין האילנות כמבואר בגמרא וקמ"ל שלא גוזרים שמא יבוא להשתמש באילן. דין השלחן ערוך במחיצות פשתן בלי קנים וההמלצה להניח קנים, הוא כמבואר ברבינו פרץ. באחרוני זמנינו נחלקו מה שיעור תזוזת הדופן לפסול.

נחלקו האם לעשות מחיצה אחת מיריעות מותר:

- **ט"ז** כדין בהמה שמועיל דופן אחת.
- **שבות יעקב ועוד** לא מועיל ושאני בהמה שאם תברח יראה.

סעיף יא

עושים מחיצה מבעלי חיים, שיקשור שם בהמה לדופן.

מחיצה מבעלי חיים

בסוכה נחלקו ר' יהודה הכשיר ור' מאיר פוסל או משום שמא תמות או משום שמא תברח. להלכה פסק שלחן ערוך כר' יהודה וביארו על פי הגמרא שמדובר שקושר הבהמה ושממלא את החלל שתחתיה אם הוא רחב מג', וכן שקשורה מלמעלה שאף אם תמות ותיפול עדיין יהיו י' טפחים. בסעיף הבא מבואר במשנה ברורה שלא יעשה כך באמצע יום טוב משום תיקון ובהמה אין לה דעת.

סעיף יב

יכול לעשות מחברו דופן לסוכה, להכשירה. ואפילו ביום טוב, ובלבד שלא ידע אותו שהועמד שם שבשביל מחיצה הועמד שם. אבל בחול, אפילו אם הוא יודע, שפיר דמי.

הגה: ואפילו ביום טוב אינו אסור אלא באותן ג' דפנות המתירים הסוכה. אבל בדופן רביעית, שרי (הגהת הראב"ד והמגיד פ"ד דסוכה) וע"ל סימן שס"ב סעיף ה'.

דופן על ידי בן אדם

דין השלחן ערוך כמבואר בעירובין. דין הרמ"א כמבואר בראב"ד.

סעיף יג

הסומך סוכתו על כרעי המטה והכרעים הם מחיצות, אם יש בה גובה י' טפחים מן המטה לסכך, כשרה. ואם לאו, פסולה. ואם סמך הסכך על עמודים והכרעים הם דפנות, אפילו אין גובה עשרה מהמטה עד הסכך, כשרה, כיון שיש י' טפחים מהארץ עד הסכך.

סמיכה בכרעי המיטה

במשנה סוכה "הסומך סוכתו בכרעי המטה כשרה ר' יהודה אומר אם אינה יכולה לעמוד בפני עצמה פסולה". **בגמרא** "מ"ט דר' יהודה פליגי בה רבי זירא ורבי אבא בר ממל חד אמר מפני שאין לה קבע וחד אמר מפני שמעמידה בדבר המקבל טומאה. אמר אביי לא שנו אלא סמך אבל סיכך על גב המטה כשרה מאי טעמא למאן דאמר לפי שאין לה קבע הרי יש לה קבע למאן דאמר מפני שמעמידה בדבר המקבל טומאה הרי אין מעמידה בדבר המקבל טומאה".

נחלקו כמי הלכה אם כר' יהודה או כחכמים, ואם כר' יהודה כאיזה טעם משום קבע או משום מקבל טומאה:

- **תוספות תרומת הדשן רא"ש וטור** כר' יהודה וכטעם שאין לה קבע, והפסול הוא במיטה שיש לה מסגרת נוספת מעליה ואין י' טפחים מהמיטה למסגרת ולכן נחשב לסוכה שאין לה קבע, ואם יש י' טפחים בפני עצמה כשרה.
- **ראב"ד ריטב"א ור"ן** כר' יהודה וכטעם שמסכך על דבר המקבל טומאה.
- **רמב"ם רז"ה רי"ד וריא"ג** כשרה בכל עניין שהלכה כחכמים.

להלכה:

- **שלחן ערוך** פסק כתוספות ורא"ש שאם יש פחות מי' טפחים מהמיטה לסכך פסולה, ואם מניח על גבי קונדיסין כשרה, ולא חוששים לדבר המקבל טומאה.
- **משנה ברורה** לכתחילה נכון להיזהר ולהניח על דבר שאינו מקבל טומאה.

סימן תרלא – סוכה שחמתה מרובה מצלתה ויתר דיני הסכך

סעיף א

סוכה שחמתה וצלתה שווים מלמעלה, פסולה, לפי שהחמה מתפשטת בריחוקה ויהיה למטה חמתה מרובה מצילתה. אבל אם חמתה וצלתה שווים מלמטה, כשרה.

שיעור הצל והחמה

משנה סוכה "**שצילתה מרובה מחמתה כשרה**" **ובגמרא** "**הא כי הדדי פסולה והא תנן באידך פירקין ושחמתה מרובה מצילתה פסולה הא כי הדדי כשרה, לא קשיא כאן מלמעלה כאן מלמטה, אמר רב פפא היינו דאמרי אינשי כזוזא מלעיל כאיסתרא מלתחת**". **מבואר** שצריך צילתה מרובה למעלה כדי שיהיה שווה מלמטה וזה הכשר סוכה.

נחלקו מה הכוונה כאן למעלה כאן למטה:

» **רש"י רי"ף רמב"ם רא"ש ועוד** מספיק שווה צל וחמה להכשיר, יש התפשטות יותר של השמש, כששווה למעלה פסול כי יש יותר שמש למטה כששווה מלמטה כשר שאומר שיש יותר צל למעלה.
» **בעל העיטור** יש התפשטות יותר של הצל, כששווה מלמעלה כשרה שיש יותר צל למטה כששווה למטה פסולה שיש פחות צל מלמעלה.
» **ר"ת** מדובר על מי שמודד את הסכך, אם הוא מודד מלמעלה ויצא שווה כשרה שמדידתו אמיתית ופרוץ כעומד מותר, אם הוא מודד מלמטה ומביט לסכך אין המדידה אמיתית שהאוויר נראה בעיניו מועט מהצל.

להלכה:

» **שלחן ערוך** כרוב הפוסקים.
» **ב"ח** החמיר את ג' השיטות יוצא שאם שווה מלמעלה או מלמטה פסולה, וכן לא מודדים בהסתכלות מלמטה.

סעיף ב

אם ברוב ממנה צלתה מרובה שני משהויין, ובמיעוט ממנה חמתה מרובה משהו בעניין שכשנצרף יחד החמה והצל של כל הסוכה יהיה צלתה מרובה מחמתה משהו, כשרה.
הגה: ויש מחמירין אם הסוכה גדולה ויש מקום ז' על ז' שחמתו מרובה, אף על פי שבצירוף כל הסוכה הוי הצל מרובה (ר"ן ספ"ק דסוכה).

מקומות בסכך שיש יותר חמה

בגמרא סוכה "**תנא פסל היוצא מן הסוכה נידון כסוכה, מאי פסל היוצא מן הסוכה, אמר עולא קנים היוצאים לאחורי סוכה וכו', מהו דתימא הואיל ולגוואי עבידי ולבראי לא עבידי אימא לא קמ"ל. רבה ורב יוסף אמרי תרווייהו הכא בקנים היוצאים לפנים מן הסוכה ומשכא ואזלא חדא דופן בהדייהו, מהו דתימא הא לית בה הכשר סוכה קמ"ל. רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן לא נצרכה אלא לסוכה שרובה צלתה מרובה מחמתה ומעוטה חמתה מרובה מצלתה מהו דתימא תפסל בהך פורתא קא משמע לן ומאי יוצא יוצא מהכשר סוכה**". **מבואר** שיש ג' דעות מה הכוונה פסל היוצא, עולא קנים היוצאים אחורי הסוכה, רבה ור' יוסף דופן הממשיכה את הסוכה, ר' יוחנן להשמיע שצלתה מרובה הוא על ידי הסתכלות כוללת ולא פרטית.

נחלקו מה הביאור בדברי ר' יוחנן "מהו דתימא תפסל בהך פורתא":

- » **רא"ש ר' ירוחם טור וכן פסק שלחן ערוך** ברוב ממנה צלתה מרובה שני משהויין, ובמיעוט ממנה חמתה מרובה משהו בעניין שכשנצרף יחד החמה והצל של כל הסוכה יהיה צלתה מרובה מחמתה משהו, כשרה. במילים פשוטות יש רוב שצלתה מרובה ומיעוט שחמתה מרובה, ובשכלול יש יותר צל.
- » **ר"ן והביאו רמ"א ביש מחמירין** צריך עיון אם הדין לעיל הוא גם בסוכה גדולה שיש מקום הכשר סוכה ז' על ז' שחמתו מרובה, האם יהיה מותר לשבת באותו חלק.
- » **מאירי** כתב בפירוש להקל דלא כר"ן.

סעיף ג

דרך הסיכוך להיות קל, כדי שיראו ממנו הכוכבים הגדולים. הייתה מעובה כמין בית, אף על פי שאין הכוכבים נראים מתוכה, כשרה.

סכך מעובה

בגמרא מבואר סוכה שאין כוכים נראים מתוכה כשרה, שאין כוכבי חמה נראים מתוכה בית הלל הכשירו ובית שמאי פסלו והלכה כבית הלל. נחלקו אלו כוכבים צריכים לראות מתוכה לכתחילה:

- » **רא"ש ור"ן** כוכבי חמה אבל כוכבי לילה אין צריך.
- » **רמב"ם ושלחן ערוך** כוכבים הגדולים הנראים ביום כשעוד לא שקעה החמה.
- » **טור** כתב 'כוכבים וניצוצי שמש', ביאר בית יוסף שהצריך כוכבי לילה וסבר ששיעור ניצוצי השמש וכוכבי אור הוא שווה.
- » **משנה ברורה** האחרונים כתבו שלכתחילה צריך שיראו כוכבי לילה.

כניסת גשם בסכך: נחלקו אם צריך שייכנסו גשמים:

- » **ר"ת מימוניות ורא"ש** צריך ואם לאו פסולה.

» **רש"י ורמב"ם** כשרה וכן דעת בית הלל בכוכבים והוא הדין גשמים.
» **משנה ברורה** כשאין יורדים גשמים הוי כעין בית ויש לפסול, אך אם אי אפשר יש לסמוך על המכשירים, ולפוסלים דינו כסכך פסול לפסול בד' טפחים.
» **ב"ח ועוד** פסולה.

סעיף ד

היה כיסוי דק מאד שיש בה אויר הרבה, אלא שאין ג"ט במקום אחד, ובין הכול צלתה מרובה מחמתה, כשרה.

סוכה מדובללת מדולדלת ומבולבלת

משנה בסוכה "**סוכה המדובללת ושצילתה מרובה מחמתה כשרה"**. **ובגמרא "מאי מדובללת, אמר רב סוכה ענייה, ושמואל אמר קנה עולה וקנה יורד. רב תני חדא ושמואל תני תרתי, רב תני חדא סוכה מדובללת מאי מדובללת מדולדלת שצילתה מרובה מחמתה כשרה. ושמואל תני תרתי, מאי מדובללת מבולבלת, ותרתי קתני, סוכה מבולבלת כשרה וצילתה מרובה מחמתה כשרה. אמר אביי לא שנו אלא שאין בין זה לזה שלשה טפחים אבל יש בין זה לזה ג' טפחים פסולה, אמר רבא אפילו יש בין זה לזה שלשה טפחים נמי לא אמרן אלא שאין בגגו טפח אבל יש בגגו טפח כשרה דאמרינן חבוט רמי"**. **מבואר** רב ביאר שהמשנה באה להכשיר רק סוכה מדולדלת, ושמואל ביאר שהמשנה באה להכשיר ב' מקרים מבולבלת ומדולדלת שצלתה מרובה, על המקרה של מדולדלת אביי הוסיף שאומרים חבוט רמי בפחות מג' טפחים והוסיף רבא שאם יש בגגו טפח תמיד אומרים.

נחלקו אם להכשיר סוכה מבולבלת כשמואל:

» **רמב"ם רא"ש עיטור ר"ן וכן פסק שלחן ערוך** כשמואל שיש ב' דינים, ולכן בסעיף ד' פסק דין כיסוי דק שיש אוויר הרבה אבל אין הפסק ג' טפחים במקום אחד, ובסעיף ה' פסק דין סכך מדובלל דהיינו מבולבל שכשר אם יש פחות מג' טפחים או קנה רחב טפח ומיירי שהקנים מכוונים ואין רווח בין אחד לשני.
» **רי"ף** השמיט דין שמואל במבולבלת.

נחלקו מה שיעור הרווח שלמטה בשביל לומר חבוט רמי (בקנה רחב טפח):

» **רמב"ם ושלחן ערוך** צריך שהקנה יהיה מכוון בדיוק למקום החלל.
» **ריטב"א רשב"א ר"ן ורמ"א** צריך רווח טפח למטה לא משנה כמה שיעור הקנה עודף.
» **רש"י ותוספות** אף שאין פותח טפח בלמטה כל שיש רווח אוויר מועיל.

סוכה מבולבלת שחמתה מרובה: בקורה רחבה טפח שאומרים בה חבוט רמי, נחלקו מה הדין כאשר חמתה מרובה:

» **רש"י** מסתכלים מה יהיה כאשר יחבטו את הסכך אם צלתה מרובה כשרה.

- « **תוספות ר"י ורמ"א** הולכים לפי אמצע היום, אם צלתה מרובה כשרה ואם לאו פסולה. **הבית יוסף** הבין שדעתם כרש"י, **הפרישה** כתב שיש נפקא מינה במקום שגם בצהרי היום חמתה מרובה אך במדידה יש צלתה מרובה (וזה יתכן משום דין 'כאסתרא מלעיל כזוזא מלתחת').
- « **ר' ישעיה מטראני** צריך שיהיה צלתה מרובה, ומה שמועיל חבוט רמי הוא רק כאשר עושים צל יחד עם הסכך שתחת, וקמ"ל שלא אומרים נסלקם כמי שאינן ותהייה צלתה מרובה.

סעיף ה

היה הסיכוך מדובלל (פירוש מבולבל), והוא הסיכוך שיהיה מקצתו למעלה ומקצתו למטה, כשר, ובלבד שלא יהיה בין העולה והיורד ג' טפחים. ואם היה ברוחב זה העולה טפח או יותר, אף על פי שהוא גבוה מג' טפחים, רואין אותו כאילו ירד למטה ונגע בשפת זה היורד, והוא שיהיה מכוון כנגד שפת היורד. הגה: דהיינו שיש באויר שבין התחתון טפח, שראוי להוריד העליון ואז כשרה אפילו חמתה מרובה, שיהא הכל מרובה כשהחמה באמצע הרקיע (ר"ן פרק הישן וב"י בשם הרמב"ם).

סוכה מדובללת

דין השלחן ערוך ורמ"א כמבואר לעיל סעיף קודם.

סעיף ו

קנים היוצאים לאחורי הסוכה, כגון שאחורי דופן אמצעי בולטים קנים מן הסכך ויש בהם הכשר סוכה, וצלתה מרובה מחמתה וג' דפנות, כשרה, אף על פי שהדופן האמצעי לא נעשה בשבילם אלא בשביל עיקר הסוכה שהוא לפנים ממנו.

קנים היוצאים לאחורי הסוכה

לעיל סעיף ב' הבאנו דברי הגמרא לעניין פסל היוצא. דין השלחן ערוך כאן הוא כדעת עולא. כתב המשנה ברורה הוא הדין כאשר הדופן עשויה על ידי לבוד.

סעיף ז

וכן הקנים הבולטים מן הסכך לצד הפרוץ, ודופן אחד נמשך עמהם, כשר אף על פי שעשה דופן על הצדדין יתר על ז' והוה לן למימר הרי גלה דעתו לעשות כל הסוכה בדפנות ארוכות, ודופן אחר שנמשך עם הקנים של סכך אינו מן הסוכה אלא בפני עצמו עומד, ונמצא שאין לו אלא דופן אחד שהוא הדופן הנמשך, אפילו הכי כשרה.

סכך היוצא חוץ לסוכה יחד עם דופן אחד

לעיל סעיף ב' הבאנו דברי הגמרא לעניין פסל היוצא. דין השלחן ערוך כאן הוא כדעת רבה ור' יוסף.

סעיף ח

סככה בשפודין שהם פסולין לסכך בהם, ואין בהם ארבעה ואין מהם ארבעה במקום אחד, והניח בין שפוד לשפוד כמלא שפוד ונתן שם סכך כשר, פסול, שאי אפשר לצמצם שימלא כל האויר מסכך כשר, ונמצא הפסול מרובה. אבל אם העדיף סכך הכשר מעט על הפסול, או אם היה הפסול נתון שתי ונתן הכשר ערב, או איפכא, כשר, שאז מתמלא כל האויר מסכך כשר ודווקא בסוכה גדולה, אבל בסוכה קטנה צריך להיות מן השפודים פחות מג' במקום אחד (בית יוסף ומהר"א מפראג).

סיכך בשיפודים

משנה סוכה "המקרה סוכתו בשפודין או בארוכו' המטה אם יש רווח ביניהן כמותן כשרה", **ובגמרא "לימא תיהוי תיובת' דרב הונא בריה דרב יהושע דאתמר פרוץ כעומד רב פפא אמר מותר ורב הונא בריה דרב יהושע אמר אסור אמר לך רב הונא בריה דרב יהושע מאי כמותן בנכנס ויוצא והא אפשר לצמצם א"ר אמי במעדיף רבא אמר אפילו תימא בשאין מעדיף אם היו נתונים שתי נותנן ערב נותנן שתי"**. **מבואר** המסכך בשיפודים ויש רווח ביניהם כמותם, לרב פפא מועיל שימלא ברווח משום שפרוץ כעומד מותר, לרב הונא בריה דרב יהושע או שיניח רווח יותר גדול מגודל השיפודים, או שיניח שתי וערב מהסכך הכשר ונמצא שראשי הקנים הנתונים על השיפודים מבטלים את השיפודים.

נחלקו כמי הלכה:

- **רש"י ורי"ף** הלכה כרב פפא פרוץ כעומד מותר.
- **ר"ח ר"ת רא"ש וטור** גרסו 'והא אי אפשר לצמצם' ושאלת הגמרא היא גם לדעת רב פפא שאי אפשר לצמצם ונמצא שיש פחות סכך כשר, ויש לפסוק את תירוצי ר' אמי ורבא. **וכן פסק שלחן ערוך** ומיירי בשיפודים שהם פחות מד' שסכך פסול פוסל בד'.

נחלקו אם רבא ור' אמי חולקים או לא: **תוספות** רבא חולק על רב אמי שמא לא יעדיף, **רא"ש וטור וכן פסק שלחן ערוך** הלכה גם כרבא וגם כר' אמי ואפשר או להעדיף או להניח שתי וערב.

הוסיף רמ"א על פי מהר"א מפרא"ג, מה שמועיל התקנה בשיפוד יותר מג', דווקא בסוכה גדולה אבל בקטנה צריך להיות מהשיפודים פחות מג' במקום אחד.

סעיף ט

בית המקרה בנסרים שאין עליהם מעזיבה (פירוש טיט ולבונות שמשימין עליהם) **ובא להכשירו לשם סוכה, די בזה שיסיר כל המסמרים לשם עשיית סוכה, או שייטול מבין שני נסרים אחד וייתן סכך כשר במקומו וכולה כשרה, אפילו הנסרים רחבים ארבעה, ויש מי שאומר שצריך שלא יהיו הנסרים רחבים ארבעה.**

סיכוך בנסרים

סעיף זה הוא מעט מורכב, ולכן חשוב להדגיש שיש ב' פסולים תעשה ולא מהעשוי וגזירת תקרה, ולדעת שמואל בדעת ר' יהודה יש גזירת תקרה לפסול בנסרים ד' טפחים, הנידון כאן הוא מתי מועיל פקפוק ונטילת אחד מבינתיים האם גם על הנסר הפסול משום גזירת תקרה או רק לעניין תעשה ולא מהעשוי.

משנה בסוכה "**מסככין בנסרים דברי רבי יהודה, ורבי מאיר אוסר**", **ועוד** משנה "**תקרה שאין עליה מעזיבה, ר' יהודה אומר בית שמאי אומרים מפקפק ונוטל אחת מבינתים ובית הלל אומרים מפקפק או נוטל אחת מבינתים, רבי מאיר אומר נוטל אחת מבינתים ואינו מפקפק**". **ובגמרא** "**אי מפקפק עביד ליה מעשה אי נוטל אחת מבינתים עבד בה מעשה**" (לעיל סימן תרכ"ו סעיף ג' הובא גם מקור זה), מבואר שהמשנה הראשונה נחלקו אם יש גזרת תקרה, והמשנה השנייה חוזרת על כך וזו מחלוקת בית שמאי ובית הלל אליבא דר' יהודה ולר' מאיר כולי עלמא סוברים שאסור, נחלקו האמוראים על מה המחלוקת של ר' יהודה ור' מאיר, **לרב** נחלקו בנסרים שיש בהם ד' ובפחות כשר, ובמשנה השנייה חזרו על מחלוקת זו ור' יהודה טען שרק בית שמאי סברו גזירת תקרה. **לשמואל** נחלקו בנסרים שבין ג' לד' אך יותר מד' לכולי עלמא פסול, ובמשנה השנייה מדובר בנסרים ד' ונחלקו אם על ידי מעשה פקפוק שמוכיח שיודע שיש איסור תעשה ולא מן העשוי יש להכשיר בכל זאת. **מבואר** לשמואל אליבא דר' יהודה מועיל פקפוק אף בנסרים רחבים ד', שיש בזה ביטול גזירת תקרה. הלכה כר' יהודה לבית הלל.

נחלקו הראשונים:

- **רז"ה טור** כשמואל בדעת ר' יהודה לבית הלל, ואף בנסרים רחבים ד' מועיל פקפוק כדין ביטול גזירת תקרה.
- **רי"ף** כתב הטעם בבית הלל משום תעשה ולא מן העשוי, וביאר **הרמב"ן** שדעתו כשמואל וכטור ורז"ה, ומה שנקט הוא העומק של ביטול גזירת תקרה.
- **רמב"ם ור"ן בהבנת הרי"ף** כשיש ארבעה ואסורים מגזירת תקרה לא מועיל פקפוק ורק בפחות מארבעה שאסורים משום תעשה ולא מן העשוי סברו בית הלל שמועיל, ואלו דברי המשנה השנייה.

להלכה:

- **שלחן ערוך** פסק בסתם כרז"ה וטור מועיל להכשיר קורות שהונחו לא לשם סכך בבית המקורה בנסרים, על ידי שיסיר כל המסמרים או שיטול נסר ויניח קורה, וביש כרמב"ם.
- **ב"ח** יש להחמיר כרמב"ם.
- **משנה ברורה** לעיל תרכ"ט י"ח מבואר שנהגו כלל לא לסכך בנסרים.

נטילת נסר אחד מבינתיים: והנחה במקומו לסכך כשר שהביא השלחן ערוך שמועיל כדברי המשנה, כתב המשנה ברורה שהוא מחלוקת אחרונים אם מועיל גם בנסר רחב ארבעה, יש הסוברים שלא מועיל משום שיש נסר הנחשב כסכך פסול ארבעה, ויש הסוברים שהואיל ועשה מעשה שנטל נסר מהאמצע מועיל.

סעיף י

סוכה שאין לה גג, כגון שהיו ראשי הדפנות דבוקות זו בזו כמין צריף, **או** שסמך ראש הדופן של סוכה לכותל, פסולה. **ואם** היה לה גג, **אפילו טפח, או** שהגביה הדופן הסמוך לכותל מן הקרקע **טפח, הרי זו כשרה.** הגה: וי"א שהטפח לא תהיה אויר, רק מן הדופן או הסכך (הרא"ש בשם ר"י ורמב"ם פ"ד) וצריך שיהיה בה ז' טפחים על ז' בגובה י' טפחים (טור). גם צריך שיהיו הדפנות לאחר שהם גבוהים עשרה עשויות מדבר שמסככין בהם, דהא הם הסכך (ר"ן ספ"ק דסוכה). ואם כל הדפנות מדבר שמסככין בהם, מותר לישן אפילו תחת הדפנות (ס"ה בפירוש רבינו ירוחם נ"ח ח"א).

סוכה העשויה כמין צריף

במשנה סוכה **"העושה סוכתו כמין צריף או שסמכה לכותל ר' אליעזר פוסל מפני שאין לה גג וחכמים מכשירין". ובגמרא "תנא מודה ר' אליעזר שאם הגביהה מן הקרקע טפח או שהפליגה מן הכותל טפח שהיא כשרה, מאי טעמייהו דרבנן שיפועי אהלים כאהלים דמו". וכן פסק שלחן ערוך** בשיפוע פסול, ואם עשה גג טפח או דופן ישרה טפח כשרה. הוסיף המשנה ברורה לא חייב שבגג ממש יהיה טפח אלא אפילו סמוך לגג ג' טפחים.

מרחיק הסוכה טפח מהקיר ויותר גג טפח, נחלקו אם מספיק אוויר שיועיל משום לבוד או שבעינן דווקא סכך: **רש"י וכן פסק משנה ברורה אליבא דשלחן ערוך** מספיק אוויר, **תוספות ר"י רמב"ם ורא"ש וכן כתב רמ"א** צריך דווקא טפח ממש של דופן או סכך.

צריך שיהיה שיעור סוכה קטנה: כתב רמ"א צריך שבגובה י' טפחים יהיה שיעור סוכה קטנה ושהדפנות יהי' בגובה זה מדבר שמסככים בו. עוד כתב אם הדפנות מדבר שמסככים בו, מותר לישן תחת הדפנות (ולא דמי לדופן עקומה שאסור לישן תחתיה).

כלל במחלוקות דיני סוכה: כתב הפרי מגדים מחלוקת בדבר שהוא דבר תורה מחמירים ואם אין לו אחרת יושב בלא ברכה, מחלוקת בדבר שהוא דרבנן אם יש לו עוד סוכה ראוי לישב באחרת, אם אין לו יושב ומברך ויוצא ידי חובה, ועדיין צריך עיון קצת.

סימן תרלב – דברים הפוסלים בסכך

סעיף א

סכך פסול, פוסל באמצע בד' טפחים. אבל פחות מד', כשרה, ומותר לישן תחתיו. מן הצד אינו פוסל אלא בד' אמות, אבל פחות מד' אמות, כשרה דאמרינן דופן עקומה, דהיינו לומר שאנו רואים כאלו הכותל נעקם ויחשב זה הסכך הפסול מגוף הכותל, ודבר זה הלכה למשה מסיני. הילכך בית שנפחת באמצע וסיכך במקום הפחת ונשאר מן התקרה סביב בין סכך כשר לכותלים פחות מארבע אמות, כשרה, ומיהו אין ישנים תחתיו כל זמן שיש בו ארבעה טפחים. בד"א, בסוכה גדולה שיש בה יותר על הסכך פסול ז' טפחים על ז' טפחים. אבל בסוכה קטנה, שאין בה אלא ז' על ז', בין באמצע בין מן הצד, בג"ט פסולה, בפחות מג' כשרה וישנים תחתיו ומצטרף להשלים הסוכה לכשיעור.

שיעור סכך פסול ודופן עקומה

במשנה סוכה "בית שנפחת וסיכך על גביו אם יש מן הכותל לסיכוך ארבע אמות פסולה וכן חצר שהיא מוקפת אכסדרה סוכה גדולה שהקיפוה בדבר שאין מסככין בו אם יש תחתיו ארבע אמות פסולה". **ובגמרא** "אמר רבה אשכחתינהו לרבנן דבי רב דיתבי וקאמרי אויר פוסל בשלשה סכך פסול פוסל בארבעה וכו', אמר רב יהודה אמר שמואל סכך פסול באמצע פוסל בארבעה, מן הצד פוסל בארבע אמות. ורב אמר בין מן הצד בין באמצע, בארבע אמות".

כמי הלכה: נחלקו הראשונים, **רי"ף רמב"ם רא"ש ועוד וכן פסק שלחן ערוך** שסכך פסול מהצד ד' אמות ובאמצע ד' טפחים ואויר תמיד ג' טפחים שהלכה כשמואל וכרבנן דבי רב. **בה"ג ובעל העיטור** אף באמצע ד' אמות שהלכה כרב והירושלמי מסייע לו.

האם מותר לישב תחת מקום הפסול

נחלקו הראשונים:

- **רז"ה וטור וכן פסק שלחן ערוך** מותר.
- **ראב"ד ור"ן** אסור.
- **משנה ברורה בשם חיי אדם** *יש להחמיר לכתחילה אלא אם הוא פחות מג' טפחים.*

דופן עקומה

פסק השלחן ערוך דברי המשנה שמועיל עד ד' אמות. הר"ן הביא ב' אפשרויות לביאור מנגנון דופן עקומה, או שהכותל נעקם שדרך כתלים להתעקם, או שהכותל התקרב לסכך. וכתב

שלפירוש השני יהיה מותר לשבת תחת הדופן עקומה מדין פסל היוצא, וכן יועיל אף אם היא לא תגיע לגובה הדפנות, ודעתו היא כפירוש הראשון.

פרטים בדופן עקומה

לישן תחת העיקום: בשלחן ערוך פסק לא ישנים תחת הדופן העקומה.

דופן עקומה שאינה מגיעה לתקרה: (הר"ן לעיל כתב שמועיל רק לפירוש השני שלא סבר כמותו), בדופן כזו צריך בעצם גם גוד אסיק וגם דופן עקומה:

- « **ר"ן ב"ח ומגן אברהם** לא אומרים.
- « **טור ט"ז ואליה רבה** מועיל.
- « **משנה ברורה** בדעת השלחן ערוך יש להחמיר.

דופן עקומה ולבוד: כאשר יש רווח בין הדפנות והסכך לכולי עלמא יש להקל ולומר ב' הלכות אלו, ובבאור הלכה הביא פנים מארירות שלא אומרים.

דופן עקומה בגג משופע

כתב המשנה ברורה אם יש שיפוע של ד' אמות בגג הפסול כמו שמצוי בגגין שלנו, לא מודדים את הד' אמות בשיפוע הגג אלא בקו ישר (יוצא שיש הכשר ביותר שיפוע). **עוד מקרה** הביא המשנה ברורה שיפוע מהקיר עקום כלפי מעלה, ולמטה בסמוך לסכך יש קורה של ד' טפחים (שהיא סכך פסול) ואם נחבר שיעור הדופן עקומה עם הסכך הפסול יהיה ד' טפחים, לא מחשיבים הכול כמחובר אלא דופן עקומה לבד וסכך פסול הסמוך לבד, ולא אומרים הלכה למשה מסיני להחמיר.

סוכה קטנה: כתב השלחן ערוך על פי הגמרא בסוכה קטנה לעולם הפסול הוא ג' טפחים.

סעיף ב

אוויר, בין בגדולה בין בקטנה שוים, דבין באמצע בין מן הצד בג"ט פסולה, בפחות מג' כשרה, ומצטרף להשלים הסוכה ואין ישנים תחתיו. הגה: ודווקא שהולך על פני כל הסוכה (ר' ירוחם נ"ח ח"א), או שיש בו כדי לעמוד בו ראשו ורובו. אבל בלא"ה מותר, דהא אין סוכה שאין בה נקבים (ר"ן ספ"ק). והא דסכך פסול בד', ואויר בג', היינו דווקא שהפסיק סוכה לשתים ולא נשאר שיעור הכשר סוכה עם דפנות במקום אחד. אבל אם נשאר שיעור סוכה במקום אחד, המקום ההוא כשר, ואף שמבחוץ אם מחובר לו מן הצדדים (טור).

פסול אוויר

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא סוכה בכמה מקומות, אוויר עד ג' טפחים כשר ואין ישנים תחתיו. כתב רמ"א האיסור לישן הוא רק כשהאוויר הוא על פני כל הסוכה **דעת רש"י**, או ראשו או רובו **דעת הר"ן**.

הגרע"י כתב רק את דעת רש"י. עוד כתב רמ"א סכך פסול פוסל הסוכה רק כאשר הפסיק הסוכה לשתיים ואם נשאר שיעור סוכה במקום אחד כשר, המשנה ברורה כתב לחשב תמיד גם אם אפשר להכשיר על ידי דופן עקומה.

סעיף ג

סכך פסול פחות מארבעה, ואויר אצלו פחות משלשה, אין מצטרפים לפסול. הילכך אם אויר שלשה במקום אחד, אפילו מיעטו בסכך פסול, כשר. והני מילי בסוכה גדולה, אבל בקטנה שאין בה אלא שבעה על שבעה, אם יש בין שניהם שלשה טפחים מצטרפים לפסול.

צירוף סכך פסול ואוויר

דין השלחן ערוך כמבואר ברא"ש.

סעיף ד

אם יש סכך פסול ב׳ טפחים, ועוד סכך פסול ב׳ טפחים, ואויר פחות משלשה מפסיק ביניהם, יש להסתפק אם שני הפסולים מצטרפין לפסול הסוכה.

צירוף ב' סככים פסולין על ידי אוויר

דברי השלחן ערוך כמבואר ברא"ש. וכתב המשנה ברורה אם אפשר לתקן תקן ואם אי אפשר ישב בה בלי ברכה.

סימן תרלג – דין גובה הסוכה

סעיף א

סוכה שהיא גבוהה למעלה מעשרים אמה, פסולה, בין שהיא גדולה בין שהיא קטנה, בין שמחיצות מגיעות לסכך בין שאינן מגיעות. אבל עשרים, כשרה אפילו כל סככה למעלה מעשרים, כיון שאין בחללה אלא עשרים.

סוכה גבוהה

במשנה סוכה נחלקו ר' יהודה מכשיר וחכמים פוסלים, טעם הפסול **רבה** לא שלטא ביה עינא ואם דפנות מגיעות לסכך כשרה, **ר' זירא** משום צל דפנות ואם היא גדולה ד' אמות כשרה, **רבא** אין זה שיעור דירת עראי אלא קבע. להלכה: **ר"ח ובעל העיטור** הלכה כרבה, **מאירי** הלכה כר' זירא, **רי"ף רמב"ם רא"ש וכן פסק שלחן ערוך** כרבא. כתב המשנה ברורה אמה בת ו' טפחים מצומצמים דלחומרא אזלינן.

סעיף ב

הייתה גבוהה יותר מעשרים, והוצין (פי' ענפים קטנים עם העלין שלהם) יורדים למטה, אם צלתן מרובה מחמתן, כשרה. ואם לאו, פסולה.

הוצין יורדין לכ' אמה

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא.

סעיף ג

סוכה שחללה יותר מעשרים אמה, ותלה בה דברים נאים ועל ידי כן נתמעט חללה, לא הוי מיעוט. וכן אם מיעטה בכרים וכסתות, לא הוי מיעוט. ואפילו ביטלם.

מיעוט סוכה על ידי קישוטים או כרים וכסתות

בגמרא מבואר שלא מועיל מיעוט על ידי נוי סוכה ולא מועיל כרים וכסתות הטעם דבטלה דעתו אצל כל אדם שלא ממעט. כאשר מיעט הסכך על ידי עשבים ופרחים הכשרים לסיכוך (ולכאורה דמי לדין הוצין בסעיף קודם), כתב המשנה ברורה יש אומרים שלא מועיל, משום שתלאן לנוי ולא לסכך.

סעיף ד

מיעטה בתבן וביטלו, הרי זה מיעוט. ואין צריך לומר עפר וביטלו. אבל סתם אינו מיעוט, אפילו בעפר, עד שיבטלנו בפה.

מיעוט בתבן או עפר

בגמרא מבואר ביטול מהני לתבן או עפר, עפר שהונח בסתם או תבן שאין עתיד לפנותו לר' יוסי ממעט לחכמים אינו ממעט (תבן סתם לכולי עלמא אינו ממעט, עפר שאין עתיד לפנותו לא התבאר בגמרא ולכאורה משמע שבטל):

- **רי"ף רמב"ם רא"ש ושלחן ערוך** הלכה כחכמים לא ממעט.
- **טור** ממעט כר' יוסי. תבואה כתב המשנה ברורה שלא מועיל ביטול.

צורת הביטול

- **רש"י תוספות ר"ן ושלחן ערוך** צריך לבטל בפה.
- **ריטב"א ועיטור** אפשר בלב, ובמשנה ברורה הביא דעתם.

שיעור זמן הביטול: נחלקו הראשונים אם מספיק לז' ימים או שצריך ביטול לעולם (רש"י ועוד סברו לז' ימים, ר"ח ועוד סברו לעולם), ורמ"א בהלכות עירובין הביא ב' הדעות.

סעיף ה

הייתה גבוה מעשרים ובנה בה איצטבא כנגד דופן האמצעי על פני כולה, ובה שיעור סוכה, כשרה כל הסוכה אפילו מהאצטבא והלאה.

איצטבא כנגד דופן אמצעי

דין השלחן ערוך להכשיר אצטבא למעט בסוכה מבואר בגמרא סוכה. נחלקו מה דין שאר הסוכה שלא במקום האצטבא:

- **גאונים רש"י רמב"ם רא"ש וכן פסק שלחן ערוך** מועיל להכשיר שאר הסוכה מדין פסל היוצא.
- **רי"ד ור"ן** לא מועיל לשאר הסוכה.

סעיף ו

אם בנה האצטבא מן הצד, אם יש מן האצטבא עד כותל השני פחות מארבע אמות, כשרה על האצטבא דווקא. ואם לאו, פסולה.

אצטבא מהצד

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא מועיל אצטבא אם אפשר לעשות דופן עקומה לשם, כתב המשנה ברורה מה שאפשר לעשות דופן עקומה הוא כאשר הדופן מגיעה עד לסכך (לעיל תרל"ב סעיף א' הבאנו מחלוקת ראשונים אם צריך שהכותל יגיע לסכך, ונקט המשנה ברורה כבר שם לחומרא).

לישב תחת מקום הדופן עקומה: אצטבא מהצד שהועילה על ידי דופן עקומה, נחלקו מה הדין לעניין לישב תחת שאר הסוכה במקום הגובה מכ' אמה שהחשבנו לדופן עקומה (לעיל כנגד דופן אמצעי הכשיר השלחן ערוך):

- **רא"ש טור ושלחן ערוך** לא מועיל שאין זה פסל היוצא אלא דופן עקומה.
- **מגיד משנה בדעת רמב"ם** כשר.

כתב המשנה ברורה לצד הפתח (אם יש הפרש סמוך לדופן שצמוד לה האצטבא שבו אין אצטבא) מותר לשבת משום ששם אין זה דופן עקומה אלא פסל היוצא.

סעיף ז

אם בנה האצטבא באמצע, אם יש ממנו לכותל לכל צד פחות מארבע אמות, כשרה על האצטבא אפילו אם גבוה יותר מעשרה. ואם יש בינה לכותל ארבע אמות, פסולה, אפילו האצטבא גבוהה עשרה.

אצטבא באמצע

דין השלחן ערוך שמועיל דופן עקומה מכמה צדדים, כמבואר בגמרא סוכה ולכן איצטבא באמצע מועילה כשיש לכל רוח פחות מד' אמות. **נחלקו** אם מועיל לומר דופן עקומה גם כאשר האצטבא גבוהה י' טפחים, **רי"ץ גיאת ורמב"ן** לא מועיל משום שנחשבת חולקת רשות לעצמה, **רא"ש רמב"ם בעל העיטור וכן פסק שלחן ערוך** מועיל משום שלא מתייחסים לדפנות שעל ידי האצטבא אלא רק לדופן עקומה. **כאשר** האצטבא גבוה עשרה ויש יותר מד' אמות לכתלים פסק השלחן ערוך שלא אומרים גוד אסיק, כמבואר בגמרא משום שבעינן מחיצות ניכרות.

סעיף ח

סוכה שאינה גבוהה עשרה טפחים, פסולה.

סוכה נמוכה

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא סוכה.

סעיף ט

הייתה גבוהה מעשרה, והוצין יורדין לתוך עשרה, **אפילו אם חמתן מרובה מצלתן, פסולה. אבל אם הנויין יורדין לתוך עשרה, אינם פוסלים.**

גבוהה עשרה והוצין יורדים

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא כאשר הוצין יורדים אף שחמתם מרובה לא מועיל משום שהיא דירה סרוחה, אך נויי סוכה אינם וסלים שבטלים הם לסוכה.

סעיף י

הייתה נמוכה מעשרה, וחקק בה להשלימה לעשרה ויש בחקק שיעור הכשר סוכה, **אם אין בין חקק לכותל שלשה טפחים, כשרה. יש ביניהם ג' טפחים, פסולה.**

פחות מעשרה וחקק בתוכה

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא סוכה, כאן לא מועיל דופן עקומה הואיל ואינה דופן כשאין בה י' טפחים. כתב המשנה ברורה הוא הדין שיועיל אם יוריד עובי הסכך כדי שיהיה חללה י' טפחים.

סימן תרלד – שלא תהיה פחות מן שבעה על שבעה

סעיף א

סוכה שאין בה שבעה על שבעה, פסולה. ולעניין גודל, אין לה שיעור למעלה.

שיעור סוכה קטנה

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא (בגמרא הביאו מחלוקת אם ו' או ז' או ד' אמות), ראשו רובו ושולחנו, כתב המשנה ברורה צריך שגם באורך וגם ברוחב יהיה שיעור ז' טפחים ולכן לא מועיל ו' על ח'. טעם הפסול הוא דאורייתא משום שאינה ראויה לדירה. אין שיעור לגודל הסוכה ומועיל אפילו רחבה הרבה, משום שאפשר לעשותה על ידי הוצא ודפנא ותישאר עראי.

כתב המשנה ברורה בשם מגן אברהם, סוכה גדולה ויש בה קיטונית של פחות מז' על ז' אין לשבת שם, וראיה ממעשה הליני המלכה (בגמרא הביא ר' יהודה ראיה לדבריו מכך שבסוכת הילני לא העירו לה אף שהייתה גבוהה כ' אמה, וביארה הגמרא למאן דאמר שפסול כ' אמה הוא רק בשיעור ז' טפחים ראיית ר' יהודה היא מהקיטוניות שהיו שם, ומוכח שגם הם צריכות להקפיד על דיני הכשר). ויש חולקים שנחשב חלק מהסוכה הגדולה.

סעיף ב

אם היא עגולה, צריך שיהא בה כדי לרבע שבעה על שבעה.

סוכה עגולה

ישנם שתי כללים פשוטים, אלכסון הריבוע יהיה גדול ב0.4 מקו הצלע של הריבוע – שתי חמישיות יותר. קוטר עיגול והיקפו יהיה יחס של אחד כפול שלוש – כל שיש בהיקפו שלושה טפחים יש בו רוחב טפח. ולכן סוכה עגולה צריך שיהיה בה כדי לרבע שבע על שבע, שזה אומר שקוטר העיגול יהיה 9.8 טפחים שזה אומר שהיקף העיגול יהיה 29.4.

סעיף ג

יש בה שבעה על שבעה, ונתן בה בגדים לנאותה וממעטים אותה משבעה על שבעה, פסולה.

נוי סוכה ממעט את הסוכה

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא, החילוק בין גובה הסוכה שנוי לא ממעט משום ששם הוא לעניין הגדרת דירה עד י' הוי ארעא סמיכתא, וכאן הוא לעניין מקום השהייה כל שאין ז' טפחים במציאות לא נחשב מקום.

סעיף ד

מי שהיה ראשו ורובו בסוכה, ושלחנו חוץ לסוכה ואכל, כאילו לא אכל בסוכה, אפילו אם היא סוכה גדולה, גזירה שמא ימשך אחר שלחנו.

ראשו ורובו

בגמרא סוכה מבואר מחלוקת בית שמאי ובית הלל אם סוכה ו' או ז', ועוד מחלוקת אם גוזרים כששולחנו בתוך הבית שמא יימשך לחוץ והבוא מעשה על ר' יוחנן בן החורנית שהלכו לבקרו הזקנים ומצאו שולחנו משוך לבית, וטענו בית שמאי שאמרו לו שלא יצא ידי חובתו כל ימיו. בגמרא שם הוא לעניין הלכה פסק ר' אבא כבית שמאי.

נחלקו הראשונים אם הוא רק לעניין שיעור סוכה קטנה או גם לעניין שמא ימשך.

- **רי"ף רמב"ם בה"ג וכן פסק השלחן ערוך** הלכה כבית שמאי שגזרו שמא ימשך, ולא יצא ידי חובה וצריך לחזור.
- **רי"ץ גיאת רז"ה ורא"ש** יצא ידי חובה שבסוכה גדולה הלכה כבית הלל שלא גוזרים שמא ימשך.

מקצת שולחנו בסוכה ומקצת בתוך הבית, כתב המשנה ברורה שמותר, בשער הציון הביא מחלוקת כאשר רוב השולחן בבית. עוד כתב המשנה ברורה מי שיש לו סוכה שצריך לעבור לה דרך רשות הרבים או כרמלית וכן ב' סוכות בחצר אחת שלא עירבו, אסור לטלטל מאחת לשנייה, ועל ידי גוי מותר (לכאורה משום שבות דשבות).

סימן תרלה - דין סוכת גנב"ד ורקב"ש

סעיף א

סוכה, אף על פי שלא נעשית לשם מצווה, כשרה. והוא שתהיה עשויה לצל, כגון סוכת א"י, נשים, בהמה, כותיים, רועים, קייצים, בורגנין, שומרי שדות. **אבל** סוכה שנעשית מאליה, פסולה, לפי שלא נעשית לצל. לפיכך החוטט בגדיש ועשהו סוכה, אינה סוכה, שהרי לא עומד גדיש זה לצל ומה שעושה אח"כ הוי תעשה ולא מן העשוי (טור). **לפיכך** אם עשה בתחלה כשנתן שם הגדיש חלל טפח במשך שבעה לשם סוכה, וחטט בה אח"כ והשלימה לעשרה, כשרה, שהרי נעשית סכך שלה לצל. **ואם** הגדיש גדול ולא הניח אלא חלל טפח במשך ז', ושוב חקק בה הרבה ועשה בה סוכה גדולה, אינה כשרה כולה על ידי משך שבעה שהניח תחלה. **ואם** חקק משני צדדים ד' אמות יותר על השבעה, אף השבעה פסולה, דסכך פסול פוסל מן הצד בד' אמות. הגה: ואין לעשות הסכך קודם שיעשה הדפנות. ואם עשה טפח סמוך לסכך, מותר לסכך קודם שיעשה אחר הדפנות, כמו בחוטט בגדיש. (הגהות מיימוני פ"ה).

סוכת גנב"ד ורקב"ש

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא סוכה, סוכות אלו כשרות בתנאי שנעשו לשם צל, מוקמ"ל בגנב"ד אף שנעשו על ידי מי שאינו בר חיובא, וקמ"ל ברקב"ש אף שנעשו לא לשם קביעות.

חוטט בגדיש

סוכה הנעשית **מאליה**, מבואר בגמרא כן פסק שלחן ערוך שלא מועיל ולכן חוטט בגדיש פסול משום תעשה ולא מהעשוי. **ואם** עשה מתחילה בזמן נתינת הגדיש חלל טפח במשך שבעה **ואחר כך** חטט לגובה כשרה, שמתחילה עשיית האוהל הוי לשם סוכה ואחר כך הוא תיקון הדפנות. **ודווקא** כשהרחיב רק לגובה, אך אם הרחיב גם מקום הדפנות לרוחב השאר פסול משום 'עשוי', ומועיל מה שהיה כבר על ידי דופן עקומה, ואם היה יותר מד' אמות מהדפנות החדשות למקום החקיקה הראשון פסול. הבאור הלכה הביא מחלוקת אם בעינן שירד גשם דרך הגדיש כדי להכשיר.

סכך שקודם הדפנות

כתב רמ"א קודם דפנות אחר סכך ואם עשה דופן טפח מועיל, כתבו האחרונים דפנות זזות ישאירם פתוחות ומותר להזיז אחר כך. בדיעבד שעשה קודם הסכך, כתב המשנה ברורה הב"ח מכשיר והרבה אחרונים חולקים עליו.

סימן תרלו - דין סוכה ישנה

סעיף א

סוכה ישנה, דהיינו שעשאה קודם שיכנסו שלשים יום שלפני החג, כשרה ובלבד שיחדש בה דבר עתה בגופה לשם החג, ואפילו בטפח על טפח סגי אם הוא במקום אחד. ואם החידוש על פני כולה, סגי אפילו כל דהו. ואם עשאה לשם החג, אפילו מתחילת השנה, כשרה בלא חידוש.

סוכה ישנה

במשנה סוכה נחלקו בית שמאי ובית הלל אם להכשיר סוכה ישנה בית הלל הקילו, **בירושלמי** מבואר שסוכה ישנה צריך לחדש בה דבר להכשירה.

נחלקו הראשונים אם ישנה כשרה בכל עניין כפשט בית הלל או שצריך לחדש בה כירושלמי:

- **רי"ף ורמב"ם** כשרה ולא צריך לחדש בה.
- **ר"ן** לכתחילה יחדש לא חידש יצא.
- **תוספות** רא"ש וטור וכן משמע מהבית יוסף צריך לחדש לעיכובא.
- **פסק שלחן ערוך** סוכה בתוך ל' יום כשרה בכל עניין, קודם ל' יום אם עשאה לשם חג כשרה, לא עשאה לשם חג צריך לחדש או טפח על טפח במקום אחד או כל שהוא על פני כולה. **ביאר משנה ברורה** דין השלחן ערוך הוא רק לכתחילה למצווה בעלמא (קרוב לדעת הר"ן), והוא הדין בגנב"ך ורקב"ש שיש לחדש לכתחילה.

איזה חידוש יעשה בסוכה: נחלקו מהו החידוש, **בה"ג** להכניס לתוכה מצעים וכדו', **ריטב"א** בסכך או בדפנות הצריכות לעכב, **בעל העיטור טור ושלחן ערוך** דווקא בסכך.

כתב המשנה ברורה בשם חיי אדם העושה סוכה בשנה זו, לשנה אחרת בטלה העשייה וצריך לחדש דבר.

סעיף ב

יוצר כלי חרש שיש לו ב' סוכות זו לפנים מזו ועושה קדירותיו בפנימית ומוכרם בחיצונה, הפנימית אינו יוצא בה ידי סוכה כיון שהיא דירתו כל השנה אינו ניכר שדר בה לשם מצווה. והחיצונה יוצא בה, שהרי אינו דר בה כל השנה.

סוכת יוצרים

סוכה העשויה לדירה: דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא סוכה, טעם שהפנימית אינה סוכה:

- **רש"י ושלחן ערוך** משום שהיא דירתו של כל השנה ולא ניכרת ישיבתו שם (נחלקו האחרונים אם לטעם זה הפסול הו דאורייתא או דרבנן).
- **ר"ן** דאורייתא משום תעשה ולא מן העשוי.

כתב המשנה ברורה להכשיר הסוכה הפנימית צריך לפקפק הסכך, להכשיר הסוכה החיצונית מספיק לחדש דבר כסעיף קודם בדין סוכה ישנה.

סימן תרלז – דין סוכה שאולה וגזולה

סעיף א

מי שלא עשה סוכה, בין בשוגג בין במזיד, עושה סוכה בחולו של מועד אפילו בסוף יום שביעי, וכן יכול לצאת מסוכה זו ולישב באחרת.

לעשות סוכה באמצע החג

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא מותר לעשות סוכה באמצע החג, ודלא כר' אליעזר שאמר 'חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים' שצריך דווקא לשבעה ימים. ביום טוב אסור לתקן הדפנות והסכך אפילו חלקו, ועל ידי גוי מותר אפילו כולו.

סעיף ב

יוצאין בסוכה שאולה וכן יוצאין בשל שותפות.

סוכה שאולה

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא לדעת חכמים מדכתיב 'כל האזרח בישראל מלמד שכולם ראויים לסוכה אחת, ור' אליעזר סבר 'תעשה לך' משלך ביום הראשון, וחכמים מיעטו גזולה.

סעיף ג

סוכה גזולה, כשרה. כיצד, אם תקף על חברו והוציאו מסוכתו וגזלה וישב בה, יצא, שאין הקרקע נגזלת. הגה: מיהו לכתחילה לא ישב אדם בסוכת חברו שלא מדעתו, כל שכן אם דעתו לגזלה, וכן לא יעשה סוכה לכתחילה בקרקע של חברו שלא מדעתו, וכן בקרקע שהיא של רבים (הגהות אשירי וא"ז). מיהו בדיעבד יצא. וכן לא יקצצו ישראל הסכך בעצמם, אלא יקנו אותם מעובדי כוכבים, דכל גזל אין עושין ממנו סוכה לכתחילה (מהרי"ל). **ואם גזל עצים ועשה מהם סוכה, אף על פי שלא חיברן ולא שינה בהם כלום, יצא. תקנת חכמים, שאין לבעל העצים אלא דמי עצים בלבד. אבל אם גזל סוכה העשויה בראש הספינה או בראש העגלה, וישב בה, לא יצא.** הגה: והוא הדין אם ראובן בנה סוכה בקרקע שמעון, ושמעון תקף את ראובן וגזל סוכתו הבנויה בקרקע שלו, לא יצא בה ואין כאן תקנת השבים, הואיל ולא טרח בה ולא הוציא עליה הוצאות (הגהות אשיר"י פ"ב דסוכה).

סוכה גזולה

תוקף חברו ומוציאו: בגמרא נחלקו בסוכה גזולה ומסכך ברשות הרבים, ביארה הגמרא (רב נחמן) מחלוקתם היא בתוקף חברו ומוציאו ויושב בה, חכמים סברו שיצא הואיל וקרקע אינה נגזלת ודינה כסוכה שאולה דלעיל, ור' אליעזר סבר לא יצא ממאי נפשך או שקרקע נגזלת והוי מצווה בעבירה, או שאינה נגזלת ודינה כשאולה שלדעתו אין יוצאים בה. **מבואר** בתוקף חברו מחלוקת

חכמים ור' אליעזר, **פסק שלחן ערוך** הלכה כחכמים שיצא, **רמ"א** הביא על מקרים דומים לכתחילה לא יעשה כן כדעת האור זרוע לקמן.

נכנס לסוכת חברו: מבואר לעיל מהגמרא הלכה כחכמים שקרקע אינה נגזלת ושאולה מותר:

» **רמב"ם** על פי המבואר בגמרא, קרקע אינה נגזלת ומותר.
» **אור זרוע ואשירי** אף שמעיקר הדין קרקע אינה נגזלת, לכתחילה לא יעשה כן, והוא הדין לעשות ברשות הרבים.
» **מימוניות** בדרכי משה, לא יצא דהוי גזל ובירושלמי מבואר דלא כבבלי.

פסק רמ"א כאור זרוע ואשירי לכתחילה לא עושים כן. **כתב משנה ברורה** אם בעל הבית אינו בסוכה מותר להיכנס דניחא לי לאיניש, ואם אמור לבוא בעל הבית לא יכנס כדי שלא יפריע לו בעסקיו שם.

בונה סוכה בקרקע חברו או רשות הרבים: כתב רמ"א על פי הראשונים לכתחילה לא יעשה בקרקע חברו או ברשות הרבים ללא אישור, המשנה ברורה הביא האחרונים שדיברו על מה שנהגו לעשות סוכה ברשות הרבים:

» **מגן אברהם** אין לעשות כן ומי שעושה בדיעבד כשר ולא יברך.
» **אליה רבה** בדיעבד אף יכול לברך.
» **שואל ומשיב** הרחוב הסמוך לבית מותר לכתחילה ובפרט אם יש רישיון משר העיר.
» **בכורי יעקב** מותר שהמלכות היא אחראית וממה שאינה אוסרת נחשב שמתירה לעשות כך.
» **באור הלכה** הנוהגים להקל אין למחות שרבו המקלים.

קציצת הסכך מיער: כתב רמ"א על פי מהרי"ל לא לקצוץ סתם אלא לקנות, וכתב משנה ברורה אף מיער של גוים, ואם יש רשות המלכות מותר.

גזל עצים לסכך או לדפנות: בסוגיא של מחלוקת חכמים ור' אליעזר מבואר, גזל עצים ובנה סוכה מותר שקנאם בשינוי מעשה, ולנגזל אין טענה מושם שתקנת השבים היא לשלם לו רק דמי הגזילה (גם במקום שלא עשה שינוי אלא רק הניחו בבירה).

להלכה: שלחן ערוך על פי רש"י והרמב"ם גזל ובנה מותר לשבת, וצריך להחזיר דמי עצים. **העיטור ומשנה ברורה** אם לא מתכנן להחזיר דמי העצים לא יצא, והוסיפו שאם מדחה אותו על התשלום נחשב שרוצה לשלם.

סוכה שהיא עצמה גזולה: פסק שלחן ערוך על פי הגמרא, אם גזל סוכה כולה כגון סוכה בראש הספינה או העגלה, לא יצא כדין סוכה גזולה, שמיעטו חכמים מדכתיב 'לך'.

גזל סוכה שנבנתה בשטחו: ראובן שבנה בקרקע שמעון ותקפו שמעון וישב בסוכה שבנה ראובן, כתב רמ"א שלא יצא הואיל והסוכה גזולה ואין כאן שינוי מעשה לומר ותקנת השבים לטובת שמעון שהרי לא עשה שום מעשה.

סימן תרלח – סוכה ונויה אסורין כל שבעה

סעיף א

עצי סוכה אסורים כל שמונת ימי החג, בין עצי דפנות בין עצי סכך (ואפילו קיסם לחלוץ בו שיניו אסור) (מהרי"ל), **ואין ניאותין מהן לדבר אחר כל שמונת הימים, מפני שיום הז' כולו הסוכה מוקצה עד בין השמשות, והואיל והוקצה לבין השמשות של שביעי הוקצה לכל היום.** הגה: ואפילו נפלה הסוכה, אסורים ולא מהני בה תנאי (טור). אבל עצים הסמוכים לסוכה, מותרים ועיין לעיל סימן תקי"ח סעיף ח'. **ואם אחר שעשה השיעור הצריך מן הדפנות ונשלם הכשר סוכה הוסיף דופן, לא מיתסרא. אבל אם עשה ארבעתן סתם, כולן אסורות ומוקצות.** הגה: וכל זה לא מיירי אלא בסוכה שישב בה פעם אחד, אבל אם הזמינה לסוכה ולא ישב בה, לא נאסרה, דהזמנה לאו מילתא היא (הגהות אשר"י פרק המביא).

עצי סוכה

בגמרא סוכה למדו ממה שנאמר 'חג הסוכות ז' ימים לה'' שחל שם שמים על הסוכה, **וכן פסק שלחן ערוך** אסור להשתמש בעצי הסוכה והוסיף רמ"א אפילו קיסם. **כתב משנה ברורה** ליהנות ממנה בעודה קיימת כגון להישען עליה מותר.

הקשו בגמרא בבלי משמע שהוא מהתורה דרשו מפסוק, ואילו בירושלמי משמע שהוא איסור דרבנן:

- « **תוספות וטור** אם הסוכה עומדת דאורייתא, אם נפלה דרבנן.
- « **ר"ת** הכשר הסוכה הוא מדאורייתא מה שנוסף על זה הוא דרבנן.
- « **ר"ן** כתב מה שעשה בתחילת הבניה אפילו ד' דפנות אסור מדאורייתא, אם עשה הסוכה ואחר כך הוסיף עוד דופן אסור מדרבנן (הביא הבאור הלכה בשם חידושי אנשי שם שדעתו כר"ת שהתוספת היא דרבנן, אך הבאור הלכה עצמו סבר שמה שהוסיף אחר כך מותר לגמרי).
- « **רמב"ן** עצי הסוכה אסורים מדאורייתא, נויי הסוכה אסורים מדרבנן.

האם הדפנות בכלל האיסור: נחלקו מה דין הדפנות, **רמב"ם תוספות ועוד וכן פסק שלחן ערוך** אף הדפנות אסורות. **רא"ש וטור** רק הסכך בכלל האיסור שהוא עיקר הסוכה.

האם מועיל תנאי: בגמרא סוכה וביצה לעניין נויי סוכה מצינו שמועיל תנאי של איני בודל, ולעצי הסוכה לא מועיל, נחלקו מה ההלכה בעצי הסוכה:

- « **רש"י** לא מועיל הואיל ויש מיגו דאתקצאי, שהרי לא יכול ליטול בבין השמשות שום סותר.
- « **רמב"ם ר"ן רא"ש** לא מועיל שיש גזירת הכתוב.
- « **רי"ף רמב"ן ורשב"א** מועיל, ונראה שגרסו אחרת בגמרא.

פסק רמ"א לא מועיל תנאי לעצי הסוכה, והביא המשנה ברורה את טעם רש"י. וכתב משנה ברורה ביום השמיני מועיל תנאי של איני בודל שאם יפלו יוכל להשתמש (לכאורה מיירי בעצים שאין בהם איסור סתירה אם ייטלם).

הזמנת הסוכה למצווה: כתב רמ"א סוכה שרק הזמינה ולא ישב בה לא נאסרה, **והוסיף המגן אברהם** אף סוכה שנעשית לשם צל ולא לשם סוכה נאסרת על ידי שישב בה פעם אחת. **המשנה ברורה** ביאר במגן אברהם, אותה שנעשית לצל וישב בה נאסרה רק אם הזמינה לפני החג להיות סוכה החג, או שדעתו הייתה מתחילה לישב בה כל החג.

סוכה שעשה שנה שעברה: נחלקו אם אסור להשתמש בעציה בשנה שאחר כך, **מגן אברהם** מותר, **שערי תשובה** אסור, **משנה ברורה** טוב להחמיר.

סעיף ב

וכן אוכלים ומשקים שתולין בסוכה כדי לנאותה, אסור להסתפק מהם כל שמנה, אפילו נפלו וביום טוב ושבת אסור לטלטלם דמוקצים הם (טור) **ואם התנה עליהם בשעת שתלאם ואמר: איני בודל מהן כל בין השמשות** (של ח' ימים) (ב"י בשם א"ח)**, הרי זה מסתפק מהם בכל עת שירצה, שהרי לא הקצה אותם ולא חלה עליהם קדושת הסוכה ולא נחשבו כמותה. ודווקא שמתנה בזה הלשון, אבל אם אמר: אני מתנה עליהם לאוכלם כשיפלו, אינו כלום. ואם אמר: אני מתנה עליהם לאכלם אימתי שארצה, מהני, שגם בין השמשות בכלל.** הגה: וצריך לעשות התנאי קודם בין השמשות הראשון (ד"ע כסברת א"ח שהביא הב"י, ולא כמהרי"ל). יש מן האחרונים שכתבו דבזמן הזה אין נוהגים להתנות (מהרי"ל), והכי נהוג בנויין התלוים בסכך. אבל בנויין שנותנים בדפנות, כגון סדינים המצויירים, נוהגין לטלטלם מפני הגשמים אפילו בלא תנאי, משום דיש אומרים דאין איסור אפילו בדפנות עצמן, כל שכן בנויין. ומגיד משנה טוב להתנות עליהם (ד"מ). אם סכך בהדס או תלה בסוכה אתרוג לנוי, מותר להריח בו, דלא הוקצה מריח, רק שלא יגע בו, דאסור בטלטול. ויש אוסרים בהדס (ר"ן ס"פ לולב הגזול) כדלקמן סימן תרנ"ג.

נויי סוכה

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא שעל נוי הסוכה אסור להשתמש משום ביזוי מצווה אפילו נפלו, מיגו דאתקצאי בתחילת היום טוב בין השמשות הוקצה לכל ימי החג.

כתב רמ"א על פי בה"ג, וביום טוב ושבת אסור לטלטלם דמוקצים הם. ביאר המשנה ברורה האיסר הוא משום הוקצה למצווה, ובחול המועד אינו מוקצה ומותר לטלטלו ולהחזירו.

אם התנה מבואר בגמרא וכן פסק שלחן ערוך שמועיל התנאי, כתב רמ"א יתנה קודם בין השמשות (ולא חייב בזמן בין השמשות גופיה).

נוסח הזמן בתנאי: כתב רמ"א **א)** אם אמר איני בודל מהם כל ח' ימים מועיל לכל הימים. כתב משנה ברורה, **ב)** אם אמר איני בודל רק על יום טוב ראשון, לא מועיל לשאר ימים ומליל יום

טוב שני אסור עד סוף החג. **ג)** אם אמר סתם איני בודל מהם כל בין השמשות, אפשר שמועיל לכל הימים.

נוסח התנאי: לומר איני בודל מועיל, פסק שלחן ערוך על פי הטור לא מועיל לומר 'אני מתנה עליהם לאוכלם'. לומר אני מתנה לאוכלם מתי שארצה, **בה"ג טור ושלחן ערוך** מועיל, **ר"ן** לא מועיל.

מתי מותר להשתמש: רא"ש וכן פסק שלחן ערוך תמיד אף כשמחוברים, **סמ"ק** רק כשנפלו וכל עוד הם תלויים אסור משום ביזוי מצווה, ותלוי בב' תירוצי התוספות.

תנאי בזמן הזה: רמ"א בשם מהרי"ל בזמן הזה שאין בקיאין, נהגו שלא להתנות בנויי הסכך, **אגודה ומשנה ברורה** אפשר ואין שייך בקיאות בלשון שמופיע בגמרא.

נויי הדפנות: כתב **רמ"א** נוהגים לטלטלם בלא תנאי, ומכל מקום טוב להתנות עליהם. **משנה ברורה** הרבה אחרונים השיגו שדינם כמו בסכך. סדינים מצוירים שיש חשש מגנבים, כתב משנה ברורה אנן סהדי שלא הקצה אותם כלל, וטוב להתנות עליהם גם.

הרחת הדס ואתרוג התלויים: במינים של מצווה הובא בגמרא שאתרוג מותר להריח הואיל ועומד לאכילה לא הקצהו מריחו והדס אסור שעומד לריח, כתב **רמ"א** הדס שסיכך או אתרוג שתלה לנוי מותר ויש אוסרים והם ב' דעות בר"ן, וכתב הט"ז הלכה כמתירים. הדס שתלה לנוי כתב המשנה ברורה לאסור.

כתב המשנה ברורה ראוי לייפות את הסוכה, אין לעשות סדינים שעטנז ואין לתלות שעטנז אלא אם הוא גבוה מגובה אדם. אסור לכתוב פסוקים על דלת הסוכה או הסדינים. אין לפסוע על הסכך כדין תשמישי מצוה, ויש למחות בזורקים במקומות שיכול לבוא לביזיון.

סימן תרלט - דיני ישיבת סוכה

סעיף א

כיצד מצות ישיבה בסוכה, שיהיה אוכל ושותה ויָשן ומטייל (טור) ודר בסוכה כל שבעת הימים, בין ביום בין בלילה, כדרך שהוא דר בביתו בשאר ימות השנה. וכל שבעת ימים עושה אדם את ביתו עראי ואת סוכתו קבע. כיצד, כלים הנאים ומצעות הנאות, בסוכה. וכלי שתיה, כגון אשישות וכוסות, בסוכה. אבל כלי אכילה לאחר האכילה (טור), כגון קדירות וקערות, חוץ לסוכה. המנורה, בסוכה. ואם היתה סוכה קטנה, מניחה חוץ לסוכה. הגה: ואל יעשה שום תשמיש בזוי בסוכה, כדי שלא יהיו מצות בזויות עליו (ב"י בשם א"ח).

עשיית הסוכה קבע

דיני השלחן ערוך כמבואר בגמרא לעשות סוכתו קבע ולא להכניס קדירות וקערות, מנורה תלוי בסוכה גדולה או קטנה.

קערות בסוכה: תוספות ועוד וכן פסק שלחן ערוך האיסור בקדרות שמכינים איתם אוכל, **רש"י סמ"ג ורמ"א** אסור אחר אכילה משום שהם מאוסים. כתב משנה ברורה הכלל הוא מה שלא נהיה מכניס לביתו, מי שאין לו כלי וצריך לאכול מהקערה מותר.

נר בסוכה: בגמרא מבואר לא להניח בסוכה קטנה, ובגדולה מותר. נחלקו מה הטעם:

- **תוספות רא"ש ועוד וכן פסק שלחן ערוך** מחשש שריפה, ואסור בין כבוי בין דלוק (צריך עיון מה הטעם בכבוי).
- **מגיד משנה והמשנה ברורה חשש לדעתו** משום שמאוס ובגדולה לא ניכר, ואם הוא דלוק מותר, המשנה ברורה חשש וכתב לא להכניס נר ומקידה של חרס.
- **רש"י** משום שממעט שיעור הסוכה בקטנה.

כתב המשנה ברורה אם מטבעו מצטער שאוכל שלא במקום הנר יש להקל להניח בעששית כשאין חשש שיידלק הסכך שהסוכה מספיק גבוהה.

כתבו האחרונים הרוצה לשחק או לדבר דיבורי חול יעשה בסוכה כמו בביתו, והמשנה ברורה כתב ראוי למעט בה בדברי חול.

תשמיש בזוי: כתב רמ"א לא ישעה תשמיש בזוי, כתב המשנה ברורה לא ישתין אפילו בכלי. עוד כתב המשנה ברורה אם עשה תשמיש בזוי לא פסל הסוכה על ידי זה.

סעיף ב

אוכלים ושותים וישנים בסוכה כל שבעה, בין ביום בין בלילה, ואין ישנים חוץ לסוכה אפילו שינת עראי. אבל מותר לאכול אכילת עראי חוץ לסוכה. וכמה אכילת עראי, כביצה מפת. ומותר לשתות מים ויין ולאכול פירות (ואפילו קבע עלייהו) (ד"ע) חוץ לסוכה. ומי שיחמיר על עצמו ולא ישתה חוץ לסוכה אפילו מים, הרי זה משובח. ותבשיל העשוי מחמשת מינים, אם קובע עליו חשיב קבע וצריך סוכה. הגה: ומה שנוהגין להקל עכשיו בשינה, שאין ישנים בסוכה רק המדקדקין במצות, י"א משום צנה, דיש צער לישן במקומות הקרים (מרדכי פ' הישן). ולי נראה משום דמצות סוכה איש וביתו, איש ואשתו כדרך שהוא דר כל השנה, ובמקום שלא יוכל לישן עם אשתו, שאין לו סוכה מיוחדת, פטור. וטוב להחמיר ולהיות שם עם אשתו כמו שהוא דר כל השנה, אם אפשר להיות לו סוכה מיוחדת.

אכילה ושינה בסוכה

דין השלחן ערוך כבמואר בגמרא אסור שינת עראי שמא ירדם, ופעמים שמספיק לאדם גם שינת עראי. כתב משנה ברורה מי שנאנס וישן חוץ לסוכה כשיקיץ צריך מיד ללכת לסוכה כדין גשמים שפסקו קודם ששכב.

מנהג שלא לישון בסוכה: כתב רמ"א **יש אומרים** (מרדכי) שהוא משם צינה, **ולי נראה** משום שמצוות סוכה איש וביתו וכיוון שאין לו סוכה שיכול להיות עם אשתו פטור, וטוב להחמיר להיות עם אשתו אם אפשר לו. **גר"א ומגן אברהם** אין פטור מטעם שלא יכול לישון עם אשתו. כתב המשנה ברורה לא חייב לבטל מצוות עונה וטבילה ואחר שקיים המצווה לא חייב לחזור לסוכה.

אכילת עראי חוץ לסוכה: מבואר בגמרא מותר לאכול עראי חוץ לסוכה כדטעים בר בי רב ועייל לכלה, והמחמיר אין זה יוהרא שכך עשו ריב"ז ורבי צדוק. נחלקו מה הדין להלכה בשיעור עראי ומה הדין בבשר דגים וגבינה:

- « **רש"י תוספות רא"ש ר"ן וכן פסק שלחן ערוך** כביצה פת חייב סוכה פחות מכך או פירות והוא הדין שאר דברים לא צריך, הדגיש **רמ"א** אפילו קבע עליהם.
- « **רמב"ם** כביצה או פחות או יותר מעט או פירות לא צריך.
- « **רבינו פרץ** פירות לא צריך שאר דברים כבשר וגבינה צריך.
- « **מהר"ם** החמיר לא לאכול אפילו פירות כשקובע עליהם סעודה.
- « **משנה ברורה** הסכימו האחרונים לא לאכול בשר דגים וגבינה חוץ לסוכה, דווקא בקביעות.

יין:

- « **שלחן ערוך ורמ"א** לא צריך אפילו קבע עליהם.
- « **עוד כתב המשנה ברורה** כמה אחרונים מפקפקין בדין זה ודעתם דאם שותה יין בקביעות חייב בסוכה ובפרט בני חבורה שקבעו לשתות יין בודאי הוי קבע גמור, אך לא יברך. ומיהו ראוי ונכון לכתחלה שלא לשתות בקבע אפילו שאר משקין כמו מי דבש ושכר אלא תוך הסעודה או עכן פסק יאכל מתחלה לפת יותר מכביצה ויברך לישב בסוכה ויוצא לכל הדעות.

תבשיל חמשת מיני דגן, או פת הבאה בכיסנין

- **רא"ש ושלחן ערוך** תלוי אם קובע עליהם, שאוכלם בחבורה או שיעור חשוב שקובע סעודה על זה ולא סתם יותר מכביצה. **מאמר מרדכי** הביאו המשנה ברורה נתן דוגמא לשותה קפה עוגה שנחשב שקובע על העוגה.
- **מאירי ומגן אברהם** דינו כמו בפת יותר מכביצה חייב.
- **משנה ברורה**, בשבת בבוקר: עיין בשע"ת שכתב דלענין שבת ויו"ט בבקר כשמקדש ואוכל פת כיסנין במקום סעודה לכולי עלמא יכול לברך לישב בסוכה דכיון שאוכל אותה בתורת סעודה הצריכה לקידוש שפיר דמי שיברך ברכת סוכה. בחול אין כדאי לברך דספק ברכות להקל אכן מנהג העולם לברך אף בחול. וכדי להנצל מחשש ברכה לבטלה יראה שלא לצאת מיד אחר אכילתו רק לשבת שם זמן מה ויכוין בשעת ברכתו לישב בסוכה על האכילה ועל הישיבה שאחר זה.

סעיף ג

אכילה בסוכה בליל יום טוב הראשון, חובה. **אפילו אכל כזית פת יצא ידי חובה.** מכאן ואילך רשות. רצה לאכול סעודה, סועד בסוכה. רצה אינו אוכל כל ז' **אלא** פירות וקליות חוץ לסוכה אוכל כדין **אכילת** מצה בפסח. הגה: ולא יאכל בלילה הראשונה עד שיהא ודאי לילה (ב"י בשם א"ח), ויאכל קודם חצות לילה (מהרי"ו ומהרי"ל). ולא יאכל ביום מחצות ואילך, כדי שיאכל בסוכה לתאבון (מהרי"ל), דומיא דאכילת מצה.

אכילה ביום טוב ושאר ימים

במשנה סוכה נחלקו חכמים הורו רק סעודה אחת בליל יום טוב חייב לאכול כעין תדורו לפי רצונו, ר' אליעזר הורה י"ד כדרך שאדם אוכל בביתו. למדו חכמים גזירה שווה מפסח 'חמשה עשר' שיש חיוב בלילה הראשון, **וכן פסק שלחן ערוך**.

שיעור האכילה: **טור ושלחן ערוך** כזית, **ר"ן** יותר מכביצה. **משנה ברורה** נכון שיאכל יותר מכביצה, ונכון שלא ישהה אכילת פרס.

כתב רמ"א יאכל כשיהיה לילה ודאי, כתב משנה ברורה האוכל בבין השמשות יחזור ולא יברך לישב בסוכה. עוד כתב רמ"א יאכל קודם חצות, כתב משנה ברורה בדיעבד חייב אף אחר חצות ויברך לישב בסוכה דלא גרע משאר ימים.

כתב רמ"א לא יאכל בערב חג מחצות, **משנה ברורה** הסכמת האחרונים לא לאכול משעה רביעית שאחר חצות וכן פסק שלחן ערוך בסימן תע"א.

סעיף ד

כל שבעת הימים קורא (ולומד) בתוך הסוכה, וכשמבין ומדקדק במה שיקרא (וילמוד, יכול ללמוד) חוץ לסוכה כדי שתהא דעתו מיושבת עליו. המתפלל, רצה מתפלל בסוכה או חוץ לסוכה.

לימוד בסוכה

לימוד בסוכה מבואר בגמרא משום תשבו כעין תדורו לקיים מה שאפשר:

- **רש"י רי"ף רמב"ם רא"ש וכן פסק שלחן ערוך** לומד בסוכה וכאשר צריך לדקדק ילמד בבית.
- **יש אומרים בר"ן** דווקא עיון צריך סוכה אך בקיאות לא צריך.
- **ר"ן** לחומרא עושה כשניהם אלא אם הוא טרוד ילמד בבית.

כתב המשנה ברורה הכל לפי העניין, אם יש לו טורח להביא הרבה ספרים פטור.

כתב השלחן ערוך תפילה יתפלל היכן שירצה, וכתב המשנה ברורה עדיף להתפלל בבית כנסת מאשר בסוכה.

סעיף ה

ירדו גשמים, הרי זה נכנס לתוך הבית. מאימתי מותר לפנות, משירדו לתוך הסוכה טיפות שאם יפלו לתוך התבשיל יפסל אפילו תבשיל של פול. הגה: ואפילו אין תבשיל לפניו (סמ"ג והגהות אשיר"י). ומי שאינו בקי בזה השיעור, ישער אם ירדו כן כתב גשמים לבית אם היה יוצא, יצא מסוכתו ג"כ (א"ז והגהות אשיר"י פרק הישן ומרדכי פ"ב מיימוני פ"ו ומהרי"ל). וכל זה דווקא בשאר ימים או לילות של סוכות, אבל לילה הראשונה צריך לאכול כזית בסוכה אף אם גשמים יורדין (טור ור"ן והרא"ש), ויקדש בסוכה (כדי שיאמר זמן על הסוכה (ת"ה סי' ל"ה).

ירדו גשמים

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא. כתב **רמ"א כרמב"ם סמ"ג ועוד** לא צריך שיהיה בפועל תבשיל, ומי שאינו בקי ישער אם היה יוצא כשהיה יורד כזה גשם בביתו, **טור** צריך שתהיה ממש מקפה והיא תסרח.

כתב המשנה ברורה הוא הדין לפנות מיתושים או חמה אפילו אין האדם מצטער אלא שהמאכל מתקלקל, וכן אם קר והאוכל נקרש.

כתב המשנה ברורה אם לא יורד הגשם על מקומו שיושב שם, צריך לאכול ואפשר שיכול לברך.

בלילה הראשון: נחלקו אם חייב לאכול:

- **ר"ן רא"ש סמ"ק תרומת הדשן ורמ"א** צריך לאכול שלמדו גזירה שווה מפסח, ויקדש בסוכה שיוכל לברך זמן שהחיינו. כתב **משנה ברורה** מכל מקום לא יברך לישב בסוכה ספק ברכות להקל.
- **רשב"א** ראב"ד סמ"ג אור זרוע גר"א ומאמר מרדכי לא צריך.
- **שלחן ערוך** השמיט משמע שדינו כשאר ימים.
- **משנה ברורה** יש שכתבו שימתין עד חצות שיעבור הגשם ואז יאכל בברכה כראוי, ויש שכתבו שימתין רק שעה שעתיים שלא ימנע משמחת יום טוב.

אכל כשהיה גשם בלילה הראשון: כתב המשנה ברורה אם אכל ובירך בסוכה כשהיה גשם והפסיק, אפילו כבר בירך בהמ"ז צריך לחזור לאכול כשיעור ביצה ומעט יותר בסוכה ולברך לישב בסוכה כדי לצאת דעת הפוסקים דס"ל דאינו יוצא במה שאכל בעת הגשם, והוא כשעדיין לא שכב אבל אם כבר שכב א"צ לקום מן המטה דאם מצטער חייב הרי כבר יצא באכילתו ואם מצטער פטור א"צ לקום מן המטה.

סעיף ו

היה אוכל בסוכה וירדו גשמים, והלך לביתו ופסקו הגשמים, אין מחייבין אותו לחזור לסוכה עד שיגמור סעודתו.

פסק הגשם באמצע אכילתו

דין השלחן ערוך מבואר בגמרא היה אוכל בסוכה וירדו גשמים וירד אין מטריחין אותו לעלות. **רמב"ם ושלחן ערוך** מעת שהלך לביתו, **רש"י** מעת שישב בביתו, **כל בו ור' ירוחם ומשנה ברורה** דווקא כשהתחיל לאכול בביתו.

סעיף ז

היה ישן וירדו גשמים בלילה ונכנס לתוך הבית, ופסקו הגשמים, אין מטריחין אותו לחזור לסוכה כל אותה הלילה, אלא ישן בביתו עד שיעלה עמוד השחר. הגה: ויעור משנתו (טור). מי שהוא ישן בסוכה וירדו גשמים, אין צריך לשער בכדי שיתקלקל התבשיל, דבגשמים מועטים הוי צער לישן שם ויוכל לצאת (מהרי"ו). וכל הפטור מן הסוכה ואינו יוצא משם, אינו מקבל עליו שכר ואינו אלא הדיוטות (הגה"מ פ"ו). וכשיוצא מן הסוכה מכח הגשמים, אל יבעט ויצא, אלא יצא בהכנעה כעבד שמוזג כוס לרבו ושפכו על פניו. (מהרי"ל).

גשם שפסק בזמן השינה

בגמרא סוכה **"ת"ר היה אוכל בסוכה וירדו גשמים וירד אין מטריחין אותו לעלות עד שיגמור סעודתו, היה ישן תחת הסוכה וירדו גשמים וירד אין מטריחין אותו לעלות עד שיאור. איבעיא להו עד שיעור או עד שיאור ת"ש עד שיאור ויעלה עמוד השחר תרתי אלא אימא עד שיעור**

ויעלה עמוד השחר". נחלקו הראשונים בגרסה במסקנא (ולפי מה שביארו בדבריהם אין נפקא מינה לדינא):

- **רש"י רא"ש וטור** 'עד שיעור ויעלה עמוד השחר' שיעלה עמוד השחר ויקום משנתו.
- **גאונים רי"ף ורמב"ם** 'עד שיאור ויעלה עמוד השחר' בלבד, רק עלות השחר לבד מחייב. **וכתבו הראשונים** לא מחויבים בני ביתו להעירו וגם הוא אינו מחויב לומר לבני ביתו שיעירוהו מעלות השחר. **לפי זה** אין חילוק בין הגירסאות לדינא לכולי עלמא רק אחר עלות השחר ורק אם התעורר מעצמו.

פסק שלחן ערוך לשון הרמב"ם וסיעתו עד שיאור, ורמ"א הוסיף וייעור משנתו כדברי רש"י וכביאור הראשונים ברמב"ם שאין צריך להעירו ואין צריך להניח אחרים שיעירוהו.

כתב רמ"א על פי ר' ירוחם ישן וגשמים יורדים אין צריך לשער שתסרח המקפה שקצת גשם הרי הוא מצטער.

כאשר הלך לביתו ועוד לא שכב ופסק הגשם: לעיל סעיף ו' מבואר דעת השלחן ערוך שמשעה שהלך מהגשמים אינו חייב לחזור ויש חולקים, נחלקו מה הדין לעניין שינה:

- **מגן אברהם** משעה ששכב.
- **בגדי ישע ומאמר מרדכי** אפשר שמשעה שהכניס לביתו הכרים וכסתות שיש בזה טורח.

הישן כאשר הוא פטור: כתב רמ"א הישן כשהוא פטור אינו מקבל שכר ואננו אלא הדיוטות, וכתב משנה ברורה ק"ו לאכול בזמן גשמים. כשיוצא אל יבעט אלא כעבד שמזג לרבו וכו'.

סעיף ח

נהגו שאין מברכים על הסוכה אלא בשעת אכילה (והכי נהוג).

מתי מברכים על הסוכה

בגמרא סוכה **"אמר רב יהודה אמר שמואל לולב שבעה וסוכה יום אחד מ"ט לולב דמפסקי לילות מימים כל יומא מצוה באפיה נפשיה הוא סוכה דלא מפסקי לילות מימים כולהו שבעה כחד יומא אריכא דמו ורבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן סוכה שבעה ולולב יום אחד מאי טעמא סוכה דאורייתא שבעה לולב דרבנן סגי ליה בחד יומא כי אתא רבין אמר רבי יוחנן אחד זה ואחד זה שבעה. אמר רב מרי ברה דבת שמואל וכו' ואנן נמי כרבי עבדינן** (שהיה מברך כל פעם שהיה מניח תפילין) **ומברכין כל שבעה". מבואר** ג' דעות בגמרא, שמואל לולב שבעה וסוכה יום אחד, רבה בר' יוחנן הפוך, רבין בר' יוחנן וכך נהג רב מרי כל פעם בלולב וסוכה. **בירושלמי** מבואר שמברך רק לילה ראשון ואין הלכה כדבריו. **להלכה** מברך בכל פעם שיש חיוב כדברי רבין ומנהג רבי.

נחלקו הראשונים: **גאונים רי"ף רמב"ם תוספות רא"ש** כל פעם שנכנס. **ר"ת מרדכי מגיד משנה שלחן ערוך ורמ"א** כל פעם שאוכלים קביעות סעודה.

מה נחשב הפסק: כתב משנה ברורה אם בירך בשעת אכילה ולא יצא או יצא ודעתו לחזור מיד א"צ לברך שנית אפילו אם אוכל סעודה שניה כיון שמצוה אחת היא. ולכן מי שיושב כל היום בסוכה וישן בלילה בסוכה ומתפלל שם ויוצא רק על דעת לחזור מיד אין צריך לברך. **ויש אומרים** כיון שיצא בינתיים אפילו ע"ד לחזור מיד צריך לברך בשעת אכילה שניה. **ואם** יצא לעשות עסקיו או לביהכ"נ להתפלל לכולי עלמא צריך לברך בשעת אכילה שניה.

מתענה בסוכות: כתב המשנה ברורה מתענה או מי שלא רוצה לאכול לחם באותו יום, כל אימת שיצא יציאה גמורה חייב לברך, דדוקא כשאוכל פת ס"ל להנהו פוסקים שמברך על עיקר חיוב הסוכה ופוטר כל הדברים הטפלים.

שכח לברך באכילה: כתב המשנה ברורה אם עדיין אוכל יכול לברך, ואם סיים אכילתו ובירך ברכת המזון, יכול לברך על המשך הישיבה (והילקוט יוסף חולק בדין האחרון).

סימן תרמ – מי הם הפטורים מישיבת סוכה

סעיף א

נשים, ועבדים, וקטנים פטורים מן הסוכה. טומטום ואנדרוגינוס, חייבים מספק. וכן מי שחציו עבד וחציו בן חורין, חייב.

הפטורים והחייבים בסוכה

דין השלחן ערוך מבואר בגמרא סוכה. כתב המשנה ברורה נהגו הנשים לברך על הסוכה, ואחרים לא יברכו להם. טומטום אנדרוגינוס וחצי עבד מבואר בגמרא ראש השנה, וכתב המשנה ברורה שלא יברכו משום ספק ברכות להקל.

סעיף ב

קטן שאינו צריך לאמו, שהוא כבן חמש, כבן שש, חייב בסוכה מדברי סופרים, כדי לחנכו במצות.

חינוך קטן לסוכה

משנה סוכה **"נשים ועבדים וקטנים פטורין מן הסוכה קטן שאינו צריך לאמו חייב בסוכה"**, **ובגמרא "אמר מר 'כל האזרח' לרבות את הקטנים וכו' מדרבנן הוא מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא הוא. היכי דמי קטן שאינו צריך לאמו אמרי דבי ר' ינאי כל שנפנה ואין אמו מקנחתו, רבי שמעון בן לקיש אומר כל שנעור משנתו ואינו קורא אמא אמא". בעירובין** מבואר אליבא דריש לקיש, אם אביו בעיר הגיל הוא ארבע או חמש כל אחד לפי חריפותו, אם אין אביו בעיר הגיל הוא שש.

נחלקו להלכה: **רמב"ם ושלחן ערוך** כבן חמש שש לפי חריפותו. **טור** שש שבע, וכתב בית יוסף אפשר שדברי הטור הם כרמב"ם ובן שש היינו חמש שלמות שנכנס לתחילת שש וכן לעניין שבע (דהיינו בשנתו השישית ובשנתו השביעית). **גר"א** גיל שש. **משנה ברורה** דעת כמה אחרונים אם אביו בעיר מגיל חמש אף שאינו חריף.

קטן שאין לו אב יש אומרים שמחוייבים אימו ובית דין לחנכו, ולכולי עלמא אסור לתת לו בידיים לאכול חוץ לסוכה אף מי שאינו אביו ואימו.

סעיף ג

חולים ומשמשיהן פטורים מן הסוכה. ולא חולה שיש בו סכנה, אלא אפילו חש בראשו, (או) חש בעיניו. ויש מי שאומר שאין המשמשים פטורים אלא בשעה שהחולה צריך להם ומי שמקיז דם חייב בסוכה (א״ז והגהות אשיר״י פ׳ הישן).

חולים ומשמשיהן

דין השלחן ערוך לעניין חולה שפטור מבואר בגמרא סוכה, מה שכתב בשם יש אומרים הוא דברי הארחות חיים כשאין צריך להם חייבים. כתב משנה ברורה חולה שאין בו סכנה אף כשאין צריך להם נראה שיש להקל.

כתב רמ"א מי שמקיז דם חייב, וכתב משנה ברורה היינו משום בריאות, אך מי שמקיז משום שהוא חולה פטור. כתב משנה ברורה השותה משקה לשלשל אם מתיירא שיזיק לו הצינה פטור.

סעיף ד

מצטער פטור מן הסוכה, הוא ולא משמשיו אבל בלילה ראשונה אפילו מצטער חייב לאכול שם כזית (כל בו). איזהו מצטער, זה שאינו יכול לישן בסוכה מפני הרוח, או מפני הזבובים והפרעושים וכיוצא בהם, או מפני הריח. ודווקא שבא לו הצער במקרה, אחר שעשה שם הסוכה, אבל אין לו לעשות סוכתו לכתחלה במקום הריח או הרוח ולומר: מצטער אני. הגה: ואם עשאה מתחלה במקום שמצטער באכילה או בשתייה או בשינה, או שאי אפשר לו לעשות אחד מהם בסוכה מחמת שמתיירא מלסטים או גנבים כשהוא בסוכה, אינו יוצא באותה סוכה כלל, אפילו בדברים שלא מצטער בהם, דלא הויא כעין דירה שיוכל לעשות שם כל צרכיו (מרדכי פרק הישן). מי שכבו לו הנרות בסוכה, בשבת, ויש לו נר בביתו, מותר לצאת מן הסוכה כדי לאכול במקום נר, וא״צ לילך לסוכת חברו שיש שם נר, אם יש טורח גדול בדבר (ת״ה סי׳ נ״ג /ל״ג/ ופסקיו סי׳ קנ״ח). ואם בא רוח לכבות הנרות בסוכה, מותר לפרוס סדין או בגד מן הצד, אבל לא תחת הסכך (א״ז). מי שלא יוכל לישן בסוכה מחמת שצר לו בפישוט ידיו ורגליו, לא מקרי מצטער, וחייב לישן שם אף על גב דצריך לכפוף ידיו ורגליו (ת״ה סימן כ״ב), ולא יוכל אדם לומר: מצטער אני, אלא בדבר שדרך בני אדם להצטער בו (טור). ואין המצטער פטור אלא אם ינצל עצמו מן הצער, אבל בלא״ה חייב לישב בסוכה אף על גב דמצטער. (מרדכי פרק הישן).

מצטער פטור מהסוכה

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא סוכה, מצטער פטור רק הוא ולא משמשיו, וכן הורה רב לרב אחא שהיה מצטער מהיתושים, ורבא לרבי אחא שהיה מצטער מסירחון הקרקע שהיו טחים בסוכה. דוגמאות למצטער רוח צינה יתושים וריח, ודווקא שבאו אחר כך ולא עשה מעצמו.

כתב משנה ברורה משמש שכיר לבעל הבית וכל השנה אוכל בביתו של בעל הבית, רשאי גם בסוכות לעשות כן ולא לשבת בסוכה דומיא דשומרי גינות ופרדסים.

מצטער בלילה הראשון

כתב **רמ"א** שחייב לאכול שם כזית, וכתב **משנה ברורה** רמ"א לשיטתו לעיל תרל"ט סעיף ה', אך לדעת שאר הפוסקים הוא הדין שפטור כאן ויש להתנהג למעשה כמו שירדו גשמים (להמתין שיעבור הצער, וגם אם אוכל לא יברך, ואם אכל בפנים ועבר הצער יחזור שוב בלי ברכה).

עשה במקום שמצטער

כתב רמ"א אם עשאה מתחלה במקום שמצטער באכילה או בשתייה או בשינה, או שאי אפשר לו לעשות אחד מהם בסוכה מחמת דמתיירא מלסטים או גנבים כשהוא בסוכה, אינו יוצא באותה סוכה כלל, אפילו בדברים שלא מצטער בהם, דלא הויא כעין דירה שיוכל לעשות שם כל צרכיו. **וכתב המשנה ברורה** יש חולקים בדיעבד יוצא. **כתב משנה ברורה** במקומות הקרים יוצא לכולי עלמא שאי אפשר בעניין אחר.

כבה לו נר בסוכתו

כתב רמ"א אין מחויב ללכת לסוכת חברו, שזה נחשב צער לאכול אצל חברו. נחלקו האם יכול לברך לישב בסוכה אם בכל זאת הלך, **אליה רבה** אם מצטער לא יברך, **חיי אדם** בצער כזה יכול לברך שדבר זה תלוי בגופו (היינו תלוי בו אם להתגבר על הקושי).

פריסת סדין שלא תכבה הרוח

כתב רמ"א אם בא רוח לכבות הנרות בסוכה:

א) מותר לפרוס סדין או בגד מן הצד, אבל לא תחת הסכך. (לעיל תרכ"ט סעיף י"ט הובאו ב' דעות על פריסת סדין תוך ד' טפחים שלא יפלו קיסמים או חמה, שלחן ערוך פסק בסתם כרש"י לאסור וביש כגאונים להתיר) כתב משנה ברורה בשעת הדחק.

ב) מותר לפרוס להגן מפני הרוח כדעת הגאונים תוך ד' טפחים ובשבת ויום טוב עדיף תוך ג' משום אוהל.

ג) והוא הדין שמותר לפרוס מלמעלה ומשום חשש הרואים ההיתר הוא רק כשניכר לכול שהוא להגן מהרוח, ולא יברך לישב בסוכה בכהאי גוונא.

מצטער משום שהסוכה קטנה

כתב רמ"א מי שלא יוכל לישן בסוכה מחמת שצר לו בפישוט ידיו ורגליו, לא מקרי מצטער הואיל ודרך בני אדם לישון כך לפעמים, וחייב לישן שם אף על גב דצריך לכפוף ידיו ורגליו. **המשנה ברורה** הביא נהר שלום שמי שמעונג ומצטער לישון בכפיפה פטור.

צער רק לו: כתב רמ"א לא יוכל אדם לומר מצטער אני, אלא בדבר שדרך בני אדם להצטער בו. וכתב משנה ברורה אם לא שהוא מאניני הדעת וכל אניני הדעת מצטערים בזה.

פטור רק אם יעזור לו לצאת: מצטער הוא דווקא אם יעזור לו ללכת.

סעיף ה

אבל חייב בסוכה.

אבל בסוכה

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא סוכה אבל חייב הואיל ואין הצער שלו קשור לסוכה.

כתב המשנה ברורה:

- **תניא ומגן אברהם** אם המת היה חביב כן כתב שאין יכול להסירו מליבו פטור. ומיירי שמצטער בישיבתו בסוכה.
- **ישועות יעקב** שחולק בזה על התניא.

אונן כתב משנה ברורה בחול המועד או ביום טוב (כששייך בו אנינות באופן שקובר על ידי גוי או על ידי ישראל ביום טוב שני), **בכורי יעקב** מצדד שהוא פטור, **פרי מגדים** הסתפק.

סעיף ו

חתן ושושבינים וכל בני החופה פטורים מן הסוכה כל ז' ימי המשתה. וסעודת ברית מילה וכן הסעודה שאוכלין אצל היולדת חייבין בסוכה (מהרי"ק שורש קע"ט /קע"ח/).

חתן ושושבינים בסוכה

בגמרא סוכה **ר' אבא בר זבדא** הורה שחתן פטור משום שדרך לשמוח רק בחופה דהיינו מקום המיוחד לחתן וכלה, ואין שמחה אלא במקום סעודה. **ר' זירא** סיפר שהיה אוכל ושמח בסוכה ושמח שקיים שתי מצוות.

להלכה: רי"ף רמב"ם ושלחן ערוך הלכה כר' אבא שפטור ור' זירא היה נוהג מנהג חסידות, **רא"ש ועיטור** הלכה כר' זירא. **משנה ברורה** יש לחוש לרא"ש וחתן ושושביניו ישבו בסוכה אבל לא יברכו.

כתב רמ"א ברית וסעודה שאצל היולדת צריכים סוכה, שדווקא חתן הוא מצווה לשמח אבל בברית אינה מצווה כל כך ודי להם בעשרה אנשים. בבאור הלכה הביא מחלוקת מה הדין כשאין מקום לעשרה האם חייבים סוכה.

סעיף ז

שלוחי מצווה פטורים מן הסוכה, בין ביום ובין בלילה. (וע"ל סי' ל"ח).

שלוחי מצווה

דין השלחן ערוך מבואר בגמרא והדוגמא היא להולך להקביל פני רבו, וכתב משנה ברורה פטורים אפילו יש להם סוכה מזומנת, ואפילו הולכים רק ביום פטורים אף בלילה.

כאשר יכולים לעשות שניהם: נחלקו האם פטור גם כשאין עיכוב במצווה בגלל זה:

- **תוספות רא"ש טור** רק כשקיום המצווה יפגע או יתעכב פטורים.
- **ר"ן אור זרוע ראבי"ה וכן פסק רמ"א** בכל עניין ואם אפשר לו בקל לקיים שניהם יקיים. והמשנה ברורה הביא דוגמא שאם ישנו בסוכה לא ירדמו טוב ויהיו עייפים למחר פטורים.

סעיף ח

הולכי דרכים ביום, פטורים מן הסוכה ביום, וחייבים בלילה. הולכי דרכים בלילה, פטורים בלילה, וחייבים ביום. הגה: ודווקא כשיוכלו למצוא סוכה, אבל אם אינם מוצאים סוכה יוכל לילך לדרכו, אף שלא ישבו בה לא יום ולא לילה, כשאר ימות השנה שאינו מניח דרכו משום ביתו (ר"ן פרק הישן). ואף על פי שאינו הולך רק ביום, פטור אף בלילה, דאין לעשות לו שם דירה. וההולכים לכפרים לתבוע חובותיהם, ואין להם סוכה באותן הכפרים, יחמירו על עצמן לשוב לבתיהם בכל לילה לאכול בסוכה, ואף על גב דיש להקל מגיד משנה המחמיר תבא עליו ברכה. (ב"י בשם אורחות חיים).

הולכי דרכים

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא.

כתב רמ"א על פי הר"ן, אם הולך רק ביום ולא ימצא סוכה בדרך ללילה פטור, כשאר ימות השנה שאינו מניח דרכו משום ביתו.

כתב רמ"א על פי הארחות חיים ההולכים לכפרים לתבוע חובות יחמירו לשוב לביתם כל לילה, אף שיש להקל מחמיר תע"ב. האחרונים דנו במי שהולך לטייל האם אף הוא בכלל הפטור או שדווקא כשהולך לצורך פטרוהו, ומסקנת הגרע"י לחייב.

סעיף ט

שומרי העיר ביום, פטורים ביום וחייבים בלילה. שומרי העיר בלילה, פטורים בלילה וחייבים ביום.

שומרי העיר

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא שומרי העיר אינם יכולים לשבת בסוכה הואיל וצריכים להסתובב לשמור. שומרי ממון דינם כשומרי גינות שפטורים אף בלילה. היושבים בחנות חייבים סוכה.

סעיף י

שומרי גנות ופרדסים, פטורים בין ביום ובין בלילה, שאם יעשה השומר סוכה ידע הגנב שיש לשומר מקום קבוע ויבא ויגנוב ממקום אחר. לפיכך אם היה שומר כרי של תבואה, שיכול לשמור כולה ממקום אחד, חייב לעשות סוכה במקום ששומרו. הגה: והעוסקין יין אצל העובד כוכבים בסוכות, פטורים בין ביום בין בלילה, דצריכים לשמור שלא יגעו העובדי כוכבים (הג"מ פ"ז בשם סמ"ק וכל בו). ואם הוא בענין שאין צריכים שימור, חייבין.

שומרי גינות ופרדסים

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא סוכה דעת רבא ולא כאביי שחייב סוכה. דין הרמ"א על פי מימוניות השומרים יין מהעכו"ם פטור, וכתב משנה ברורה אם היין מונח בחצר חייב שיכול לשומרו מסוכה חייב.

סימן תרמא – שאין מברכין שהחיינו על עשיית הסוכה

סעיף א

העושה סוכה, בין לעצמו בין לאחר, **אינו מברך על עשייתה אבל** שהחיינו היה ראוי לברך כשעושה אותה לעצמו, **אלא** שאנו סומכים על זמן שאנו **אומרים** על הכוס של **קידוש**. הגה: ואם לא אכל לילה ראשונה בסוכה, אף על פי שבירך זמן בביתו, כשאוכל בסוכה צריך לברך זמן משום הסוכה. ואם בירך זמן בשעת עשייה, סגי ליה. (ר"ן פרק לולב וערבה).

ברכת החיינו בעשיית הסוכה

ברכה על עשיית סוכה, מבואר בבבלי שלא מברכים ודלא כירושלמי שמברכים 'אשר קידשנו וכו' לעשות סוכה'. ברכת שהחיינו מבואר בגמרא שיש לברך בעשיית הסוכה, אך נהגו לברך רק כשמקדש ופוטר את 'שהחיינו' של העשייה כמנהג רב כהנא.

מי שבירך שהחיינו בעשיית הסוכה: נחלקו אם יחזור לברך בחג:

- **תוספות** רא"ש ר"ן ועוד וכן פסק רמ"א לא יברך שוב ספק ברכות להקל.
- **רמב"ם רמב"ן וריטב"א** יברך משום החג, וכתב הבאור הלכה לדעתם יברך שהחיינו לפני לישב בסוכה הואיל ומברך על החג ולא על מצווה סוכה.

האוכל בלילה הראשון חוץ לסוכה ובירך שהחיינו כתב רמ"א על פי הר"ן בשם הראב"ד, צריך לברך שהחיינו כשיישב בסוכה הואיל והברכה שבירך בתחילה היא רק בשביל החג ולא על מצוות סוכה.

סימן תרמב – סוכות שחל בשבת

סעיף א

אם חל יום ראשון של סוכות להיות בשבת, אומרים בערבית ברכה אחת מעין שבע וחותם בה בשבת בלבד.

חל סוכות בשבת

סוכות שחל בשבת מזכיר גם שבת, ואף בחתימה מזכיר כדעת רבי ודלא כבית הלל (מחלוקת בגמרא ביצה). ואומר ברכת מעין שבע וחותם בה שבת בלבד. ולא אומרים במה מדליקין, אטו יום טוב שחל להיות בערב שבת שאי אפשר לומר 'עשרתם' שאין מעשרין ביום טוב.

אמירת "'באהבה' מקרא קודש": אם חל בשבת לכולי עלמא אומרים (משנה ברורה תפ"ז סק"א), כשחל בחול מחלוקת: **טור** אומרים, **משנה ברורה** מנהגנו לא לומר.

סימן תרמג – סדר הקידוש

סעיף א

סדר הקידוש: יין, קידוש וסוכה ואחר כך זמן, לפי שהזמן חוזר על קידוש היום ועל מצות סוכה.

סדר ברכות הקידוש

בגמרא סוכה **"איתמר רב אמר סוכה ואחר כך זמן** (חיוב היום עדיף) **רבה בר בר חנה אמר זמן ואחר כך סוכה** (תדיר קודם) **וכו' דרש רב נחמן בר רב חסדא לא כדברי רב דאמר סוכה ואחר כך זמן אלא זמן ואחר כך סוכה, ורב ששת בריה דרב אידי אמר סוכה ואחר כך זמן, והלכתא סוכה ואחר כך זמן"**.

מבואר מחלוקת אמוראים והלכה קודם סוכה ואחר כך שהחיינו **וכן פסק שלחן ערוך** יין קידוש סוכה וזמן שהזמן חוזר גם על הקידוש וגם על הסוכה. כתב משנה ברורה אם אמר שהחיינו לפני סוכה אינו חוזר, משום שאומרים שהולך גם על ברכת הסוכה שאחרי.

כתב משנה ברורה על פי המבואר בגמרא לא בירך שהחיינו אומרו כל שבעה ואפילו בשוק בלא כוס.

סעיף ב

להרמב"ם, מקדש מעומד ומברך: לישב בסוכה, ויושב, ואחר כך מברך זמן ואין נוהגים כן, אלא מקדשין מיושב וכן דעת הרא"ש.

קידוש מעומד או מיושב

נחלקו כיצד לנהוג בקידוש:

- « **רמב"ם והביאו שלחן ערוך** מקדש מעומד שברכת לישב בסוכה צריכה להיאמר קודם הישיבה שיהא עובר לעשייתה (נחלקו לדעתו מה הדין במי שאוכל מיושב, ומסקנת הגרע"י שמברך).
- « **רא"ש ומגיד משנה וכן כתב רמ"א** קידוש מיושב וברכת לישב בסוכה הולכת על כל שימוש הסוכה ולא חייב לשבת דווקא.

סעיף ג

בשאר ימים מברך על הסוכה קודם ברכת המוציא. ונוהגים לברך על הסוכה אחר ברכת המוציא, קודם שיטעום. הגה: הכי נוהגין בחול, אבל בשבת ויום טוב שיש בהן קידוש, מברך לאחר קידוש (מהרי"ו). ואם קידש בבית ואוכל בסוכה, או איפכא, עיין לעיל סימן רע"ג סעיף ב'.

ברכת המוציא ולישב בסוכה מה קודם

נחלקו מתי יברך לישב בסוכה קודם או אחרי ברכת האוכל:

- **מהר"ם** לפני ברכת האכילה כלשון הגמרא 'הנכנס לשבת יברך' וכתב בית יוסף שנראין דבריו והביאו בשלחן ערוך (וכן מסקנת הגרע"י).
- **רא"ש וכתב שלחן ערוך שכך המנהג** אחרי שיש לסמוך ברכת הסוכה לאכילה כמה שאפשר.

מתי מברך בסעודה שיש בה קידוש:

א) כתב רמ"א בשבת ויום טוב מברך אחרי הקידוש קודם שיטעם ולא ממתין ברכת הפת, הואיל והקדוש הוא תחילת הסעודה (וכן מסקנת הגרע"י).

ב) שבת ויום טוב בבוקר שאין בהם קידוש רק ברכה בעלמא על הכוס, כתב המשנה ברורה יש דעות בין האחרונים אם לברך בקידוש או בהמוציא, ודעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד.

ג) אם אינו רוצה עתה לסעוד סעודתו רק מברך על הכוס ואוכל אחריו פת כיסנין כדי שיהיה קידוש זה במקום סעודה, מצדד בשע"ת דבזה לכולי עלמא יברך ברכת סוכה קודם שיטעום מן הכוס.

קידש בבית ורוצה לאכול בסוכה. ציין רמ"א לסימן רע"ג סעיף ג' ששם מבואר שצריך לחזור ולקדש.

סימן תרמד – סדר הלל כל ימי החג

סעיף א

שחרית, אחר חזרת תפלה, נוטלין הלולב ומברכין: על נטילת לולב, ושהחיינו. וגומרים ההלל. וכן כל שמונת ימי החג. ומברכים: לגמור את ההלל, בין צבור בין יחיד, ואין מפסיקין בו אלא כדרך שאמרו בקריאת שמע: באמצע, שואל מפני היראה ומשיב מפני הכבוד. בין הפרקים, שואל מפני הכבוד ומשיב שלום לכל אדם. ואם פסק באמצע, ושהה אפילו כדי לגמור את כולו, אינו צריך לחזור אלא למקום שפסק.

אמירת הלל בחג

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא ובטור, נוטלים לולב ומברכים על ההלל. נוסח החתימה, **שלחן ערוך ורמב"ם** לגמור, **מהר"ם רמ"א ומשנה ברורה** לקרוא.

הפסקות בהלל: דין השלחן ערוך כבמואר בגמרא מפסיק כמו בקריאת שמע, אם הפסיק חוזר למקום שהפסיק. כתב משנה ברורה הביאו לו לולב מותר להפסיק בין הפרקים.

סעיף ב

בהלל אפילו עשרה קורין כאחד.

קריאת ההלל יחד

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא כיוון שחביב נותנים דעתם לשמוע (לכאורה הכוונה למי שבא לצאת ידי חובה).

סימן תרמה - דיני לולב

סעיף א

לולב שנפרדו עליו זה מעל זה ולא נדלדלו כעלי החריות, כשר, **אפילו לא אגדו.** הגה: ומגיד משנה מלוה מן המובחר בלולב שאין עליו פרודות לגמרי (המגיד ור"ן פרק לולב הגזול).

נפרדו עליו

משנה ריש פרק לולב הגזול (כט:) "**נפרדו עליו כשר ר"י אומר יאגדנו מלמעלה**", והלכה כת"ק, ובלבד שלא נתקשו שאי אפשר להחזירם ביד שאז דינו כחרות שפסול (וכן כתב רמ"א לקמן ס"ב).

כתב הרב המגיד בשם הגאונים מצוה לכתחילה שייקח שלא נפרדו עליו כלל, נפרדו מעט: **ט"ז** עדיין הוא לכתחילה, **ביכורי יעקב ומאמר מרדכי** לכתחילה הוא רק סגור לגמרי.

סעיף ב

נפרצו עליו, והוא שידלדלו משדרו של לולב כעלי החריות, (דהיינו שאינן עולים עם השדרה אלא תלויין למטה) (המגיד פ"ח) **פסול.** הגה: וכל שכן אם נפלו ונעקרו למטה מן השדרה, דפסול אפילו אגדן (טור ור"ן פרק לולב הגזול), וכן אם נתקשו העלין כעץ ואין יכולין לחברן אל השדרה, פסול (טור וב"י). וכל זה ברוב עלין, אבל אם מיעוט עלין נעשו כך ושאר עלין נשארו ועדיין הלולב נשאר מכוסה בעלין, כשר (ר"ן פרק לולב הגזול).

נפרצו עליו

משנה (כט:) "**נפרצו עליו פסול**", ובגמרא פירשו דהינו דעביד כחופיא (מטאטא), נחלקו מהו נפרצו:

- **רש"י** שכלל לא מחוברים (כן כתב התוספות, והר"ן השווה פירושו לרי"ף).
- **רי"ף ורמב"ם** או שמחוברים רק מעט, או שתלויים כלפי מטה.
- **שאר הראשונים** כתבו שבזה פשוט שפסול וביארו שנסדקו העלין, אלא **שתוספות ורא"ש** שנפרצו גבי העלין ברוב עלין ורוב כל עלה ועלה. **בעל העיטור וראב"ד** נסדקו העלין ברובם ברוחב או עובי לסדקים. **הארחות חיים** ביאר כהראב"ד אך פסל אפילו במיעוט עלים.

להלכה שלחן ערוך הזכיר דין הרי"ף והרמב"ם, **ורמ"א** את דין רש"י.

כתב רמ"א דין חרות שנפרד ונתקשה שאינו יכול לאוגדו פסול ומקורו מגמרא.

נשרו העלין ולא נראה החיסרון: כתב רמ"א פסול רק ברוב שאז אין שמו עליו, והסתפק המשנה ברורה כשנשרו רוב עליו ונשאר רוב שיעור, אם אזלינן בתר שיעור הלולב או בתר הלולב עצמו.

נשרו העלין ונראה החיסרון: רמ"א בשם הר"ן הזכיר שפסול וכמו בציני הר הברזל, **גר"א** פסל בכל שהוא הנראה ודימה זאת לעבות בהדס שפסול בכל שהוא. **הבה"ל** לדידן פסול דוקא בנחסר משיעורו, שבהדס אנו לא פוסלים אלא ברובו אינו עבות[1].

מגן אברהם הכשיר שדימה לטריפה שכשירה בנשברה שדרתה. **שאר האחרונים** חלקו שאני התם שההכשר תלוי בחוט. **בגדי ישע** לא הכשיר המגן אברהם אלא בנדלדלה מעט.

סעיף ג

בריית עלין של לולב כך היא: כשהם גדלים, גדלים שנים שנים ודבוקים מגבן, וגב של שני עלין הוא הנקרא תיומת. נחלקה התיומת ברוב העלין (טור וב"י), **פסולה**. היו עליו אחת אחת מתחילת ברייתו ולא היה תיומת, **או** שכל עליו כפולים מצדו האחד וצד השני ערום בלא עלין, **פסול**. הגה: ויש מפרשים לומר דאם נחלק העלה העליון האמצעי שעל השדרה עד השדרה, מקרי נחלקה התיומת ופסול. והכי נוהגין (ת"ה סי' ל"ז /ל"ו/). מיהו לכתחלה, מצוה מן המובחר, נוהגין ליטול לולב שלא נחלק העלה העליון כלל כי יש מחמירין אפילו בנחלק קצת. ואם אותו העלה אינו כפול מתחלת ברייתו, פסול (כל בו).

סליק בחד הוצא, נחלקה התיומת

בסעיף זה ישנם ב' נידונים, סליק בחד הוצא ונחלקה התיומת.

סליק בחד הוצא: בגמרא (לב.) "**אמר רבא האי לולבא דסליק בחד הוצא בעל מום הוא ופסול**". נחלקו מה הביאור של חד הוצא:

- **רש"י** ביאר שעליו עולים כולם בצד אחד.
- **רמב"ם** ביאר שאין לו תיומות לעליו.
- **שר שלום** ביאר שיש לו עלה אחד העולה עד ראשו.

להלכה הביא השלחן ערוך את כל שלושת הפסולים (האחרון הביאו בסעיף ד'). בשאר ימים, פסול שעליו רק בצד אחד פסול, ופסול שאין עליו כפולים צריך עיון, (ריטב"א משנה ברורה סי"ג).

נחלקה התיומת: בגמרא (לב.) "**בעי רב פפא נחלקה התיומת וכו', אמר ריב''ל נחלקה התיומת נעשה כמי שנטלה התיומת ופסול**". ביארו דמיירי בלולב שהיו לו ב' תיומות שנחלקו:

- **הגאונים** החמירו כל שאינם דבוקים.
- **ר"י** פסל דוקא בנפרדו ממש ואפילו שיעור מועט.
- **רש"י** נחלקו ממש עד לשדרה.

---

[1] עיין בבה"ל שאחר שהביא דברי הגר"א כ' שיש לפסול דוקא ברוב שיעור הלולב כיון שבהדס פסול דוקא ברובו, ועל פניו יש לתמוה איך למד ממה שהכשרנו בהדב ברוב ללולב ברוב שיעור, והביאור הוא שבהדס שבעינן כולו עבות ממילא כולו נחשב שיעור הכשירו, אך בלולב שרק שיעור מסוים בעינן לא פוסל אלא ברוב שיעור זה. ועדיין צריך עיון בזה.

- » **תרומת הדשן** נחלק העלה העליון עד למטה מהעלים.
- » **הרב המגיד** הביא יש מפרשים שנחלק רוב העלה האמצעי.
- » **ר"ן** הביא בנידון שנחלק העלה האמצעי לפסול בכל שהוא כשנראה שנחלק משום "סדוק" (לקמן ס"ז), והביא עוד יש מחמירים פסול בנסדק כל שהוא שנחלק וראוי להחמיר כדבריהם.
- » **רי"ף רמב"ם וראב"ד וכן פסק שלחן ערוך** ביארו רוב גב העלה ברוב העלים (כמו פירוש תוספות והרא"ש בנפרצו עליו).

רמ"א כתב לפסול בנחלק עלה האמצעי עד השדרה, ושטוב להחמיר בנחלק אפילו במקצתו שע"י הנענועים יכול להפתח הרבה והוא כדברי הר"ן, **הט"ז** דוקא בנפתח טפח, **הגר"א** דוקא בנפתח רובו עד השדרה, (משנה ברורה סט"ז וסי"ז). בשאר הימים כשר (משנה ברורה סי"ז).

סעיף ד

לא היו עליו זה על גב זה כדרך כל הלולבין, אלא זה תחת זה, אם ראש זה מגיע לעיקר של מעלה ממנו עד שנמצא כל שדרו של לולב מכוסה בעלין, כשר. ואם אין ראשו של זה מגיע לצד עיקרו של זה, או שאין לו הרבה עלין זה על זה אלא מכל צד יוצא אחד למטה סמוך לעיקרו ועולה על ראשו, פסול.

ציני הר הברזל

במשנה (כט:) **"ציני הר הברזל כשירות"**, ובגמרא (לב.) **"לא שנו אלא שראשו של זה מגיע לצד עיקרו של זה, אבל אין ראשו של זה מגיע לצד עיקרו של זה פסול"** שאינו הדר (משנה ברורה ס"כ), וכן פסק השלחן ערוך.

סעיף ה

לולב שיבשו רוב עליו או שדרתו (טור)**, פסול. ושיעור היבשות משיכלה מראה ירקות שבו וילבינו פניו.** הגה: וי"א דלא מקרי יבש אלא כשנתפרך בצפורן מחמת יבשותו (טור בשם התוספות), וכן נוהגין במדינות אלו שאין לולבין מצויין (הגהות מיימוני פרק ז').

לולב יבש

משנה (כט:) **"לולב הגזול והיבש, פסול"**. נחלקו מה יבש:

- » **ר"ן** רא"ש ושלחן ערוך רוב עליו.
- » **ראב"ד** דווקא רוב שדרתו (וכלול בזה רוב עליו שאין מצוי שיכלה השדרה בלא העלין), שלא נקרא לולב אלא השדרה ובלבד שהתיומת תהא לחה.

שיעור היבשות:

- » **תוספות** כתבו שיהא נפרך בציפורן.

- **ראב"ד** פירש שיכלה מראה ירקות שבו וילבינו פניו. להלכה השלחן ערוך פסק שיבשו אפילו רוב עליו ויבשות הוא שתכלה הירקות, ורמ"א כתב נפרך בציפורן. משנה ברורה (סכ"ה) העלה לא להקל כרמ"א רק כשאין בעיר אחר).

סעיף ו

נקטם ראשו, דהיינו שנקטמו רוב העלין העליונים, **פסול**. הגה: ואם נקטם העלה העליון האמצעי שעל השדרה, פסול (המגיד ור"ן פ' לולב הגזול). ודווקא דליכא אחר, אבל ליכא אחר, מברכים עליו. (מרדכי פ"ג ומנהגים).

נקטם ראשו

משנה (כט:) "**נקטם ראשו פסול**" ובגמרא (לב.) "**אמר ריב"ל נטלה התיומת פסול**" (יש לדקדק במה שונים דבריו שהוצרך לרבות). ישנם ה' פירושים לדברי המשנה:

- **ראב"ד ותוספות** נקטם ראש העלה האמעי ברובו עד השדרה, והוצרך ריב"ל לומר נטלה דהו"א שהוא הדר טפי.
- **ר"ן והרב המגיד** סברו נקטם ראש העלה העליון בכל שהוא.
- **רא"ש ותוספות** נקטם ראש רוב העלים, וריב"ל מירי בעלה העליון.
- **עוד פירשו תוספות** מיירי שהיו ב' תיומות שנקצצו רובם שבנקצצו בעינן שניהם, ובנטלה אף תיומת אחת.
- **רובם** כתב בית יוסף שהוא רוב אורכם, או **פירוש נוסף** שרובם מיירי בג' תיומות ונקצצו שנים ופסול בזה דלא כבעל העיטור שהכשיר עד שיקטמו שלושתם בכול אורכם עד השדרה.

להלכה: שלחן ערוך כתב נקטמו רוב ראשי העלים העליונים פסול, **רמ"א** כתב נטל ראש העלה העליון שפסול והוא אפילו בכל שהוא.

- **בביאור דברי השלחן ערוך** נחלקו, **ב"ח ט"ז וגר"א** רוב ממספר העלים "העליונים" שסופם הוא מעל לשדרה ואין חילוק בין התיומת, ורמ"א והשלחן ערוך חולקים. (שיעור פיסוק העלים לפי' זה **מהלבוש** משמע כל שהוא, **ומהר"ן וכן כתב מאמר מרדכי** דוקא רובם).
- **מאמר מרדכי ונהר שלום** בלולב שבו ב' תיומות ונטלו רובם (לאפוקי מבעל העיטור שהצריך כולם עד השדרה), והשלחן ערוך ל"פ על רמ"א.
- **פרי מגדים** השלחן ערוך מיירי בג' תיומות ובעינן שינטלו ב' ולא כבעל העיטור שהצריך ג' ומסכים עם רמ"א, ודחה הבאור הלכה שרמ"א הלך כהר"ן שבג' תיומות החשיב רק האמצעי וא"כ בלא"ה פליגי.

נקטם העלה העליון כשאין אחר **הרא"ם וכן פסק רמ"א** יברך, **המרדכי** אין לברך.

סעיף ז

נסדק, **אם נתרחקו שני סדקיו זה מזה עד שיראו כשנים, פסול.** הגה: ואפילו לא נחלקה התיומה העליונה בענין שיפסל הלולב מכח נחלקה התיומת.

נסדק

הגמרא (לא:) מקשה סתירה ממתני' דמשמע נקטם פסול אבל נסדק כשר לבריתא דקתני נסדק פסול, ומתרצת נסדק בסדק הנראה כהימנק פסול, מעט כשר.

- **רש"י** מיקל בנסדק העלה האמצעי עד השדרה כהימנק מתחילת בריתו וכן כתב הר"ן שהוא דעת הרי"ף, הטור תמה על תחילת בריתו.
- **ר' ירוחם** נסדק בשאר הלולב אך בעלה אמצעי פוסל אף כשלא כהימנק.
- **ר"ן וכן פסק שלחן ערוך** כהימנק פסול בכל שהוא שלא כהימנק פסול ברוב.
- **ר' ירוחם ר"ן ביש מחמירים** במיעוט אפילו בכל שהוא (כתב רמ"א טעמם שדרכו להפתח יותר בעת הנענועים). להלכה השלחן ערוך פסק כהר"ן אף שלא היה כן מתחילת בריתו.

סעיף ח

יש לו כמין קוצים בשדרתו, **או** שנצמת ונכווץ, **או** שהוא עקום לפניו שהרי שדרו כגב בעל חטוטרת, פסול. וכן אם נעקם לאחד מצדדיו, פסול. **אבל אם** נעקם לאחוריו, כשר, שזו היא ברייתו.

פסולי צורה

בריתא (לא:) **"כפוף קווץ סדוק עקום דומה למגל פסול"**. קווץ- פירש"י שיוצאים ממנו קוצים בשדרה ותוספות פירשו נצמת, ונפסקו שני הביאורים.

עקום- דוקא כמגל, רבא אמר דוקא לפניו אבל לאחריו ברייתיה הוא וכשר, ר"נ אמר צדדים כלפניו דמי וי"א כלאחריו דמי ופסקו תוספות לחומרא.

סעיף ט

אם כפוף בראשו, פסול. ודווקא כששדרתו כפופה, אבל עליו כפופים בראשו כמו שדרך להיות הרבה לולבים, כשר.

כפוף

כפוף קתני בבריתא שפסול פירש"י כאדם זקן הכפוף בראשו:

- **ר"ן** משמע שבראשו פסול בכל שהוא ולא בעינן שתהא שדרתו עקומה.

» **ר' ירוחם ורא"ש וכן פסק שלחן ערוך** דוקא בשדרתו, וכתב הרא"ש שאדרבא טוב שראשי העלין יהיו כפופין שבזה לא נפתח.

» **הלבוש** כתב בדעת הרא"ש שלא היקל אלא שרק ראשו עקום אבל בכל העלים פסול וכן כתב המשנה ברורה לחוש, **הט"ז** סבר שהיקל כל שאין השדרה עקומה.

סימן תרמו – דיני הדס

סעיף א

הדס שנקטם ראשו, כשר. נשרו רוב עליו, אם נשתיירו שלשה עלין בקן אחד, כשר.

נקטם ראשו ונשרו עליו

משנה (לב:). בנקטם ראשו הוא מחלוקת לקמן ס"י ומה שהביא כאן הוא לשון הרמב"ם. כתב ראב"ד פסולי עבות פסולים כל ז' ימים מפני שאינו מינו. נשרו עליו יתבאר לקמן ס"ה.

סעיף ב

היו ענביו מרובות מעליו, אם ירוקות, כשר. ואם אדומות או שחורות, פסול. ואם מיעטן, כשר. ואין ממעטים אותם ביום טוב, לפי שהוא כמתקן. עבר וליקטן, או שליקטן אחד אחד לאכילה, הרי זה כשר. ומיוס לחשון ואילך, כשר בכל ענין (ב"י בשם א"ח).

ענבי ההדס

משנה (שם) היו ענביו מרובות מעליו פסול, ובגמרא אמר רבי לא שנו אלא שחורות אבל ירוקות כשר, אמר ר' פפא אדומות כשחורות דמיין וכמו מראה שחור באשה שמיחסים אותו לאדום שלקה. הטעם משום שהוא לא הדר, ומי שמכשיר בהדר בשאר ימים ה"נ מכשיר.

במראה משאר גונים כגון כחול או צהוב, **הכפות תמרים** מחמיר, **פרי מגדים** מסתפק. טעם הכשרות בירוק והפסול בשאר, הבבלי והירושלמי פירש ראשון כתב שירוק הוא מין הדס, ועוד כתב בירושלמי שבעינן ענף עץ עבות דהיינו בוסר, וכל עוד הענבים ירוקות נחשב "ענף" בוסר.

משנה (שם) "ואם מיעטן כשר, ואין ממעטין בי"ט". ובגמרא ביאר האיסור משום מתקן מנא ובדיעבד כשר אף ביו"ט, דעת ר"ש שאם לקטן לאכילה ואינו מתכוון להכשירו שיש לו הדס נוסף אף לכתחילה כשר וכן הלכה. בשלחן ערוך כתב "לקטן אחד אחד", גרסו הט"ז והגר"א דוקא איש אחר שלקטן לאכילה או אותו איש שהיה לו הדס אחר, דאל"כ הוי פסיק רישא דניחא ליה.

ליקוט הענבים מצד דיחוי: בגמרא דייק מדתנן "אין ממעטין ביו"ט" שאם עבר וליקטן כשר אף מצד דיחוי במצוות, בנדחה מעיקרו בעלמא הוא מחלוקת ר"ן וי"א וכאן כו"ע מודים שכשר שיש בידו לתקן. ובנראה ונדחה ביו"ט דייק הבית יוסף מסתימת הרמב"ם והרא"ש שכשר אף שבעלמא פסול לכולי עלמא משום שהיה בידו לתקן.

סעיף ג

ענף ע'ץ עבות האמור בתורה, הוא ההדס שעליו חופין את עצו. כגון שלשה עלין או יותר, בגבעול אחד. אבל אם היו שני העלים בשוה, זה כנגד זה, והעלה השלישי למעלה מהם, אין זה עבות אבל נקרא: הדס שוטה. הגה: ופסול אפילו בשעת הדחק. ואיכא מאן דאמר בגמרא דכשר. ועי"כ נוהגין באלו המדינות לכתחלה לצאת באלו ההדסים המובאים ואין ג' עלין בגבעול אחד. ויש מי שכתב דהדסים שלנו אין נקראים הדס שוטה, הואיל והם שנים על גב שנים ואינן כהדס שוטה המוזכר בגמרא. ולכן נהגו להקל כמו שכתב מהר"י קלון ומהר"י איסרלן ז"ל בתשובותיהם.

דיני העבות

בגמרא דרש "ענף עץ עבות", שענפיו חופין את עצו והוא עבות שהוא הדס. **"היכי דמי עבות, אמר רב יהודה והוא דקיימי תלתא תלתא טרפי בקינא. רב כהנא אמר אפילו תרי וחד, רב אחא בריה דרבא מהדר אתרי וחד הואיל ונפיק מפומיה דרב כהנא, אמר ליה מר בר אמימר לרב אשי אבא להוא הדס שוטה קרי ליה".**

נחלקו הראשונים:

» **רש"י** "תלתא תלתא" בכל עיגול ט' עלים שבכל עוקץ ג' עלים.
» **בית יוסף וכ"מ מהר"ן** ג' עלים בעיגול.
» **מהרא"י** אפשר לצאת בהדס שוטה (ב' וא' עג"ב) כדעת ר' כהנא, וכתב **מהרי"ק** שלא יברך.
» **רמ"א** למד לב' בלבד ושיברך, ובאחרונים כתב שלא לסמוך ע"ז אלא רק בשעת הדחק.
» **הביכורי יעקב** כתב אין ללמוד לב' בלבד מב' ואחד על גביהם, והוי כנוטל ג' מינים שרק ההשלמה מתיר לברך בזה, והציע שיקח לפחות אחד כשר או שכל הקהל יקנו יחד.

סעיף ד

יצאו הרבה בקן אחד ונשרו מהם עד שלא נשארו אלא שלשה בקן אחד, כשר, אפילו נשרו רובם כגון שהיו שבעה ונשרו מהם ארבעה ונשארו שלשה.

היו עליו מרובים ונשרו

בריתא "ת"ר נשרו רוב עליו ונשתיירו בו מיעוט כשר ובלבד שתהא עבותו קיימת וכו', משכחת לה באסא מצראה דקיימי שבעה שבעה בחד קינא". ביאר המשנה ברורה (סי"ז) כשהיה רק ג' מתחילה כשר אף כשנשאר ב' מדין רובו ככולו, אך כשהיו ז' מתחילה ונשרו רוב כשר רק אם נשאר ג' שעבותו קיימת שהרי אין רוב. ולעיל סעיף א' הבאנו בהרחבה דיני נשרו.

סעיף ה

למצווה בעינן כל שיעור אורך ההדס שיהא עבות, ולעיכובא ברובו ואפילו אינו בראשו (טור).

שיעור העבות מתחילה וכשנשרו

לכולי עלמא שיעור העבות דבעינן מתחילה הוא השיעור שמכשירים כשנשרו העלים, חוץ מהרא"ה כמבואר.

הגאונים הרב המגיד הרא"ה והר"ן סברו שכל השעור בעינן עבות, וחלק שאינו עבות הוא כאינו מינו. **הראב"ד** סבר לכתחילה בעינן כולו ודיעבד רובו.

רא"ש ביש אומרים כהראב"ד אך שיהא לכה"פ בראשו.

בעל העיטור סבר שמספיק שיהא קן אחד של ג' עלים (שביאר נפרצו הוא נסדקו העלים לאורכם, ונשרו הוא שנשרו העלים עד שלא נשאר אפילו קן אחד).

להלכה פסק השלחן ערוך כראב"ד שלכתחילה כולו ודיעבד רובו, כתב הב"ח שהוא רוב שיעורו ולא כולו ממש, **הביכורי יעקב** היקל אפילו במפוזרים, **והפרי מגדים** הסתפק.

האם אמרינן רוב בתוך הקן: **הרא"ה** כל שנשאר רובו של קן כשר (אך מעיקרא בעינן רובו לגמרי), **ר"ן** פסול, הלכה כרא"ה. נשרו מיעוט קינים ובשאר נשארו רק ב' אם לומר פעמיים רוב, בנשרו רוב העלים מכלל ההדס פסול, ובנשארו עדיין רובם הניח הבאור הלכה בצריך עיון אלא אם אין בעיר.

סעיף ו

יבשו עליו, פסול. כמשו, כשר.

יבש וכמוש

משנה ובריתא לולב הגזול.

סעיף ז

שיעור היבשות, אפילו אם נפרך בצפורן, אם עדיין ירוקים הם, כשר. ואינם נקראים יבשים, אלא כשילבינו פניהם.

שיעור היבשות

שיעור היבשות:

- **ר"י** משנפרך בציפורן.
- **ראב"ד ר"ן והרב המגיד** משילבינו פניהם שבנפרך מועיל שריה במים וחוזרים לקדמותם. להלכה פסק השלחן ערוך כראב"ד, וכתב משנה ברורה מי שאינו בקי מתי הלבינו פניהם ישרה במים יום או יומים ויראה אם חזרו לקדמותם.

יבש העץ ולא העלים:

- **פרי מגדים** פוסל.
- **ביכורי יעקב** מכשיר.

סעיף ח

יבשו רוב עליו ונשתייר בראש כל בד מהג׳ בדין קן אחד ובו ג׳ עלין לחין, כשר. ויש מפרשים שאפילו אם מהג׳ שבחד קינא יבשו שנים, ולא נשאר כי אם אחד לח, כשר, והוא שיהיה העלה שהוא מורכב על שניהם.

שיעור יבשות

בריתא (לג.) **"ת''ר יבשו רוב עליו ונשארו בו שלשה בדי עלין לחין, כשר. ואמר רב חסדא ובראש כל אחד ואחד".**

רש"י והר"י מטרני פירשו "נשארו בו שלושה בדי עלין לחין"- בד הוא ענף, מתוך ענפי ההדס נשארו ג' ענפי הדס לחין (ביאר הרי"ד שמדובר שהיה הרבה הדסים וזהו לשון "נשארו"), ושיעור הלחות כתב מסברא שהוא ג' עלים בעיגול אחד בשביל שיהא עבות, "ואמר ר' חסדא ובראש כל אחד ואחד"- ר' חסדא הוסיף תנאי שיהא זה בראש העלים בשביל שיהא הדר, יוצא שמספיק קן אחד בכל הדס.

רא"ש ורא"ם מקום יציאת ג' עלין נקרא בד ביאר הרא"ש שהוא קיבוץ של כמה כמו "בדי מחטין", והרא"ם פירש בד הוא "לבד", שמקום יציאת העלים הוא לבדו. "נשארו בו שלושה בדי עלין לחין"- מתוך עלי ההדס נשארו שלושה קינים שהם לחים אפילו רק חלק מהעלה. "ואמר ר' חסדא ובראש כל אחד ואחד"- מה שמספיק רק חלק מהקן הוא רק בהדס שמיעוטו שוטה והעלה העליון הוא שנשאר לח (כן ביאר משנה ברורה סק"ו), יוצא לשיטתם בעינן בכל הדס ג' קינים סה"כ ט' קינים.

הר"ן ביאר "נשארו בו שלושה בדי עלין לחין"- "בד" פירושו הוא קן וכפירוש הרא"ש לגמרי, "ואמר ר' חסדא ובראש כל עלה ועלה"- ר' חסדא סבר כר' ישמעאל שסבר שמעיקר הדין מספיק ענף אחד שיש בו ג' קינים שלמים, וחידש ר' חסדא שכשר אף בג' קינים המתחלקים בג' הדסים בכל אחד קן.

להלכה שלחן ערוך פסק כרש"י שקן אחד מספיק, והביא ביש אומרים דינו של הרא"ש לענין העלה המורכב שמציל על כל הקן.

סעיף ט

אם אותם עלים שלא יבשו הם כמושין, יש פוסלין ויש מכשירין.

כמוש בראשו

ראב"ד ור"ן כמוש אינו מציל רק לח ההדור. **רא"ש** אף כמוש מציל.

סעיף י

נקטם ראשו, כשר, אפילו לא עלתה בו תמרה. והוא הדין ליבש ראשו, ויש פוסלין בנקטם ראשו. הגה: וטוב להחמיר במקום שאפשר באחר (המגיד), ולא מקרי נקטם אלא אם נקטמו העלים (ר"ן).

נקטם ויבש ראשו

בלולב הגזול (לב:) תנן הדס שנקטם ראשו פסול, ולקמיה (לד:) תנן "ר' ישמעאל אומר אפילו שנים קטומין ואחד אינו קטום, ר' טרפון אומר אפילו שנים קטומין", מבואר שר' ישמעאל סבר שקטום פסול אלא שלא הצריך אלא הדס אחד, ור"ט הכשיר קטום והצריך ג', והלכה כר"ט.

- **ראב"ד רז"ה ר"ן ובעל המאור** נקטם עצו פסול ומתני' לקמן מיירי בנקטמו העלין היוצאין באמצעית ההדס. ואם עלתה בו תמרה כשר כדברי עולא בר חיננא (לג.).
- **רי"ף רא"ש ורמב"ן** הוא מחלוקת בין המשניות והלכה כר' טרפון.
- **הרב המגיד** טוב להחמיר.

להלכה:

השלחן ערוך פסק כרא"ש בסתם וכראב"ד ביש אומרים ורמ"א כתב להחמיר לכתחילה כראב"ד. הטעם שכשר כהדס משא"כ בשאר המינים משום שעליו החופים מסתירים את קטימתו (משנה ברורה סכ"ט), הסתפק משנה ברורה (סל"ב) מ"ה אם נקטם ראש אחד מההדסים לראב"ד.

הר"ן פסל שכמו שמציל על הכול כך פוסל הכול שנקטם אינו הדר. **טור ושלחן ערוך** הכשירו. למאן דאמר פסול בנקטם כל שכן שיפסול ביבש שיותר חסר בהדר מנקטם, אך למאן דאמר שפסול בנקטם לא ודאי שיפסול ביבש שנקטם יותר הדר. ומזה דעת **הב"ח** אף שהתיר בנקטם החמיר ביבש שא יטלנו אם לא הסיר היבשות שבראשו, ונחלקו עליו האחרונים.

לכולי עלמא כשר בקטימתם, אלא **שהחיי אדם ומחצה"ש** חייבו לקוטמם, **והקרבן נתנאל** התיר להשאירם.

בגמרא (לג.) תני עולא בר חיננא נקטם ראשו ועלתה בו תמרה כשר, והסתפקה הגמרא על עלית התמרה ביו"ט, מ"ה בנדחה מעיקרו ונראה ביו"ט (היינו שעלתה בו תמרה ביו"ט), ובנראה ונדחה וחזר ונראה שחמור הוא שחל עליו תורת דיחוי, פשטה הגמרא מהיו ענביו מרובים ומיעטן ביו"ט שכשר שדחוי מעיקרו לא הוי דיחוי. להלכה נראה ביו"ט לכולי עלמא פסול, דחוי מעיקרו דעת **הר"ן** לא הוי דיחוי כמשמעות הגמרא. **וי"א** שאף דיחוי מעיקרו הוי דיחוי, והוכחת הגמרא מענבים אינה הוכחה שבידו היה לתקן.

סעיף יא

אם אין לו אלא הדס שענביו מרובים מעליו, ביום טוב, נוטלו ואינו מברך עליו.

אין לו אלא ענבים מרובים

ההשלמה הביאו הארחות חיים באין לו אלא הדס שמרובים ענביו ביו"ט ראשון יטול ולא יברך ובשאר ימים יברך. **והבדק הבית** כתב שלא יברך עליו כל ז' ימים, ובשלחן ערוך פסק כההשלמה.

סימן תרמז - דיני ערבה

סעיף א

ערבי נחל האמור בתורה, הוא מין ידוע הנקרא כן. עלה שלו משוך כנחל, ופיו חלק, וקנה שלו אדום ואפילו בעודו ירוק, כשר (ב"י). ורוב מין זה גדל על הנחלים, לכך נקראו ערבי נחל, ואפילו היה גדל במדבר או בהרים, כשר. ויש מין אחד דומה לערבה, אלא שעלה שלו עגול ופיו דומה למסר (פירוש מגרה סיג"ה בלע"ז) וקנה שלו אינו אדום, וזהו הנקרא: צפצפה, והיא פסולה. ויש מין ערבה שאין פי העלה שלה חלק ואינו כמסר, אלא יש בו תלמים קטנים עד מאד כמו פי מגל קטן, וזה כשר.

מהי ערבה

פרק לולב הגזול (לג:) **"ת''ר ערבי נחל הגדילין על הנחל, דבר אחר ערבי נחל שעלה שלה משוך כנחל"**. ושם (לד.) **"ת''ר ערבי נחל הגדילות על הנחל פרט לצפצפה הגדילה בין ההרים וכו', אי זהו ערבה ואיזהו צפצפה, ערבה קנה שלה אדום ועלה שלה משוך ופיה חלק, צפצפה קנה שלה לבן ועלה שלה עגול ופיה דומה למגל, והא תניא דומה למגל כשר דומה למסר פסול, אמר אביי כי תניא ההיא בחילפא גילא"**. דומה למגל שכשר **רש"י** הינו פגימותיו הולכות כלפי מטה. **והרמב"ם** פגימות קטנות ודקות. ביכורי יעקב כתב שלא שייך סימן אחד בערבה בלא שאר הסימנים. **בית יוסף התיר**, כיון שהלא כל ערבה קנה שלה ירוק ונעשה אדום רק מחמת השמש.

"תניא אידך ערבי נחל אין לי אלא ערבי נחל, של בעל ושל הרים מניין, ת''ל ערבי נחל מכל מקום, אבא שאול אומר ערבי שתים אחת ללולב ואחת למקדש, ולרבנן למקדש מנא להו הלכתא גמירי לה". ולקמן (לד:) מחלוקת ר' ישמעאל סבר נוטל ב' ערבות דכתיב "ערבי נחל", ור' טרפון סבר ערבה אחת.

- « **תוספות ור"ן** רבנן ואבא שאול סבר כר"ט שהרי דרשו הפסוק לענינים אחרים, ולדידן שפסקנו כר' ישמעאל אין מקום לריבוי ערבי בעל והרים.
- « **רא"ש** רבנן לא למדו מהפסוק בדרשה אלא מכך שכל ערבה נקראת "ערבי נחל", וכתב הרא"ש דכ"מ מהרי"ף רמב"ם ורא"ש והרא"ם כתב שאין משמע מהרמב"ם.

לכתחילה אם להחמיר בזה:

- « **הטור בשם יש אומרים** יש ענין.
- « **ט"ז** אין ענין.

סעיף ב

ערבה שיבשה **או** שנשרו רוב עליה **או** שנקטם ראשה, פסולה. **אבל** כמושה **או** שנשרו מקצת עליה, כשרה. והרמב״ם מכשיר בנקטם ראשה.

פסולי ערבה

משנה (לג:) "ערבה גזולה ויבשה פסולה וכו', נקטם ראשה נפרצו עליה והצפצפה פסולה, כמושה ושנשרו מקצת עליה ושל בעל כשרה". נפרצו כתב **רא"ש** נשרו, ובסיפא שהכשיר הוא בנשרו מקצת העלין. לריטב"א שאין שמו עליו, ר' מנוח משום הדר. הרב המגיד כתב על פי דברי האשונים בנפרצו דלולב, **לרמב"ם** נדלדלו, **ראב"ד** נחלק ונסדק לאורך, וכתב המגן אברהם דיש להחמיר כמותם שהערבות מצויות.

נקטם ראשה, **רמב"ם** כשירה דומיא דהדס. **רמב"ן** פסול, דוקא הדס שעבותו קיימת, כשר. שלחן ערוך כרמב"ן בסתם והביא הרמב"ם בשמו.

בכמושה ונשרו מקצת עליה, **מגן אברהם** לכתחילה יש להחמיר, **אליה רבה** אין ענין.

סימן תרמח – דברים הפסולים באתרוג

סעיף א

אתרוג היבש, פסול. ושיעור היבשות, כשאינו מוציא שום ליחה, ויבדק על ידי שיעבור בו מחט ובו חוט, ואם יש בו ליחה יראה בחוט ואתרוג שהוא משנה שעברה, ודאי יבש הוא ופסול (תה"ד מהרי"ל סימן ה').

פסול יבש וכמוש

משנה (לד:) **יבש פסול** שאינו הדר. פירש הראב"ד יבש שאינו מוציא ליחה.

בראב"ד הזכיר ע"י חוט ומחט. ובכדי שלא ייפסל משום ניקב:

- **ט"ז** תירץ שיעשה נקב מפולש לאורך האתרוג וזה כשר לכולי עלמא כיון שהוא לא כנגד חדרי הזרע (אף לדעה לקמן ס"ב שבמפולש פסול אף בלא חסר).
- **פרי מגדים בדעת הט"ז** נקב לרוחב בחלק הקצר שאינו נוגע בחדרי הרע כשר, וחלקו עליו האחרונים.
- **המגן אברהם** כתב שלמאן דאמר פסול מפולש בלא ניקב אף מפולש כה"ג. ולשיטתו ביאר **המחצית השקל** שיכניס המחט בהיפוך היינו בצד שבו חור כניסת החוט, (משנה ברורה ג').

בריתא (לא.) **"ד' מינים שבלולב וכו' כמושין כשרים"**, עוד בריתא (לד:) **"אתרוג תפוח סרוח כבוש פסול"**. **האליה רבה** גרס כגירסת הרא"ה כמוש פסול ולא כבוש, והבריתות חולקות והלכה להחמיר. אך **המגן אברהם** ועוד אחרונים מכשירים שגירסת רוב הראשונים היא כבוש ולא כמוש.

ב"ח רמ"א ועוד סברו שיבש ודאי, כחרצנים וזגים של עבודה זרה. **הט"ז** סבר שאף בזה מועיל בדיקה. **השער הציון** סבר שאם עשה לו שימור מיוחד מועיל.

סעיף ב

אתרוג שניקב נקב מפולש כל שהוא, פסול. ושאינו מפולש, אם היה כאיסר, פסול. ואם חסר כל שהוא, פסול. וי"א דגם בנקב מפולש בעינן חסרון משהו. ושאינו מפולש, בחסרון כאיסר. הגה: ונהגו להכשיר הנקבים שנעשו באילן על ידי קוצים, אף על פי שיש בהם חסרון, שזהו דרך גדילתן (תה"ד סי' ל"ט). מיהו אם רואה שאין העור והבשר קיים תוך הנקב, פסול לסברא הראשונה אף על פי שאינו מפולש. ובשעת הדחק יש להקל כסברא האחרונה, להכשיר חסרון שאינו כאיסר ואינו נקב מפולש (דעת עצמו).

פסול ניקב וחסר

משנה "ניקב וחסר כל שהוא פסול, ניקב ולא חסר כל שהוא כשר". ובגמרא פירש עולא בר חיננא צורת נקב הפוסלת **"נקב מפולש במשהו ושאינו מפולש בכאיסר"**.

- **רש"י והרא"ש** פירשו עולא קאי על סיפא שלא חסר, ונקב מפולש או כאיסר פוסל אף בלא נחסר, ומשכחת נקב כאיסר ע"י תקיעת יתד. (וכן פסק הרמב"ם, ומשמע שכך ביאר דברי המשנה ברישא בפסול "ניקב", וברישא מיירי בב' פסולים ניקב וחסר, ודו"ק).
- **ר"ח והראב"ד** פירשו, עולא קאי על רישא שחסר, וסבר שחסר פסול רק במפולש או כאיסר.

להלכה:

- **השלחן ערוך** פסק בסתם כרש"י ורא"ש ור"ח וראב"ד ביש אומרים וקימא לן סתם ויש הלכה כסתם.
- **רמ"א** בשעת הדחק יברך.
- **ט"ז** סבר בדעתו שהתיר בין חסר שלא כאיסר או מפולש, בין איסר או מפולש שלא חסר.
- **פרי מגדים** דוקא חסר, אך לא בכאיסר או מפולש. בשאר ימי חוה"מ פסק השלחן ערוך לקמן (תרמ"ט סעיף ה') שכשר.

כתב רמ"א על פי תרומת הדשן נקבים שנעשו בדרך גדילתו אם נחסר בבשר אפילו נקרם פסול, איפכא כשר. כתב הט"ז ספק אם נתחסר או ספק אם הגיע הקוץ לחדרי הזרע כשר מספק ספיקא, שמא הלכה כראב"ד ושמא לא נתחסר. קליפה דקה שנתחסרה אינה פוסלת כדלקמן ס"ו.

סעיף ג

מפולש, יש מפרשים כפשוטו, דהיינו שניקב מצד זה לצד זה. ויש מפרשים שכיון שניקב עד חדרי הזרע שהגרעינים בתוכו, מקרי מפולש.

פירוש מפולש

שיעור הפילוש:

- **ר"י וטור** סבר כל שניקב עד חדרי הזרע כיון שהקליפה שעד חדרי הזרע נחשבת דבר אחד, שהרי בבעיא דאתרוג שנמוח דימה חדרי הזרע לריאה, והוכיח מירושלמי שכתב ניקב ולא פילש מבפנים, משמע שפילש מבפנים נקרא פילוש.
- **בה"ג** סבר דוקא פילוש מצד לצד שכן משמע לשון מפולש, וכתב בית יוסף שסברו שדימוי אתרוג לריאה נפסק לקולא כיון שפסולים אלו הם מדרבנן, וכוונת הירושלמי היא לרבות שיהא נקוב לכול אורכו, (ולא רק מב' צדדים לשכנגד).

להלכה:

שלחן ערוך ביש אומרים קמא פסק להכשיר כבה"ג. **וביש אומרים בתרא** סבר לפסול כר"י, וקימא לן הלכה כי"א בתרא שפסול. **המשנה ברורה** כתב בשעת הדחק יש לברך עליו, וביותר אם אינו חסר שיש לומר ספק ספיקא שמא כבה"ג שהתיר ושמא כראב"ד שלא החשיבו כמפולש עד שיתחסר.

סעיף ד

אתרוג שנימוח כל בשרו בפנים, וקליפתו החיצונה קיימת וחדרי הזרע קיימים בפנים, כשר. ויש פוסלים.

פסול נימוח

בעיא בגמרא (לו.) בעי רבא נולדו באתרוג סימני טריפה, ומפרש שהוא נימוח, מהשמטת הרי"ף למדו טור ובית יוסף שנפסק לקולא משום שפסולים אלו מדרבנן. (הסתפקתי מי הפוסלים, ולכאו' היא דעת רש"י והרא"ש שכן פסקו הדימוי לטריפה, אך צריך עיון א"כ אמאי לא החמיר השלחן ערוך כמותם וכמו שפסק לענין ניקב).

להלכה קימא לן בשלחן ערוך הלכה כסתם, וכתב המשנה ברורה שיש להחמיר באפשר.

סעיף ה

נסדק כולו מראשו לסופו, **אפילו אינו חסר כלום, פסול.** אבל נשאר בו שיור למעלה ולמטה, **אפילו כל שהוא, כשר.** ויש מי שאומר **דדווקא מלמטה, אבל בחוטמו אפילו כל שהוא, פסול.** הגה: ויש מחמירים לפסול בנסדק רובו. וכל שלא נסדק רוב קליפתו העבה לא מקרי נסדק (רבינו נסים).

פסול נסדק

משנה (נד:) נסדק פסול שדומה לטריפה בבהמה שנסדקה גרוגרת שלה.

- **תוספות ושלחן ערוך בסתם** נסדק כל אורכו כגרוגרת שבעינן נסדקה כולה, ומה שבגרוגרת סגי בב' חוליות ראשונה ואחרונה כיון שהם סוגרות לגמרי בשעה שמרימה ראשה, והוסיף הבאור הלכה לדעתם הוא הדין אם נסדק רוב בצד אחד עד סופו (לא נזכר מה שיעור העובי לדבריהם).
- **ר"ן ביש אומרים על פי בית יוסף שלחן ערוך ביש אומרים ורמ"א** רובו באורכו או ברוחבו וחוטמו אפילו במשהו, מה שפסול ברוב הוא משום שסופו להרקיב ולהסריח ומה שפסול בחוטם הוא משום דכל מה שפוסל ברוב פוסל בחוטם במשהו. (השלחן ערוך הזכיר פסול חוטמו ביש אומרים, ורמ"א הזכיר רובו, וביאר הגר"א שהיא אותה דעה, שכל מה שברובו פסול, פוסל בחוטמו במשהוא). **ט"ז ומגן אברהם בר"ן** הר"ן לא החמיר לפסול ברוב אלא רק בכולו.

כתב רמ"א שיעור סדק לכולי עלמא הוא רוב עובי קליפתו הלבנה. **ובר"ן הביא יש שהחמירו** בנסדק כנגד חדרי הזרע פסול ואפילו ברוב העובי (וא"ל דתיפו"ל מנסדק שסברו שבנסדק בעינן מפולש בכל ענין, באור הלכה).

סעיף ו

נקלף הקליפה החיצונה שלו, שאינו מחסרו אלא נשאר ירוק כמות שהוא ברייתו, אם נקלף כולו, פסול. אם נשאר ממנו כל שהוא, כשר. ויש אומרים שצריך שישתייר כסלע.

פסול נקלף

משנה (לד:) "נקלף פסול", ובגמרא (לה:) "אמר רבא האי אתרוגא דאגליד כאהינא סומקא כשר".

שיעור הקילוף

בגמרא מקשה מהמשנה לדברי רבא ומשני לא קשיא הא בכולה הא במקצתה. **רש"י** ביאר בכולה כשר בחלק ממנה פסול שנראה כמנומר. שאר הראשונים ביארו הפוך, בכולו פסול בחלקו כשר כדין קליפת בהמה, דעת **ר"ח** דוקא שנשתייר סלע, **הרי"ף והרמב"ם** כל שנשתייר משהוא כשר. להלכה השלחן ערוך פסק בסתם כר"ח וביש אומרים כהריף והרמב"ם.

עובי הקילוף

רמב"ם ורא"ש כתב שלא נחסר כלום מהאתרוג אלא רק הקליפה המבריקה נקלפה, דאל"ה פסול משום חסר וכן משמע מהדימוי ל"אהינא סומקא". **ר"ן** סבר שכל הקליפה הלבנה שנקלפה עדיין נקרא נקלף שכשר והק עליו מההוכחות הנ"ל.

נקלף בכמה מקומות

אם מראה הקילוף שווה למראה האתרוג שעליו נמצא כשר לכולי עלמא ופוסל רק ברוב אפילו שהוא בכמה מקומות, אם מראהו כמראה פסול לכולי עלמא דינו כחזזית שפוסל במיעוט אם הוא בכמה מקומות, ואם שונה ממראה האתרוג שעליו אך מראהו כשר **הראב"ד והטור** פסל אף במיעוט כדין חזזית. **וי"א** כיון שהוא מראה כשר אינו פסול אלא ברוב, ולשיטתם יש תיקון לחזזית לקולפה אם המראה שתחתיה הוא כשר. להלכה הבית יוסף הסתפק מהי דעת הרא"ש אעל פי שביאר דעת הי"א אולי לא סבר כמותה עי"ש, והמשנה ברורה כתב מעיקר הדין כהראב"ד ובשעת הדחק יש לסמוך על היש אומרים.

סעיף ז

ניטל דדו, והוא הראש הקטן ששושנתו בו, פסול. הגה: ויש מחמירין אם נטלה השושנתא, דהיינו שאנו קורין פיטמא (ר"ן), וטוב להחמיר במקום שאפשר, מיהו לענין דינא אין לפסול אא"כ ניטל הדד, דהיינו העץ שראש הפיטמא עליו. והראש נקרא: שושנתא (המגיד). וכל זה דווקא שניטלה, אבל אם לא היה לו דד מעולם, כשר, וכן רוב האתרוגים שמביאים במדינות אלו (הרא"ש).

ניטל הדד

משנה (לד:) "ניטל פיטמתו פסול, ניטל עוקצו כשר". ובגמרא "ניטלה פיטמתו- תני ר' יצחק בו אלעזר ניטלה בוכנתו". מהו פיטמתו עוקצו ובוכנתו:

- **רש"י** הביא ב' פירושים, **ר' יעקב** פירש פיטם בראשו (פיטם שלנו), פיטמתו פסול- הוא בראשו והיינו שנראה כבוכנה, עוקץ כשר- מקום החיבור לעץ. **ר' יצחק** שניהם בחיבור העץ לאתרוג (עוקץ שלנו), פיטמתו פסול- כל החלק ותוך האתרוג והיינו בוכנה שלימה, עוקץ כשר- רק החלק הבולט לחוץ בלא העומק, רש"י הסכים כר' יעקב משום שלא מצינו עוקץ ופיטם באותו מקום.
- **רבינו תם** מצינו עוקץ ופיטם באותו מקום ושניהם הם בראשו (כפיטם שלנו), ניטל פיטמתו פסול- כל החלק עם חיבורו בעץ והיינו בוכנה שלימה, עוקץ כשר- רק החלק הבולט לחוץ.
- **רבינו חננאל רי"ף רמב"ם רא"ש** פירשו פיטם הוא בראשו (כפיטם שלנו), ניטל פיטמתו פסול- ניטל ראשו, בוכנה- הוא העוקץ ופסל בזה ריב"א, עוקץ כשר- ניטל חלקו בלבד שנשאר בו רוחב הגומא מכוסה כולו. לשיטתם השיעור בפיטם **רמב"ם ובית יוסף בדעת הרי"ף** דוקא ניטל כולו וכן פסק בשלחן ערוך, **ר"ן בדעת הרי"ף** ניטלה השושנתא בלבד פסול, **בית יוסף בדעת ר"ח והרא"ש** ניטלה השושנתא ומעט מהפיטם אך לא נחסר מעומקו בגומת הפיטם ממה שלא חילק בפיטם, (בבית יוסף כתב שנטלה השושנתא, ופי' ד"מ שהכונה עם מעט פיטם, שער הציון (ל"ג) פקפק בדעת הבית יוסף בר"ח שהוא מדיוק).
- **דעת הר"ן** כיון שר' יצחק ברש"י פסל בניטל כל העוקץ, ויש שפסלו (ר"ת ור"ח וסיעתו) בניטל כל הפיטם, יש להחמיר כשניהם (והוא כבית יוסף בדעת הרי"ף, ורמב"ם אך מטעם אחר).
- **ריטב"א רמב"ן ור' יונה** פיטם הוא בראשו, אך כל הפסול הוא דוקא בחסר אף מן האתרוג.
- **ריטב"א בשם רא"ה** רבו, ניטל פיטמתו פסול- ב' הצדדים העוקץ והפיטם, וזוהי כונת ריב"א שאמר בוכנתו.

להלכה:

- מעיקר הדין פסק **השלחן ערוך** שפיטם פסול רק בניטל כולו כהרא"ש וסיעתו (כן כתב המשנה ברורה בדעתו) אך אם נשתייר אפילו מעט בגובה האתרוג כשר, **והב"ח** פסק שכל ההיתר הוא רק בנפל השושנה של הפריחה אך בראש הפיטם שנשר פסול.
- **רמ"א** כתב להחמיר לכתחילה אף בניטלה השושנתא לבד כהבנת הר"ן ברי"ף. וכתב המשנה ברורה שאם נטלה השושנתא לבד אך האתרוג מהודר טפי לא יחליפנו, אך בנחסר מעט מעץ הפיטם יעדיף אחר אף שהראשון מהודר.

כתב הארחות חיים להכשיר אתרוג שאין לו פיטם מתחילת ברייתו. וכתב הביכורי יעקב כשהגומא שנעשית בנפילת הפיטם חלולה עד חדרי הזרע, פסול. בספק מתי נשר, **ב"ח** פסול, **פרי מגדים** כשר מספק ספיקא שמא הלכה כמ"ד פיטם שנשר כשר ושמא נפל בגדילתו.

כתב הארחות חיים בשם הר' שם טוב, שביו"ט ראשון אין מברכים עליו שאר ימים מברכים.

עיין בסוף הסימן טבלת סיכום הדעות

סעיף ח

ניטל העץ, שהוא תלוי בו באילן, מעיקר האתרוג, ונשאר מקומו גומא, פסול. הגה: ואם ינטל קלפת העץ ונשאר עוקצו כל שהוא שכל רוחב הגומא מכוסה, כשר (טור).

ניטל העוקץ

הוא תלוי במחלוקת הראשונים לעיל. וכתב רמ"א אם נשאר מעט מן הגומה כשר.

החכם צבי כתב בשעת הדחק יכול לברך בין בנטלה פיטמתו בין בעוקצו ואף אם נתחסר.

סעיף ט

עלתה חזזית (פי' תרגום או ילפת או חזזן) עליו, **אם בשנים או בשלשה מקומות, פסול. ואם במקום אחד, אם עלה על רובו, פסול. ואם על חוטמו, אפילו כל שהוא, פסול. וחוטמו היינו ממקום שמתחיל להתקצר ולהתחדד כלפי ראשו.**

חזזית שינוי מראה ונקודות

משנה (לד:) "עלתה חזזית על רובו פסול על מיעוטו כשר". ובגמרא (לה:) אמר בשנים או שלושה מקומות פסול אף במיעוטו שנראה כמנומר. חזזית:

- **רש"י** פירש כמין אבעבועות דקות וביאר הרא"ש שניכרות במשמוש וכן פסק השלחן ערוך לקמן סעיף י"ג.
- **הארחות חיים** כתב שנתקשה האתרוג.

טעם הפסול

הרא"ש וכן כתב הרב המגיד והמשנה ברורה משום שאינו הדר, ומשום כן פסול אף בשאר ימים, וכן פסול אף כשלא נמצא אלא על קליפתו החיצונה. **והירושלמי** שפסל רק יו"ט ראשון או משום שסבר שהפסול הוא משום חסר, או שהוא משום הדר אלא שסבר שפסול הדר הוא רק ביום הראשון. הוא מה ששנינו על רובו פסול על מיעוטו כשר. בירושלמי **יש אומרים** רוב מחצי האתרוג, **וי"א** רוב מכולו, וכן הלכה.

פסול חוטמו במשהוא יבואר לקמן סי"ב.

סעיף י

י"א דהא דבב' ובג' מקומות פסול, היינו דווקא כשנתפשט הנימור ברובו אף על פי שבשטח החברבורות הוא מיעוט. אבל במיעוטו, כגון שכולם מצד אחד של אתרוג, כשר. ויש פוסלים אפילו במיעוטו של צד אחד.

מנומר מצד אחד

לעיל הבאנו הגמרא בשנים או שלושה מקומות פסול אף במיעוטו משום שנראה כמנומר. בחזזית רצופה פסול ברוב והוא רוב האתרוג גם מצד כמות השטח המחוזזת, וגם שהשטח הנקי שנשאר הוא מועט. בחזזית שאינה רצופה המפוזרת על כמה מקומות, לכולי עלמא פסול אף שהשטח שנשאר נקי הוא מרובה מהפסול, אך שיעור המקום הנגוע ע"י קיטור החזזיות שנוי במחלוקת, **הרי"ץ גיאת** פסק אף שהוא מפוזר על מיעוט האתרוג ולא ברובו. **הראב"ד** פסק דוקא שגורם ע"י קיטור שיהא רוב האתרוג פסול. השלחן ערוך הביא יש ויש, וביש בתרא פסק כהרי"ץ גיאת לחומרא.

סעיף יא

אם הוא מחצה על מחצה במקום אחד, יש מכשירין ויש פוסלים.

מחצה על מחצה במקום אחד

כשעלתה חזזית על מיעוטו מצד פרוץ כעומד דינו כעומד וכאן היה צריך להיות כשר וכן פסק **ר' יחיאל** אחי הטור. **והראב"ד** פסק שפסול שאי אפשר לצמצם. השלחן ערוך הביא יש ויש ובבתרא פסק לחומרא כהראב"ד שבעינן רוב כשר, **הפרי מגדים** הצריך שהרוב הכשר יהיה רוב הנראה, **והביכורי יעקב** פסק שמספיק שיהיה רוב במדידה.

סעיף יב

מחוטמו ואילך, דהיינו ממקום שמתחיל לשפע עד הפיטמא, פוסל חזזית וכל שינוי מראה בכל שהוא. ויש מי שאומר דהוא הדין דיבש פוסל שם בכל שהוא.

חזזית בחוטמו

על מתני' דעלתה חזזית אמר רבא (לה:) "ובחוטמו אפילו במשהוא". מהו חוטמו:

- « **רש"י** פירש עובי גובהו שמשם מתחיל לשפע ויורד, והיינו עיגול במרכז האתרוג ששם הוא בולט.
- « **רי"ף ר"ח ורא"ש** כל השיפוע.

» **רמב"ם ורי"ץ גיאת** סוף האתרוג ששיפועו תלול. שלחן ערוך פסק כרי"ף ורא"ש שכל השיפוע פוסל.

בדעת הרא"ש וסיעתו ודאי שאין עובי גובהו בכלל שאם כן מה החידוש בחזזית על רובו תיפו"ל מצד שהיא על חוטמו, **השערי תשובה** סבר וכן ביאר בשלחן ערוך שיש לחוש לרש"י ולפסול אמצעית האתרוג הנקרא עובי גובהו. **הבאור הלכה** סבר השלחן ערוך העתיק לשון הרא"ש משמע שלא חשש לרש"י, ומגיד משנה בשעת הדחק ודאי שיברך.

כתב הירושלמי "כל הפסולים אינם פוסלים אלא ביו"ט ראשון וכו' וחוטמו כרובו".

ביבש כתב **הראב"ד** שפוסל אף הוא בחוטמו בכל שהוא, והזכיר זאת השלחן ערוך ביש אומרים. **והשלטי גיבורים** סבר שכל שלא יבש כולו לא נחשב אלא כמוש וכשר.

סעיף יג

חזזית הוא כמו אבעבועות, ויש בו ממש שמקומו ניכר במישוש שהוא גבוה מאתרוג.

הגה: ולכן יש להכשיר אותו חזזית שקורין בל"א מו"ל, לפי שאינן גבוהים משאר האתרוג (מהרי"ל). ויש מי שכתב דיש להכשירם מטעם דנחשבים מראה אתרוג, מאחר דרגילים להיות הרבה כך (ת"ה סי' ל"ט).

פסול חזזית

לעיל (סעיף ט') הבאנו רש"י שפירש חזזית אבעבועות וכן פסק השלחן ערוך כאן ודלא כהארחות חיים שפירש שהוא חלק קשה. המשנה ברורה (סקמ"ט) הביא מחלוקת כמה היא חזזית **הכנה"ג בשם המבי"ט** סבר דווקא שתי אבעבועות, **האליה רבה** סבר אפילו אחת, בשער הציון הכריע לחומרא ביום הראשון ובשאר ימים היקל לסמוך על המבי"ט.

כתב תרומת הדשן ב' קולות בבלאטלע'ך גם שאינו בולט מהאתרוג, וגם שהוא בדרך גדילתו. השלחן ערוך הביא רק את קולא של אינו בולט, ורמ"א הביא אף קולא שהוא מראה השייך עדיין לאתרוג. המשנה ברורה כתב רק בשעת הדחק יש לסמוך על דברי רמ"א.

קוצים בגדילתו הוא כשנעשה מקומו אדום ועקום מחמת פגיעת קוצים אך לא בולט במישוש, וכתב להתיר בזה משום שאינו מעצמות האתרוג. האגודה כתב שחזזית נוצר מחמת שגדל עם קוצים משמע שהחשיב כה"ג לחזזית, השע"ת ביאר שהוא דיבר לאסור רק קוצים שבולט במישוש, והביכורי יעקב ביאר שפעמים שהקוצים גורמים לחזזית משום שאין במקומם אויר ולזה התכוון האגודה אך בפציעה ע"י קוצים מותר.

סעיף יד

אם עלתה בו חזזית בענין שפסול, או שהוא מנומר, אם כשקולפו חוזר למראה האתרוג, כשר לאחר שנקלף ולא חסר כלום.

קילוף להכשיר

כן כתב הרא"ש מועיל לקולפו אם לא מחסרו ואם נשאר מראהו ירוק, ולקמן (תרמ"ט סעיף ה') מוכח שרמ"א חולק על זה.

סעיף טו

נפל עליו מים, בתלוש, ותפח או סרח. או שהוא כבוש בחומץ או מבושל. או מנומר, פסול.

תפוח וסרוח

בריתא (לו.) **"תפוח סרוח כבוש שלוק כושי לבן ומנומר, פסול".**

רש"י לישנא קמא תפוח- תפח, סרוח- הוסיף ונרקב. **לישנא בתרא** תפוח- נרקב, סרוח- עלו בו תולעים מחמת כן, משמע לל"ב תפח לחודא כשר ולא נפסל עד שיסריח, ובשלחן ערוך פסק כל"ק.

כבוש בחומץ הוא בכדי שירתיח ובשאר משקים מעת לעת. שיעור התפיחה והסירחון: כתב הבאור הלכה רובו, וצריך עיון אם פסול בחוטמו בכל שהוא שאין שונה מראהו כחזזית.

סעיף טז

אם הוא שחור או לבן במקום אחד, פוסל ברובו. בשנים או בשלשה מקומות, דינו כחזזית ליפסל אפילו במיעוטו.

בריתא לעיל כושי לבן ומנומר. וכתב הרא"ש אם הוא בכמה מקומות פסול אף במיעוטו כחזזית. צבע אדום **החיי אדם** מכשיר שהוא ממראה אתרוג, **הפרי מגדים** פוסל. כאהינא סומקא (תמר קלוף) לכולי עלמא כשר.

סעיף יז

מקום שהאתרוגים שלהם כעין שחורות מעט, כשרים. ואם היו שחורים ביותר כאדם כושי, הרי זה פסול בכל מקום.

אתרוג כושי

בגמרא (לו.) **"אמר מר אתרוג כושי פסול, והתניא כושי כשר דומה לכושי פסול, אמר אביי כי תנן נמי במתני' דומה לכושי תנן, רבא אמר לא קשיא הא לן והא להו"** וקימא לן הלכה כרבא. **רש"י** כושי פסול- בא מכוש לא"י. כושי כשר- אתרוג בא מכוש לבבל שקרובה. דומה פסול- שגדל בבבל או בא"י אתרוג שחור. **רי"ף** מדובר בגדל כאן (וכשהגיע מכוש יהיה אותו דין) כושי פסול- בא"י פסול כל כושי בין כושי קצת בין הרבה שדומה לאדם כושי. כושי כשר- בבבל שחור מעט. דומה לכושי פסול- בבבל שחור הרבה כאדם כושי שלא מצוי שם. נפקא מינה ביניהם הוא כששחור הרבה בבבל לרש"י כשר לרי"ף פסול, וכשגדל בא"י אתרוג שחור מעט שבא"י הוא פסול לכולי עלמא והובא לבבל, לרש"י פסול משום נדמה לרי"ף אינו מוזכר. ולכולי עלמא כשגדל כאן אתרוג שונה פסול, ופסק השלחן ערוך כרי"ף והשמיט הדין שאתרוג שהגיע מכוש כשר בבל ופסול בא"י.

סעיף יח

העגול ככדור, פסול.

פסול עגול

בריתא לעיל, וטעמו משום שאינו מין אתרוג.

סעיף יט

גדלו בדפוס ועשאו כמין בריה אחרת, פסול. עשאו כמו ברייתו, אף על פי שעשאו דפין דפין, כשר.

גדלו בדפוס

בריתא (לו.) **"גדלו בדפוס ועשאו כמין בריה אחרת פסול"**. ואמר רבא (שם ע"ב) דעבידא דפי דפי הוי כבריתו. ולא"ד בריה אחרת אלא כל שהוא לא כבריתו.

סעיף כ

התיום, דהיינו שגדל שנים דבוקים זה בזה, כשר.

אתרוג התיום

בבריתא (שם) שנינו **"אתרוג ככדור פסול, וי"א אף התיום"**. **רמב"ם** משמע לת"ק תיום כשר והלכה כמותו. **סמ"ג** פסול, או שסבר שת"ק לא בא לחלוק, או שהלכה כי"א כיון שלא הוזכרה סברת החולק. שלחן ערוך פסק הלכה כרמב"ם שכיון שכך גדל ואי אפשר להפרידו נחשב אחד,

וכתב משנה ברורה להחמיר לכתחילה. תיום פירש הערוך או שנים דבוקים או שנראה למטה אחד ולמעלה חלוק.

סעיף כא

הירוק שדומה לעשבי השדה, פסול, אא"כ חוזר למראה אתרוג כשמשהין אותו.

ירוק ככרתי

משנה (לד:) ירוק ככרתי ר"מ מכשיר ר"י פוסל, והלכה כר"י. כתב תוספות ורא"ש טעמו שלא נגמר פריו, ולכן אם ע"י שיהוי משתנה לכשרות כשר, שמוכח שגמר פריו.

סעיף כב

שיעור אתרוג, קטן פחות מכביצה, פסול. אבל אם כביצה, אפילו אם הוא בוסר שעדיין לא נגמר פריו, כשר. ואם היה גדול כל שהוא, כשר.

שיעור האתרוג ואתרוג הבוסר

בריתא (לו.) "שיעור אתרוג קטן ר"מ אומר כאגוז ר"י אומר כביצה, והגדול כדי שיאחז שנים בידו אחת ור' יוסי אומר אפילו אחד בשתי ידיו" והלכה כר"י בקטן וכר' יוסי בגדול.

בריתא (לו.) "אתרוג הבוסר ר"ע פוסל וחכמים מכשירים" הלכה כחכמים. **רש"י** בוסר הוא עד שיעור פול הלבן כמו שמצינו בענבים ומכאן ואילך כשר. **תוספות** בוסר לא כשיעור פול הלבן שזה השיעור בענבים אלא יותר. וכתב שחכמים שהכשירו בוסר יצריכו שיעור לאתרוג כאגוז או ביצה, ששיעור אתרוג מדובר באתרוג שלא עתיד להוסיף לגדול אלא זהו גודלו הסופי, ובאתרוג הבוסר עתיד לגדול יותר ולכן כשר אף משיעור קטן.

תמה הרא"ם על הסמ"ג שביאר בוסר כרש"י ופסק כחכמים שכשר, ובשיעור אתרוג פסק כר"י כשיעור ביצה, שאם מכשירים אנו משיעור פול לא שייך להצריך שיעור אגוז וביצה, והבית יוסף ביאר שאולי משיעור פול הוא כשר כשעתיד לגדול יותר ושיעור ביצה הוא כשלא עתיד לגדול יותר כתוספות.

סיכום הדעות בסעיף ז'

	שושנתא	שושנתא וחלק מהעץ	כל הפיטם החיצון	כל הפיטם והשקע	כל הפיטם ונחסר	חלק מהעוקץ	כל העוקץ
ר' יעקב	-----	-----	פסול	פסול	פסול	כשר	כשר
ר' יצחק	כשר	כשר	כשר	כשר	פסול	כשר	פסול
ר"ת	כשר	כשר	פסול	פסול	פסול	כשר	כשר
בית יוסף בר"ח	כשר	פסול	פסול	פסול	פסול	פסול	כשר
רמב"ם בית יוסף ברי"ף	כשר	כשר	כשר	פסול	פסול	כשר	פסול
ר"ן ברי"ף	פסול	פסול	פסול	פסול	פסול	כשר	פסול
ר"ן	כשר	כשר	כשר	פסול	פסול	כשר	פסול
ריטב"א רמב"ן ור' יונה	כשר	כשר	כשר	כשר	פסול	כשר	כשר
רא"ה	כשר	כשר	כשר	פסול בנפילת העוקץ	כשר	כשר	פסול נפילת הפיטם

סימן תרמט – דברים הפוסלים בארבעה מינים

סעיף א

כל ארבעה המינים פסולים בגזול ובגנוב, בין לפני יאוש בין לאחר יאוש. **אבל** גזול וקנאו בלא סיוע המצווה, כגון גזל לולב ושיפהו, כשר, דקנייה בשינוי מעשה ומיהו לא יברך עליו. ויש מי שאומר דלא נפסל גזול וגנוב **אלא** לגנב ולגזלן עצמו, **אבל** לאחרים כשר בשאר הימים, חוץ מיום ראשון. הגה: ומשום זה יש ליזהר שלא יקלץ הישראל בעצמו אחד מארבעה מינים שבלולב לצורך לולבו, דקרקע אינה נגזלת, וסתם כותים גוזלי קרקע הם ויבא בגזילה לידו, אלא יקצצנו כותי ויקנה מהם (תשובת הרשב"א סי' תתנ"ב הגהות אשיר"י ס"פ לולב הגזול). ואין חילוק בזה בין ארץ ישראל או חוצה לארץ (א"ז). לולב שאגדו כותי ועשאו, כשר כמו סוכת כותי. (מרדכי הל' קטנות).

גזול

משנה (כט:) "גזול ויבש פסול". ביום הראשון לכולי עלמא פסול דכתיב "לכם", שאר ימים שחיובו הוא מדרבנן, ר' יוחנן בשם רשב"י פסל משום מצוה הבאה בעבירה, ודייק מפסוק "והבאתם את הגזול והפסח" גזול דומיא דפסח שאין לו תקנה משנגזל. ר' יצחק בשם שמואל הכשיר. **רא"ש** וכן דייק ברי"ף הלכה כרשב"י מדיוק הגמרא, מכך שרנבית יוסף סבר כך והוא אחרון ועוד. **רמב"ם ורז"ה** הלכה כשמואל. להלכה פסק השלחן ערוך כהרא"ש, בדיעבד אם יצא נחלקו (לקמן ס"ה משנה ברורה ס"ל ובאור הלכה), **מטה יהודא** לא יצא, **משנה ברורה** יצא.

מתי יש איסור מצוה הבאה בעבירה

כתב הר"ן וכן פסק השלחן ערוך כתב איסור גזול רק אם לא קנה הגזילה קודם הנענוע ובמעשה הגזילה נתכוון ליטול שבזה פסול משום לכם ביו"ט ראשון ומצוה הבאה בעבירה בשאר ימים, או שע"י הנענוע הכניס יותר לרשותו ונעשה יותר עבירה (כגון שלאחר יאוש מכר לאחר והאחר הגביה על מנת לנענע ולקנות בב"א, ועשה שינוי רשות שמפקיע מידי "השב תשיבם" לבעלים), אבל אם קנה אותו בשינוי כגון שיפוי שנשתנה שמו עי"ז, יוצא בו שאין שם גזול עליו.

לענין ברכה בשנוי לחודא אין מברך שזהו ניאוץ כיון שבא מעבירה, ובשינוי מעשה ויאוש דעת **מגן אברהם** שמברך, **ט"ז והגר"א** לא יברך (משנה ברורה סק"ו). ובכ"מ שנענע ומנענע שוב לא יברך שהרי יצא י"ח. גנב מגוי פסול כמו בישראל (בה"ל). גנב ופייס לאחמ"כ יצא למפרע (בה"ל משע"ת לקמן).

אחרים ולא הגזלן לנענע במין הגזול, ביום הראשון (קודם יאוש ושינוי) פסול ודאי משום "לכם". שאר ימים:

» **ארחות חיים שלחן ערוך ביש אומרים אליה רבה וגר"א** יוצאים י"ח שלא הם עברו העבירה.

- **רמב"ן ומגן אברהם** לא יוצא שסוף סוף נעברה העבירה. ולכולי עלמא לא יברך שזהו ניאוץ (משנה ברורה ס"ח). יורש הגזלן דינו כגזלן.

כתב רמ"א הוראת רבא לקונים מינים מגוי שלא יקצצו הם אלא יניחו לגוי לקצוץ, כיון שסתם גוי קרקעיתו גזולה ואינה קנויה לו שאין קרקע נגזלית, יקצוץ הגוי או יהודי אחר ויחול היאוש על הפרי ויהא עוד שינוי רשות בקבלת היהודי. כיון שהוא ספק גזול בדיעבד יוכל לברך עליו. אין חילוק בין קרקע חו"ל לא"י. גוי שגזל ע"י כיבוש מלחמה קונה. בזמנינו שלא מצוי גוים גוזלי קרקעות יש לעיין לפי המקום אם הוא שייך שגזלו הגוי.

פרי מגדים כתב שמסתמא יודע בעה"ב ומוחל. **ביכורי יעקב** מינים אלו יקרים ואינו מוחל, ואסור לקנות כלל כיון שאין יאוש כלל ובזה ל"מ שינוי רשות.

לכתחילה כתב מגן אברהם ומשנה ברורה שטוב לחוש באגד הראשון שלא יעשוהו שאינם בני חיובא, בדיעבד שרי.

סעיף ב

וכן שאול ביום ראשון, משום דבעינן לכם (ויקרא כג, מ). הגה: והמודר הנאה מלולב של חבירו או מלולבו של עצמו, אינו יוצא בו ביום א', דלא הוי שלכם. (תשובת רשב"א סימן תשמ"ו, ותשמ"ז).

שאול

עיקר הדין, משנה וגמרא (כט.).

אם המשאיל יודע שפסול והשאיל לו בסתם, יצא ידי חובה שמסתמא נתן לו במתנה על מנת להחזיר.

מודר הנאה ביום הראשון, פסול שאינו שלו. אעל פי שמצוות לאו ליהנות ניתנו בעינן "לכם" ואם אסור הנאה ממנו לא נקרא שלו, כן כתב הרשב"א וכן פסק רמ"א.

באתרוג שהדיר עצמו מהנאה רק מאכילה:

- **פרי מגדים** פסול כיון שבעינן שיהא היתר אכילה.
- **ביכורי יעקב** כיון שיכול להאכילו לאחרים חשיב שישנו בהיתר אכילה. **הבאור הלכה** הסתפק לדעת הרמב"ם ומרן לקמן (ס"ה) שפסלו אסור באכילה לכל (כערלה וכדו') וביאר הגר"א מטעם דמיכתת שיעוריה, האם יפסלו אף כאן או שמותר כיון שאינו אסור בהנאה לכולי עלמא.

סעיף ג

וכן של עיר הנדחת ושל אשרה של ישראל, פסול. אבל של עבודת כוכבים, לכתחילה לא יטול ואם נטל יצא מיום ראשון ואילך, דלא בעינן לכם. (ויקרא כג, מ). הגה: ודווקא שלא נתכוון לזכות בו, אבל אם נתכוון לזכות בו ה"ל של ישראל דאינו יוצא בו. ודווקא קודם שנתבטל, אבל אם נתבטל ביד כותי, אפילו מכוון לזכות בו אחר כך, יצא בדיעבד (רבינו ירוחם נ"ח ח"ג ור"ן) ועיין לעיל סי' תקפ"ו.

אשירה עיר הנדחת וגינות עבודה זרה

משניות בלולב הגזול לגבי ד' מינים. ומבואר שישנם ג' דרגות **א)** אשירה שחייבת בשריפה ששייכת לישראל (או שהיתה בכיבוש הארץ או שעבדה ישראל או שזכה ישראל בשל גוי) פסולה דמיכתת שיעוריה. **ב)** לולב של אשירת גוי או של עבודה זרה סתם שרק אסור בהנאה, ביום הראשון פסול דבעינן "לכם", בשאר ימים לכתחילה לא יטול ובדיעבד כשירה דמצוות לאו ליהנות ניתנו. **ג)** ביטלה גוי לעבודה זרה (שלא חיבת שריפה), **רש"י** מאוס לגבוה ולא יטול לכתחילה. **ר"ן** כיון שכשר להדיוט לא מאיס. רמ"א פסק כרש"י שלא יטול לכתחילה.

סעיף ד

גנות הצעירים של עובדי כוכבים, וכיוצא בהם מבתי שמשיהם, מותר ליטול משם לולב או שאר מינים למצווה ואפילו האילן נטוע לפני עבוד' כוכבי', כל זמן שאין עובדין האילן (רבינו ירוחם נ"ח ח"ג).

גינות עבודה זרה

תרומת הדשן ור' ירוחם כתב היתר ליקח מגינות חצרות העבודה זרה שניטעו לנוי. לכתחילה לא יקח אף שהם יפים יותר. בדיעבד, כשנטוע אצל העבודה זרה והולך הממון לעבודה זרה אסור. כשהולך לכהנים, נדבוה לשם עבודה זרה אסור, נדבוה לצורך אכילתם, מותר, ובזה מיירי השלחן ערוך. **רמ"א** היקל אם הגינה אינה עומדת בחצר העבודה זרה אף שנטעו לעכו"ם. ספר חסידים כתב לדעת השלחן ערוך באינו בחצר העבודה זרה אף לכתחילה מותר. נהר שלום כתב שאילני פירות יש לתלות שנטעוהו לצורכם. באור הלכה היקל אם קצץ הגוי מהאילן שנחשב ביטול עבודה זרה ומותר.

סעיף ה

כל אלו שאמרנו שהם פסולין מפני מומין שביארנו, או מפני גזל וגניבה, ביום טוב הראשון בלבד. אבל בשאר ימים, הכל כשר. הגה: ויש פוסלין בגזול כל ז' ימים, והכי נהוג, אבל שאול יוצא בו (טור והמגיד בשם פוסקים). ומותר ליטול לולב של חבירו בלא דעת חבירו, בשאר ימים, דניחא ליה לאינש למיעבד מצוה בממונו, והוי כשאול (תה"ד סי' ק' ופסקיו סי' קנ"ט). וחסר כשר בשאר ימים (טור). וניטל פטמתו או עוקצו, דינו כחסר וכשר מיום ראשון ואילך (רבינו ירוחם נ"ח ח"ג). מיהו אם נקבוהו עכברים לא יטלנו

אף בשאר הימים, משום מאוס (כל בו), עד שיסיר ניקור העכברים. אבל אם היה יבש או מנומר שפסול כל שבעת ימים, אף אם חתך היבשות או הנמור פסול כל שבעה, הואיל ובא מכח פסול (הגהות אשיר"י פ' לולב הגזול). ומותר לכתחלה להתנות על אתרוג שיהיה כולו ליום ראשון, ושאינו בודל ממנו כל בין השמשות של ליל שני ואילך, ומותר אז לכתחלה לאכול ממנו מיום שני ואילך, ולצאת ידי מצוה עם הנשאר (ב"י בשם הרא"ש), אלא שאין אנו בקיאין בתנאים, כלדעיל בסוף סימן תרל"ח בהג"ה. **והפיסול שהוא משום עבודת כוכבי', או מפני שאותו אתרוג אסור באכילה, או מפני שאינם מינם, או שהם חסרים השיעור, בין ביום טוב ראשון בין בשאר ימים, פסול.** וחזזית פוסלת כל שבעת הימים (רבינו ירוחם נ"ח ח"ג ור"ן פ' לולב הגזול). **והעושים שני יום טוב, פסולי ראשון נוטלין בשני, אבל ברוכי לא מברכינן.** ואם יש לחבירו לולב ואתרוג כשר, יברך על של חבירו, מדעתו (ד"ע).

חילוק הפסולים ביו"ט ובחוה"מ

בשאר ימי חוה"מ שחיובם דרבנן, מוסכם: בעינן לקיחה ביד כל אחד ואחד וד' מינים כאחד, שבדבר שהוא עיקר צורת המצוה תיקנו כעין דאו' (רא"ש). פסולי שיעור כגון של עבודה זרה או אתרוג האסור באכילה לכולי עלמא פסול (רמב"ם) (אתרוג ערלה הכשיר הכל בו הביאו ד"מ). חסר לכולי עלמא כשר ממעשה דר' חנינא. בגזול מחלוקת ראשונים לעיל (ס"א) הרא"ש פסל והרמב"ם ורז"ה הכשירו, ומחלוקת' בשלחן ערוך אם יוצא בדיעבד.

פסול הדר, דעת **רמב"ם רמב"ן ורי"ץ גיאת** בשאר ימים כשר. **והרא"ש והראב"ד** פסול. להלכה **השלחן ערוך** בעלמא פסק כרמב"ם והכשיר פסולי הדר, **רמ"א** פסק שפסול. בשעת הדחק **הגר"ז והחיי אדם** היקלו בפסולי הדר חוץ מיבש, **הפרי מגדים** היקל רק בחזזית מספק ספיקא שמא אין פסולה משום הדר ופקפק בניטלה פיטמתו, **מגן אברהם** היקל בניטלה פיטמתו (משנה ברורה סל"ו שער הציון סנ"ג).

יו"ט שני לענין הפסולים, **רשב"א ורא"ש** סברו שהוא כיו"ט ראשון ששניהם כיום אחד ארוך. **רמב"ם** דינו כחוה"מ כיון שאנו בקיאין בקביעות החודש ועושים אותו רק מתקנה. **הר"ן** הפסולים ביו"ט ראשון יטול ולא יברך, וכן פסק השלחן ערוך.

בגמרא (לו:) ב' לשנות בדברי רב, ל"ק אתרוגים שניקבוהו עכברים מאוס ופסול, ומה שר' חנינא היה מחסיר היה כשר שלא היה מאוס. ל"ב אתרוג שניקבוהו מותר ומוכח מר' כהנא שהיה מחסירו. **רמב"ם רי"ף ורא"ש** הלכה שמותר, דהלכתא כבתראה ועוד שכן דייק בגמרא מפשטות המשנה (כשבא להקשות על ל"ק). **בה"ג** הלכה כל"ק, ופסק רמ"א שפסול לכתחילה בכל הימים עד שיסיר הניקור. לא הסיר הניקור בדיעבד, **מגן אברהם ומאמר מרדכי** יצא, **גר"א ואליה רבה** לא יצא כלל, **שער הציון** ינקר ויטול שוב ולא יברך.

מצד פסול חסר כשנחסר ע"י הקילוף ביום הראשון פסול (כן פסק השלחן ערוך לעיל תרמ"ח) שאר ימים כשר, כשלא נחסר אלא הקליפה העליונה כשר. כאן שהיה פסול מעיקרו דעת **רמ"א** של"מ

להסיר. **גר"א ומאמר מרדכי בדעת השלחן ערוך** כשר ממה שפסק לעיל (תרמ"ח סעיף י"ד) שמועיל לקלוף חזזית, וסמך עליהם **משנה ברורה** בשעת הדחק. כשלא הסיר פסול אף בדיעבד.

ביארנו שחסר כשר בשאר ימים לכולי עלמא, ר' חנינא היה מנענע ביום השני באתרוג חסר. תוספות כתב שהיה אוכל אתרוגו שיצא בו ביום הראשון והיה מתנה שיוקצה ליום הראשון כולו וליום השני רק מקצתו. הר"ן ביאר שהיה אוכל אתרוג סתם ויוצא בו ביום השני, אך גם הוא מסכים לדין שמועיל התנאי (בית יוסף). כמה בעינן שישתייר, **הר"ן** דוקא שישתייר רובו, **מהרא"י** שישתייר השיעור ראוי. כשהקדיש האתרוג ביום השני, **מגן אברהם** סבר שהוקדש רק שיעורו, **גר"א** הוקדש כולו.

לנענע במיני חברו: ביו"ט ראשון שאסור שאול בעינן שישאיל לו חבירו מדעתו ויכוון למתנה. כתב מהרא"י ואור זרוע וכן פסק רמ"א שיכול ליטול לולב חבירו בשאר ימים בלא ולברך ואמרינן "ניחא ליה", שאינו מחסרו משא"כ בספר. וכתב משנה ברורה ד' תנאים, של יעשה כן כל יום, שלא יתן לחבירו בעצמו, שלא יוציאו ממקומו, ביודע שמקפיד לא יטול.

ביום ראשון אסור, בשאר ימים מותר.

סעיף ו

בשעת הדחק, שאין נמצא כשר, כל הפסולים נוטלין ואין מברכין. הגה: ויש מכשירין לולב יבש, אפילו לברך עליו (רמב"ם פ"ח המגיד). וכן נוהגין לברך על לולבין יבשים, אפילו בדאיכא אחרים לחים (אגור). אבל בשאר מינים אין לנהוג הכי. ויש מקילין אפילו בהדס יבש (הגהות מיימוני ומרדכי), ויש לסמוך עלייהו בשעת הדחק. ואף על גב דחסר כשר בשאר ימים, אין לחתוך אתרוג לב' או ג' חלקים ולחלקו ולצאת בו, אפילו בשעת הדחק. דדווקא חסר ונשאר העיקר קיים, כשר, אבל כי האי גוונא מקרי חתיכת אתרוג ולא אתרוג (ר"ן ופסקי מהרא"י סימן כ"ב). וכל זה לענין לברך עליו, אבל בלא ברכה יכול ליטול כל הפסולין ולא יברך עליהם (טור).

פסולים בשעת הדחק

יש לדעת בסעיף זה ישנם ב' נידונים עיקריים ופעמים שחופפים, ברכה על פסולים בשעת הדחק, ורמת הפסול ביבשות.

בגמרא (לא.) ר"י מכשיר במינים יבשים, והוכחה ממה שבני כרכים מורישים לולביהם לבניהם מחמת שלא היה מצוי להם, חכמים סברו שפסולים ואין שעת הדחק ראיה, הלכה כחכמים שרק בשעת הדחק יבשים כשרים, והנידון הוא אם בירכו ע"ז.

בשעת הדחק שאין בעיר כלל אלא מין זה הפסול, מה שאינו מינו (כגון צפצפה או רימון) לא נוטל כלל, הדס שוטה ר' ירוחם החשיבו כאינו מינו שלא כמנהג בני אשכנז. ודברים שאין להם שיעור כמו עבודה זרה ואסור באכילה, אין ענין לנענעם.

שאר פסולים (כגון יבש כבוש וחסר) בכל מקרה טוב שיטול שלא תשתכח תורת אתרוג. לענין ברכה בשעת הדחק נחלקו הראשונים:

- **ראב"ד** וכן פסק הר"ן לא מברך, שלשון פסול המוזכרת משמע אף בדיעבד, וקימא לן שעת הדחק דינה כדיעבד, ומה שהיה בבני כרכים היה בלא ברכה שלא תשתכח תורת אתרוג מהם, והוסיף סברא ביבש שפסול, דיבש כמת ומיכתת שיעוריה.
- **רא"ש ועוד** (וכן פסק רמב"ן רא"ם וראבי"ה) מברך בשעת הדחק אף שדיעבד לא יצא, שהרי הביא ר"י ראיה להכשיר יבש משמע שהיו מברכים, וזה העמידו חכמים בשעת הדחק. טעם החילוק בין דיעבד לשעת הדחק, שמסרה התורה קביעת דיני הפסולים לחכמים, ובדיעבד החמירו שלא יצא י"ח שלא יבואו לזלזל בו, ושעת הדחק שאי אפשר הכשירו.
- **רמב"ם** רק בלולב ורק בפסול יבש מברך בשעת הדחק, ביארו בדעתו שלולב אין יבשותו ניכרת כן כתב.
- **הגהות מימוניות** רק לולב והדס מברך בשעת הדחק, אתרוג לא כיון שנא' בו בפירוש "הדר", וערבה לא שהיא מצויה, (המימוניות ורמ"א בעקבותם הזכירו דין זה לגבי יבש שהוא המצוי במדינותם אך הוא הדין לשאר פסולים (שער הציון ס"ג)).

להלכה:

- **השלחן ערוך** פסק כראב"ד שאין לברך אך יטול שלא תשתכח מצוות לולב.
- **רמ"א** פסק כמימוניות.
- **המשנה ברורה** פסק כהרא"ש.

גזול, אף שנפסק שפסול אף בשאר ימים משום מצוה הבאה בעבירה, בשעת הדחק יטלנו בלא ברכה, שמה שפסול הוא מחומרא כהרא"ש ואין לפוטרו בשאין לו מינים אחרים.

כתב האגור לולב יבש כשר לכתחילה וכן פסק רמ"א והוסיף המשנה ברורה הוא הדין הדס שלא הלבין עדיין, ביאר המשנה ברורה (סנ"ח) שהוא בארצות שהיבשים לא יבשים לגמרי ואף הלחים אינם לחים לגמרי, ולכן יש לסמוך. אך אם יש לחים גמורים לא יטול לכתחילה היבשים שאינם גמורים ואם נטל בברכה יטול כשרים שוב בלא ברכה.

ינענעם בלא ברכה שלא תשתכח תורת אתרוג, ואין לחוש שמא אתי למסרך שהכל יודעים שיש ד' מינים.

רמ"א בד"מ הביא מעשה שבעת הדחק חתכו אתרוג ושלחו למקומות הצריכים, ופסל רמ"א, טעמו א) אין לחסר לכתחילה ולברך עליו, ב) חתיכת אתרוג אין לברך עליה שאין כאן שם אתרוג ובעינן שישתייר עיקר האתרוג.

סימן תרנ – שיעור הדס וערבה

סעיף א

שיעור הדס וערבה, ג׳ טפחים. ושדרו של לולב ד׳ טפחים, כדי שיהא שדרו של לולב יוצא מן ההדס טפח, באמה בת ה׳ טפחים עשה אותה ו׳, צא מהם ג׳ להדס, נמצא שיעור הדס וערבה טפחיים ומחצה, שהם י׳ גודלים. ושיעור שדרו של לולב י״ג גודלים ושליש גודל. ויש מי שאומר ששיעור שדרו של לולב י״ד גודלים. וי״א ששיעור הדס וערבה י״ב גודלים, ושדרו של לולב י״ו גודלים וכן נוהגין לכתחילה.

שיעור המינים

"שיעור הדס וערבה שלשה ולולב ארבעה, ר"ט אומר באמה בת חמשה טפחים, כי אתא רבין אמר אמר בת חמשה טפחים עשה אותה ששה צא מהן שלושה להדס והשאר ללולב, אמר ר' הונא אמר שמואל הלכה כר"ט".

- « **הרא"ש הר"ן והראב"ד** פסקו כר"ט, ושיעור הדס וערבה ב' טפחים ומחצה.
- « **הרמב"ם וההלכות** פסקו כת"ק בבריתא דבעינן ג"ט שלמים.

להלכה:

השלחן ערוך פסק כהרא"ש בסתם והרמב"ם ביש אומרים, וכתב רמ"א לכתחילה יש להחמיר כי"א.

"אמר ר' יהודה אמר שמואל שיעור הדס וערבה שלושה ולולב ארבעה כדי שיהא לולב יוצא מן ההדס טפח, ור' פרנך אמר שדרו של לולב צריך שיצא מן ההדס טפח",

להלכה קיימא לן שמואל ור' יוחנן הלכה כר' יוחנן. וכתב הר"ן לעולם בעינן שיהא הלולב יוצא מן ההדס והערבה טפח אף כשהם יותר מג"ט. ושיעור המין הוא בשדרתו ולא עם העלין, (משנה ברורה ס"א).

הסוברים כהרמב"ם בשיעור טפחי ההדס והערבה פשוט שטפח היוצא הוא טפח דעלמא, אך הסוברים כהרא"ש נחלקו:

תוספות ור' יונה סברו שאף הוא טפח קטן ושיעור לולב הוא י"ג גודלין סימנך "בעל דברים י"גש" שלולב שמגישים עימו דברי התפילה שיעורו י"ג. **והרמב"ן** פסק שאף ר"ט סבר שכאן הוא טפח דעלמא. להלכה השלחן ערוך פסק כתוספות בסתם וכרמב""ן ביש אומרים.

על פי הסוד יש ליטול הלולב כששידרתו כלפי פני המנענע (משנה ברורה ס"ז).

סעיף ב

אין להם שיעור למעלה. ויש מי שאומר שאפילו הוסיף באורך ההדס והערבה כמה צריך שיצא שדרו של לולב למעלה מהם, טפח.

להגדיל השיעור

כן כתבו הראשנים וכן הוא במנחות (נב.) לולב אין לו שיעור למעלה אבל יש לו שיעור למטה.

סימן תרנא – נטילת הלולב וברכתו

סעיף א

מצות ד' מינים שיטול כל אחד לולב אחד וב' ערבות וג' הדסים ובמקום הדחק דליכא הדס כשר, סגי ליה בחד דלא קטום (ב"י סי' תרמ"ו בשם א"ח). ומצווה לאגדם בקשר גמור, דהיינו ב' קשרים זה על זה, משום נוי. ויכול לאגדם במין אחר, ואם נשרו מהעלין בתוך האגודה בענין שמפסיק, אין לחוש דמין במינו אינו חוצץ. אבל שלא במינו, חוצץ. על כן יזהר ליקח החוט שרגיל להיות סביב ההדס (מהרי"ל). ואם לא אגדו מבעוד יום, או שהותר אגודו, אי אפשר לאגדו ביום טוב בקשר גמור, אלא אוגדו בעניבה. הגה: יש מי שכתבו לעשות הקשר בלבד אחר, שכורכין סביבות ג' מינים אלו ותוחבין ראש הכלך תוך העגול הכרוך (טור), וכן נוהגין. ויש לקשור ההדס גבוה יותר מן הערבה (מהרי"ו), ויטפיל ההדס והערבה תוך אגוד הלולב, כדי שיטול כל ג' מינים בידו בשעת ברכה (מהרי"ל). ויש שכתבו לעשות בלולב ג' קשרים, וכן נוהגין (מרדכי פרק לולב הגזול).

מניין המינים

משנה סוכה **"ר' ישמעאל אומר שלשה הדסים ושתי ערבות לולב אחד ואתרוג אחד אפילו שנים קטומים ואחד אינו קטום ר' טרפון אומר אפי' שלשתן קטומים ר"ע אומר כשם שלולב אחד ואתרוג אחד כך הדס אחד וערבה אחת"**. **ובגמרא "א"ר אמי חזר בו רבי ישמעאל אמר רב יהודה אמר שמואל הלכה כרבי טרפון"**. נחלקו במה הלכה כר' טרפון ובמה חזר בו ר' ישמעאל:

- **גאונים ורמב"ם** הלכה כר' ישמעאל שלושה הדסים, שאף ר' טרפון סבר כר' ישמעאל לעניין מנין ההדסים.
- **ריטב"א וארחות חיים** כר' עקיבא מכל מין אחד וקטום פסול שר' עקיבא חולק על ר' טרפון.
- **רמב"ן** כר' עקיבא מכל מין אחד וכר' טרפון שקטום מותר.

שלחן ערוך פסק כרמב"ם שלושה הדסים שתי ערבות, כתב משנה ברורה אפילו כולם קטומים. **במקום הדחק:** רמ"א כתב במקום הדחק יקח אחד לא קטום, נחלקו אם יברך **דבר שמואל** בלי ברכה, **פרי מגדים וישועות יעקב** יברך.

הנוטל ד' מינים ומצא שהיה חסר ערבה או הדס, כתב משנה ברורה צריך לחזור בברכה.

אגידת הלולב בחול

בגמרא מבואר מחלוקת ר' יהודה וחכמים אם צריך אגד והלכה כחכמים שאינו צריך אגד מעיקר הדין אלא יש לאגוד משום זה אלי ואנוהו. נחלקו כיצד לאגוד הלולב בחול:

- **ראבי"ה** קשר אחד וכורך החוט סביב.
- **יראים ושלחן ערוך** שני קשרים זה על זה.

- **מרדכי ורמ"א** שלושה קשרים כנגד ג' אבות. וכתב **משנה ברורה** כדי לכסכס צריך שיהיה פתוח טפח לפחות בחלק העליון של הלולב.

אגידת הלולב ביום טוב

בגמרא מבואר דעת ר' יהודה שעניבה היא קשר ולכן ביום טוב התיר רק לאוגדו כירק, **פסק השלחן ערוך** הואיל ואין הלכה כר' יהודה מותר לאגוד על ידי עניבה. **רמ"א** הביא לעשות כריכה ולתחוב הראש בעיגול שכרכו וכך יחזיק.

כתב רמ"א יניח ההדס גבוה מהערבה, וישפיל מקום החיבור של ההדס והערבה כלפי מטה כדי שבשעת האחיזה יאחז את כל הג' מינים.

כתב המשנה ברורה יניח הדס בימין והלולב והערבה משמאל, ומנהג האר"י לחלק אחרת.

באיזה מין אוגדים

במשנה סוכה ר' יהודה סבר צריך אגד ולכן רק ממין הלולב שלא יהיה חמישה מינים, ר' מאיר סבר בכל דבר ונהגו בזהב. עוד הובא בגמרא דעת רבה שאסור שהאגד יהיה מונח במקום חיבור היד שלא יהיה חציצה, ורבא התיר שדבר הנעשה לנוי אינו חוצץ. והלכה כר' מאיר וכרבא.

חציצה בעלים

בגמרא סוכה רבה הזהיר שלא יהיו עלים תלושים מהלולב או מההדס והערבה בין ידו לבין המינים הכשרים ורבא סבר שאינו חציצה במינו. ופסקו שלחן ערוך ורמ"א כרבא, ולכן צריך להיזהר רק מדבר שאינו מינו ואינו לנאותו.

קושיקל'ך

נחלקו אם יכול לאגוד על ידו:

- **פרי מגדים משנה ברורה ועוד** מועיל ויש בזה יופי.
- **בכורי יעקב ועוד** לא מועיל כי צריך קשר חזק.

סעיף ב

ייטול האגודה בידו הימנית, ראשיהם למעלה ועיקריהם למטה, והאתרוג בשמאלית.

דרך נטילתם

מבואר בגמרא הלולב בימין שיש בו ג' מינים, והראש למעלה כדרך גדילתם למדים שנאמר 'עצי שיטים עומדים'. כתב משנה ברורה גם שכיבה לא נחשב דרך גדילתם.

נטל כולם ביד אחת

נחלקו:

- « **כל בו** לא יצא.
- « **ט"ז** יצא.
- « **משנה ברורה** יחזור בלי ברכה. עוד כתב משנה ברורה ואפילו בירך עליו כבר ואחר כך נוטלו פעם שני כגון בשעת אמירת הושענות צריך ליטלו בימין (ויש חולקים).

סעיף ג

אטר נוטל לולב בימין כל אדם, ואתרוג בשמאל כל אדם. דבתר ימין ושמאל דעלמא אזלינן, ולא בתר ימין ושמאל דידיה. הגה: וי"א דאזלינן בתר ימין דידיה, ויש ליטול הלולב בימין דידיה והאתרוג בשמאל דידיה (הרא"ש ורבינו ירוחם ומהרי"ו), וכן נהגו, וכן עיקר. ואם היפך, יצא (מהרי"ל ומנהגים). ושולט בב' ידיו נוטל הלולב בימין, ואתרוג בשמאל, ככל אדם (כל בו).

איטר יד

נחלקו אם יהפוך האחיזה בלולב:

- « **רא"ש תוספות ועוד ורמ"א** נוטל בשמאל.
- « **עיטור כל בו טור ושלחן ערוך** ככל אדם. שולט בב' ידיו כתב רמ"א יקח בימין כל אדם, וכתב משנה ברורה אם עיקרו בשמאל אלא שיכול גם בימין דינו כשמאלי.

כתב רמ"א אם הפך יד ימין לשמאל יצא, וכתב משנה ברורה יש מחמירין ויחזור בלי ברכה.

סעיף ד

אדם שאין לו יד, נוטל לולב בזרועו. וכן האתרוג.

גידם

דין השלחן ערוך כמבואר ברוקח. כתב משנה ברורה יש לו יד אחת ייקח בה הלולב אף שהיא שמאל שלו, והאתרוג יניח בזרוע. המשנה ברורה הביא מחלוקת אחרונים במי שאין לו כלל זרוע אם יטול בשיניו או בפיו.

סעיף ה

יברך על נטילת לולב, ושהחיינו, קודם שיטול האתרוג, כדי שיברך עובר לעשייתו. או יהפוך האתרוג עד שיברך. הגה: ויברך מעומד (מהרי"ל וכל בו). ולא יברך רק פעם אחת ביום, אף על פי שנטלו כמה פעמים (מהרי"ו).

ברכת על הלולב

נחלקו כיצד ינהג:

- **רמב"ם** יברך ואז יקח וכתב בית יוסף לפי זה יברך 'ליטול' ולא על נטילת.
- **תוספות ורא"ש א)** יקח רק הלולב יברך ואז האתרוג, **ב)** יהפוך האתרוג יברך ויחזיר, **ג)** יכוון לא לצאת עד אחר הברכה. **ד)** יטול ואחר כך יברך. שלחן ערוך הביא א' וב' משנה ברורה הביא ג'.

שכח לברך בתחילה יברך בנענוע שגם הוא מהמצווה. נטל וגם נענע נחלקו האחרונים אם יכול לברך כשנשאר לו עוד הקפות או נענועי הלל.

כתב רמ"א על פי מהרי"ל, יברך מעומד. וכתב משנה ברורה גם הנטילה מעומד. עוד כתב רמ"א יברך רק פעם ביום.

סעיף ו

לא יברך שהחיינו בשעת עשיית לולב, אלא בשעת נטילתו.

שהחיינו

בגמרא מבואר לברך בזמן האגידה ודין השלחן ערוך הוא על פי המנהג. שכח יכול לברך עד היום הז'.

סעיף ז

אם עשה בית יד ונתן בו הלולב ונטלו, שפיר דמי, דלקיחה על ידי דבר אחר שמה לקיחה, ובלבד שיהא דרך כבוד. אבל אם אינו דרך כבוד, כגון שנתן הלולב בכלי, ונטלו, לא יצא. ואם כרך עליו סודר, ונטלו או שכרך סודר על ידו, ונטלו, יש אומרים דלא יצא. הגה: ונהגו להחמיר להסיר התפילין (מהרי"ל) וטבעות מידם, אבל מדינא אין לחוש הואיל ואין כל היד מכוסה בהן (אגודה פ' מקום שנהגו).

עשה בית יד

בגמרא סוכה מבואר דעת רבה לא לקחת על ידי סודר ורבא התיר משום שלקיחה על ידי דבר אחר שמה לקיחה, ודווקא דרך כבוד אבל לא דרך ביזיון.

פסק השלחן ערוך כרבא ולכן אם כרך עשה בית יד ללולב יצא, ואם נתן בכלי לא יצא.

אחיזה על ידי סודר

נחלקו איזה בית יד מועיל לעשות:

» **מגן אברהם** שכל הלולב חוץ מידו ואוחז בבית יד הנעשה מן הסודר (אך אם הלולב בידו ואוחז אותו עם סודר נחשב ביזיון).

» **אליה רבה** אף אם אוחז הלולב בידו על ידי סודר נחשב לנאותו.

אחיזה בכלי

כתב המשנה ברורה אף בכלי כסף שלא הוי כבוד לקחת על ידי כלי, והסכימו האחרונים שלא יצא בכל ענין בין שאוחזו בדופני הכלי או מניח ידיו תחת שוליו או אוחז בבית יד של הכלי.

טעם החציצה, אחיזה על ידי כפפות

» **תוספות מרדכי ור' ירוחם והביאם שלחן ערוך ביש אומרים** לא יצא משום חציצה.

» **ר"ן** יצא משום שזה לקיחה תמה אך אין בעיה מצד חציצה, וכל מה שדיברה הגמרא הוא משום חיסרון בלקיחה, אך לא משום חציצה.

חציצה על ידי תפילין

כתב **רמ"א** נהגו להחמיר להסיר התפילין וטבעות (שיקפלם אחורי אצבעו או שיסירם לגמרי, משנה ברורה), ומדינא אין לחוש. **משנה ברורה** יש אומרים שמעכב ולכן יחזור בלי ברכה.

משנה ברורה הביא שיש נהגו ליטול לולב בסוכה בבוקר והשאר בבית כנסת.

סעיף ח

ינענע בשעה שמברך. וכן ינענע בהודו לה', **פעם אחת** ומנענעים בכל הודו שיאמרו (טור והרא"ש). **ובהודו לה' שבסוף, שכופלים אותו שליח ציבור והצבור, מנענעין שני פעמים. וכן באנא ה' הושיעה נא מנענע שני פעמים, לפי שכופלים אותו.** הגה: וי"א שהשליח ציבור מנענע גם כן כשיאמר: יאמר נא ישראל כו', אבל לא כיאמרו נא, וכן נהגו (הגהות אשיר"י פ' לולב הגזול ומהרי"ל ומנהגים).

מספר הנענועים

פסק שלחן ערוך כבית הלל וכר"ן לנענע בברכה בהודו הראשון א' ובשני ב' פעמים (הגרע"י כתב שנהגו רק א') ובאנא הושיעה, דלא כבית הלל שהוסיפו בהצליחה נא. יש שהוסיפו, לנוהגים שהציבור עונים 'הודו וכו'' אחר שהחזן אומר 'יאמר\יאמרו נא' (בהלל המזמור מתחיל בהודו, יאמר נא ישראל, יאמרו נא בית אהרון, יאמרו נא יראי ה'):

» **רא"ש הביאו רמ"א** מנענעים עוד בכל הודו שיאמרו הציבור (הציבור, אבל הש"ץ רק בראשון).

» **תוספות** גם החזן מנענע כשאומר 'יאמר נא'.

» **מהרי"ל ומנהג רמ"א** הש"ץ מנענע ביאמר נא, והציבור מנענע גם ב'יאמרו נא'.

כתב משנה ברורה לא ינענע באמירת ה'. יחיד ינענע רק הוד והודו ואנא. בנענועים יישאר במקומו פניו למזרח ורק יטה הלולב (אנו לא נוהגים כן).

סעיף ט

הנענוע הוא שמוליך ידו מכנגדו והלאה וינענע שם ג' פעמים בהולכה וג' פעמים בהובאה, טורף הלולב ומכסכס העלין בכל ניענוע (ר"ן פ' לולב הגזול)**, ואחר כך מטה ידו לצד אחר ועושה כן. וכן לכל צד מארבע צדדין ומעלה ומטה.** הגה: וההולכה וההבאה היא עצמה הנענוע, כי מוליך ומביא ג"פ לכל רוח (טור בשם גאון), ומטין ראש הלולב לכל צד שמנענע נגדו, וכשמנענע למטה הופכו למטה, ומקרי דרך גדילתן (ב"י), הואיל ומחזיק אותן בידו דרך גדילתן (ב"י). ויש מדקדקין שלא להפך הלולב כשמנענעין למטה (מהרי"ל וב"י בשם אביו, וכן שמע ממהר"ר שכנא שראה כן ממהר"ר יעקב פולק, וכן כתב בכתבי האר"י). והמנהג כסברא ראשונה, וכן נ"ל עיקר.

אופן הנענועים

תוספות רא"ש ושלחן ערוך ו' כמובא בגמרא לרוחות לעצור רוחות וטללים רעים ולשמים וארץ, **רמב"ם** הקילו בדרבנן מוליך מביא מעלה מוריד.

האם הולכה והבאה נחשבים אחד

פסק **שלחן ערוך כתוספות ועוד** ג' פעמים, כל פעם הולכה והבאה שבירושלמי הונח בצריך עיון אולי הולכה והבאה נחשבות כשתיים או אחד, **בעל העיטור** הירושלמי נפשט לקולא דרבנן ומספיק הולכה הבאה הולכה.

כיצד לנענע הלולב:

- » **יש מהגאונים** מוליך ומביא מעלה ומוריד (4).
- » **ריטב"א** הוסיף גם לטרוף הלולב ג' פעמים ויאריך בו (סך הכול 7).
- » **רמב"ם** הובא לעיל מוליך מביא מעלה מוריד, בכל נענוע ג' פעמים (3 כפול 4).
- » **רמב"ן** ג' פעמים הולכה והבאה בכל אחד לשש כיוונים, (ולא כשלחן ערוך וטור שכתבו שהולכה הראשונית מספיקה פעם אחת אלא צריך בכל נענוע לרחק ולקרב אליו).
- » **טור ושלחן ערוך** חילקו לב' פעולות הולכה מכנגדו ואז נענוע ג"פ שכל אחד הוא הולכה והבאה.
- » **רמ"א** הוסיף לכסכס העלים, וכתב כרמב"ן שההולכה והבאה היא הנענוע משמע שצריך כל פעם הולכה והבאה.
- » **משנה ברורה** נכון שיכסכס בשעת הולכה והבאה.

כיצד לנענע למטה

- **רמ"א** הביא ב' סברות והצדיק מי שנהג להפוך ראש הלולב כלפי מטה ונקרא דרך גדילתו כי אוחזו כדרכו.
- **מהר"י ר' אפרים קארו ומשנה ברורה** טוב שלא יהפכנו שיוצא ידי כל הדעות.

סעיף י

יקיף דרך ימין בנענועו: מזרח, דרום, מערב, צפון.

הקפה דרך ימין

דין השלחן ערוך כמבואר במהרי"ל, ומנגנו כאר"י דרום צפון מזרח מעלה מטה מערב.

סעיף יא

צריך לחבר האתרוג ללולב בשעת נענועו ולנענע בשניהם יחד וכל הנענועים אינן מעכבין, ובאיזה דרך שנענע יצא בדיעבד.

חיבור המינים

דין השלחן ערוך כמבואר ברקנטי שראה בחלום בליל יום טוב של סוכות.

סעיף יב

ד' מינים הללו מעכבין זה את זה שאם חסר לו אחד מהם לא יברך על השאר, אבל נוטלן לזכר בעלמא, בין ביום א' בין בשאר ימים (הרא"ש ורבינו ירוחם נ"ח ח"ג מהרי"ק שורש מ"א). **ואם** היו ארבעתן מצויים אצלו ונטלם אחד אחד, יצא. הגה: ובלבד שיהיו כולם לפניו (רמב"ם פ"ו). ויטול הלולב תחלה ויברך על הלולב ודעתו גם על האחרים (הרא"ש ור"ן תשובת הרשב"א סי' קנ"ו). ואם סח ביניהם, צריך לברך על כל אחד בפני עצמו (הגהות מיימוני).

עיכוב הד' מינים

משנה במנחות ד' מינים מעכבים זה את זה, ובגמרא אמר רב חנן בר רבא אם יש לו את כולם לא מכבים זה את זה (לכאורה הכוונה שמועיל ליטול אחד אחרי השני).

אין לו כל הד' מינים

נחלקו להלכה:

- **ראב"ד מהרי"ק שלחן ערוך ורמ"א** לא יברך וייקח בלי ברכה שלא תשתכח תורת לולב בין ביום א' בין בשאר ימים.

- **אשירי אור זרוע ר"ת מאורליינ"ש** רק ביום הראשון מעכבים בשאר ימים יטול ויברך.
- **ההשלמה הביאו מהרי"ק** ייטול ויברך, ותמה עליו מהרי"ק.
- **רא"ש** אם יש לו אלא שהם יבשים ייטול ויברך ואם חסר לו אחד לא יברך.
- **רש"ל** רק החזן ייטול בלי ברכה והשאר לא שלא יבואו לעשות כן שנה הבאה.
- **משנה ברורה** חלק על רש"ל שגם הציבור ינענעו בלי ברכה, ואדרבא אם יעשו כרש"ל יש לחוש ששנה הבאה יסמכו רק על נענוע הש"ץ.

נטילה בזה אחר זה: הבאנו דברי הגמרא במנחות שמשמע שמועיל ליטול אם יש לו כולם זה אחר זה:

- **רי"ף** רמב"ם רא"ש ועוד וכן פסק שלחן ערוך ורמ"א מועיל בתנאי שכולם לפניו.
- **רמב"ן** מברך אף שאין כולם לפניו.
- **ר"ת** לא מועיל וגרס בגמרא אחרת.

כשנוטל אחד אחד על מה יברך: רמב"ם רשב"א ר"ן בית יוסף ורמ"א רק על הלולב ופוטר השאר, ואם סח יחזור לברך, וכתב משנה ברורה טוב שיחזור לקחת כולם ביחד אחר כך. **ראב"ד** מברך על כל אחד מאחר שאינם אגודים צריך כל אחד ברכה.

סעיף יג

אם חסר לו אחד מהמינים, לא ייקח מין אחר במקומו.

לקחת מין אחר במקום ד' מינים

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא אם חסר לו לא יקח מין אחר שמא יבוא למסרך.

סעיף יד

לא יוסיף מין אחר על ארבעת המינים, משום בל תוסיף (דברים ד, ב).

בל תוסיף

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא. וכתב בית יוסף אפילו אם אינו מכוון להדיא.

סעיף טו

לא יטול יותר מלולב אחד ואתרוג אחד, אבל בערבה והדס מוסיף בה כל מה שירצה. ויש מי שפוסל להניח הדס שוטה בלולב, נוסף על השלשה בדין עבות, ויש מתירין. והמדקדקים אינם מוסיפים על שתי ערבות ושלשה הדסים עבות.

להוסיף עוד ממין הד' מינים

נחלקו אם יש בזה בל תוסיף ובמה:

- **רמב"ם בב' מקומות ומגיד משנה** מוסיף על ההדסים, וראיה מגמרא ששמואל סבר שמספיק אחד והוסיף לג'.
- **רמב"ם בתשובה לפרובניצא** הובא בר' ירוחם, בהדס ובערבה מותר שנאמר 'ערבי נחל' בלשון רבים.
- **רא"ש ותוספות וכן פסק שלחן ערוך** כרמב"ם בדעה שניה מותר הדס וערבה שנאמר בלשון רבים.
- **ראב"ד** מותר להוסיף בכל מין לא נחשב בל תוסיף מאותו מין.
- **מנהגים** ורמ"א בד"מ לא להוסיף כלל.
- **רב עמרם** נהגו להוסיף ס"ח ערבות.
- **אשירי ומימוניות** נהגו להוסיף לע"א ערבות כנגד סנהדרין.

נחלקו אם מותר להוסיף הדס שוטה או רק כשר:

- **בה"ג** אסור.
- **גאונים ורא"ש** עדיף עבות ואם אין לו מותר שוטה.
- **שלחן ערוך** יש ויש וביש בתרא התיר, כתב משנה ברורה מן הנכון לכתחילה שיכוון שמוסיף שאוגד לשם נוי ולא למצווה.

סימן תרנב – זמן נטילת לולב

סעיף א

מצות לולב ביום ולא בלילה. וכל היום כשר לנטילת לולב, **שאם לא נטל שחרית, יטלנו אחר כך. ומכל מקום זריזים מקדימים למצות ונוטלים אותו בבוקר. וזמנו הוא משתנ"ץ החמה, ועיקר מצוותו בשעת ההלל, ואם צריך להשכים לצאת לדרך, נוטלו משעלה עמוד השחר.** הגה: והמדקדק יאחוז הלולב בידו כשנכנס מביתו לבית הכנסת, גם בשעת התפלה, וכן יחזירו לביתו, כדי לחבב המצות (טור).

זמן נטילת הלולב

עיקר דין השלחן ערוך מבואר בגמרא, והוסיף שיזדרז ושהעיקר הוא בהלל. כתב משנה ברורה נטל מעמוד השחר יצא, לא נטל והגיע בין השמשות ייטול בלי ברכה, הסכמת האחרונים שיש חיוב ליטול בבין השמשות גם בשאר ימים.

דברי רמ"א הם כמבואר בגמרא שזה חיבוב מצווה, משנה ברורה הביא אחרונים שכתבו שזה יוהרא לקחת אתו לכל מקום אם לא שיודעים שהוא אדם המדקדק במעשיו, ושכן נהגו לקחת ולהחזיר לבית הכנסת.

סעיף ב

אסור לאכול קודם שיטלנו. **ואם שכח ואכל ונזכר על שלחנו ביום הראשון, שהוא מן התורה, יפסיק, אפילו יש שהות ביום ליטלו אחר שיאכל. ומיום ראשון ואילך, אם יש שהות ביום לא יפסיק. ואם לאו, יפסיק.** הגה: ואם התחיל לאכול יותר מחצי שעה קודם שהגיע זמן חיובו, אפילו ביום ראשון א"צ להפסיק באכילה שהות ביום (ר"ן פ' לולב הגזול).

אכילה קודם נטילת לולב

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא, וכתב משנה ברורה טעימה בעלמא מותר אבל גם זה רק לצורך גדול. כתב משנה ברורה הממתינים ללולב **ימנעו** מאכילה עד חצות ולא יותר אפילו ביום הראשון משום שיש איסור תענית, **ויש אומרים** שאם ממתינים אין צריכים להימנע מאכילה שהרי יזכרו בעת שיביאו להם, ומי שחלש ליבו בוודאי יכול לסמוך על זה.

כתב רמ"א על פי הר"ן התחיל חצי שעה קודם שהגיע חיובו, אין צריך להפסיק כשיש עוד שהות.

סימן תרנג – הדס אסור להריח בו

סעיף א

הדס של מצווה אסור להריח בו, אבל אתרוג של מצווה מותר להריח בו מן הדין, אלא שלפי שנחלקו אם מברכים עליו אם לאו יש למנוע מלהריח בו.

הרחת אתרוג והדס

מבואר בגמרא הדס אסור שעומד להרחה וכשהקצהו הקצה מריח, אתרוג מותר שעומד לאכילה.

נחלקו אם מברכים על הרחת האתרוג:

- **ר' שמחה** לא מברך שעומד למצווה.
- **ראבי"ה** מברך.
- **סמ"ק ושלחן ערוך** להימנע מלהריח שלא להיכנס למחלוקת. וכתב משנה ברורה דווקא בעת נטילתו אבל קודם או אחר כך מותר להריח, ויש אומרים להימנע להריח כל ז' ימים.

סעיף ב

עבד להושענא ולא אגבהה למיפק בה, שריא בהנאה.

הזמין ולא השתמש

דין השלחן ערוך כמבואר באשירי משום שהזמנה לאו מילתא. משנה ברורה הביא מחלוקת באתרוג של שנה שעברה, וכתב שהוא תלוי במחלוקת כזו לעניין זוכה לעיל סימן תרל"ח סקי"א.

סימן תרנד – שיכול להחזיר הלולב במים ביום טוב

סעיף א

מקבלת אישה הלולב מיד בנה או מיד בעלה ומחזירתו למים ותוסיף עליו מים אם צריך, אבל לא תחליף המים. ובחול המועד, מצווה להחליפם כדי שיישאר לח והדור.
הגה: ונוהגין ליקח כל יום חול המועד ערבה חדשה ולקשרה בלולב, והוא הדור מצווה.

החזרת הלולב למים

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא ביום טוב לא מחליפים מים משום טרחה ומותר להחזיר ולהוסיף, בחול המועד מצווה להחליף שיישאר לח והדור.

בשבת כתב הארחות חיים והביאו בית יוסף ומשנה ברורה שגג והוציא מהמים אין מחזירים שהלולב והמים מוקצים.

כתב רמ"א המנהג להחליף כל יום ערבה, ביאר משנה ברורה שצריך לקשור ולא לתחוב שעל ידי תחיבה יכולים העלים לנשור, ועוד שקשר רופף אינו אגד, וביום טוב יש בעיה לקשור כמבואר לעיל.

סימן תרנה – לולב שבא מחוץ לתחום ביום טוב

סעיף א

עובד כוכבים שהביא לולב לישראל מחוץ לתחום מותר ליטלו **אפילו** מי שהובא **בשבילו**. הגה: ועיין לעיל סימן תקפ"ו סעיף כ"א וכ"ב וסימן ש"ז סעיף ג', אם מותר לומר לעובד כוכבים לילך אחריו או לחלל יום טוב בשבילו.

לולב שהביאו מחוץ לתחום וכיצד ינהגו במקום צורך

בהבאת הלולב יש ב' בעיות הראשון הוא עשיית האיסור של ההבאה, השני הוא מוקצה משום איסור תחומין. פסק שלחן ערוך על פי הר"ש משנ"ץ גוי שהביא לולב מותר ליטלו, אין מוקצה אף שלא הייתה דעתו עליו משום שהיה מותר במקומו לישראל אחר, אין חשש הנאה מהאיסור שמצוות לאו ליהנות ניתנו, אין חשש שיאמר לגוי פעם הבאה דהוי מצווה הבאה בעבירה. וכתב משנה ברורה אסור לטלטל אם אין עירוב וישתמשו באותו בית שהניח הגוי, ולזקן וחולה מותר לומר לגוי שיטלטלו דרך רשות הרבים (מבואר בהלכות שבת סימן שכה סעיף ח).

כתב משנה ברורה סיכום: א) מותר לומר לגוי להביא חוץ לתחום (של פחות מי"ב מיל שבות דשבות לצורך מצווה). **ב)** דיעבד שהביא חוץ לתחום י"ב מיל, מותר לנענע מצוות לאו ליהנות ניתנו. **ג)** בשעת הדחק שאין לולב בעיר, מותר אף בתחום י"ב מיל (כדעת רמ"א שסמך על העיטרו אף בשבות אחת לצורך מצווה). **ד)** לשלוח ביום טוב ראשון שיביא ביום טוב שני אסור חוץ לי"ב מיל.

לומר בפירוש לגוי להביא, ציין רמ"א לעיל סימן תקפ"ו דין אמירה לגוי לצורך מצווה.

רוצה לשלוח מעות לחברו

כתב משנה ברורה בשם האחרונים לשלוח לחברו מעות חוץ לתחום על ידי גוי שיוכל לקנות לולב, אם לא היה לו מעות מתחילה מותר לזה לשלחו, אבל אם יש ביכולתו לקנות ופשע ולא קנה אין אומרים לאדם חטא בשביל שיזכה חברך (ובשער הציון תמה על חילוק זה).

ערבה שנתלשה בשבת

כתב משנה ברורה אסורה בו ביום, מוקצה אסור אפילו לצורך מצווה, מיום טוב ראשון ושני מותר אלא אם חל הראשון בשבת.

סימן תרנו - שצריך לחזור אחרי הדור מצווה בקניית האתרוג

סעיף א

אם קנה אתרוג שראוי לצאת בו בצמצום, כגון שהוא כביצה מצומצמת, ואחר כך מצא גדול ממנו, מצווה להוסיף עד שליש מלגיו בדמי הראשון, כדי להחליפו ביותר נאה. ויש מי שאומר שאם מוצא שני אתרוגים לקנות והאחד הדור מחבירו, יקח ההדר אם אין מייקרים אותו יותר משליש מלגיו בדמי חבירו. הגה: ומי שאין לו אתרוג, או שאר מצווה עוברת, אין צריך לבזבז עליה הון רב, וכמו שאמרו: המבזבז אל יבזבז יותר מחומש, אפילו מצווה עוברת (הרא"ש ורבינו ירוחם נ"י ח"ב). ודווקא מצות עשה, אבל לא תעשה ייתן כל ממונו קודם שיעבור (הרשב"א ורא"ד) (ועיין לקמן סוף סימן תרנ"ח בהג"ה).

הוצאה להידור מצווה

בגמרא בבא קמא מבואר הידור מצווה עד שליש, והנח בתיקו אם שליש מלבר או מלגיו. בגמרא סוכה מבואר שרבן גמליאל קנה לולב באלף זוז, ובירושלמי מבואר שהשליש הוא למי שקנה כבר ומצא יותר יפה שצריך להחליף עד שיעור שליש.

מה ההידור שצריך לעשות

» **רש"י והביאו שלחן ערוך ביש אומרים** קודם הקנייה אם מצא יותר מהודר יוסיף עד שליש.

» **תוספות** קודם הקנייה, בתחילה מצא כשיעור אגוז ואחר כך מצא גדול ממנו עד גודל שליש צריך לקנות.

» **ר' יעקב רא"ש וטור וכן פסק שלחן ערוך** אחרי הקניה, בתחילה קנה כשיעור אגוז או ביצה, אם מצא נאה יש לו ליתן עד שליש יותר. וכתב משנה ברורה לפי זה, אם קנה כבר והוא גדול מכביצה אין צריך להחליפו ביותר גדול.

» **ב"ח בהבנת רא"ש וטור וגר"א בשם הירושלמי** אחרי הקנייה גם כשקנה אתרוג שאינו שיעור מצומצם אם מוצא אחר יפה ממנו, צריך להוסיף עליו שליש ולהחליפו.

כתב משנה ברורה דווקא להחליף אבל לא צריך לקנות עוד אחד ולהיתקע עם הראשון, אלא אם יכול למכור הראשון. עוד כתב יותר משליש גם מי שאין חייו דחוקים אין צריך לבזבז יותר משליש.

פסק שלחן ערוך שליש מלגיו משום שהוא דרבנן ספק לקולא.

לבזבז על קיום מצוות עשה

כתב רמ"א מי שאין לו אתרוג, או שאר מצווה עוברת, אין צריך לבזבז עליה הון רב, וכמו שאמרו המבזבז אל יבזבז יותר מחומש, אפילו מצווה עוברת. **כתב משנה ברורה** האחרונים הסכימו

דאפילו פחות משליש ג"כ אין צריך ליתן וסמכו דינו כמו לענין צדקה שאמרו המבזבז אל יבזבז יותר מחומש שמא יעני ויצטרך לבריות וה"ה בזה. וכתב המשנה ברורה, ומגיד משנה חייב להוציא עכן פסק עישור נכסיו לזה, ובבאור הלכה הסתפק אולי השיעור הוא חומש.

לעבור איסור

כתב רמ"א צריך לתת כל ממונו, וכתב משנה ברורה אפילו יצטרך לחזור על הפתחים.

סימן תרנז – דין קטן היודע לנענע לולב

סעיף א

קטן היודע לנענע לולב כדינו, **אביו חייב לקנות לו לולב כדי לחנכו במצוות.**

קטן היודע לנענע

פסק שלחן ערוך על פי הגמרא קטן בן שש שגם יודע כיצד לנענע (אפילו רק להוליך ולהביא לרוחות, בית יוסף) חייב לקנות לו ד' מינים כשרים (משנה ברורה). כתב משנה ברורה מהרש"ל כתב אין צריך לקנות לו לולב בפני עצמו, ויש אומרים שעדיף שיקנה לו אם ידו משגת כדי שיוכל לנענע בהלל ועם הציבור.

סימן תרנח – דיני לולב ביום טוב ראשון

סעיף א

מן התורה אין מצות לולב חוץ למקדש אלא יום ראשון, וחכמים תקנו שיהא ניטל בכל מקום כל שבעה.

לולב ביום הראשון ובשאר ימים

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא לולב ניטל ז' ימים במקדש שנאמר 'ושמחתם לפני ה' אלוהיכם שבעת ימים' ובשאר יום ראשון ככתוב 'ולקחתם לכם ביום הראשון'.

סעיף ב

ביום שבת אינו נוטל, אפילו אם הוא יום ראשון. הגה: ואסור לטלטל הלולב בשבת, דהוי כאבן (ר"ן ס"פ לולב הגזול והמגיד פ"ד וכל בו). אבל האתרוג מותר בטלטול, דראוי להריח בו. ואסור ליתנו על הבגד, אפילו ביום טוב, דמוליד ריחא (מהרי"ל).

לולב בשבת

במשנה ובגמרא סוכה מבואר גזירה שמא יטלטל הלולב לילך לבקי גזרו שלא ליטול בשבת בתחילה גזרו רק על שבת חול המועד ולא על יום טוב ראשון שחל בשבת, בסוף גזרו גם על יום טוב ראשון. וכן פסק שלחן ערוך ורמ"א שאסור והוא מוקצה.

להריח האתרוג בשבת

כתב רמ"א האתרוג מותר בטלטול שראוי להריח בו, כתב משנה ברורה אף שלעיל תרנ"ג פסק שלחן ערוך שראוי לא להריח כדי לא להיכנס למחלוקת אם לברך עליו, זה דווקא במריח ביום חול שראוי אז לצאת בו ידי חובה, אך כאן שבשבת אינו ראוי לנענוע מותר לברך עליו, ועוד שכאן דיבר כשמברך על דבר אחר (ויש חולקים שגם בשבת לא מברך עליו אפילו שאינו ראוי לנענוע, ט"ז).

מוליד ריח בנתינת אתרוג בבגד

כתב רמ"א אסור ליתן האתרוג בבגד שלא יהיה מוליד ריח ודמי לתיקון כלי (משנה ברורה). כתב משנה ברורה **משמע** דאפילו אינו מכוון לזה גם כן אסור מפני שאי אפשר שלא יקלוט והוי פסיק רישא, **ויש מקילין** בזה היכי דאינו מכוון. **ובשעת הדחק** שאין לו מקום משומר להניח האתרוג שמה אפשר דיש לסמוך אמקילין.

סעיף ג

אין אדם יוצא ידי חובתו ביום ראשון. בלולב של חברו שהשאילו, דבעינן לכם (ויקרא כג, מ), משלכם, ואפילו אמר לו: יהא שלך עד שתצא בו ואחר כך יהא שלי כבתחילה, לא יצא, דהוי כמו שאול. ואם נתנו לו במתנה, מותר.

לולב השאול

דין השלחן ערוך כמבואר במשנה ובגמרא.

כתב הרא"ש וכן פסק שלחן ערוך לומר יהא שלך עד שתצא בו ואחר כך יהא שלי כבתחילה לא יצא דהוי כמו שאול, ואם נתנו לו במתנה יצא.

אם אין האיש בביתו ונתנה האשה הלולב במתנה

כתב מגן אברהם לא יצא שמא לא ניחא ליה כי אם במכירה אם לא שהוא אדם חשוב דזילא ביה מלתא למכרו שרי. וכתב הבכורי יעקב בשאר ימים שלא בעינן משלו יכולה להשאיל לו דניחא ליה לאינש לקיים מצוה בממוניה אך ביום הראשון אפילו שמע בעלה אחר כך ונתרצה לא מהני דבעת הלקיחה לא היה שלו וצריך לחזור וליטול.

ביום הראשון השאילו 'לצאת בו' ולא פירש 'במתנה'

מגן אברהם הוכיח מהא דשואל כלי מחברו לקדש בו אשה דאמרינן שהיא מקודשת, הוא הדין באתרוג אם השאילו לצאת בו הוה ליה כאילו נתנו לו במתנה ויצא. **הט"ז** לעיל בסימן י"ד ובשו"ת בית יעקב פוסקים דלא יצא, וכתב **משנה ברורה** על כן צריך לחזור וליטול ובלי ברכה.

קניית המינים בהקפה

כתב משנה ברורה בשם יש אומרים, הקונה ופורע אחר החג לא קנאו עד שלא ישלם דמים אלא רק מדרבנן, אלא אם הביאו לחצרו שקנאו מדין חצר. ולכתחילה נכון ליזהר בזה ולפרוע קודם החג.

סעיף ד

נתנו לו על מנת להחזירו, הרי זה יוצא בו ידי חובתו ומחזירו, שמתנה על מנת להחזיר שמה מתנה. ואם לא החזירו, לא יצא אפילו נתן לו את דמיו, ואפילו נאנס מידו. וכן אם החזירו לאחר זמן מצותו, לא יצא. הגה: ומותר לתת לו אתרוג במתנה על מנת שלא יקדישנה, דלא גרע ממתנה על מנת להחזיר (ר"ן פ"ה דנדרים).

מתנה על מנת להחזיר

בגמרא סוכה הובא מעשה שרבן גמליאל נתן לר' יהושע ואז ר' אליעזר ואז ר' עקיבא על ידי מתנה על מנת להחזיר. וכן פסק שלחן ערוך מועיל מתנה על מנת להחזיר ודווקא שיחזיר הלולב אבל לא דמיו ובזמן מצוותו.

כתב משנה ברורה ה"ה נפסל לא מועיל להחזירו (ואם יש לו עוד לולב בבאור הלכה כתב להקל לשלם ויצא ידי חובה וכן אם נתן לו לולב אחר מהודר יותר), אם כבר יצא הבעלים צריך להחזירו לו עד יום המחר בשעת מצוותו. **עוד כתב** מועיל שהבעלים ימחל לו על תנאו ויאר הריני כאילו התקבלתי. **עוד כתב** המתנה 'על מנת שתחזירהו' ולא אמר 'לי', אפילו החזירו אחר החג שאינו שווה כלום יצא ידי חובה.

מתנה על מנת שלא תקדישהו

- **רוקח** צריך שהבעלים יאמר על מנת שתחזירהו ולא יאמר 'לי' כדי שיוכל להקדישו שכל משנה שאי אפשר להקדישה אינה מתנה. והקשה בית יוסף שבגמרא מוזכר 'תחזירהו לי' שמועיל.
- **רא"ש ר"ן ורמ"א** אף שלא יכול להקדיש מועיל להיחשב מתנה.

סעיף ה

נתנו לו סתם, הוי כאילו אמר לו: על מנת שתחזירהו לי, דמסתמא על דעת כן נתנו לו כיון שצריך לצאת בו שאין לו אחר. ואם לא החזירו, לא יצא. הגה: וצריך לחזור וליתנו לבעליו במתנה, כדי שיהיה של בעלים ויצאו בו (הכל"ש ורבינו ירוחם נ"ח ח"ד). **ומיהו אפילו לא החזירו לידו אלא לאחר, ואחר לאחר, והאחרון מחזירו לבעלים, יצא.**

נתן לחברו לולב סתם

דין השלחן ערוך כמבואר בראשונים שבסתמא הרי הוא כמתנה על מנת להחזיר. כתב רמ"א שהמחזיר צריך לתנו במתנה כדי שיוכלו לצאת בו, המשנה ברורה הקשה ממאי נפשך יצאו שאם לא החזיר לו כהוגן נחשב למפרע שלא נתן לו והניח בצריך עיון.

החזיר לאחר והאחרון מחזיר לבעלים

בגמרא המעשה היה שרבן גמליאל העבירו לר' יהושע וכו' עד שר' עקיבא החזירו לרבן גמליאל.

- **רשב"א ריטב"א טור ר"ן ועוד וכן פסק שלחן ערוך** מועיל לתת לאחרים ולבסוף להחזיר לבעלים שמסתמא זה בכוונת הבעלים.
- **תוספות ורא"ש** לא מועיל ורבן גמליאל בפירוש רצה להעביר לכל שאר החכמים.

- **כתב משנה ברורה** כאשר יש אומדנא שהבעלים לא רוצה להעביר לאחרים אין רשאי לתת לאחרים, **ובלאו הכי** יש לחוש לחולקים על השלחן ערוך ולא ייתן לאדם אחר בלי רשות הנותן.

כתב המשנה ברורה אם התנה הבעלים לא להעביר לאחר אסור להעביר, ואם העביר נחשב שהתבטלה המתנה ואף הראשון לא יצא בו.

סעיף ו

לא יתננו ביום ראשון לקטן, קודם שיצא בו, מפני שהקטן קונה ואינו מקנה לאחרים מן התורה, ונמצא שאם החזירו לו אינו מוחזר. ויש מי שאומר שאם הגיע לעונת הפעוטות, מותר. ואם תופס עם התינוק, כיון שלא יצא מידו שפיר דמי.

הקנאה לקטן

מבואר בגמרא לא לתת לקטן קודם שיצא בו הגדול משום שקטם קונה ולא מקנה. נחלקו אם קטם שהגיע לעונת הפעוטות מגיל שש או שבע מועיל גם להקנות:

- **ר"ן** מגיל הפעוטות מקנה וכל דברי הגמרא הם קודם גיל זה.
- **רמב"ם ושלחן ערוך** כל קטן לא יכול להקנות.

עוד כתב שלחן ערוך אם תופס יחד עם התינוק לא נחשב שקנאו התינוק. וכתב משנה ברורה הוא הדין אם מפרש שלא מקנה לו או אומר לו יהא שלך עד שתצא ואחר כך יהא שלי. **כתב המשנה ברורה** הנוהג בעצות אלו נמצא שהקטן נענע מינים שאינם שלו, **ונחלקו** אם יצא על ידי זה.

סעיף ז

שותפים שקנו לולב או אתרוג בשותפות, אין אחד מהם יוצא בו ידי חובתו ביום הראשון עד שייתן לו חלקו במתנה. הגה: ודווקא שלא קנו לצורך מצווה, אבל אם קנו לצורך מצווה יוצאים בו מסתמא, דאדעתא דהכי קנאוהו (המגיד).

שותפים בארבעת המינים

בגמרא בבא בתרא מבואר אחין שקנו בירושה אתרוג ונטל אחד מהם בלא ידיעת השאר, אם יכול לאוכלו ולא יקפידו עליו יצא ואם לא לא יצא. למדו הראשונים ששותפות לא מועילה באתרוג וכן פסק שלחן ערוך. כתב רמ"א אם קנו השותפים לצורך מצווה יוצאים שמסתמא על דעת כן קנו, משנה ברורה הוסיף שטוב לומר בפירוש שכל אחד נותן חלקו במתנה על מנת להחזיר בזמן שיוצא בו.

סעיף ח

האחים שקנו אתרוגים מתפיסת הבית ונטל אחד מהם אתרוג ויצא בו, אם יכול לאוכלו ואין האחים מקפידים בכך, יצא. ואם היו מקפידים, לא יצא עד שיתנו לו חלקם במתנה. ואם קנה זה אתרוג וזה פריש, או שקנו כאחד אתרוג, רמון ופריש מתפיסת הבית, אינו יוצא באתרוג עד שיתנו לו חלקם במתנה, ואף על פי שאם אכלו אין מקפידים עליו, מפני שכל שאין שם מאותו המין אין מחילתם בסתם מועלת, אבל כשיש שם מאותו המין אפילו היה מעולה מאחרים מחילתן בסתם מועלת, לפי שאינם מקפידים.

אחים שקנו מתפיסת הבית

יש ב' דינים בשלחן ערוך הראשון הוא פשטות הגמרא בבא בתרא, אחים שירשו אתרוג ואחד נטלו למצווה תלוי אם מקפידים ואומדים אם היה יכול לאוכלו ולא היו מקפידים יצא. עוד דין הוא גירסת **הרי"ף רמב"ם ועוד ושלחן ערוך** שדווקא כשירשו כמה אתרוגים מועיל האומדנא של אם היה יכול לאכול, אך אם היה אתרוג אחד וכנגדו רימון או פריש לא יצאו ידי חובה, ביאר הרמב"ם כל שאין שם מאותו המין אין מחילתם בסתם מועילה, ורק כשהיה עוד אתרוגים מועילה המדד של ההקפדה. **רשב"ם** גרס אחרת שמועיל גם כשהיה רימון אחד.

סעיף ט

מה שנוהגים במקום שאין אתרוג מצוי שכל הקהל קונים אתרוג בשותפות, הטעם מפני שכיון שקנאוהו לצאת בו מסתמא הוי כאילו פירשו שכל הקהל נותנים חלקם לכל מי שנוטלו לצאת בו על מנת שיחזירוהו להם. הגה: וגובין מעות אתרוג לפי ממון, דהדור מצוה מונח טפי על עשירים מעל עניים, ואשה פטורה מליתן למעות אתרוג הואיל ואינה חייבת בו (תשובת מהרי"ל סימן קי"ד /ק"ז/). וכל אדם ישתדל ויהא זריז במצוה לקנות לו אתרוג ולולב לבד, כדי לקיים המצוה כתקנה (הג"מ סוף הל' לולב).

לולב לקהל

פסק שלחן ערוך כרשב"ם ומנהג אשכנז וצרפת קהל שקנו יחד יוצאים, **רב שרירא גאון** סבר שלא מועילו וצריך שכל אחד יקנה לחברו מתנה. כתב **משנה ברורה** לכתחילה טוב שיכריזו שכל אחד נותן לחברו במתנה על מנת להחזיר חלקו.

כתב משנה ברורה בשם חיי אדם אפילו לפי מנהגינו שכל אחד נותן לאתרוג כמה שירצה, מי שאינו נותן כלל לא יצא.

כתב משנה ברורה בגלל שאין כולם יודעים להקנות עדיף שישתמש בשלו הכשר משל חברו המהודר על ידי הקנאה. עוד כתב עדיף של חברו הכשרים משל הקהל, שיש אומרים שלא יצא (ר' שרירא) כי צריך שכל אחד מהקהל יכוון להקנות לו ובחברו מועיל אחד.

כתב רמ"א, גובים מעות אתרוג לפי ממון דהידור מצווה טפי לעשירים מלעניים. אשה אלמנה פטורה מלתת מעות. מי שאינו בעיר פטור. כתב רמ"א יהיה זריז כל אחד לקנות לעצמו שלא כולם בקיאים להקנות ושיוכל לקיים כל הנענועים כהלכה, ואפילו יום ראשון חל בשבת.

האם צריך לשלוח אתרוגו לעיר אחרת שאין להם כלל אתרוג: מגן אברהם בשם מטה משה עדיף שישלח את שלו לשם והוא יברך על של הקהל. **מחצית השקל** אפשר שאין צריך לשלוח משום שמצוי אתרוג הקהל מתקלקל אחרי כמה משמושים.

סימן תרנט – סדר קריאת התורה בסוכות

סעיף א

מוציאים שני ספרים. באחד קורים: שור או כשב, בפרשת אמור, ובשני קורא המפטיר קרבנות המוספין ובט"ו לחודש השביעי, ומפטיר בזכריה: הנה יום בא וכו'.

קריאת התורה בסוכות

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא. כתב משנה ברורה אם התחיל לקרוא 'ביום השני' (קריאת ההמשך) יעצור אפילו באמצע פסוק, אם קרא בעניין אחר לא יצא, דילג פסוק אחד צריך לחזור, דילג פסוק 'ובחמשה עשר' אינו צריך לחזור.

סימן תרס – סדר הקף הבימה

סעיף א

נוהגים להעלות ספר תורה על (הבימה) ולהקיפה פעם אחד בכל יום. ובשביעי מקיפים אותה שבעה פעמים, זכר למקדש. הגה: ומוציאים שבעה ס"ת על הבימה ביום שביעי (מהרי"ל), ויש מקומות מוציאים כל ס"ת שבהיכל (מנהגים), (והכי נוהגין במדינות אלו), **שהיו מקיפים את המזבח וההקפות לצד ימין.** (ובשבת אין מקיפים) (טור), (ואין מוציאין ס"ת על הבימה).

המנהג להקיף התיבה

בגמרא מובא שהיו מקיפים כל יום המזבח וביום השביעי ז' פעמים לצד ימין (כן דעת הטור, ר' האי סבר שמקיפים כל יום ב' פעמים לימין ושמאל וביום הז' ג' ימין ג' שמאל וא' לימין), היום נהגו לעשות על ידי ספר תורה שהיא נשארה לנו במקום המזבח. רמ"א הביא ביום הז' מוציאים ז' ספרי תורה ויש נהגו להוציא כל ספרי התורה. עוד כתב רמ"א בשבת לא מקיפים כמו שבמזבח לא היו מקיפים.

זמן ההקפה: רס"ג אחר קריאת התורה מיד, **האר"י** אחר ההלל, **טור וב"ח** אחרי מוסף.

סעיף ב

נוהגים להקיף אף מי שאין לו לולב. הגה: וי"א שמי שאין לו לולב אינו מקיף, וכן נוהגין (טור בשם רש"י ור"ן פרק לולב). וביום שביעי נוטלין הערבה עם הלולב להקיף (ב"י). מי שאירע לו אבל בחג, אינו מקיף. וכן אבל כל י"ב חדש על אביו ואמו (כל בו), וכן נהגו.

מי שאין לו לולב

מי שאין לו לולב, נחלקו אם יקיף:

- **רש"י ריב"ן ר"ן ושלחן ערוך** מקיף.
- **אורחות חיים ורמ"א** לא מקיפים.

כתב רמ"א ביום השביעי מקיפים עם הערבה, **משנה ברורה** הביא שיותר טוב לא לחבר הערבה ללולב. משנה ברורה הביא מנהג חבטת ערבה אחר קדיש תתקבל, ובשם השל"ה יחבוט כשמגיע לתענה אמונים.

כתב רמ"א על פי הכל בו אבל לא מקיף שאירע לו אבל ברגל או שהוא תוך י"ב לאביו ואמו, **ב"י** מקיף.

סעיף ג

יש מי שאומר שאין אומרים הושענא בשבת, ולא נהגו כן.

הושענות בשבת

הושענות בשבת נחלקו:

- **בעל העיטור ושלחן ערוך** אומרים וכן משמע מרמ"א סעיף א' שכתב בשבת לא מקיפים משמע שאומרים הושענות.
- **רב שרירא** לא אומרים שלא יביאו התינוקות לולב.

סימן תרסא – קידוש ליל יום טוב שני

סעיף א

בליל יום טוב שני אומר קידוש, וזמן אחריו מיד, ואחר כך ברכת סוכה. (זו דעת הרא"ש וכן ראוי לנהוג).

סדר הברכות ביום טוב שני

לעיל תרמ"ג פסק שלחן ערוך סדר הברכות ביום טוב ראשון יין קידוש סוכה ושהחיינו, כאן ביום טוב שני נחלקו:

- **שלחן ערוך ורמ"א כרא"ש** שמקדים שהחיינו לסוכה משום הפסק שהרי על הסוכה כבר בירך שהחיינו נמצא שרק על היום צריך לומר שהחיינו וכדי שלא יהיה הפסק בין הברכה לשתייה יקדים השהחיינו.
- **ראבי"ה רש"ל וב"ח** יקדים הסוכה כביום טוב ראשון, ואין בזה הפסק, כמו שהחיינו בהבדלה של יום טוב שחל במוצ"ש.
- **משנה ברורה** הנוהג כראבי"ה אין מוחין בידו.

מי שלא אכל בלילה הראשון בסוכה כתב משנה ברורה שיקדים סוכה. כתב משנה ברורה המנהג להיות נעורים ולעשות שמחה בלילות חול המועד זכר לשמחת בית השואבה.

סימן תרסב – סדר תפלת יום ב׳ של סוכות

סעיף א

ביום שני מברך על נטילת לולב, וכן בכל שאר ימים.

ברכה על לולב בשאר ימים

בגמרא נחלקו אם מברכים על לולב וסוכה כל הימים או רק יום אחד, והלכה פסק שלחן ערוך כרבין אמר ר' יוחנן ששניהם מברכים כל שבעה.

סעיף ב

אינו מברך זמן ביום שני על הלולב, אלא אם כן חל יום ראשון בשבת.

שהחיינו ביום טוב שני על הלולב

נחלקו אם לברך שהחיינו ביום השני:

- **ר"י רא"ש ועוד וכן פסק שלחן ערוך** לא מברך שיצא במה שבירך אתמול אלא אם חל בשבת.
- **ראבי"ה** נתן טעם אחר שיצא בברכת השהחיינו שבקידוש.
- **רבני איברא** סברו שמברך שמא היום טוב הראשון היה חול והשני הוא הנכון וברכתו לא הועילה.

סעיף ג

מוציאים שני ספרים וקורין בהם פרשיות שנקראו אתמול, ומפטיר במלכים: ויקהלו, עד: בהוציאי אותם מארץ מצרים.

קריאת התורה

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא מגילה, כתב משנה ברורה אם בטעות התחיל 'וביום השני' אף על פי שגמר ובירך צריך לחזור בברכה לפני ואחרי.

סימן תרסג – סדר תפלת חול המועד

סעיף א

בחול המועד מוציאין ס"ת וקורין בו ארבעה בקרבנות החג שבפרשת פנחס. וביום הראשון של חול המועד קורא כהן: וביום השני. ולוי: וביום השלישי. וישראל חוזר וקורא: וביום השלישי. והרביעי קורא ספיקא דיומא: וביום השני, וביום השלישי, ועל דרך זה קורים בשאר ימים. הגה: וי"א שבשנים הראשונים קורין בספיקא דיומא, והשלישי קורא ביום המחרת, והד' חוזר וקורא כל ספיקא דיומא, דהיינו מה שקראו שנים הראשונים, וכן אנו נוהגים. וביום הז' הכהן קורא: ביום החמישי. לוי: ביום הששי. ישראל: ביום השביעי. והרביעי קורא: ביום הששי ויום השביעי, וכן אנו נוהגין (רש"י בשם רבותיו ומהרי"ו ומנהגים). ובארץ ישראל, שאין שם ספיקא דיומא, אין קורים בכל יום אלא קרבן היום בלבד, כי ביום ב', הוא א' לחולו של מועד, קורא כהן: וביום השני. והג' העולים אחריו חוזרים וקורים אותה פרשה עצמה, ועל דרך זה בכל יום משאר הימים.

קריאה בחול המועד בארץ ובחו"ל

בגמרא נחלקו כיצד לנהוג בחו"ל, שהרי יום ראשון של חול המועד הוא היום השלישי לתחילת החג ולא השני כמו בארץ וכיצד יקראו 'ביום השני' ותידחה קריאת היום השביעי או 'ביום השלישי' ותידחה קריאת היום השני. אביי אמר שני ידחה רבא אמר שביעי ידחה, אמימר התקין שיהיו מדלגים וקוראים גם את זה וגם את זה וכן הלכה. נחלקו כיצד לנהוג הדילוגים (הדוגמא היא על יום א'):

- **רי"ף רא"ש טור ושלחן ערוך** ראשון ביום השני שני ביום השליש שלישי ביום השלישי רביעי כופל ביום השני וביום השלישי.
- **רבותיו של רש"י ורמ"א** ראשון ושני כשלחן ערוך, שלישי את יום המחרת ביום הרביעי ורביעי כל ספיקא דיומא דהיינו ביום השני והשלישי. ביום השביעי שהוא היום החמישי של חול המועד, כהן קורא ביום החמישי שלא שייך לקרות ביום השמיני, לוי ביום השישי ישראל ביום השביעי והרביעי חוזר מה שקראו השניים הראשונים.
- **תוספות** הראשון והשני כשלחן ערוך ורמ"א, השלישי חוזר על היום השני שקרא הראשון והרביעי חוזר על יום השלישי שקרא השני.

כתב משנה ברורה גם את ההזכרה במוסף עושים בספק מזכירים ב' הימים, וסימן שלא תטעה הימים והפרים יחד הם תמיד י"ד. **הטעם** שלא קוראים ביום טוב שני מספק גם 'וביום השני' שגנאי הוא ליום טוב לקוראו ספק חול.

קריאה בארץ, כתב שלחן ערוך קוראים כך יום הקריאה של אותו יום בלבד וחוזרים עליה כמניין העולים.

סעיף ב

שבת של חולו של מועד, ערבית ושחרית ומנחה מתפלל של שבת ואומר יעלה ויבא בעבודה, ובמוסף אומר: אתה בחרתנו, ומפני חטאינו, את יום המנוח הזה את יום חג הסוכות הזה, וחותם: מקדש השבת וישראל והזמנים. הגה: ונוהגין לומר קהלת בשבת של חול המועד, או בשמיני עצרת אם אקלע בשבת (מהרי״ל), וע״ל סימן ת״ל.

תפילת שבת חול המועד

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא.

מגילת קהלת, כתב רמ"א שנהגו לקרוא, וכתב משנה ברורה אין למחות במי שמברך עליה (נחלקו בזה בסימן תצ).

סעיף ג

מוציאין שני ספרים. באחד קורין: ראה אתה אומר אלי, ומפטיר קורא בקרבנות של ספיקא דיומא ומפטיר ביחזקאל (לח, יח): והיה ביום בוא גוג.

קריאת שבת חול המועד

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא. חתימת ההפטרה כתב משנה ברורה שמזכיר סוכות וחותם ישראל והזמנים (ואין מנהגנו כן).

סימן תרסד – סדר יום הושענא רבא

סעיף א

ביום שביעי, שהוא הושענא רבה, נוהגים להרבות במזמורים כמו ביום טוב. הגה: ואין אומרים נשמת, ואומרים: מזמור לתודה, ואומרים: אין כמוך, שמע ישראל וכו', כמו ביום טוב. ואומרים קדיש שלאחר תפלת מוסף בנגון יום טוב. ואין רגילין לעשות מלאכה של חול עד אחר יציאה מבה"כ. ויש לומר פזמון זכור ברית כשיש מילה בהושענא רבה, ואומרים אותו קודם אנא אזון חין כו'. כתבו הראשונים ז"ל שיש סימן בצל הלבנה בליל הושענא רבה מה שיקרה לו או לקרוביו באותה השנה. ויש מי שכתב שאין לדקדק בזה, כדי שלא ליתרע מזליה, גם כי רבים אינם מבינים הענין על בוריו. ויותר טוב להיות תמים ולא לחקור עתידות כנ"ל. **ומרבים קצת בנרות כמו ביום הכפורים**. הגה: והמדקדקים נוהגים לטבול עצמן קודם עלות השחר, כמו בעיה"כ (מנהגים). ויש נוהגים ללבוש הקיטל כמו ביום כיפור, לפי שבחג נדונים על המים. ונוהגים להתיר בו אגודו של לולב, ומקיפים ז' פעמים, ומרבים תחנונים על המים.

מנהגי הושענא רבה

דברי השלחן ערוך ורמ"א מבוארים בטעמם.

סעיף ב

ונוטלים ערבה ביום זה, מלבד ערבה שבלולב, ואין מברכין עליה. הגה: ונהגו שהשמש בה"כ מביא ערבה למכור, כמו שהיה המנהג בזמן שבית המקדש קיים (ר"ן פ' לולב וערבה).

חבטת ערבה

מבואר בגמרא ערבה חיובה הלכה למשה מסיני. לאחר חורבן המקדש.

נחלקו אם הוא מנהג נביאים וללא ברכה או יסוד נביאים ומברכים:

- » **רי"ף רא"ש ושלחן ערוך** לא מברכים כרב וכמעשה שהיה לר' אלעזר בר צדוק חביט חביט ולא בריך.
- » **בעל העיטור** בציבור מברכים.
- » **ר"ש בן חפני** מברכים כר' יוחנן יסוד נביאים.

כתב רמ"א נהגו שהשמש מביא כמו בזמן המקדש ששלוחי בית דין היו מביאים.

סעיף ג

יש מי שאומר שאף ביום זה מקיפים בלולב ולא בערבה. ולא נהגו כן, אלא להקיף בו גם בערבה.

הקפה ביום השביעי

בגמרא נחלקו האמוראים אם להקיף ביום השביעי בלולב או בערבה, להלכה נחלקו:

- **רש"י רמב"ם ר"ן ורמ"א** בסעיף ז' בלולב ולא בערבה.
- **מנהג שהובא בבית יוסף ופסקו שלחן ערוך** נהגו להקיף גם עם הערבה (וכן הביא רמ"א שנהגו בסעיף ז' ולא פסק כמנהג, ולא נהגנו כן משום דברי האר"י).

סעיף ד

שיעור ערבה זו אפילו עלה אחד בבד אחד. הגה: מיהו מכוער הוא להיות עלה אחד בבד אחד (טור בשם רב האי). ע"כ נהגו לעשות ההושענות יפים, משום: זה אלי ואנוהו (שמות טו, ב) **ושיעור ארכה, כשיעור אורך ערבה שבלולב.** הגה: וכל הפוסל בערבה שבלולב, פוסל בערבה זו (מדברי ר"ן פרק לולב וערבה). **וחובט בה על הקרקע או על הכלי פעמים או שלש.** הגה: וי"א שצריך לנענע בה (טור בשם רש"י). ונהגו לעשות שתיהן, מנענעין בה ואחר כך חובטין אותה.

שיעור הערבה

ביום השביעי פסק שלחן ערוך כדברי הגמרא אפילו עלה אחד בבד אחד, רמ"א כתב שנהגו לעשות יפים, משנה ברורה הביא לפחות שלוש ובשם האר"י חמש. שיעור האורך כשיעור ערבה שבלולב, ומה שפוסל שם פוסל כאן.

האם לנענע או לחבוט

- **רש"י** לנענע.
- **רמב"ם ושלחן ערוך** לחבוט.
- **רמ"א** נהגו שניהם מנענעים ואחר כך חובטים. כתב משנה ברורה לחבוט על הקרקע ואחר כך על הכלים להסיר העלים. המנהג לקשור הערבה.

סעיף ה

ואינה ניטלת אלא בפני עצמה, שלא יאגד דבר אחר עמה, אבל אם יש בידו דבר אחר אין לחוש.

ערבה בפני עצמה

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא, ניטלת בפני עצמה ואין בה חציצה.

סעיף ו

אין אדם יוצא ידי חובתו בערבה שבלולב, אפילו הגביה אותה שני פעמים אחד לשם לולב ואחד לשם ערבה. ויש אומרים שיוצא בה.

להשתמש בערבה שבלולב

בגמרא נחלקו ר' אמי סבר שלא יוצא בערבה שבלולב, ר' חסדא אמר רב יצחק סבר שיוצא אם הגביה הלולב ב' פעמים.

- » **רמב"ם** כר' אמי לא יוצא.
- » **ראבי"ה** יוצא כר' חסדא ור' יצחק שהם תרתי.
- » **שלחן ערוך** סתם אינו יוצא וביש יוצא.

כתב משנה ברורה אם הוציא הערבה שבלולב ונטלה בפני עצמה פשיטא שיוצא בה.

סעיף ז

יש מי שאומר שאינו יכול ליטלה עם הלולב בשעה שהוא יוצא י"ח, עד אחר שיברך ויטול וינענע בתחלה. ואם נטלה, עובר משום: בל תוסיף (דברים ד, ב). **ואחר הנענוע הראשון יכול הוא ליטלה עם הלולב, וכ"ש בשעת הקפה, ואף על פי שמה שכתב שאם נטלה עובר משום בל תוסיף** (דברים ד, ב) **טעות הוא בעיני, מגיד משנה אין הפסד לחוש לדבריו. וכתב עוד דגם אחר נטילה ונענוע צריך לתפוס הערבה לבדה, להכיר שהיא חובה. ובשעת החבטה יטלנה בפני עצמה ויוציא בה ידי חובתו.** הגה: והמנהג פשוט ליטול הערבה עם הלולב בשחרית בשעת הנענוע ובשעת הקפה, עד שעת החבטה ונוטלים הערבה לבדה. ויותר טוב שלא ליטלה עם הלולב כלל, ואף הנוטלה עם הלולב נ"ל לאחר שהקיף יסיר הלולב מידו ויאחז הערבה, שהם הושענות שעושין, לבד, כל זמן שאומרים תחנונים על המים. ומנענעים ההושענות בשעה שאומרים הושענות, ואחר כך חובטים אותה.

בל תוסיף אם מחבר הערבה ללולב

לעיל סעיף ג' הובא מחלוקת אם להקיף עם הערבה וכאן מדבר השלחן ערוך לשיטתו שיש להקיף עם הערבה:

- » **שלחן ערוך בשם רשב"ש** שיש איסור להוסיף הערבה ללולב בזמן שיוצא ידי חובת לולב משום בל תוסיף, ורק אחרי הנענוע הראשון יכול. ועוד כתב שאחר הנטילה והנענוע צריך לתופסה בפני עצמה וכן בשעת החבטה.
- » **רמ"א** כתב יותר טוב שלא ליטלה כלל עם הלולב, ומי שנוטלה עם הלולב בזמן ההושענות יעזוב הלולב וייקח הערבה, והדגיש רמ"א את המנהג לקחת את הערבות בזמן ההושענות ואז לחבוט אותם.

» **משנה ברורה** המנהג שלא לוקח הערבה כלל עם הלולב כדעת רמ"א.

סעיף ח

יש מי שאומר שהושענא שבלולב אף על פי שנזרקת אין לפסוע עליה (וע"ל סי' כ"א גבי ציצית).

להיזהר מביזוי הערבות

דין השלחן ערוך כמבואר באשירי.

סעיף ט

יש מי שאומר שאסור ליהנות מן הערבה לאחר נטילתה, אם לא התנה עליה מעיקרא דלכולא יומא אתקצאי למצותה. הגה: ונהגו להצניע ההושענות לאפיית מצות, כדי לעשות בה מצוה (מהרי"ו ומהרי"ל).

הנאה מהערבה אחר מצוותה

פסק שלחן ערוך על פי מימוניות, אם לא התנה אסורה בהנאה כל היום, ומשמע שאם התנה מועיל (בבאור הלכה הביא מחלוקת). כתב רמ"א מנהג להצניע ההושענות לאפיית מצות לעשות עוד מצוות.

סעיף י

יש מי שאומר שיש ליזהר שלא יקוץ ישראל ערבה למצווה משדה עכו"ם, אפילו ברשות העכו"ם.

נטילת ערבות מעכו"ם

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא ובראבי"ה.

סעיף יא

אם חל יום הושענא רבה ביום א' וקצצו עובדי כוכבים ערבה בשבת והביאו, כשרה. הגה: מיהו אם צוה ישראל לקוצצה, ואיכא פרהסיא בדבר, יש להחמיר אם יש לו ערבה אחרת (ב"י בשם תשובת הרשב"א).

ערבה שקצצה גוי בשבת

דין השלחן ערוך כמבואר במרדכי, כתב משנה ברורה אפילו אם ביקש הישראל מהגוי ערבות וקצצן הגוי בשבת שאחר שנקצץ לא שייך בזה מצווה הבאה בעבירה, ויש חולקים כשציווהו לקצוץ בשבת אסור אם יש לו אחרת.

סימן תרסה – אתרוג אסור לאכול בשביעי

סעיף א

אתרוג בשביעי אסור, שהרי הוקצה לכל שבעה, ואפילו נפסל אחר שעשה בו מצווה אסור כל שבעת ימים. ובשמיני עצרת, מותר. ובחוצה לארץ, שעושים שני ימים טובים של גליות, אסור אף בשמיני ומותר בתשיעי, ואפילו חל להיות באחד בשבת. ויש אוסרים בחל להיות באחד בשבת.

אכילת האתרוג אחר המצווה

בגמרא סוכה **"א"ר יוחנן אתרוג בשביעי אסור בשמיני מותר, סוכה אפי' בשמיני אסורה. ורי"ש לקיש אמר אתרוג אפילו בשביעי נמי מותר. במאי קא מיפלגי מר סבר למצותה אתקצאי ומ"ס לכולי יומא אתקצאי ואנן דאית לן תרי יומי היכי עבדינן אמר אביי שמיני ספק שביעי אסור תשיעי ספק שמיני מותר מרימר אמר אפי' שמיני ספק שביעי מותר"**. מבואר נחלקו אם הוקצה לכל היום או רק למצווה, **פסק שלחן ערוך** כר' יוחנן שהוקצה לכל היום. בחו"ל בשמיני ספק שביעי (שמיני עצרת ביום טוב הראשון) נחלקו אם מוקצה ביום השמיני, והלכה כאביי שאסור (יש לעיין מה טעם מחלוקת אביי ומרימר).

ביארו הראשונים מדוע לא אומרים מיגו דאתקצאי בבין השמשות של שמיני עצרת (בארץ ישראל) שיהא אסור גם כל היום השמיני:

- **תוספות ורא"ש** משום שגם בין השמשות נאסר רק משום ספק של יום שכבר עבר.
- **ר"ן** הואיל ובין השמשות לא ראוי לנענוע.

סעיף ב

הפריש שבעה אתרוגים לשבעה ימים, כל אחד יוצא בו ואוכלו למחר. אבל ביומו אסור, שהוקצה לכל אותו היום.

הפריש אתרוג לכל יום

בגמרא סוכה **"איתמר הפריש שבעה אתרוגין לשבעה ימים אמר רב כל אחת ואחת יוצא בה ואוכלה לאלתר ורב אסי אמר כל אחת ואחת יוצא בה ואוכלה למחר"**. וכן פסק שלחן ערוך. כתב משנה ברורה שנחלקו אם מותר לאכול אתרוג בזמן בין השמשות ביום שיצא בו ידי חובה.

סימן תרסו – דיני סוכה ביום השביעי

סעיף א

אף על פי שגמר מלאכול ביום השביעי שחרית, לא יסתור סוכתו אבל מוציא הוא את הכלים ממנה מן המנחה ולמעלה, ומתקן את הבית לכבוד יום טוב האחרון. ואם אין לו לפנות כליו ורוצה לאכול בה בשמיני, צריך לפחות בה מקום ארבעה על ארבעה לעשות היכר שהוא יושב בה שלא לשם מצות סוכה, שלא יהא נראה כמוסיף. הגה: ואם רוצה לאכול בסוכה אחר החג א"צ לפחות בה, דלא נראה כמוסיף רק ביום שמיני (מנהגים). ואם הוצרך לסעוד בשאר היום, צריך לאכול בסוכה שמצותה כל שבעה. ובחוצה לארץ, שצריך לישב בה בשמיני, גמר מלאכול ביום השמיני מוריד כליו ומפנה אותם ממנה. ואם אין לו מקום להוריד את כליו ורוצה לאכול בה בתשיעי, אינו יכול לפחות בה מפני שהוא יום טוב, ומה יעשה להיכרא, אם היתה קטנה שאסור להניח בה הנר בשאר הימים, יניחנו בה. ואם היא גדולה, שמותר להניח בה הנר, מכנים בה קדרות וקערות וכיוצא בהם, כדי להכיר שהיא פסולה ושכבר נגמרה מצותה.

סוכה ביום השביעי

דברי השלחן ערוך ורמ"א כבמואר בגמרא ובראשונים.

סימן תרסז – סוכה ונוייה אסורין גם כל שמיני

סעיף א

סוכה ונוייה אסורים גם בשמיני. ובחוצה לארץ שעושים שני ימים טובים, אסור גם בתשיעי שהוא ספק שמיני. ואם חל שבת במוצאי יום טוב האחרון של חג, נוהגים שלא להסתפק מנוי סוכה עד מוצאי שבת. ויש מתירים. הגה: יש שנהגו כשהיו יוצאים מן הסוכה היו אומרים: יהי רצון שנזכה לישב בסוכה של לויתן (כל בו). ואסור להכין ביום טוב לצורך ליל יום טוב, ולכן אסור להעמיד השלחנות והספסלים בבית לצורך הלילה, דהוי הכנה (הגהות מיימוני ומהרי"ל).

שימוש סוכה ונוייה בח' ובט' והכנה ליום הבא

דין השלחן ערוך מבואר בגמרא שסוכה הואיל וראויה לבין השמשות מיגו דאתקצאי מוקצה גם ליום השמיני.

חל יום ט' בערב שבת, האם מותר להנות מנויי הסוכה בשבת:

- **תוספות ושלחן ערוך בסתם** אסור להסתפק משום הכנה שאם היה מותר היה נחשב שיום טוב מכין לשבת.

« **רא"ש ר"ן ושלחן ערוך ביש** מותר שיום טוב ושבת ב' קדושות ואין בזה דין הכנה.

כתב רמ"א נהגו לומר ביציאת הסוכה יהי רצון שנזכה לישב בסוכת עורו של לויתן.

כתב רמ"א אסור להכין ביום טוב לצורך ליל יום טוב (של היום טוב למחרת), ולכן אסור להעמיד השלחנות והספסלים בבית לצורך הלילה, דהוי הכנה. **וכתב משנה ברורה** דווקא לסדר אסור אך להביא מהסוכה לבית מותר, ואם צריך אותן גם לצורך היום או שרוצה שלא יראה הבית כחורבה (מבולגן) מותר. **עוד כתב** משנה ברורה אסור להביא יין מיום טוב לחברו, ובשעת הדחק שלא ימצא מותר בעוד היום גדול וייקח בשינוי.

סימן תרסח – סדר תפלת ליל שמיני ויומו

סעיף א

ליל שמיני אומר בתפלה: ותתן לנו את יום שמיני חג העצרת הזה. הגה: ואנו נוהגין שא"א חג בשמיני, דלא מצינו בשום מקום שנקרא חג, אלא אומרים יום שמיני עצרת (מנהגים). **ובחוצה לארץ, אוכלים** בסוכה בלילה וביום, מפני שהוא ספק שביעי, ואין מברכין על ישיבתה, ומקדשין ואומרים זמן.

נוסח הזכרת שמיני עצרת

בגמרא מבואר ששמיני עצרת נחשב רגל לעניין פז"ר קש"ב, **שלחן ערוך ומשנה ברורה** מזכיר 'שמיני חג העצרת', **רמ"א** מזכיר יום שלא מצינו שנקרא חג.

בליל שמיני כתב השלחן ערוך שיאכלו בסוכה בלי ברכה, וכתב המשנה ברורה שלא יאכלו עד שחשיכה שלא יכנסו לספק ברכה על הסוכה.

לישן ליל שמיני בסוכה

נחלקו הראשונים:

- **רשב"א ואגודה** ישנים.
- **מרדכי בשם ראבי"ה ומהרי"ל** לא ישנים שנראה כמוסיף על המצווה ואכילה אוכל שהרי לפעמים יושב בסוכה שלא לשם מצווה.

שכח והזכיר של סוכות

כתב המשנה ברורה אם שכח והזכיר סוכות בתפילה במקום שמיני עצרת, יש דעות בין האחרונים ולכולי עלמא אם לא עקר רגליו צריך לחזור.

סעיף ב

שחרית מוציאין שלשה ספרים, וקורין באחד מוזאת הברכה עד סוף התורה. ובשני, בראשית עד אשר ברא אלהים לעשות. ובשלישי, ביום השמיני עצרת, ומפטיר: ויהי אחרי מות משה. ובמקום שעושין שני ימים טובים אין מוציאין ביום הראשון אלא שני ספרים, וקורין באחד חמשה בפרשת ראה מכל הבכור, ואם הוא שבת קורין ז' ומתחילין: עשר תעשר, והמפטיר קורא בשני: ביום השמיני עצרת, ומפטיר במלכים: ויהי ככלות שלמה, ומחזיר הספרים ואומר קדיש, ומכריז: משיב הרוח ומוריד הגשם.

קריאה בתורה בשמיני עצרת

כתב השלחן ערוך סדר הקריאה, והמשנה ברורה הביא שיעלו כולם לתורה. במקום שעושין ב' ימים טובים הקריאה של שמיני עצרת תהיה ביום האחרון. עוד כתב השלחן ערוך כיצד ינהגו כשחל בשבת והזכרת משיב הרוח.

סימן תרסט – סדר יום שמחת תורה

סעיף א

במקום שעושין שני ימים טובים, ליל תשיעי מקדשים ואומרים זמן ולמחר מוציאין ג' ספרים וקורין באחד: וזאת הברכה עד סוף התורה, ובשני: בראשית עד אשר ברא אלהים לעשות, ובשלישי קורא המפטיר כמו אתמול ומפטיר: ויהי אחרי מות משה. הגה: וקורין יום טוב האחרון שמחת תורה, לפי שמשמחין ועושין בו סעודת משתה לגמרה של תורה. ונוהגין שהמסיים התורה והמתחיל בראשית נודרים נדבות וקוראים לאחרים לעשות משתה (טור). ועוד נהגו במדינות אלו להוציא בשמחת תורה ערבית ושחרית כל ספרי תורה שבהיכל ואומרים זמירות ותשבחות, וכל מקום לפי מנהגו. ועוד נהגו להקיף עם ספרי התורה הבימה שבבית הכנסת, כמו שמקיפים עם הלולב, והכל משום שמחה. ונהגו עוד להרבות הקרואים לספר תורה, וקורים פרשה אחת הרבה פעמים ואין איסור בדבר (מנהגים וריי"ב סימן פ"ד). עוד נהגו לקרות כל הנערים לספר תורה, וקורים להם פרשת המלאך הגואל וגו'. ובלילה קורים בספר תורה הנדרים שבתורה, וכל מקום לפי מנהגו. עוד נהגו לסיים התורה אף על קטן העולה, אף על גב דיש אומרים דדווקא תלמיד חכם צריך לסיים (מרדכי הגהות קטנות), בזמן הזה שהחזן קורא אין לחוש (ד"ע). במקום שאין להם רק שני ספרי תורה, קורין בראשונה: וזאת הברכה, ובשנייה: בראשית, וחוזרים ולוקחים הראשונה לעניינו של יום. וכן עושין כל מקום דבעינן ג' ספרי תורה ואין להם רק שתים, (מלא כתוב).

סדר שמחת תורה

השלחן ערוך הביא כיצד לנהוג בחו"ל לעניין הקידוש והקריאה. כתב רמ"א קוראים אותו שמחת תורה לפי ששמחין בגמר התורה ועושים סעודה. כתב משנה ברורה להרבות בנרות וקרוא שמו"ת בלילה. אבל י"ב חודש יכול להיות בסעודה. כתב רמ"א נוהגים שהמסיים התורה והמתחיל בראשית נודרים נדבות, ומשנה ברורה כתב שנהגו כל העולים. לכבוד תורה מותר לרקוד ביום טוב.

נהגו להוציא כל ספרי התורה, נהגו להקיף כמו הלולב, יש ג' ויש ז' כל מקום למנהגו. מרבים עולים וזה כבוד התורה ואין בעיה לכפול, ממעונה אין לכפול. קודם חתן תורה קורים לכל הנערים לחנכם לקריאת התורה. עוד כתב נהגו לקרות כל הנערים לקרוא להם המלאך הגואל.

כתב רמ"א בלילה נהגו לקרוא הנדרים, ביאר משנה ברורה הם הפרשות שרגילים לנדור ולמוכרן בפני עצמם.

כתב רמ"א נהגו לסיים התורה אף על קטן שעולה. במקום שיש להם רק שני ספרי תורה לוקחים אחד לוזאת הברכה שני לבראשית וחזורים עם הראשון לקרוא לעניינו של יום.

כתב משנה ברורה, יש להתאמץ לרקוד לכבוד התורה כדוד המלך, העידו על האר"י שמעלתו הייתה משום שמחה במצווה והגר"א היה רוקד בכל כוחו.

סימן תרע - דברים האסורים והמותרים בחנוכה

סעיף א

בכ"ה בכסליו (מתחילין) שמונת ימי חנוכה ואסורים בהספד ותענית, **אבל** מותרין בעשיית מלאכה. ונוהגות הנשים שלא לעשות מלאכה בעוד שהנרות דולקות, ויש מי שאומר שאין להקל להם.

זמן חנוכה ומה אסור בו

מקור מעשה חנוכה מובא בשבת, והביאוהו הטור ומשנה ברורה.

אף שכלי חרס נטמאים בהיסט, ביארו **תוספות** שהכלי היה חתום בקרקע, **הר"ן** תירץ שאין לחוש שהסיטו שאם כן היו שוברים אותו לראות אם טמון בו.

שמונה ימים שבע להיטהר ואחד להכין, או שלקח ללכת ארבע ימים כל צד להביא השמן.

קושיית הבית יוסף שהנס היה יום אחד: א) מדובר שחילקו השמן לח' חלקים, ב) מזגו הכל ומיד התמלא הפך, ג) נתנו הכל ביום הראשון אך נשארו הבזיכים מלאים.

נשים בעשיית מלאכה

נהגו הנשים לא לעשות מלאכה חצי שעה ובזה יזכרו שאסור להשתמש, ובמשנה ברורה הביא דווקא נשים שעל ידם נעשה הנס.

- **הטור** כתב שמקום שנהגו לא לעשות כל היום מלאכה אין להקל להם משום דברים המותרים ואחרים נהגו בהם איסור וכו'.
- **הבית יוסף** כתב שדבר שאין בו סרך איסור אין להכלילו בדין זה, ובשלחן ערוך הביא בשם יש מי שאומר שאין להקל להם משום דברים המותרים.
- **שלטי גיבורים וחכם צבי** כתבו למחות ביד מי שנהגו כן שהבטלה מביאה לידי שעמום. המשנה ברורה הביא יש מקומות שגם הגברים נהגו באיסור זה.

סעיף ב

ריבוי הסעודות שמרבים בהם הם סעודות הרשות, **שלא** קבעום למשתה ושמחה. הגה: וי"א שיש קצת מצוה בריבוי הסעודות, משום דבאותן הימים היה חנוכת המזבח (מהר"א מפרא"ג). ונוהגין לומר זמירות ושבחות בסעודות שמרבים בהם, ואז הוי סעודת מצוה (מנהגים). יש אומרים שיש לאכול גבינה בחנוכה לפי שהנס נעשה בחלב שהאכילה יהודית את האויב (כל בו ור"ן).

סעודות בחנוכה

להרבות בסעודות:

- **מהר"ם ושלחן ערוך** אין עניין להרבות שנקבעו רק להודות ולהלל, המשנה ברורה הביא שלהלל ולהודות הוא בעצם ההיפך ממה שרצו לגרום לנו.
- **מרדכי ואור זרוע ורמ"א ביש אומרים** יש עניין זכר לחנוכת המקדש. ביאר המשנה ברורה המשכן הסתיים בכסלו וחניכתו הייתה בניסן להמתין לחודש שנולד בו יצחק, והחזיר הקב"ה לכסלו את חנוכת הזבח על ידי החשמונאים.

הבאור הלכה הזהיר מהשמחים ומתבטלים במשחק הקלפים. יש נוהגים לאכול מאכלי חלב זכר ליהודית שהרגה ראש הצוררים.

סעיף ג

אין מספידין בהם אלא לחכם בפניו. הגה: ואין מתענין יום שמת בו אב או אם, ותענית חלום בחנוכה, עיין לעיל סימן תקס"ח סעיף ה'. ולענין לווק הדין, עיין לעיל בהלכות ר"ח סימן ת"כ בהגה, ועיין לקמן סימן תרפ"ג.

הספד בחנוכה

הספד לא מספידים אלא לחכם בפניו, הבראה לכו"ע מברין.

הביא הרמ"א שלא מתענים, כתב משנה ברורה אם התענה יישב תענית לתעניתו. צידוק הדין מבואר בר"ח שכל שלא אומרים כל יום שלא היו אומרים בו תחנון. אבלות נוהג בחנוכה, אונן פטור מנר חנוכה ותדליק אשתו, ואם הוא לבד ידליק בלא ברכה. חרש המדבר ידליק בברכה.

סימן תרעא - סדר הדלקת נר חנוכה ומקום הנחתו

סעיף א

צריך ליזהר מאד בהדלקת נרות חנוכה, ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה שואל או מוכר כסותו ולוקח שמן להדליק.

להיזהר בנר חנוכה

דין השלחן ערוך כמבואר ברמב"ם, וכתב משנה ברורה עני צריך לטרוח לנר אחד בכל לילה.

סעיף ב

כמה נרות מדליק. בלילה הראשון מדליק אחד, מכאן ואילך מוסיף והולך אחד בכל לילה עד שבליל האחרון יהיו שמונה, ואפילו אם רבים בני הבית לא ידליקו יותר. הגה: וי"א דכל אחד מבני הבית ידליק (הרמב"ם), וכן המנהג פשוט. ויזהרו ליתן כל אחד ואחד נרותיו במקום מיוחד, כדי שיהא היכר כמה נרות מדליקין (מהר"א מפראג).

כמה נרות מדליק

שלחן ערוך ורמ"א נחלקו אם כל אחד מבני הבית מדליק או אחד לכולם. שורש המחלוקת בגמרא שבת "ת"ר מצות חנוכה נר איש וביתו והמהדרין נר לכל אחד ואחד והמהדרין מן המהדרין ב"ש אומרים יום ראשון מדליק שמנה מכאן ואילך פוחת והולך וב"ה אומרים יום ראשון מדליק אחת מכאן ואילך מוסיף והולך אמר עולא פליגי בה תרי אמוראי במערבא ר' יוסי בר אבין ור' יוסי בר זבידא חד אמר טעמא דב"ש כנגד ימים הנכנסין וטעמא דב"ה כנגד ימים היוצאין וחד אמר טעמא דב"ש כנגד פרי החג וטעמא דבית הלל דמעלין בקדש ואין מורידין". נחלקו רמב"ם ותוספות אם המהדרין מן המהדרין הם גם לכל אחד מהבית בתוספת על המהדרין או שלא, שלחן ערוך כתוספות ורמ"א כרמב"ם.

כתב משנה ברורה יש לו מעט שמן לא ידליק הרבה נרות שאין בהם שיעור אלא אחד כשיעור, יש לו ואין לחברו עדים שידליק כעיקר הדין ויביא לחברו מאשר ידליק כהידור, ודווקא כשחברו אינו סמוך על שולחנו ואינו יכול לצאת בהדלקתו. אם השמן ביוקר עדיף שידליק בשעווה מהמהדרין מאשר בשמן נר אחד.

סעיף ג

נר שיש לו שתי פיות עולה לו בשביל שנים.

נר עם שתי פיות

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא, והיינו כשראשי הפתילות מובדלים. כתב משנה ברורה לא ידליקו שני אנשים בנר אחד כדי שיהיה ניכר, ואפשר שבחנוכייה שיש בה ח' פיות יכולים להדליק בב' הקצוות.

סעיף ד

מילא קערה שמן והקיפה פתילות, **אם כפה עליה כלי כל פתילה עולה בשביל נר אחד. לא כפה עליה כלי, אפילו לנר אחד אינו עולה לפי שהוא כמדורה.** הגה: ולכן יש ליזהר להעמיד הנרות בשורה בשוה, ולא בעגול דהוי כמדורה (הג"מ בשם סמ"ק). ומותר להדליק בפמוטות שקורין לאמפ"א, מאחר שכל נר מובדל הרבה מחבירו (ת"ה סימן ק"ה). ויזהרו כשעושים נרות, אפילו בשעוה, שאין לדבקן ביחד ולהדליקן, דהוי כמדורה (פסקי מהר"י ס"ה). אפילו בנרות של שבת ויום טוב יזהרו שלא לעשות כן, (א"ז).

מילא קערה והקיפה פתילות

דין השלחן ערוך מבואר בגמרא, וכתב משנה ברורה שקודם כפה ואז הדליק ולא הפוך. כתב רמ"א להעמיד הנרות בשווה ולא בעיגול וכן לא אחד נכנס אחד יוצא. עוד כתב משנה ברורה אם יש רווח ביניהם של אצבע מותר אפילו לא כפה עליה כלי. עוד כתב רמ"א ההיתר להדליק בפמוטות לאמפ"א (קלנדלברלה), והבאור הלכה כתב שאין זה הידור. כתב רמ"א יזהרו שלא להדביק הנרות דהוי כמדורה וגם בשבת אסור. כתב משנה ברורה כשמדביקים נרות בכותל יהיה רווח אצבע ביניהם.

סעיף ה

נר חנוכה מניחו על פתח הסמוך לרשות הרבים מבחוץ. **אם הבית פתוח לרשות הרבים, מניחו על פתחו. ואם יש חצר לפני הבית, מניחו על פתח החצר. ואם היה דר בעלייה שאין לו פתח פתוח לרשות הרבים, מניחו בחלון הסמוך לרשות הרבים. ובשעת הסכנה שאינו רשאי לקיים המצווה, מניחו על שלחנו ודיו, וצריך נר אחר להשתמש לאורו. ואם יש מדורה א"צ נר אחר. ואם הוא אדם חשוב שאין דרכו להשתמש לאור המדורה, צריך נר אחר.**

הכין מניח נר חנוכה

בגמרא שבת "ת"ר נר חנוכה מצוה להניחה על פתח ביתו מבחוץ אם היה דר בעלייה מניחה בחלון הסמוכה לרה"ר ובשעת הסכנה מניחה על שלחנו ודיו אמר רבא צריך נר אחרת להשתמש לאורה ואי איכא מדורה לא צריך ואי אדם חשוב הוא אע"ג דאיכא מדורה צריך נר אחרת".

מקום ההנחה:

- **רש"י** בפתח הבית תמיד.
- **תוספות ושלחן ערוך** בפתח הבית ואם יש חצר בפתח החצר. דר בעליה מניחו בחלון. עוד פסק שלחן ערוך הדין בשעת הסכנה.

שמש, כתב שלחן ערוך צריך נר אחר להשתמש לאורו ואם יש מדורה מספיק, ואדם חשוב שאין דרכו במדורה צריך.

סעיף ו

מניחו למעלה מג' טפחים, ומצווה להניחו למטה מי' טפחים, ואם הניחו למעלה מיום טוב, **יצא, אבל אם מניחו למעלה מכ' אמה לא יצא.** הגה: אפילו לקחה כך דלוק והניחה למטה מכ', לא יצא, דהדלקה עושה מצוה (ב"י בשם תוספות).

גובה הנחת הנרות

במשנה בבא קמא מבואר גמל שנדלק הפשתן שעליו מנר חנווני אם היה הנר בתוך החנות פטור בעל החנות אם היה בחוץ חייב בעל החנות ואם היה נר חנוכה אף בחוץ פטור הואיל והדליק ברשות. ובגמרא **"אמר רבינא משמיה דרבא ש"מ מדרבי יהודה נר חנוכה מצוה להניחה בתוך עשרה דאי סלקא דעתך למעלה מעשרה אמאי אמר ר' יהודה נר חנוכה פטור לימא ליה הוה ליה לאנוחה למעלה מגמל ורוכבו אלא לאו ש"מ מצוה להניחה בתוך עשרה אמרי לא לעולם אימא לך אפי' למעלה מעשרה מאי אמרת אבעי לך לאנוחה למעלה מגמל ורוכבו כיון דבמצוה קא עסיק כולי האי לא אטרחוה רבנן אמר רב כהנא דרש רב נתן בר מניומי משמיה דרבי תנחום נר** חנוכה שהניחה למעלה מעשרים אמה פסולה כסוכה וכמבוי".

נחלקו אם דברי רבא שמצווה להניח בתוך עשרה הם להלכה או שנדחו:

- **ר"ן ר"ח רשב"א ורוב הראשונים** מצווה בתוך עשרה.
- **מהר"ם ומרדכי** צריך בין ג' לי' (לא רק מצווה אלא צריך).
- **רי"ף ורמב"ם** אין מצווה להניח בתוך י'.
- **עוד במרדכי** היום שבגלל הסכנה מניח בפנים לא חייב בתוך עשרה.

להלכה:

פסק שלחן ערוך בשביל לצאת ידי כל הדעות מצווה להניחו בתוך י' ואם הניח ביותר מי' יצא, ויותר מכ' אמה פסול, ולא ידליק בתוך ג' לקרקע. כתב משנה ברורה דברי המרדכי היום שנוהגים להדליק בפנים אין צריך להקפיד בזה, אם יש לו ב' חלונות אחד למעלה מי' והשני למטה ודאי שידליק בשני. בבית הכנסת נהגו להדליק במקום גבוה.

כתב רמ"א הדליק למעלה מכ' לא עוזר שיזיז למקום כשר, הדליק בתוך כ' והזיז למקום אחר כשר יצא.

סעיף ז

מצווה להניחו בטפח הסמוך לפתח משמאל, כדי שתהא מזוזה מימין ונר חנוכה משמאל. ואם אין מזוזה בפתח, מניחו מימין. ואם הניחו בדלת עצמו, יניחנו מחציו של כניסה לצד שמאל. הגה: ומיהו בזמן הזה, שכולנו מדליקין בפנים ואין היכר לבני רשות הרבים כלל, אין לחוש כל כך אם אין מדליקין בטפח הסמוך לפתח. ומגיד משנה המנהג להדליק בטפח הסמוך לפתח כמו בימיהם, ואין לשנות אא"כ רבים בני הבית שעדיף יותר להדליק כל אחד במקום מיוחד מלערב הנרות ביחד ואין היכר כמה נרות מדליקין. ומגיד משנה יזהרו שלא להדליק במקום שמדליקין הנרות כל השנה, כי אז לא יהיה היכר כלל. ואף כי אין היכר רק לבני הבית, מגיד משנה היכר קלת מיהא בעי. **ובבית הכנסת מניחו בכותל דרום** או בדרום המנורה, ומסדרן ממזרח למערב (ת"ה סי' ק"ד ב"י), **ומדליקין ומברכין** בבית הכנסת **משום פרסומי ניסא.** הגה: ואין אדם יוצא בנרות של בית הכנסת, וצריך לחזור ולהדליק בביתו (ריב"ש סימן קי"א). ונוהגין להדליק בבית הכנסת בין מנחה למעריב. ויש נוהגין להדליק בערב שבת קודם מנחה (כל בו ואבודרהם). ואם רוצים למהר להתפלל לאחר שבירך השליח ציבור והדליק אחד מהן, יוכל השמש להדליק הנשארים, והשליח ציבור יתפלל (מהרי"ל).

מקום הנחת הנרות

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא שבת, רמ"א כתב בזמן הזה אין לחוש כל כך והמנהג להקפיד אלא אם רבים בני הבית שעדיף לא לערב הנרות משום היכר, ויזהרו שלא להדליק במקום שהנרות נמצאים כל השנה. כתב משנה ברורה (מי שלא מדליק בפתח הבית) אם יש לו חלון לרשות הרבים עדיף שידליק שם (לכאורה הסדר הוא בפתח ואם לא בפתח אז בחלון ואם לא אז בתוך הבית).

כיוון הנחת הנרות בבית כנסת

בגמרא מנחות נחלקו בכיוון המנורה וכן י' מנורות שעה שלמה כיצד היו מונחים:

- **רבי רש"י תוספות ראב"ד ושלחן ערוך** ממזרח למערב.
- **ר' אלעזר בר' שמעון רמב"ם וסמ"ג** מצפון לדרום.

כתב שלחן ערוך בבית כנסת מדליק ומברך מכוח מנהג כמו ברכת הלל, וכתב רמ"א שחוזר להדליק בביתו. כתב רמ"א ידליקו בין מנחה לערבית ואם ממהרים יכולים להתחיל אחד והשמש ימשיך בזמן התפילה את שאר הנרות. הדלקת בית הכנסת יש בה כמה טעמים, משום פרסום משום האורחים זכר למקדש.

סעיף ח

חצר שיש לו שני פתחים משני רוחות, צריך להדליק בשתיהן מפני החשד. ואם שני הפתחים ברוח אחד והם בבית אחד (כל בו) **די לו באחד מהם.** הגה: ואם מדליק בשני פתחים אינו מברך רק באחד מהם ובשני מדליק בלא ברכה, מיהו בזמן הזה שכולם מדליקין בפנים ממש, ואין היכר לבני רשות הרבים כלל, אפילו יש לחצר או לבית הרבה פתחים להרבה רוחות אין מדליקים אלא פעם אחת בפנים, כן נ"ל וכן המנהג פשוט.

חצר שיש לה ב' פתחים

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא חשד של מי שיעבור בזה ולא בזה. כתב משנה ברורה אם הוא באותו רוח אך הם שני בתים או בית אחד חלוק אף שדר בהם אדם אחד צריך להדליק בשניהם. כתב רמ"א בזמן הזה מספיק בפתח אחד.

סימן תרעב – זמן הדלקת נר חנוכה

סעיף א

אין מדליקין נר חנוכה קודם שתשקע החמה, **אלא** עם סוף שקיעתה, **לא** מאחרים ולא מקדימים. ויש מי שאומר שאם הוא טרוד יכול להקדים מפלג המנחה ולמעלה, ובלבד שייתן בה שמן עד שתכלה רגל מן השוק.

זמן הדלקת נרות

בגמרא מובא הדלקה משקיעת החמה עד שתכלה רגל מהשוק. נחלקו:

- **ר"ן** יכול להדליק קודם השקיעה וישאיר דלוק בשקיעה.
- **רמב"ם בה"ג ושלחן ערוך** בסוף שקיעת החמה, היינו צאת הכוכבים.
- **אורחות חיים והביאו שלחן ערוך** אם הוא טרוד יכול מפלג המנחה בברכה (לא חולק אלא מוסיף והלכה כדבריו), הדליק קודם הפלג יחזור בברכה.
- **משנה ברורה** יש הרבה ראשונים דס"ל דכונת הגמרא הוא על תחילת שקיעה שניה והוא בערך רבע שעה מקודם ולכן עדיף שידליק אז.

לעניין ערבית: כתב **משנה ברורה** לאותן האנשים הנוהגין להתפלל מעריב בזמנו דהיינו אחר צאת הכוכבים נכון לנהוג כן לכתחילה להדליק קודם מעריב (לשיטתו דלא כשלחן ערוך) ויטיל בה כל כך שמן שידלוק חצי שעה אחר צאת הכוכבים. אם לא הדליק מקודם והגיע זמן צה"כ יקדים להתפלל מעריב דהוא תדיר וגם יש בה מצות ק"ש שהיא דאורייתא. ודע דאפילו הנוהגין תמיד להדליק אחר תפלת ערבית מן הנכון שיכינו עכן פסק השמן בתוך הנרות קודם תפילת ערבית כדי שיהיה מוכן תיכף אחר תפלת ערבית שיש לחוש שיעבור עיקר זמן הדלקתו והוא חצי שעה מדינא דגמרא.

סעיף ב

שכח או הזיד ולא הדליק עם שקיעת החמה, מדליק והולך עד שתכלה רגל מן השוק, שהוא כמו חצי שעה שאז העם עוברים ושבים ואיכא פרסומי ניסא. הלכך צריך ליתן בה שמן כזה השיעור, ואם נתן בה יותר יכול לכבותה לאחר שעבר זה הזמן, וכן יכול להשתמש לאורה לאחר זה הזמן. הגה: י"א שבזמן הזה שמדליקין בפנים א"צ ליזהר ולהדליק קודם שתכלה רגל מן השוק (ר"ע וטור בשם תוספות), ומגיד משנה טוב ליזהר גם בזמן הזה. **ומיהו הני מילי לכתחלה, אבל אם עבר זה הזמן ולא הדליק, מדליק והולך כל הלילה. ואם עבר כל הלילה ולא הדליק, אין לו תשלומין.** הגה: ובלילות אחרות ידליק כמו שאר בני אדם, אף על פי שלא הדליק בראשונה (מלא כתוב בשם מהרי"ל ואגודה ור"ע).

לא הדליק בזמן

נחלקו הראשונים:

- **רמב"ם** לא יצא ידי חובה.
- **רא"ש** בדיעבד יכול להדליק.
- **תוספות וטור** רשאי להדליק הואיל ובזמן הזה מדליקים בתוך הבית לא צריך להקפיד על זמן של עד שתכלה רגל מהשוק.

להלכה:

- **שלחן ערוך** כרא"ש.
- **רמ"א** כדברי תוספות.
- כתב **המשנה ברורה** עד עמוד השחר בברכה דווקא אם יש בני בית ערים ואם לא לא יברך, ואם בא ומצאם ישנים מן הנכון שיעיר אותם וידליק בברכה.

כתב המשנה ברורה אין מצווה לשים הרבה שמן, ובנרות שעווה יש הידור אם מצוה כשהם ארוכות אך אין לעשותם גדולות מדי. עוד כתב המדליק נר אחד בלילה השני ובא לו עוד נר מדליקו אף שבזמן הברכה הייתה דעתו רק על אחד ולא יברך שוב. עוד כתב אסור אפילו ללמוד משהגיע זמנה.

סימן תרעג – שמנים ופתילות הכשרות לחנוכה

סעיף א

כל השמנים והפתילות כשרים לנר חנוכה, ואף על פי שאין השמנים נמשכים אחר הפתילה ואין האור נתלה יפה באותם הפתילות. הגה: ומיהו שמן זית מצוה מן המובחר (מרדכי וכל בו ומהרי"ל), ואם אין שמן זית מצוי מצוה בשמנים שאורן זך ונקי. ונוהגים במדינות אלו להדליק בנר של שעוה, כי אורן צלול כמו שמן. **ואפילו** בליל שבת שבתוך ימי חנוכה מותר להדליק בנר חנוכה השמנים והפתילות שאסור להדליק בהם נר שבת, הגה: אם אינו נותן בנר רק כדי שיעור מצותו, (תשובת הרשב"א סי' ק"ע), לפי שאסור להשתמש בנר חנוכה בין בשבת בין בחול, **ואפילו** לבדוק מעות או למנותן לאורה אסור, **אפילו** תשמיש של קדושה, כגון ללמוד לאורה, אסור. ויש מי שמתיר בתשמיש של קדושה. ונוהגים להדליק נר נוסף, כדי שאם ישתמש לאורה יהיה לאור הנוסף שהוא אותו שהודלק אחרון, ויניחנו מרחוק קצת משאר נרות מצווה. הגה: ובמדינות אלו אין נוהגים להוסיף, רק מניח אצלן השמש שבהן מדליק הנרות, והוא עדיף טפי, ויש לעשותו יותר ארוך משאר נרות, שאם בא להשתמש ישתמש לאותו נר (מרדכי). אם נתערב נר חנוכה האסור בהנאה בשאר נרות, אפילו אחד באלף, לא בטיל דהוי דבר של מנין (ת"ה סי' ק"ג), אלא ידליק מן התערובות כל כך שבודאי נר של היתר דולק עם נר של איסור, ואז מותר להשתמש אצלן (ד"ע).

כל השמנים כשרים

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא, משום שהלכה כבתה אין זקוק לה. כתב משנה ברורה מצווה בצמר גפן או חוטי פשתן. כתב רמ"א שמן זית מובחר ונהגו בשעווה שאורו צלול.

שבת שבחנוכה מותר כשאר ימים, וכתב רמ"א דווקא כשאין עוד שמן יותר משיעור מצווה, וביאר משנה ברורה שאחר השיעור מותר להשתמש בו ויש לחוש שמא יטה אם לא יהיה שמן כשר.

תשמיש לאור הנרות

בגמרא שבת **"אמר רב יהודה אמר רב אסי אסור להרצות מעות כנגד נר חנוכה, כי אמריתה** קמיה דשמואל אמר לי וכי נר קדושה יש בה? מתקיף לה רב יוסף וכי דם קדושה יש בו? דתניא **ושפך וכסה במה ששפך יכסה שלא יכסנו ברגל שלא יהו מצות בזויות עליו ה"נ שלא יהו מצות בזויות עליו"**. מבואר אסור להרצות מעות וביאר רב יוסף שלא יהיו מצוות בזויות עליו.

להלכה: נחלקו מה התשמיש האסור:

- **ר"ן** רמב"ם ורא"ש לטור כל תשמיש אסור.
- **עיטור** תשמיש חול אסור מצווה מותר כגון קריאת ספר.
- **רא"ש לבית יוסף** תשמיש קבוע אסור עראי שאינו של גנאי מותר.

» **שלחן ערוך** פסק בסתם כל תשמיש אסור והביא יש מתירין בשל מצווה. **הטעם** כתב משנה ברורה שיהא ניכר שהוא לפרסם הנס, ודומיא דמנורה שהיה אסור להשתמש בה. ואפילו מעות אסור למנות שלא יהיו מצוות בזויות עליו.

הנחת שמש

שלחן ערוך הביא שנהגו להניח עוד נר כדי שאם ישתמש יהיה לאורו ויניח רחוק משאר נרות להיכר כמה היו באותו יום, רמ"א הביא שלא נהגו להניח שמש עוד נר אלא הנר שאיתו מדליק שאר הנרות הוא השמש, ויש לעשותו ארוך יותר משאר נרות שאם יבוא להשתמש יהיה ממנו.

התערב נר חנוכה אצל שאר נרות

נר אחר שהודלק והוקצה למצוותו וכבה בתוך זמן שיעורו (משנה ברורה):

» **רמ"א בשם תרומת הדשן** אפילו אחד באלף לא בטל, דהוי דבר שבמנין, וידליק מהתערובות עד שוודאי הודלק היתר עם האיסור.

» **רש"ל** חד בתרי בטיל.

סעיף ב

הדלקה עושה מצווה. לפיכך אם כבתה קודם שעבר זמנה אינו זקוק לה, ואפילו כבתה בערב שבת קודם קבלת שבת שעדיין הוא מבעוד יום, אינו זקוק לה. וכן אם לאחר שהדליקה בא לתקנה וכיבה אותה בשוגג, אינו זקוק לה. הגה: ואם רוצה להחמיר על עצמו ולחזור ולהדליקה, אין לברך עליה (רשב"א סימן תקל"ט, ור"ן).

הדלקה עושה מצווה

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא, רמ"א כתב אם חוזר ומדליק בלי ברכה. משנה ברורה כתב ראוי להדליק שוב, בפרט אם נכבה קודם קבלת שבת. הדליקה במקום הרוח כתב משנה ברורה צריך לחזור ולא יברך, וכן אם רואה שהאור לא אוחז יפה ונכבה צריך לחזור ולהדליק.

סעיף ג

נר של חרס שהדליק בו לילה אחת נעשה ישן ואין מדליקין בו לילה אחרת, אלא לוקח חדשים בכל לילה. ואם אין לו אלא ישן, מסיקו בכל לילה באור. ונר של מתכת אין צריך חדש. ושל זכוכית או של חרס מכוסה, דינו כמתכת.

להדליק בנר יפה

דין השלחן ערוך כמבואר בטור.

סעיף ד

אין חוששין לפתילות להחליפם, עד שתכלה.

שימוש בפתילות מיום ליום

דין השלחן ערוך כמבואר בשיבולי הלקט משום שנוחות יותר בשימוש בב' פעמים. דרכי משה הביא שנהגו להחליפם.

סימן תרעד – שמותר להדליק מנר לנר

סעיף א

מדליקין נר חנוכה מנר חנוכה, ודווקא להדליק מזה לזה **בלא אמצעי, אבל** להדליק מזה לזה על ידי נר של חול, **אסור. ויש** מתירים גם בזה, **אלא אם כן הוא** בעניין שיש לחוש שיכבה הנר של חול קודם שידליק נר אחר של חנוכה. הגה: ונהגו להחמיר בנרות חנוכה שלא להדליק אפילו מנר לנר, דעיקר מצותו אינו אלא נר אחד והשאר אינו למצוה כל כך ולכן אין להדליק זה מזה (הג"מ ומרדכי). וכל זה אינו רק בעוד שדולקים למצותן, אבל אחר שעבר זמן המצוה מותרים בהנאה, כ"ש שמותר להדליק מהן (כ"י הל' קטנות).

הדלקה מנר לנר

בגמרא שבת **"איתמר רב אמר אין מדליקין מנר לנר ושמואל אמר מדליקין. אמר אביי כל מילי דמר עביד כרב לבר מהני תלת דעביד כשמואל, מדליקין מנר לנר וכו'. יתיב ההוא מרבנן קמיה דרב אדא בר אהבה ויתיב וקאמר טעמא דרב משום ביזוי מצוה, אמר להו לא תציתו ליה טעמיה דרב משום דקא מכחיש מצוה. מאי בינייהו איכא בינייהו דקא מדליק משרגא לשרגא, מ"ד משום ביזוי מצוה משרגא לשרגא מדליק מ"ד משום אכחושי מצוה משרגא לשרגא נמי אסור". מבואר** מחלוקת רב אוסר ושמואל מתיר, טעם רב משום ביזוי מצווה או הכחשת מצווה ונפקא מינה להדליק מנר לנר שלא על ידי אמצעי.

להלכה נחלקו אם מותר להדליק נר חנוכה מנר אחר של חנוכה:

- « **רש"י רא"ש רי"ף רמב"ם** מותר שלא על ידי אמצעי כרב וכטעם ביזוי.
- « **תרומה ר"ן וראב"ד** מותר על ידי קיסם, כיון שעושה להדליק מיד אין בזה משום ביזוי.
- « **תוספות מימוניות ומרדכי** המנהג להחמיר שלא להדליק כלל.
- « **שלחן ערוך** בסתם כרי"ף ורמב"ם שלא על ידי אמצעי מותר, וביש הביא דעת התרומה להתיר אלא אם יש חשש שיכבה.
- « **רמ"א** נהגו להחמיר דעיקר מצוותו אינו אלא נר אחד נמצא שמדליק לדבר שאינו מצווה כל כך. אחר זמן המצווה מותר.

כתב משנה ברורה אם כבה אחד מהנרות בתוך הזמן, אין להדליק אותו על ידי נר אחר אפילו בלא אמצעי שכבתה אין זקוק לה.

סעיף ב

יש מי שאומר שנר של בית הכנסת ושל שבת ושל חנוכה כולם של מצווה הם ומותר להדליק זה מזה. הגה: וה״ה נר של ת״ת או נר לחולה הצריך נר (נ״י ה״ק) ובעניין נר של בית הכנסת עיין לעיל סי׳ קנ״ד סעיף י״ד.

הדלקת נרות מצווה זה מזה

דין השלחן ערוך ביש מי שאומר הם דברי התרומה, ודברי רמ"א הם הנימוקי יוסף שמותר אף לצורך תלמד תורה, כתב משנה ברורה לדעה ראשונה שהובאה לעיל סימן תרע"ג שאסור אפילו ללמוד לאור הנר אף כאן אין להתיר להדליק לנר לצורך לימוד תורה.

סימן תרעה – שהדלקה עושה מצווה ולא הנחה

סעיף א

הדלקה עושה מצווה, ולא הנחה, שאם הייתה מונחת במקומה שלא לשם מצות חנוכה, מדליקה שם וא"צ להסירה ולהניחה לשם מצות חנוכה. לפיכך עששית שהייתה דולקת כל היום, שהדליקה מערב שבת למצות חנוכה, למוצאי שבת מכבה ומדליקה לשם מצווה. ומגיד משנה צריך שידליקנה במקום הנחתה, שאם הדליקה בפנים והוציאה לחוץ, לא יצא, שהרואה אומר: לצורכו הוא מדליקה. וכן אם מדליקה ואוחזה בידו, במקומה, לא יצא, שהרואה אומר: לצורכו הוא אוחזה.

הדלקה עושה מצווה

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא. כתב משנה ברורה נכון ליזהר לכתחילה אף בנרות שמדליקים בבית הכנסת לא לטלטל, משום שיש הסוברים שגם בהם אסור לטלטל עד חצי שעה (והוא מחלוקת אחרונים).

סעיף ב

יש מי שאומר דכיון דהדלקה עושה מצווה צריך שייתן שמן בנר, כדי שיעור, קודם הדלקה, אבל אם בירך והדליק ואחר כך הוסיף שמן עד כדי שיעור, לא יצא ידי חובתו.

שיהיה שיעור שמן בנר

דין השלחן ערוך כמבואר ברא"ש, וכתב משנה ברורה ידליק בלי ברכה.

סעיף ג

אישה מדלקת נר חנוכה, שאף היא חייבת בה. אבל אם הדליקה חרש שוטה וקטן, לא עשה כלום, ואף על פי שהניחה גדול. ויש מי שאומר בקטן שהגיע לחינוך, מותר. הגה: ולדידן דכל אחד מבני הבית מדליק בפ"ע, קטן שהגיע לחינוך צריך להדליק ג"כ.

הדלקה על ידי קטן

דין השלחן ערוך בסתם הוא דעת הר"ן, וביש הוא דעת העיטור. רמ"א לשיטתו.

סימן תרעו – סדר הברכות וההדלקה

סעיף א

המדליק בליל ראשון מברך שלש ברכות: להדליק נר חנוכה, ושעשה נסים, ושהחיינו. ואם לא בירך זמן בליל ראשון, מברך בליל שני או כשיזכור.

נוסח הברכה בלילה הראשון

פסק שלחן ערוך כרוב הראשונים לברך להדליק נר חנוכה, ולא כשבולי הלקט שכתב שבעל הבית מברך על מצוות נר חנוכה. משנה ברורה הוסיף 'של חנוכה'. כתב משנה ברורה ברכת שעשה ניסים לא יוסיף וא"ו בהתחלה של בזמן הזה, וכתב לומר בשהחיינו לזמן עם חיריק בלמד.

סעיף ב

מליל ראשון ואילך מברך שתים: להדליק, ושעשה נסים. הגה: ויברך כל הברכות קודם שיתחיל להדליק (מהרי"ל).

ברכות בשאר ימים

דין השלחן ערוך ורמ"א כמבואר בגמרא ובראשונים.

סעיף ג

מי שלא הדליק ואינו עתיד להדליק באותו הלילה, וגם אין מדליקין עליו בתוך ביתו, כשרואה נר חנוכה מברך: שעשה נסים, ובליל ראשון מברך גם: שהחיינו, ואם אחר כך בליל ב' או ג' בא להדליק אינו חוזר ומברך: שהחיינו.

ברכת הרואה

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא. כתב משנה ברורה אם אתמול לא בירך בגלל שאשתו הדליקה עליו, כאשר מדליק הוא ביום השני לא יברך שהחיינו.

סעיף ד

אחר שהדליק, אומר: הנרות הללו אנו מדליקין על התשועות ועל הניסים ועל הנפלאות וכו'.

אמירת הנרות הללו

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא, משנה ברורה הביא לומר אחר שהדליק הנר הראשון ושיש נוהגים רק אחר שסיים כל הנרות.

סעיף ה

יתחיל להדליק בליל ראשון בנר היותר ימיני, ובליל ב׳ כשיוסיף נר אחד סמוך לו יתחיל ויברך על הנוסף, שהוא יותר שמאלי, כדי להפנות לימין. וכן בליל ג׳ כשיוסיף עוד אחר סמוך לשני נרות הראשונות, יתחיל בנוסף ובו יתחיל הברכה, ואחר כך יפנה לצד ימין, וכן בכל לילה. נמצא שתמיד מברך על הנוסף שהוא מורה על הנס, שהרי בתוספת הימים ניתוסף הנס.

סדר הדלקת נרות

דין השלחן ערוך כמבואר במהרי"ק, וכתב משנה ברורה ירחיק עצמו לצד שמאל שיפגע מיד בנר שצריך להדליק ולא יעביר על המצוות.

כאשר מניח הנר בפתח

נחלקו אם צריך לשנות את הסדר של ההדלקה:

- **בית יוסף ורמ"א** תמיד יתחיל הברכה בנר הנוסף שהוא השמאלי.
- **רש"ל** אם מונח בימין הפתח אזי צריך להתחיל תמיד בנר הימיני שהוא סמוך לפתח והולך מימין לשמאל ואם מניח הנרות בשמאל הפתח צריך להדליק ג"כ תמיד תחילה הנר הסמוך להפתח והולך ומדליק משמאל לימין.
- **משנה ברורה** דעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד ומה טוב ונכון אם יכול לסדר כולם בתוך חלל הפתח שיהיו כולם שוין בטפח הסמוך לפתח.

סימן תרעז - דין אכסנאי בחנוכה

סעיף א

אכסנאי שאין מדליקין עליו בביתו, צריך לתת פרוטה לבעל הבית להשתתף עמו בשמן של נר חנוכה. ואם יש לו פתח פתוח לעצמו, צריך להדליק בפתחו, אף על פי שאותו בית אינו מיוחד אלא לשינה והוא אוכל על שלחן בעל הבית, והוא הדין לבן האוכל אצל אביו. הגה: וי"א דבזמן הזה שמדליקים בפנים ממש, ידליק במקום שאוכל, וכן נהגו (תשובת רשב"א סי' תקמב משנה ברורה /תקמ"א/).

אכסנאי בנר חנוכה

דין השלחן ערוך מבואר בגמרא שבת וכן עשה רב זירא מעשה, על ידי שמשתתף בפרוטה נעשה שותף בשמן. עוד מבואר בגמרא שאחר חתונתו היה ר' זירא סומך על כך שמדליקים עליו בביתו וכן הורה שלחן ערוך שמי שמדליקים עליו בביתו לא צריך להדליק.

כתב המשנה ברורה בחורים שלומדים בישיבה צריכים להשתתף אלא אם סמוך על שולחן בעל הבית שם שאז מדליק רק אם רוצה להיות מהמהדרין מן המהדרין. **עוד כתב** מי שלא ידע שמדליקים עליו וכשבא לביתו ראה שהדליקו עליו לא יצא הואיל ובאותה שעה לא הייתה כוונתו לצאת.

ההולך להתארח אם צריך נר בביתו

נחלקו הראשונים מי שאוכל אצל בעל הבית ויש לו פתוח שישן שם:

- **רשב"א והביאו רמ"א** אינו צריך אלא מדליק רק במקום שאוכל. **וכתב משנה ברורה** כל זה הוא רק במי שממש אכסנאי או סמוך לשולחנו כמו בן אצל אביו, אבל אם הוא רק אורח באקראי צריך להדליק בביתו מן הדין, או שימנה שליח ומצווה בו יותר מבשלוחו.
- **רא"ש וכן פסק שלחן ערוך** צריך משום חשד, וכן בן האוכל אצל אביו אפילו אוכל אצלו בקביעות.

נחלקו האחרונים כאן האם בחור ישיבה יש לו דין אכסנאי או שנחשב שהוא בעל הבית לעצמו.

סעיף ב

קטן שהגיע לחינוך צריך להדליק.

קטן בהדלקה

דין השלחן ערוך כמבואר בארחות חיים. ומדובר בקטן שיש לו בית לעצמו, ומיהו למנהג הרמ"א שכל אחד מדליק למהדרין מן המהדרין, יש לו להדליק משהגיע לחינוך ככל אחד מבני הבית.

סעיף ג

יש אומרים שאף על פי שמדליקין עליו בתוך ביתו, אם הוא במקום שאין בו ישראל מדליק בברכות. הגה: כי חייב לראות הנרות (מרדכי), וכן נוהגין. ואפילו אם הוא אצל יהודים ורואה הנרות, אם רוצה להחמיר על עצמו ולהדליק בפני עצמו, מדליק ומברך עליהם, וכן נוהגין (ת"ה ומהרי"ל בתשובת מהרי"ל סי' קמ"ה).

הנמצא במקום שאין ישראל

דין השלחן ערוך כמבואר בארחות חיים, הטעם כמובא ברמ"א משום שחייב לראות נרות. **עוד כתב רמ"א** אם רוצה להחמיר להדליק בפני עצמו מדליק ומברך וכן נוהגים.

כתב משנה ברורה דין השלחן ערוך כאן שפסק שמברך על הראיה אף שמדליקין עליו (שהרי כתב שמי שאין לו מה לראות יש לו להדליק בשביל לברך), **סותר** למה שפסק בסימן תרע"ו סעיף ג' שלא מברך על ראייה אם מדליקים עליו, וכתב המשנה ברורה למעשה אין לברך אלא אם יכוון שאינו יוצא בהדלקה שיש בביתו (לכאורה אפשר ליישב שכאן הוא גם מדליק וגם רואה ועל שפיר יש ברכה).

סעיף ד

הנותר ביום השמיני מן השמן הצריך לשיעור הדלקה, עושה לו מדורה ושורפו בפני עצמו שהרי הוקצה למצותו. ואם נתערב בשמן אחר ואין ששים לבטלו, יש מי שאומר שאין להוסיף עליו כדי לבטלו.

מותר השמן בשמיני

בגמרא שבת "**בעו מיניה מרבי יהושע בן לוי מהו להסתפק מנויי סוכה כל שבעה א"ל הרי אמרו אסור להרצות מעות כנגד נר חנוכה וכו', אלא אמר רב יוסף אבוהון דכולהו דם** (המקור לכך שלא עושים תשמיש במצוות הוא כיסוי הדם שאסור לכסות דרך ביזיון ברגלו)".

כתבו הראשונים שאסור להשתמש במותר השמן אלא בכל יום מוסיף עליו ומדליק בו למחרת וביום השמיני שורף הנותר. **הקשה הבית יוסף** הרי מה שנשאר מאחרי החצי שעה של החיוב מותר לכבות וכיצד הורו לאסור השימוש ולשרוף הנותר? **תירץ מהר"י אבוהב** כאן נתן השמן סתם ולכן אסור בשימוש הנותר ומה שהתירו לכבות אחרי חצי שעה הוא כשהקצה רק לשיעור ההדלקה. **בית יוסף** תירץ האיסור המובא כאן הוא במה שכבה תוך החצי שעה ורק זה אסור ובאמת אחר החצי שעה מותר.

על כן פסק שלחן ערוך מה שנותר מתוך זמן החצי שעה צריך לשורפו, **כתב משנה ברורה** לא ישהה אותו לשנה הבאה שמא יבוא לתקלה להשתמש בו. **התערב** ורוצה לתת בו יותר לבטלו, כתב משנה ברורה יש מי שאוסר, ביאר המשנה ברורה כוונתו הואיל וביורה דעה יש המתירים לבטל כל איסור דרבנן.

סימן תרעח - נר של שבת קודם לנר של חנוכה

סעיף א

מי שאין ידו משגת לקנות נר חנוכה ונר שבת, יקנה נר שבת מפני שלום ביתו (וע"ל סי' רס"ג סעיף ג'). **ואם יש לו לשל שבת ואין לו לנר חנוכה ולייו לקידוש היום, יקנה לנר חנוכה, משום פרסומי ניסא.** הגה: וה"ה נר חנוכה קודם ליין הבדלה, וע"ל סי' רצ"ו סעיף ה'.

נר שבת או חנוכה והדין ביין

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא שבת, עדיף נר שבת מחנוכה ועדיף נר חנוכה מיין לקידוש משום פרסום הנס, ורמ"א הוסיף שקודם להבדלה. כתב משנה ברורה עדיף שידליק לשבת רק נר אחד והשאר יניח להידור המצווה של חנוכה, אף שרגיל בשבת לעשות שתי נרות.

סימן תרעט – בערב שבת מדליקין נר חנוכה תחילה

סעיף א

בערב שבת מדליקין נר חנוכה תחלה **ואחר** כך נר שבת. הגה: ומברך עליהם כמו בחול, אף על פי שמדליקין בעוד היום גדול (ת"ה סי' ק"ב).

סדר הדלקה בערב שבת

נחלקו הראשונים:

- **בה"ג ר"ן ומרדכי** יקדים החנוכה כי כשמדליק קודם של שבת קיבל שבת, ולא יוכל להדליק של חנוכה.
- **תוספות רמב"ן רשב"א ועוד** ידליק מה שירצה שאינו מקבל בהדלקה.
- **שלחן ערוך** יקדים נר חנוכה הואיל ואז יוצא ידי דעת כולם שאף לדעת תוספות עשה כדין. רמ"א כתב שמברך וביאר משנה ברורה אחרי פלג המנחה.

כתב משנה ברורה שייתן שמן שיידלק חצי שעה אחר צאת הכוכבים לפחות נר אחד, ונכון להתפלל מנחה קודם שבא להדליק נר חנוכה.

סימן תרפ – שלא להניח הנרות סמוך לפתח בליל שבת

סעיף א

בליל שבת צריך ליתן שום דבר, לחוץ בין הנרות לפתח, בשביל הרוח שלא יכבה הנרות כשפותח את הדלת.

פתיחת הדלת מול הנרות

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא שמא יכבה. וכתב משנה ברורה אם מדליק בתוך בית החורף ויש עוד בית לפני, אין לחוש שעל ידי הפתיחה יכבו הנרות שבפנימי, ולכן אלא אם פתח בית החורף מכוון נגד פתח הבית שאותו פותח שינעל קודם שפותח בית החורף הפנימי.

סעיף ב

בערב שבת אסור לקבוע הנרות בדלת עצמה אחורי הדלת, ויש מי שמתיר (וע״ל סי׳ רע״ז סעיף א׳).

פתיחת הדלת שהנרות עליה

דין השלחן ערוך לאסור משום פסיק רישא, ויש מתירים הוא משום שסברו פסיק רישא דלא ניחא ליה מותר לכתחילה.

סימן תרפא - אין מבדילין בנר חנוכה במוצאי שבת

סעיף א

במוצאי שבת אין מבדילין בנר חנוכה, שאין נהנים לאורו ואין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו.

לא להבדיל על נר חנוכה

דין השלחן ערוך כמבואר בטור. כתב משנה ברורה יכול להבדיל קודם על נר חנוכה ואז לכבות ולהדליק שוב לשם נר חנוכה.

סעיף ב

מדליקין נר חנוכה בבה"כ קודם ההבדלה. הגה: וכ"ש בביתו שמדליק ואחר כך מבדיל, שהרי כבר הבדיל בבה"כ.

הדלקה בבית הכנסת

דין השלחן ערוך כמבואר בתרומת הדשן שמדליק ואז מבדיל, וכתב **רמ"א** כל שכן בבית שמדליק ואז מבדיל שהרי כבר הבדיל בבית כנסת. **ט"ז ועוד כמה אחרונים** פליגי על עיקר דינו של המחבר ורמ"א וס"ל דמצות הבדלה קודמת לנר חנוכה משום דהיא תדירה. **מסקנת המשנה ברורה** בבית הכנסת אין לשנות המנהג שנהגו בישראל להדליק מקודם ואח"כ להבדיל ובבית דעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד. ובאחרוני זמנינו מבואר שבבית נהגו להבדיל ואז להדליק.

סימן תרפב – דין על הניסים בחנוכה

סעיף א

כל שמונת ימי חנוכה אומר על הניסים בבה"מ בברכת הארץ, ובתפלה בברכת מודים. ואם לא אמר, אין מחזירין אותו (וע"ל סי' רצ"ד סעיף ד' וה'). ומיהו אם נזכר באותה ברכה כל זמן שלא הזכיר את השם, אפילו נזכר בין אתה להשם, חוזר. הגה: וי"א כששכח על הניסים בברכות המזון כשמגיע להרחמן יאמר: הרחמן יעשה לנו נסים ונפלאות כשם שעשית לאבותינו בימים ההם בזמן הזה בימי מתתיהו כו' (כל בו, וכבר נתבאר סימן קפ"ז סעיף ד').

הזכרת על הניסים

בגמרא שבת "איבעיא להו מהו להזכיר של חנוכה בברכת המזון כיון דמדרבנן הוא לא מדכרינן או דילמא משום פרסומי ניסא מדכרינן. אמר רבא אמר רב סחורה אמר רב הונא אינו מזכיר, ואם בא להזכיר מזכיר בהודאה. רב הונא בר יהודה איקלע לבי רבא, סבר לאדכורי בבונה ירושלים אמר להו רב ששת כתפלה מה תפלה בהודאה אף ברכת המזון בהודאה". וכן פסק שלחן ערוך להזכיר בהודאה, שהרי גם על הניסים הוא הודאה, ובמעין שלוש לא מזכיר.

שכח לומר על הניסים

- **ראבי"ה ומרדכי** צריך לחזור כיוון שנהגו נעשה כחובה.
- **רי"ף רא"ש ותוספות** אין צריך.

שלחן ערוך פסק כרי"ף, ואם הוא באותה ברכה חוזר אף שהזכיר שם ה', רמ"א הביא שכח בברכת המזון יאמר בהרחמן, ומשנה ברורה הביא שכח בתפילה יאמר קודם יהיו לרצון דרך בקשה.

סעיף ב

גם במוסף של שבת ושל ר"ח צריך להזכיר של חנוכה, אף על פי שאין מוסף בחנוכה.

הזכרת על הניסים במוסף

בגמרא שבת "איבעיא להו מהו להזכיר של חנוכה במוספין, כיון דלית ביה מוסף בדידיה לא מדכרינן או דילמא יום הוא שחייב בארבע תפלות. רב הונא ורב יהודה דאמרי תרוייהו אינו מזכיר רב נחמן ורבי יוחנן דאמרי תרוייהו מזכיר". וכן פסק שלחן ערוך להזכיר במוסף, ואם שכח אינו חוזר.

סעיף ג

אין אומרים: כשם שעשית וכולי, אלא מסיים: ועשית עמהם נסים וגבורות בימים ההם בעת הזאת. ויש אומרים שאומרים אותו.

נוסח סיום על הנסים

בסיום על הניסים יש נוסח 'כשם שעשית כן תעשה וכו'' בשלחן ערוך הביא דעת **תוספות ורא"ש** לא לומר שהתקנה היא על הודאה בלשון עבר ולא בקשה. ויש אומרים דעת **הרמב"ם** לומר, ומנהג קהילות ישראל לא לומר מלבד התימנים.

סימן תרפג – סדר הלל בחנוכה

סעיף א

כל שמונת ימי חנוכה גומרין **את** ההלל. הגה: וכל שמונת ימי חנוכה א"א תחנון ולמ"ץ ולמנלח ולדוק הדין גם בערב חנוכה במנחה, וע"ל סי' קל"א (מהרי"ל ומנהגים).

אמירת הלל בחנוכה

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא תענית, וכתב משנה ברורה לומר חצי קדיש אחר ההלל (הספרדים נוהגים לומר תתקבל). רמ"א כתב לא לומר תחנון וצידוק הדין.

סימן תרפד – סדר קריאת התורה בחנוכה

סעיף א

קורין בקרבנות הנשיאים שבפרשת נשא, שלשה בכל יום. ומתחילין בברכת כהנים וי"א שמתחילין ביום כלות משה (טור), וכן אנו נוהגין, וקורא אותו עם כהן ולוי, וישראל קורא ביום הראשון. ויש אומרים שהכהן קורא כל אותה הפרשה עד ביום הראשון, והלוי והישראל קורין ביום הראשון) (מנהגים) וכן נוהגין. ביום שני קורא כהן ביום השני עד פר אחד בן בקר, ולוי עד ביום השלישי, וישראל חוזר וקורא: ביום השני, ועל דרך זה בכל יום. הגה: וי"א שישראל קורא ביום שלאחריו, דהיינו ביום הג', וכן בכל יום. וכן נוהגין (הגהות מיימוני פי"ח). ביום שמיני מתחילין: ביום השמיני, וגומרין כל הסדר, וקורין פרשה ראשונה של בהעלותך (ונוהגים לסיים כן עשה את המנורה) (מנהגים).

קריאת התורה בחנוכה

בסעיף זה ד' דינים:

א) קוראים בנשיאים שגמר מלאכת המשכן הייתה בכ"ה כסליו, שלחן ערוך כתב להתחיל מברכת כהנים שעל ידם נעשה הנס, רמ"א כתב מביום כלות משה.

ב) הקריאה ביום הראשון, שלחן ערוך הביא כהן ולוי יתחלקו עד 'וביום הראשון' והשלישי יקרא 'וביום הראשון'. רמ"א כתב הראשון עד 'וביום הראשון' ולוי וישראל מתחלקים בקריאת השאר.

ג) טעו וקראו יום של נשיא אחר כתב משנה ברורה שיוצא להם שאין קפידא בימים.

ד) כתב שלחן ערוך ביום שני כהן ולוי מתחלקים בקריאת הנשיא והישראל חוזר על כל מה שקראו. רמ"א כתב שנהגו שהשלישי ממשיך את היום הבא.

ה) ביום השמיני גומרים סדר הנשיאים וממשיך עד בהעלותך פרשה ראשונה. וכתב שלחן ערוך לסיים כן עשה את המנורה.

סעיף ב

בשבת שבחנוכה מוציאין ב' ספרים. באחד קורא בפרשת השבוע, ובשני קורא בשל חנוכה, ומפטיר: רני ושמחי. ואם חלו בו ב' שבתות, מפטיר בב' במלכים, בנרות דשלמה. הגה: ואם חל חתונה בשבת זו, מפטירין בשל חנוכה (מנהגים).

קריאה בשבת חנוכה

דין השלחן ערוך כמבואר בראשונים, קריאה והפטרה בשבת חנוכה. כתב רמ"א גם כשיש חתונה בשבת זו מפטירים חנוכה ולא שוש אשיש.

כתב משנה ברורה (לשיטת רמ"א שהעולה השלישי ממשיך לנשיא של היום הבא) חל יום א' של חנוכה בשבת, המפטיר יקרא רק נשיא אחד דיום ההוא לבד וכן בראש חודש שבחנוכה קורים להרביעי רק נשיא אחד לבד של אותו היום.

סעיף ג

אם חל ר"ח טבת בשבת, מוציאין ג' ספרים וקורין ו' בפרשת השבוע, ובשני קורא אחד בשל ר"ח ומתחיל: וביום השבת, ובג' קורא מפטיר בשל חנוכה ומפטיר: רני ושמחי. **ואם חל ר"ח בחול, מוציאין ב' ספרים וקורין באחד ג' בשל ר"ח, ובשני קורא אחד בשל חנוכה. ואם טעה החזן וקרא ד' בשל ר"ח, אם לא הוציאו ספר ב' א"צ לקרות יותר. אבל אם הוציאו ספר ב', משום פגמו צריך לקרות ה' בשל חנוכה.** הגה: ואם טעה והתחיל לקרות בשל חנוכה צריך להפסיק לקרות בשל ר"ח (אבודרהם הלכות ברכות). ואם צריך לברך על קריאת ר"ח, עי' לעיל סימן ק"מ.

ראש חודש טבת בשבת

בגמרא מגילה מבואר ראש חודש טבת שחל בשבת מוציאים שלושה ספרים. וכן פסק שלחן ערוך הראשון בפרשה השני בראש חודש והשלישי בחנוכה. כתב משנה ברורה מותר להוסיף יותר מז' עולים בפרשה. כתב משנה ברורה אמירת קדיש היא אחר הגלילה של הספר השני ומניח השלישי אצלו באותו זמן (והספרדים נהגו לומר ב' קדישים אחר ספר שני ושלישי, ואם היו ז' עולים בראשון גם אחריו).

ראש חודש שחל בחול

עוד בגמרא מובא בר"ח שחל בחול יש ד' עולים, נחלקו איזו קריאה עיקר, **רב יצחק נפחא** תדיר קודם יקראו ג' בר"ח והד' בחנוכה, **וכן הלכה. ר' דימי דמן חיפה** יקראו ג' בחנוכה וד' בר"ח שהרי רק בגלל ר"ח יש עולה רביעי.

טעה בר"ח ושכחו לקרוא של חנוכה: כתב שלחן ערוך בשם הרוקח קראו ד' בשל ר"ח (בחול, וכן בשבת אם לא הוציאו ספר של חנוכה, משנה ברורה) אם לא הוציאו ספר שני לחנוכה אין צריך לקרות יותר שר"ח עיקר, אך אם הוציאו עוד ספר לחנוכה יקראו בו עוד עולה, משום פגמו של הספר שיאמרו שאינו כשר אם לא יקראו בו. **וכתב המשנה ברורה** אם התחיל העולה הרביעי ונזכר באמצע, יסיים בראש חודש ויקראו שוב לחמישי בשל חנוכה, משום שאין מדלגים בתורה.

טעו בר"ח והתחילו בשל חנוכה: נחלקו כשהתחיל בחנוכה במקום בראש חודש, **רמ"א** מפסיקים, **ט"ז ומשנה ברורה** לא יפסיק, **אליה רבה** אם כבר התחיל ג' פסוקים בשל חנוכה לא יפסיק.

סימן תרפה – סדר ד' פרשיות

סעיף א

ר"ח אדר הסמוך לניסן שחל להיות בשבת, קורין פרשת שקלים שהיא כי תשא, עד ועשית כיור נחשת, ומפטיר: ויכרות יהוידע. ומוציאין שלשה ספרים: באחת קורא פרשת השבוע, ובשני של ר"ח, ובשלישי קורא מפטיר בפרשת שקלים.

פרשת שקלים

כתב המשנה ברורה טעם ד' פרשיות שקלים לזיכרון מחצית השקל, זכור למעשה עמלק להקדים זכירה לעשייה, פרה אדומה לפני קריאת החודש שנטהרו קודם קרבן פסח, החודש לפני ניסן לקדש החודש כאמור בתורה (שקלים והחודש דרבנן, זכור ופרה שלחן ערוך הביא יש אומרים שהם דאוריתא).

דין השלחן ערוך לעניין קריאת פרשת שקלים כמובא בגמרא (דעת רב שקוראים 'את קרבני לחמי' ואנו פוסקים כשמואל לקרוא פרשת כי תשא), וכתב משנה ברורה שיש בחינה של ונשלמה פרים שפתינו בקריאתה. כשחל בשבת קוראים ג' ספרים, כתב משנה ברורה כדלעיל לומר קדיש אחר ספר שני כשהשלישי אצלו.

כתב משנה ברורה לא קראו הפרשות בזמנן אין לזה תשלומים לשבת הבאה (באחרונים כתבו לפרשת פרה יש תשלומים לקוראה בזמן החודש).

שכחו לקרוא ונזכרו בשעת ההפטרה

כתב משנה ברורה:

א) נזכרו בסוף אחר ההפטרה לפני מוסף יקראו בתורה בברכות ויאמרו קדיש ועל ההפטרה לא יברכו.

ב) נזכרו אחר שהתחיל לברך על ההפטרה, יאמר כמה פסוקים מהפטרת השבוע יוציאו ספר יקראו הפרשה יאמר קדיש ויקרא הפטרה בלי ברכה לפניה ואחריה יברכו.

ג) נזכרו כשבירך המפטיר ברכה אחרונה על קריאתו, יוציאו ספר תורה לפרשה יאמר קדיש לידו ויקרא בס"ת אחר שיפטיר מעניינו של יום.

קראו באדר ראשון, בבית יוסף כתב שיצאו ובבדק הבית חזר בו, ודעת האחרונים שלא יצא. וכן כתבו לעניין מי שקרא מגילה באדר א'.

סעיף ב

בשבת שניה מוציאין שני ספרים. באחד קורא פרשת השבוע, ובשני קורא: זכור את אשר עשה לך עמלק, ומפטיר: פקדתי את אשר עשה עמלק.

קריאת זכור

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא.

סעיף ג

בשבת שלישי, שהוא ט"ו באדר, מפסיקין. ובשבת ד' שהיא כ"ב לאדר מוציאין שני ספרים. באחד קורא בפרשת השבוע, ובשני קורא פרשת פרה, ומפטיר: וזרקתי עליכם מים טהורים (וע"ל סי' קל"ז סעיף ה').

קריאת פרה

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא.

סעיף ד

בשבת חמישי, שהוא כ"ט באדר, מוציאין ב' ספרים: באחד קורא פרשת השבוע, ובשני: החדש הזה לכם, ומפטיר: בראשון באחד לחדש.

קריאת החודש

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא. כתב משנה ברורה חל ר"ח ניסן בשבת, מפטירים פרשת החודש ומוציאים ג' ספרים ראשון לשבוע שני ר"ח שלישי החודש, וקדיש אומרים בשני כשהשלישי מונח לידו.

סעיף ה

חל ראש חדש אדר הסמוך לניסן תוך ימי השבוע, ואפילו בערב שבת, מקדימין לקרות פרשת שקלים בשבת שלפניו, ומפסיקין בשנייה כדי שתהא פ' זכור בשבת הסמוכה לפורים מלפניה. ואם חל פורים בערב שבת, מקדימים לקרות פרשת זכור בשבת שלפניו.

חל ר"ח אדר ביום חול

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא.

סעיף ו

הימים שראוי לקבוע בהם ראש חדש אדר, זבד״ו. וסימן לשבתות ההפסקה, זט״ו ב״ו ד״ד ובי״ו, כלומר: כשחל ר״ח בשבת מפסיקין בחמשה עשר בו, וסימן זט״ו. וכשחל ביום ב׳ מפסיקין בו׳ בו, וסימן ב״ו. וכשחל ביום ד׳ מפסיקין בד׳ בו, וסימן ד״ד. וכשחל ביום ו׳ מפסיקין בשתי שבתות ב׳ בו וי״ו בו, וסימן ובי״ו.

ימים הראויים לקביעת ראש חודש

דין השלחן ערוך כמבואר בראשונים.

סעיף ז

יש אומרים שפרשת זכור ופרשת פרה אדומה חייבים לקראם מדאורייתא, לפיכך בני הישובים שאין להם מנין צריכים לבא למקום שיש מנין בשבתות הללו כדי לשמוע פרשיות אלו שהם מדאורייתא. הגה: ואם אי אפשר להם לבא, מגיד משנה יזהרו לקרותם בנגינתם ובטעמם (מלא כתוב).

פרשיות חייבות מהתורה

דין השלחן ערוך כדעת תוספות, וכתב המשנה ברורה יש חולקים שפרשת פרה מדרבנן. וכתב רמ"א שאם לא יכולים בני הישובים לבוא יקראו בטעמים. כתב משנה ברורה יש אומרים לומר 'זכר' בצירה ויש בסגול ויש לחוש לשניהם.

סימן תרפו – דין תענית אסתר

סעיף א

בחנוכה ופורים מותר להתענות לפניהם ולאחריהם.

להתענות לפני ואחרי

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא.

סעיף ב

מתענים בי"ג באדר. **ואם חל פורים באחד בשבת, מקדימין להתענות ביום חמישי.** הגה: ותענית זה אינו חובה, לכן יש להקל בו לעת הצורך, כגון: מעוברות או מיניקות או לחולה שאין בו סכנה, ואפי' רק כואבי עינים, שאם מצטערים הרבה לא יתענו ויפרעו אחר כך, אבל שאר בריאים לא יפרשו מן הצבור (חדושי אגודה בשם מחזור ויטרי). ואם חל פורים ביום א', שמתענין ביום ה' שלפניו, וחל בו ברית מילה, מותר לאכול על המילה, ולמחר ביום ו' יתענו האוכלים (הגהות מנהגים).

תענית אסתר

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא. טעם התענית ביאר המשנה ברורה כי בי"ג נקהלו להילחם והיו בתענית אז שישמע ה' תפילתם. נפלה התענית בשבת מקדימים ליום חמישי שגנאי להתענות בשבת, ועוד שרגילים להוסיף תפילות ולא יתפנו לצרכי שבת. לא אומרים צדקתך בערב פורים שחל בשבת.

להקל בתענית, כתב רמ"א יש להקל בעת הצורך, אבל שאר אנשים לא יקלו אפילו מי שהולך בדרך.

נחלקו אם ברית דוחה התענית אסתר דחויה:

- **רמ"א** מותרים לאכול ויעשו התענית בשישי.
- **ט"ז ואליה רבה** אסורים ורק בעלי הברית מותרים ואין צריכים להשלים.

סעיף ג

יש מתענים ג' ימים, זכר לתענית אסתר.

להתענות ג' ימים

דין השלחן ערוך כמבואר במסכת סופרים, ביאר המשנה ברורה הכוונה לתענית בה"ב אחר פורים.

כתב משנה ברורה משנכנס אדר מרבים בשמחה וכו'. יכולים בני העיר תקן בחרם לעשות פורים לזכר נס שנעשה להם. אם תיקנו לזכר נס בחודש אדר בשנה מעוברת ינהגו באדר השני, אלא אם תיקנו מתחילה באדר ראשון.

סימן תרפז – חיוב קריאת המגילה

סעיף א

חייב אדם לקרות המגילה בלילה ולחזור ולשנותה ביום. ושל לילה, זמנה כל הלילה. ושל יום, זמנה כל היום מהנץ החמה עד סוף היום. ואם קראה משעלה עמוד השחר, יצא.

זמן המגילה

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא. כתב משנה ברורה, לא יקראו מעלות השחר שמא יטעו ולכן יתחילו מהנץ, סוף היום הוא עד השקיעה, הקורא בסוף היום ונמשך לבין השמשות יקרא בלי ברכה.

סעיף ב

מבטלים תלמוד תורה לשמוע מקרא מגילה, קל וחומר לשאר מצות של תורה שכולם נדחים מפני מקרא מגילה, שאין לך דבר שנדחה מקרא מגילה מפניו חוץ ממת מצוה שאין לו קוברים (כדי צרכו), **שהפוגע בו קוברו תחלה ואחר כך קורא.** הגה: וכל זה לא מיירי אלא בדאיכא שהות לעשות שתיהן, אבל אם אי אפשר לעשות שתיהן אין שום מצוה דאורייתא נדחית מפני מקרא מגילה (ר"ן וב"י בשם תוספות ומהר"א מזרחי). והא דמת מצוה קודם, היינו דוקא בדאפשר לו לקראה אחר כך (מהר"א מזרחי).

מבטלים לימוד תורה למגילה

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא. כתב **רמ"א על פי בית יוסף** אין מצווה דאורייתא נדחית אלא רק כשיש שהות מגילה קודמת, ודעת **רש"ל וב"ח** שמגילה דוחה דאורייתא אף שלא יכול לקיים שניהם.

סימן תרפח – דין כרכים המוקפים חומה מימות יהושע בן נון

סעיף א

כרכים המוקפים חומה מימות יהושע בן נון, אפילו אינן מוקפין עכשיו, קורין בט"ו, אפילו אם הם בחוצה לארץ, ואפילו אין בהם עשרה בטלנים (פי' בטלנים ממלאכתם ועוסקים בצרכי צבור). והוא שהוקף ואחר כך ישב, או שישב תחלה על דעת להקיפו אחר כך, לאפוקי כשנודע שישב תחלה על דעת שלא להקיפו אבל בסתמא הוקפה ולבסוף ישבה (ר"ן).

קריאה למוקפים בט"ו

טעם שקוראים בט"ו הואיל ובשושן היה נס יום אחד יותר משאר מקומות, והיה ראוי לתלות במה שמוקף חומה מזמן שושן, אלא שרצו לחלוק כבוד לישראל שהייתה חרבה אז ולתלות הדבר בה.

בגמרא מגילה **"אמר רבי יהושע בן לוי כרך שישב ולבסוף הוקף נדון ככפר מ"ט דכתיב ואיש כי ימכור בית מושב עיר חומה וכו'. ואמר ריב"ל כרך שחרב ולבסוף ישב נדון ככרך מאי חרב אילימא חרבו חומותיו ישב אין לא ישב לא והא תניא רבי אליעזר בר יוסי אומר אשר לוא חומה אף על פי שאין לו עכשיו והיה לו קודם לכן אלא מאי חרב שחרב מעשרה בטלנין".**

מבואר מוקף הוא דווקא שהוקף ואז ישב, **וכן פסק שלחן ערוך**, וכתב רמ"א מסתמא הוקף ולבסוף ישב.

האם צריך בטלנים לקריאת ט"ו

עוד מבואר כרך שחרב מעשרה בטלנים וחזרו להיות בו עשרה בטלנים דינו ככרך, משמע שצריך שיהיו בו כעת עשרה בטלנים. **נחלקו** האם עשרה בטלנים שהוזכר הוא תנאי למוקף חומה שיקרא בט"ו, או שהוא תנאי רק לעיר שיקראו בית דין ולא יקדימו ליום הכניסה:

- » **תוספות** רא"ש ועוד וכן פסק שלחן ערוך במוקף אין צריך עשרה בטלנים.
- » **רמב"ן ורשב"א** צריך עשרה בטלנים ואם לא דינו ככפר.
- » **משנה ברורה בשם יד אפרים** יש לחוש ולקרוא גם בית דין בלי ברכה.

קריאה בכפרים בזמן הזה

במשנה במגילה הובא הכפרים מקדימים ליום הכניסה שהיינו שני וחמישי כדי שיוכלו לספק מים ומזון לאחיהם, מבואר בגמרא **"אמר רבה בר בר חנה אמר ר' יוחנן זו דברי ר"ע סתימתאה אבל חכמים אמרו בזמן הזה הואיל ומסתכלין בה אין קורין אותה אלא בזמנה תניא נמי הכי אמר רבי יהודה אימתי בזמן שהשנים כתיקנן וישראל שרויין על אדמתן אבל בזמן הזה הואיל ומסתכלין בה אין קורין אותה אלא בזמנה".**

בראשונים הביאו כמה טעמים למה לא מקדימים:

- **רש"י** שמא יטעו בחישוב פסח.
- **רי"ף** עיניהם של עניים נשואות למקרא מגילה.
- **רמב"ם** הואיל ואין מלכות לישראל.

סעיף ב

וכן הכפרים הנראים עמהם, אפילו אינם סמוכים, כגון שהם בהר. או שסמוכים להם, אפילו אינם נראים עמהם, כגון שהם בעמק, ובלבד שלא יהיו רחוקים יותר ממיל. ובשושן אף על פי שאינה מוקפת חומה מימות יהושע, קורין בט"ו הואיל ונעשה בו הנס.

כפרים הנראים מעיר מוקפת

לעניין קריאה בט"ו בכרכים מוקפים חומה, מבואר בגמרא מגילה אמר ריב"ל, כרך והסמוך לו עד מיל נידון ככרך. עוד מבואר נראה אף שאינו סמוך כגון שהמוקף גבוה, וסמוך אף שאינו נראה כגון שהמוקף נמוך.

האם נראה הוא דווקא קרוב מיל

נחלקו האם נראה הוא דווקא קרוב או אפילו רחוק:

- **רמב"ם טור וכן פסק שלחן ערוך** דווקא קרוב מיל.
- **רש"י ר"ח ריטב"א ועוד** נראה קורא בט"ו אף שהוא רחוק.

בשושן קוראים בט"ו אף שאינה מוקפת הואיל ונעשה בה הנס.

כתבו האחרונים עיר סמוכה לעיר מוקפת, וחרבה המוקפת אין דין סמוך ונראה וקוראת בית דין. עוד כתבו נראה בעין רגילה ומסתכלים בעומד על קרקע לראות קרקע העיר הסמוכה, ואילנות אינם הפסק.

רצף על ידי בתים

האם מחשיב רצף אף שאינו נראה, יש ג' דעות באחרונים יש אומרים רק עד שיעור מיל, יש אומרים כל שיש רצף מועיל אפילו מרחק גדול ובלבד שלא יהיה הפסק קמ"א אמה, ויש אומרים כדעה שניה ומוסיפים הפסק עד מיל.

סעיף ג

כפרים ועיירות גדולות, וכרכים שאינם מוקפים חומה מימות יהושע בן נון קורין בית דין.

כפרים ועיירות

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא. כתב משנה ברורה לא יקרא בן ט"ו לבני י"ד ולהיפך שהרי אינו בכלל חיוב, ופרי מגדים כתב שבדיעבד הוציא י"ח.

סעיף ד

כרך שהוא ספק אם הוקף בימי יהושע אם לאו, קורין בית דין ובט״ו ובליליהון, ולא יברך כי אם בית דין שהוא זמן קריאה לרוב העולם.

כרך המסופק

בגמרא מבואר חזקיה היה קורא בטבריה שהיא מסופקת גם בית דין וגם בט"ו.

נחלקו הראשונים להלכה:

- **רמב"ם ושלחן ערוך** קוראים ב' ימים ומברכים בית דין.
- **יש אומרים במגיד משנה** בארץ קוראים ב' ימים בחו"ל רק יום אחד (מחשש טעות).
- **ר"ן גאונים וגר"א** רק בית דין ומה שחזקיה עשה היה מידת חסידות.

מוקף שקרא בי"ד כתב משנה ברורה שיצא ולא הוי ברכה לבטלה.

סעיף ה

בן עיר שהלך לכרך, או בן כרך שהלך לעיר, אם היה דעתו לחזור למקומו בזמן קריאה ונתעכב ולא חזר, קורא כמקומו. ואם לא היה בדעתו לחזור אלא לאחר זמן הקריאה, קורא עם אנשי המקום שהוא שם. הגה: ואם הוא במדבר או בספינה, קורא ביום י״ד כמו רוב העולם (כל בו).

בן עיר שהלך לכרך ולהיפך

במשנה מגילה מבואר, בן עיר שהלך לכרך ולהיפך אם עתיד לחזור למקומו קורא כמקומו ואם לאו קורא עמהם. ובגמרא מובא שמוקף שנשאר בית דין בעיר פרוזה קורא כמוהם בית דין, ומה שנאמר 'עתיד לחזור' הוא דווקא כשחור לפני ליל י"ד, פרוז בן יומו נקרא פרוז ומוקף בן יומו נקרא מוקף.

נחלקו הראשונים מה הביאור של פרוז ומוקף בן יומו:

- **רש"י רמב"ם רמב"ן ריטב"א ועוד וכן פסק שלחן ערוך** בן כרך שהלך לעיר ודעתו להישאר שם בית דין קורא בית דין, בן עיר שהלך לכרך ונמצא שם בית דין ובט"ו קורא בט"ו ואף אם יחזור לעיר (ביום ט"ו), בן עיר שהלך לכרך בית דין ודעתו לחזור לעיר בית דין, קורא בית דין כדין בני עירו, ולא נחשב למוקף הואיל ולא הגיעה זמן קריאת מוקפין. נמצא שמוקף בן יומו

קרוי מוקף, לא מדבר על מי שנמצא מוקף בית דין אלא מי שנמצא מוקף בט"ו. והולכים אחר מה שנמצא שם בפועל בבוקר של יום י"ד, או בבוקר של יום ט"ו.

- « **רא"ש טור לבוש ואליה רבה** בן עיר שהלך לכרך בית דין ודעתו לחזור לעיר בית דין נחשב למוקף הואיל ולא היה בעיר בזמן י"ד חיוב העיר, וצריך לקרוא בט"ו אף אם יחזור למקומו. עוד הוסיפו בבן כרך שהלך לעיר והיה שם בליל י"ד ודעתו לשוב קודם הבוקר לכרך, קורא ככרך גם אם בסוף התעכב בעיר לבוקר.
- « **ראב"ד מאירי ור"ן** בן עיר שהלך לכרך יום י"ד קובעו כדעת הרא"ש והטור וחייב להישאר שם, ודווקא כשנשאר שם אך אם חזר לעיר נפטר מחיוב ב' הימים.

נמצא בספינה ובמדבר קורא כרוב העולם בית דין אפילו הוא בן כרך.

סעיף ו

יום חמשה עשר שחל להיות בשבת אין קורין המגילה בשבת, אלא מקדימים לקרותה בערב שבת, וגובים מעות מתנות עניים ומחלקים אותם בו ביום. וביום שבת מוציאים שני ספרים ובשני קורין: ויבא עמלק. ואומרים: על הנסים. ואין עושים סעודת פורים עד יום אחד בשבת.

פורים משולש

דין השלחן ערוך כבמואר בגמרא. גזירה שמא יטלטל לבקי ללמוד, ולא אחרים מקרא המגילה אלא מקדימים, ומתנות לאביונים עושים לפי מקרא מגילה משום עיניהם של עניים נשואות, ומשלוח מנות עושים יחד עם משתה ושמחה ביום ראשון.

סעיף ז

המפרש בים והיוצא בשיירא ואינו מוצא מגילה להוליך עמו, יקראנה בי"ג או בי"ב או באחד עשר, בלא ברכה. ואם אי אפשר להמתין עד ימים הללו, יש אומרים שקורא אפילו מתחילת החדש. הגה: והכי נהוג. מיהו אם נזדמן לו אחר כך מגילה, חוזר וקורא אותה ביום י"ד, אפי' קראה תחלה ביום י"ג מגיד משנה קרא אותה שלא בזמנה (כל בו וב"י).

קריאה מוקדמת ליוצא לדרך

בירושלמי מובא כל החודש על ט"ו כשר למגילה משום שכולו נהפך מיגון לשמחה, ובתוספתא יוצא בשיירה קורא בית דין.

להלכה נחלקו מה ינהג מי שיוצא ואין לו מגילה בדרך:

- « **ראבי"ה מרדכי ואשירי** כירושלמי קרא מתחילת החודש.
- « **רוקח ורא"ה** רק ככפרים מי"א.

- « **שלחן ערוך** בסתם כרוקח וביש כראבי"ה וביאר בבית יוסף שאף שנראה שהבבלי לא סבר שמותר מר"ח יש לסמוך על הירושלמי כשאין ברירה.
- « **רמ"א** הביא שכך נהגו (לכאורה הכוונה מתחילת החודש), ואם נזדמן אחר כך מגילה חוזר וקורא בית דין בברכה.

כתב משנה ברורה קורא לא בזמנה צריך עשרה לפרסום הנס, ואפשר שמספיק קטנים. סעודה מנות ומתנות לאביונים הוא רק בזמנה.

סעיף ח

בן עיר שהיה בספינה או בדרך ולא היה בידו מגילה, ואחר כך נזדמנה לו בט״ו, קורא אותה בט״ו.

בן עיר שלא קרא בית דין

דין השלחן ערוך כמבואר בשבלי הלקט.

סימן תרפט – שהכל חייבים בקריאת מגילה

סעיף א

הכל חייבים בקריאתה, אנשים ונשים וגרים ועבדים משוחררים. ומחנכים את הקטנים לקרותה.

הכול חייבים במגילה

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא.

סעיף ב

אחד הקורא ואחד השומע מן הקורא, יצא ידי חובתו. והוא שישמע ממי שהוא חייב בקריאתה. לפיכך אם היה הקורא חרש או קטן או שוטה, השומע ממנו לא יצא. וי"א שהנשים אינם מוציאות את האנשים. הגה: וי"א אם האשה קוראה לעצמה מברכת: לשמוע מגילה, שאינה חייבת בקריאה (מרדכי פ"ק דמגילה).

הכשר לקריאת המגילה

דין השלחן ערוך כבמואר בגמרא. קטן שהגיע לחנוך וחייב מדרבנן נחלקו אם מוציא הואיל וגם הגדול וגם הוא חיובם דרבנן או שלא מוציא כי הקטן הוא תרי דרבנן, **רמב"ם רא"ש רי"ף ושלחן ערוך** לא מוציא, **תוספות** מוציא.

חרש המדבר ואינו שומע, **ר"ן** מוציא, **רמב"ם רא"ש רי"ף ושלחן ערוך** אינו מוציא בפרסום הנס החמירו.

כתב משנה ברורה מי שקשה לו לשמוע יעמוד קרוב או יקרא ממגילה כשרה, או יאחז חומש ומה שחסר לו יקרא מהחומש.

נשים האם מוציאות גברים

- **רש"י רמב"ם רי"ף ורוב הראשונים** מוציאה **וכן סתם שלחן ערוך** שכל מי שחייב מוציא.
- **בה"ג ראבי"ה ועוד והביאם שלחן ערוך ביש אומרים** אינן מוציאות.
- **ר"ן** ראוי להחמיר.

כתב רמ"א אישה הקוראת לעצמה יש אומרים שתברך לשמוע ולא לקרוא שאינה מצווה בקריאתה.

סעיף ג

אנדרוגינוס מוציא מינו ולא שאינו מינו, טומטום ומי שחציו עבד אפילו מינו אינו מוציא. הגה: י"א דאפי' את עצמו אינו מוציא וצריך לשמוע מאחרים (ב"י).

אנדרוגינוס

דין השלחן ערוך כמבואר בראשונים. מה שכתב רמ"א שאפילו עצמו אינו מוציא קאי על חצי עבד (משנה ברורה).

סעיף ד

השומע מגילה ממי שהוא מודר הנאה ממנו, יצא.

שומע ממודר הנאה

דין השלחן ערוך כמבואר בארחות חיים, מצוות לאו לההנות ניתנו.

סעיף ה

מקום שאין מנין, אם אחד יודע והאחרים אינם יודעים אחד פוטר את כולם. ואם כולם יודעים, כל אחד קורא לעצמו.

קריאת המגילה בפחות מעשרה

דין השלחן ערוך כמבואר בארחות חיים, כשאין מנין אם יודעים לקרוא כל אחד יקרא, בשונה משאר דברים, משום שכאן יש פרסום הנס ואין היחיד מוציא אלא בעשרה. וכתב משנה ברורה בדיעבד אף שיודעים והוציא אחד את כולם יצאו. **מגן אברהם** כתב אף כשיודעים עדיף שאחד יוציא משום ברוב עם, וחלק על השלחן ערוך. והאליה רבה ומטה יהודה סברו כשלחן ערוך.

סעיף ו

מנהג טוב להביא קטנים וקטנות לשמוע מקרא מגילה.

להביא קטנים לשמוע מגילה

דין השלחן ערוך כמבואר בטור. כתב משנה ברורה קוראים ד' פסוקים בקול לעורר הקטנים שלא ישנו, משנה ברורה עורר על כך שלא יפריעו הקטנים, והוסיף שבגלל רעש הכאת המן שיהיה לכל אחד מגילה כשרה.

סימן תרצ - דיני קריאת המגילה

סעיף א

קורא אדם את המגילה בין עומד בין יושב. אבל לא יקרא בצבור, יושב, לכתחילה מפני כבוד הצבור. הגה: ואסור לחזן לקרות את המגילה עד שאומרים לו: קרא, (מרדכי פרק הקורא).

קריאה מעומד

דין השלחן ערוך כמבואר ברמב"ם, וכתב משנה ברורה בברכה יעמוד. עוד כתב רמ"א על פי המרדכי לא יקרא עד שיגידו לו, וכתב המשנה ברורה בשליח ציבור קבוע אין צריך להמתין.

סעיף ב

אפילו שנים, ואפילו עשרה, יכולים לקרותה ביחד ויוצאים הם והשומעים מהם.

קריאת כמה יחד

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא משום חביבות המגילה. וכתב משנה ברורה אם מרגיש שהקולות מבלבלים אותו לא יצא.

סעיף ג

צריך לקרותה כולה, ומתוך הכתב. ואם קראה על פה, לא יצא. וצריך שתהא כתובה כולה לפניו לכתחלה, אבל בדיעבד אם השמיט הסופר באמצעה תיבות, אפילו עד חציה, וקראם הקורא על פה, יצא. הגה: אבל אם השמיט תחלתה או סופה, אפי' מעוטה, לא יצא (ר"ן). ואפי' באמצעה דוקא דלא השמיט ענין שלם, (ב"י בשם א"ח). אבל ביותר מחציה, אפילו הן כתובות, אלא שהן מטושטשות ואין רישומן ניכר, פסולה.

קריאת כולה מהכתב

ג' דינים בסעיף זה (עם משנה ברורה). **א)** צריך קריאה מהכתב כולה וממגילה כשרה. **ב)** חסר בכתיבה עד חצי בדיעבד מועיל ואם אין לו קורא בה לכתחילה, ביותר מחצי חסר או כתוב מטושטש לא יוצא. **ג)** הגביל הרמ"א מחוק מותר עד חצי, דווקא שלא הושמט התחלה או סוף או עניין שלם.

סעיף ד

מי שתופס בידו מגילה שאינה כשרה, **לא יקרא עם שליח ציבור, אלא שומע ושותק.** הגה: וכן לא יסייע שום אדם על פה לחזן, ולכן אותן הפסוקים שקורין הקהל צריך החזן לחזור ולקרותם מתוך מגילה כשרה. (ב"י בשם שבולי לקט).

לא לקרוא עם השליח ציבור

דין השלחן ערוך כמובא ברשב"א, ורמ"א כמובא בשבלי הלקט.

סעיף ה

קראה סרוגין, דהיינו שפסק בה ושהה ואחר כך חזר למקום שפסק, **אפילו שהה כדי לגמור את כולה, יצא.** הגה: ואפי' שח בנתיים. מיהו גוערין במי ששח בנתיים, כדלקמן סימן תרצ"ב סעיף ב'. (הרשב"א סי' רמ"ד).

קריאה לסירוגין

במשנה הובא סירוגין דהיינו עם הפסקות יצא, ובגמרא הובא דעת ר' מונא אם שהה כדי לגמור כולה חוזר לראש, ואמרינן שאין הלכה כמותו. וכתב משנה ברורה אם שהה יותר מלגמור את כולה לא יצא. אם דיבר כתב הרמ"א בשם רשב"א שיצא, וכתב משנה ברורה דווקא הקורא יכול להפסיק בדיבור אבל השומע אם דיבר ולא שמע הש"ץ אפילו תיבה אחת לא יצא, ולכן צריך להיות אצלו חומש כדי שאם יהיה רעש מהכאת המן וכדומה יוכל להשלים התיבות.

סעיף ו

הקורא את המגילה למפרע, **לא יצא.** קרא פסוק א' ודילג השני וקרא שלישי ואחר כך חזר וקרא השני, **לא יצא.** מפני שקרא למפרע פסוק אחד. **אלא כיצד יעשה, מתחיל מפסוק שני ששכח, וקורא על הסדר.**

הקורא המגילה למפרע

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא. שלחן ערוך הביא דוגמא כשדילג פסוק שני ואמרו אחר השלישי, וכתב משנה ברורה ה"ה כשדילג פסוק או ענין ואמרו אחר קריאת כל המגילה, והוא הדין בדילוג תיבה.

סעיף ז

הקורא את המגילה על פה, **לא יצא ידי חובתו.**

קריאה בעל פה

דין השלחן ערוך כמובא במשנה.

סעיף ח

הלועז ששמע את המגילה הכתובה בלשון הקודש ובכתבי הקודש, אף על פי שאינו יודע מה הם אומרים, יצא ידי חובתו.

שמיעת לועז

דין השלחן ערוך כמובא במשנה.

סעיף ט

הייתה כתובה תרגום או בלשון אחרת מלשונות העכו״ם, לא יצא י״ח בקריאתה אלא המכיר אותו הלשון בלבד. אבל אם הייתה כתובה בכתב עברי, וקראה ארמי לארמי, לא יצא, שנמצא זה קורא על פה, וכיון שלא יצא הקורא ידי חובתו לא יצא השומע ממנו. הגה: אבל אין לחוש באיזה כתב כתובה (ב״י).

הקורא בלעז

מבואר במשנה ובגמרא מי שדובר שפה אחרת יוצא באותה שפה, אך לא יוצאים בשפה שלא מבינים. ועוד מובא שמי שקורא בלשון לעז ללועז שמבין אותו לשון הוא דווקא כשהכתב הוא גם באותו לשון, אך אם כתובה בלשון עברי וקרא לארמי נמצא שקראה על פה. וכתב רמ"א על פי הבית יוסף, אין לחוש באיזה כתב כתובה.

סעיף י

מי שיודע לעז ויודע אשורית, אינו יוצא בלעז. וי״א שיוצא. הגה: ואם כתובה בשני לשונות, מי שמבינים יצאו (ב״י).

יודע אשורית ולעז

היודע אשורית ולעז, נחלקו הראשונים:

רשב"א רמב"ן ור"ן לא יוצא.

רש"י ורמב"ם יוצא.

שלחן ערוך בסתם לא יוצא וביש יוצא. כתב רמ"א כתובה בב' לשונות מי שמבינים יצאו, וכתב משנה ברורה לכתחילה לא כותבים ב' לשונות.

סעיף יא

ויש למחות ביד הקוראים לנשים המגילה בלשון לעז, אף על פי שכתובה בלשון בלעז.

קריאה לנשים בלעז

על פי מה שפסק שלחן ערוך לעיל בסתם שמי שמבין אשורית לא יוצא בלעז, הורה כאן שהגברים המבינים אשורית לא יקראו לנשים להוציאם בלעז.

ביאר המשנה ברורה **שיש לחוש** שהגברים אינם יוצאים אלא באשורית ולהכי לא יכולים להוציא במה שאינם שייכים במצווה בקריאת לעז. **עוד טעם** הביא המשנה ברורה שאת המילים 'אחשתרנים בני הרמכים' לא שייך לתרגם ללעז שלא יודעים תרגומה (זה שייך בכל קריאה בלעז לכאורה) ולקרוא בלשון הקודש זה בעיה כי יוצא שקורא המגילה בב' לשונות ולא עושים כן לכתחילה.

סעיף יב

קראה מתנמנם, הואיל ולא נרדם בשינה, יצא. אבל אם שמעה מתנמנם, לא יצא.

שמיעה וקריאה מתנמנם

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא ובראשונים.

סעיף יג

היה כותבה, שקורא פסוק במגילה שהוא מעתיק ממנה, וכותבה. אם כיון לבו לצאת י״ח, יצא, והוא שתהא כתובה כולה לפניו במגילה שהוא מעתיק ממנה. וכן אם היה מגיהה. וכן אם היה דורשה, שקורא פסוק במגילה שלימה ודורשו, אם כיון לבו לצאת י״ח, יצא. ולא יפסיק בה בענינים אחרים, כשדורשה, שאסור להפסיק בה בענינים אחרים.

קורא מגיה ודורש

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא ובראשונים. כתב משנה ברורה דווקא כשבהגהה קורא ומכוון לצאת ובניקוד כראוי, אך אם קרא בלא ניקוד לא יצא.

סעיף יד

הקורא את המגילה צריך שיכוון להוציא השומע, וצריך (סיכוון) השומע לצאת, ואם הקורא שליח ציבור מסתמא דעתו על כל השומעים, אפילו הם אחורי בית הכנסת. אין מדקדקין בטעיותיה. ויש אומרים דווקא בטעות שהלשון והעניין אחד, כההוא עובדא

דתרי תלמידי דהוו יתבו קמי דרב, חד קרי יהודים וחד קרי יהודיים ולא אהדר חד מינייהו. אבל טעות אחר, לא.

כוונה לצאת ודקדוק באותיות

דין השלחן ערוך כמבואר בטור שצריך לכוון לצאת ולהוציא.

דקדוק באותיות: בירושלמי מבואר שלא מעכב אם לא דקדק באותיות והביאו כגון יהודים במקום יהודיים. נחלקו הראשונים על מה נאמר לא מדקדקים:

- **טור** בכל קריאה של אותיות.
- **ר"ן ארחות חיים ורשב"א** דווקא בטעות שאינה משנה משמעות אך אם יש שינוי משמעות צריך לחזור.
- **ריא"ז** אפילו השמיט מילים שלמות שאין משתנה המשמעות אינו חוזר.

להלכה:

פסק שלחן ערוך אין מדקדקים והביא יש אמרים דווקא שאין שינו משמעות כר"ן ורשב"א. וכתבו האחרונים שאסור להשמיט מילה ואם השמיט חוזר ומברך.

סעיף טו

צריך לומר עשרת בני המן ועשרת, הכל בנשימה אחת, להודיע שכולם נהרגו ונתלו כאחד. הגה: ודוקא לכתחלה, אבל בדיעבד אם הפסיק ביניהם יצא (תוס' ספ"ק דמגילה ואבודרהם ומהרי"ל). ולכתחלה נוהגין לומר בנשימה אחת מתחלת חמש מאות איש ואת פרשנדתא כו' עד עשרת. (מהרי"ל בשם רוקח).

אמירת בני המן בנשימה

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא, דברי רמ"א כמובא בתוספות, וכתב מ"א לדחות מנהג שהציבור כולו אומר עשרת בני המן. כתב משנה ברורה בשאר המגילה יפסיק רק כדי נשימה משום שצריך לקוראה כאגרת, באמירת בלילה ההוא יגביה קולו ואמירת אגרת הפורים הזאת ינענע המגילה.

סעיף טז

צריך שיאמר: ארור המן, ברוך מרדכי, ארורה זרש, ברוכה אסתר, ארורים כל עובדי אלילים, ברוכים כל ישראל. וצריך שיאמר: וגם חרבונה זכור לטוב.

אמירות אחר המגילה

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא ירושלמי.

סעיף יז

מנהג כל ישראל שהקורא קורא ופושט כאיגרת, להראות הנס. וכשיגמור, חוזר וכורכה כולה, ומברך. הגה: יש שכתבו שנוהגין לומר ד' פסוקים של גאולה בקול רם, דהיינו: איש יהודי וגו', ומרדכי יצא וגו', ליהודים היתה אורה וגו', כי מרדכי היהודי וגו'. וכן נוהגין במדינות אלו (הגהות מיימוני פ"ח וכל בו ואבודרהם). והחזן חוזר וקורא אותן. עוד כתבו שנהגו התינוקות לצור צורת המן על עצים ואבנים, או לכתוב שם המן עליהן, ולהכותן זה על זה כדי שימחה שמו על דרך: מחה תמחה את זכר עמלק (דברים כה, יט) ושם רשעים ירקב (משלי י, ז) ומזה נשתרבב המנהג שמכים המן כשקורים המגילה בבית הכנסת (אבודרהם). ואין לבטל שום מנהג או ללעוג עליו, כי לא לחנם הוקבעו. (ב"י בשם א"ח).

לפשוט המגילה כאיגרת

דין השלחן ערוך כמבואר ברמב"ם, וכתב משנה ברורה לא לגרור על קרקע או להניח באוויר מעל שולחן או סטנדר, היחידים השומעים אינם צריכים.

כתב רמ"א המנהג לומר ד' פסוקי גאולה בקול, עוד כתב רמ"א מנהג מחיית עמלק, המשנה ברורה הזהיר מביטול השמיעה על ידי כן, והביא אחרונים שרקעו ברגלים ושיש שהעדיפו כלל לא לעשות.

סעיף יח

מגילה בית דין ובט"ו צריך לחזור אחר עשרה, ואם אי אפשר בעשרה קורים אותם ביחיד. הגה: ויש להסתפק אם נשים מצטרפות לעשרה. (הגהות אשירי פ"ק טור סי' תרפ"ד /תרפ"ט/). ואם קראו אותה בציבור, ואיזה יחיד לא שמעה, יוכל לקרות אפילו לכתחלה ביחיד, הואיל וקורין אותם באותה העיר בעשרה (ב"י בשם א"ח). וכשהיחיד קורא אותה בזמנה, צריך לברך עליה. (ב"י).

מגילה בעשרה

בגמרא מבואר שלא בזמנה לכולי עלמא צריכה עשרה, בזמנה נחלקו רב אמר לא צריך עשרה רב אסי אמר שצריך, והלכה כרב. **נחלקו** מה דעת רב לכתחילה:

- **רבינו תם** לרב לכתחילה אפשר יחיד ולר' אסי לא יצא.
- **רב עמרם רש"י בה"ג רא"ש וכן פסק שלחן ערוך** לכתחילה מודה שצריך עשרה ורק בדיעבד הכשיר.

כתב רמ"א יחיד הקורא בזמנה מברך, **וכתב משנה ברורה** הקורא קודם זמנה או בפורים משולש כשהמוקפים מקדימים יש להיזהר שיהיו עשרה, ואם אין עשרה לא יברך.

צירוף נשים כתב רמ"א בשם אשירי להסתפק אם מצטרפות לעשרה.

קראו אותה בעיר בעשרה כתב **רמ"א בשם או"ח** שמועיל לקרוא יחיד לכתחילה הואיל וקראו בעיר עשרה, **משנה ברורה בשם אחרונים** יש חולקים על האו"ח וגם בכהאי גוונא יש להדר אחר עשרה.

קריאה בבית כנסת: כתב משנה ברורה להדר לקרוא בבית כנסת, אפילו יש לו מאה אנשים בביתו ואפילו יכול לשמוע מחלונות ביתו הקריאה.

סימן תרצא – דיני כתיבת המגילה ותפירתה

סעיף א

אין כותבין המגילה אלא בדיו, על הגויל או על הקלף, כספר תורה. ואם כתבה במי עפצים וקנקנתום, כשרה. כתבה בשאר מיני צבעונים, פסולה. וצריכה שירטוט כתורה עצמה. ואין העור שלה צריך לעבד לשמה. וי"א שצריך עבוד לשמה.

במה כותבים המגילה

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא, כתב רמ"א לכתחילה יכתבו בדיו העשויה מעשן עצים או שמנים שרויים במי עפצים. מה שהתיר במי עפצים, כתב משנה ברורה היינו עם גומא ומי עפצים לחוד פסול. לעניין שרטוט פסק שלחן ערוך שצריך בכל השורות כתוספות ולא כאו"ח שהצריך רק שיטה ראשונה. חק תוכות כתב משנה ברורה אם במיעוטה כשר.

עיבוד לשמה בשלחן ערוך הביא סתם כרמב"ם ויש כר"ת, והמשנה ברורה כתב הלכה שצריך ובדיעבד כשר.

סעיף ב

הייתה כתובה על הנייר או על עור שאינו מעובד, או שכתבה כותי או אפיקורס, פסולה. ודינה כספר תורה לעניין היקף גוויל וחטוטרות חתי"ן ותליית ההי"ן וקופי"ן וכל גופות האותיות בצורתן ובחסרות ויתרות. הגה: גם צריך לכתבה מן הכתב (ר"ן), ולהוציא כל תיבה מפיו קודם שיכתבנה, כמו בספר תורה (מהרי"ק). ועושין כל פרשיותיה סתומות, ואם עשאן פתוחות, פסולה (הגהות מיימוני פ"ב ופסקי מהרא"י סימן ל"ג /כ"ג/). ובדיעבד אין לפסול מגילה משום חסרות ויתרות, דלא גרע מהשמיט בה הסופר אותיות, דכשרה (הגהות מיימוני פ"ב וא"ז), כמו שנתבאר סי' תר"צ סעיף ג'. וצריכה עמוד בסופה וחלק בראשה כדי להקיפה בו. וי"א שצריכה תגין, וי"א שאינה צריכה. הגה: ונהגו לתייגה, גם נהגו שלא לעשות לה עמוד כלל בסופה. (מהרי"ל).

צורת הכתיבה ומי הכותב

דין השלחן ערוך כמשנה הייתה כתובה על הנייר או על עור שאינו מעובד, או שכתבה כותי או אפיקורס, פסולה.

דין השלחן ערוך כרמב"ם, דינה כספר תורה לעניין היקף גוויל וחטוטרות חתי"ן ותליית ההי"ן וקופי"ן וכל גופות האותיות בצורתן ובחסרות ויתרות.

כתב רמ"א צריך לכתבה מן הכתב, או אחד מקריאנו, ובדיעבד יש אומרים שאסור לקרות אלא בדוחק (משנה ברורה). צריך להוציא כל תיבה מפיו קודם שיכתבנה, כמו בספר תורה, ובדיעבד

כשר (משנה ברורה). עושין כל פרשיותיה סתומות, ואם עשאן פתוחות, פסולה. בדיעבד אין לפסול מגילה משום חסרות ויתרות, דלא גרע מהשמיט בה הסופר אותיות, דכשרה.

כתב שלחן ערוך צריכה עמוד בסופה וחלק בראשה כדי להקיפה בו, וכתב רמ"א נהגו שלא לעשות לה עמוד כלל בסופה רק בהתחלה. וכתב משנה ברורה שהגר"א מפקפק על דברי רמ"א מאוד.

לעניין תגים, הביא שלחן ערוך יש שצריך ר"ת, ויש שאין צריך בה"ג, ובבתרא היקל, וכתב רמ"א נהגו לתייגה.

סעיף ג

עשרת בני המן צריך לכתבה כשירה, ולא כשאר שירות שחלק על גבי כתב, **אלא** מניח חלק בין כתב לכתב. **ואם** לא עשה כן, פסולה.

כתיבת עשרת בני המן

בגמרא מגילה **"דרש ר' שילא איש כפר תמרתא כל השירות כולן נכתבות אריח על גבי לבינה ולבינה על גבי אריח חוץ משירה זו ומלכי כנען שאריח על גבי אריח ולבינה על גבי לבינה מ"ט שלא תהא תקומה למפלתן"**.

נחלקו באיזה אופן זה:

- **רש"י** אריח. הוא הכתב: לבינה. הוא חלק שהוא כפליים מן הכתב (בהמשך השורה), והאריח חצי לבינה. שלא תהא להם תקומה, שלא יהא להם מקום להרחיב צעדיו תחתיו. לפי רש"י העיקר הוא שיהיה מרווח אחרי כל מילה כשיעור אותה מילה ואפילו שיכתוב כמה מילים באותה שורה.
- **ר"ת** גם אריח וגם לבינה הם מהכתב, שורה ארוכה נקראת אריח (שם בן המן, מילה ארוכה) והקצרה נקראת לבנה (המילה 'ואת'), וכאן צריך להשוות שכולם יכתבו אחד מעל השני, לרמוז שאין בליטות בשמות שיהיה אפשר לבנות ולחזק עליהם. לפי ר"ת צריך שכל השמות וכל מילת 'ואת' יכתבו אחד מעל השני.

להלכה פסק שלחן ערוך כר"ת, והביא להניח חלק בין כתב לכתב כפליים מהנכתב (העיקר הוא להשוות ומה שכתב להניח חלק כפליים כתבו האחרונים שהוא להידור).

סעיף ד

צריך להאריך בוי"ו דויזתא (בכתיבתה, וי"א בקריאתה) (ר"ן בשם הרא"ש ומהרי"ל וב"י בשם א"ח). **וצריך** לכתוב איש בראש דפא, ואת בסופה.

צורת כתיבת בני המן

בגמרא מגילה "**אמר רבי יוחנן ויו דויזתא צריך למימתחה בזקיפא כמורדיא דלברות מאי טעמא כולהו בחד זקיפא אזדקיפו**". נחלקו מה ביאור המתיחה:

- » **ר"ן** לא לעשות כיפוף בראשה.
- » **מהרי"ל** להאריך בקריאתה.
- » **יש מפרשים ברא"ש** לעשותה כאות גדולה.
- » **שלחן ערוך** כתב להאריך, ביאר משנה ברורה כר"ן, **רמ"א** הביא יש אומרים בכתיבה ויש בקריאה. וכתב **בשער הציון** שנהגו כי"א ברא"ש.

פסק שלחן ערוך כירושלמי, צריך לכתוב איש בראש דפא, ואת בסופה, ביאר המשנה ברורה 'ואת בסופה' היינו בתחילת שיטה אחרונה, ובסופה צריך לכתוב 'עשרת'.

כתב משנה ברורה בדיעבד אם לא האריך בויזתא וכן אם כתב אחר תיבת עשרת עוד שיטות כשר, ויש מחמירים כשכתב עוד שיטות, ובשער אפרים כתב לא לקרוא במגילה כזו אם אפשר להביא אחרת בלי טורח ציבור.

סעיף ה

אם תפרה בחוטי פשתן, פסולה.

תפירה בפשתן

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא.

סעיף ו

אם הטיל בה ג' חוטי גידים, כשרה, ובלבד שיהיו משולשות. ומפני שיש בו פירושים שונים, צריך לצאת ידי כולם ויעשה שלשה תפירות בראשה וג' בסופה וג' באמצעיתה ותפירה אחת בחלק הרביעי מצד זה ותפירה אחת בחלק הרביעי שמצד האחר. הגה: ואם אין לו גידין יותר, מוטב לתפור הנשאר בחוטי פשתן מלהניחו בלא תפירה (הגהות מיימוני פרק ב' וכל בו). אבל אם יש לו גידין יתפור כולה בגידין. והתפירה תהיה מבחוץ ולא מבפנים (רבינו ירוחם נ"י ח"ד בשם א"ח).

הטיל בה ג' חוטים

בגמרא מובא שיהיו החוטים משולשים, נחלקו הראשונים מה הביאור וכתבו שלחן ערוך ורמ"א כיצד לעשות.

סעיף ז

צריך להניח שיור בראש היריעה ובסופה, כשתופרם יחד, ובמשהו סגי.

הנחת שיור

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא בשביל שלא יקרע.

סעיף ח

אין קורין בצבור במגילה הכתובה בין הכתובים. ואם קרא, לא יצא אלא א״כ הייתה יתירה על שאר היריעות או חסרה, כדי שיהא לה היכר. אבל היחיד קורא בה, ואפילו אינה חסרה או יתירה, ויוצא בה ידי חובתו. ודווקא כשהיא כתובה בגיליון כספר תורה.

קריאה בציבור

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא. נחלקו אם מועיל לקרוא בדיעבד בציבור, **ר"ן** יצא, **רי"ף רמב"ם רא"ש ושלחן ערוך** לא יצא. הבאור הלכה כתב שאם הקריאה בזמנה יצא אף שכתובה בין הכתובים.

סעיף ט

מגילה שהיא נקודה, וכן אם כתב בה בדף הראשון ברכות ופיוטים, אינה נפסלת בכך.

ניקוד ופיוטים

דין השלחן ערוך כמבואר ברשב"א, וראבי"ה אוסר.

סעיף י

אם אין מגילה כשרה קורים אותה בחומש בלא ברכה.

קריאה מחומש

דין השלחן ערוך כמבואר ברמב"ם, והרוקח סבר גם שמברכים. כתב משנה ברורה דווקא חומש העשוי בגלילה שיש אומרים שיוצא בו, אך חומש שלנו לכולי עלמא אינו יוצא, והפרי מגדים כתב שגם בחומש שלנו ראוי לקרוא שלא תשתכח תורת מגילה.

סעיף יא

אם קרא במגילה גזולה, **יצא**. הגה: ואם מברכים עליה, עיין לעיל סימן תרמ״ט לענין לולב הפסול, וה״ה כאן.

מגילה גזולה

דין השלחן ערוך משום שאין גזל בקול. וכתב רמ"א לא לברך, וכתב משנה ברורה אפילו עשה שינוי מעשה.

סימן תרצב – דיני ברכות המגילה

סעיף א

הקורא את המגילה מברך לפניה ג' ברכות: על מקרא מגילה, ושעשה נסים, ושהחיינו. וביום אינו חוזר ומברך: שהחיינו. הגה: וי"א דאף ביום מברך: שהחיינו (טור בשם ר"ת והרא"ש והמגיד), וכן נוהגין בכל מדינות אלו. ואחד יכול לברך ושני קורא (הגהות אשירי פ"ג). ולאחריה נוהגין לברך: הרב את ריבנו וכו'. אם לא בירך לא לפניה ולא לאחריה, יצא. הגה: ונהגו לומר בלילה: אשר הניא, אבל לא ביום (כל בו וב"י בשם א"ח), ואין לברך אחריה אלא בצבור.

דיני הברכות

דיני הברכות מבוארים בגמרא, נחלקו אם מברך שהחיינו גם ביום: **רמב"ם ושלחן ערוך** אינו מברך, **ר"ת תוספות רא"ש ורמ"א** מברך. כתב משנה ברורה אם בירך שהחיינו על המגילה בלילה וביום אין לפניו מגילה לא מברך שוב שהחיינו. שאר דיני הסעיף מבוארים בלשונם.

סעיף ב

אין לשוח בעוד שקורין אותה.

הפסקה בדיבור

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא ברכות. בין הקורא ובין השומע, כתב משנה ברורה השומע שדיבר והפסיד מילים אינו יצא וצריך לחזור, הקורא שדיבר יצא ופעמים שאף מותר לכתחילה כגון שהוא בבין הפרקים מפי הכבוד, ובין ברכה לקריאה לכולי עלמא אסור לדבר.

סעיף ג

אף על פי שיצא כבר, מברך להוציא את אחר ידי חובתו.

יצא מוציא

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא.

סעיף ד

מי שהוא אנוס קצת ואינו יכול לילך לב"ה וצריך להמתין עד אחר שקראו הקהל, וקשה עליו לישב בתענית כל כך, יכול לשמוע קריאתה מבע"י מפלג המנחה ולמעלה. הגה: אבל אסור לאכול קודם שישמע קריאת המגילה, אפי' התענית קשה עליו (תה"ד סימן ק"ט).

לשמוע מפלג המנחה

דין השלחן ערוך ורמ"א כמבואר בתרומת הדשן.

למעשה נחלקו הפוסקים כיצד ינהג מי שקשה לו התענית:

- **שלחן ערוך כתרומת הדשן** יקרא מבעוד יום.
- **מגן אברהם** מותר לטעום טעימה בעלמא, ומוטב שיטעם מאשר יקרא קודם זמנה.
- **פרי חדש גר"א וחיי אדם** הקורא קודם צאת הכוכבים לא יצא, וכן לטעון אסור אלא לצורך גדול. עוד כתב המשנה ברורה אסור לאכול קודם קריאתה אפילו ביום.

סימן תרצג – סדר תפלת פורים

סעיף א

אחר קריאת המגילה בערבית, אומר: ואתה קדוש, ואם חל במוצאי שבת אומר: ויהי נועם, קודם ואתה קדוש. הגה: ואומרים: ויתן לך, וקורים המגילה ואחר כך מבדילין (מנהגים).

הוספות בערבית

דין השלחן ערוך והרמ"א כמבואר בראשונים.

סעיף ב

אומר: על הנסים, בלילה וביום. הגה: ואם לא אמרו, אין מחזירין אותו (טור). ואין אומרים על הנסים רק ביום י"ד, אבל לא בט"ו (ב"י בשם א"ח ומנהגים). ובליל י"ד, אף על פי שלא קראו המגילה עדיין, אומר: על הנסים, בתפלת ערבית. (הגהות מיימוני פ"ב).

אמירת על הניסים

דין השלחן ערוך ורמ"א כמבואר בראשונים, כתב משנה ברורה כרכים מוקפים מסופקים אומרים בב' ימים מספק, האומר ביום ט"ו לא מחזירים אותו שיש שייכות בזה.

סעיף ג

אין קורין בו הלל, ואין נופלים על פניהם. הגה: וא"א למנצח ואל ארך אפים (מנהגים וב"י בשם תוספות).

הלל ונפילת אפים

דין השלחן ערוך ורמ"א כמבואר בראשונים.

סעיף ד

מוציאין ס"ת וקורין בפרשת ויבא עמלק, ואף על פי שאין בה אלא ט' פסוקים. כופלין פסוק אחרון כדי להשלים לעשרה פסוקים. הגה: ואין המנהג לכפול פסוק האחרון של הפרשה. קורין המגילה ואחר כך סדר קדושה. הגה: כשיש מילה בפורים מלין התינוק קודם קריאת המגילה (מהרי"ל ומנהגים).

קריאת התורה וברית בפורים

דין השלחן ערוך ורמ"א כמבואר בגמרא ובראשונים.

ברית בפורים:

» **רמ"א** קודם קריאת המגילה.

» **פרי חדש וגר"א** יקדים המגילה ואז הברית.

» **בית יוסף** ביורה דעה מלים אחר התפילה.

סימן תרצד - דין מעות פורים לעניים

סעיף א

חייב כל אדם ליתן לפחות שתי מתנות לשני עניים. הגה: י"א שיש ליתן קודם פורים מחצית מן המטבע הקבוע באותו מקום ובאותו זמן, זכר למחצית השקל שהיו נותנין באדר. ומאחר שג' פעמים כתוב תרומה בפרשה, יש ליתן ג' (מרדכי ריש פ"ק דיומא). ויש ליתנו בליל פורים קודם שמתפללים מנחה (מהרי"ל), וכן נוהגין בכל מדינות אלו. ויש ליתן ג' חצאים גדולים במדינות אלו, כי אין מטבע ששם מחצית עליה מלבד זו. ובמדינות אויסטרייי"ך יתנו ג' חצי וויינ"ר, שנקראו ג"כ מחצית, וכן לכל מדינה ומדינה. ואין חייב ליתנו רק מי שהוא מבן עשרים ולמעלה, ויש אומרים שנותנים מחצית השקל לצדקה מלבד ג' מחצית אלו, ואין נוהגין כן.

מתנות לאביונים

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא. כתב משנה ברורה אפילו ב' פרוטות ואפילו מאכל, עני המתפרנס מצדקה יכול לתת ב' סעודות לחברו ויחזרו ויתנו לו, עדיף להרבות במתנות לאביונים מאשר משתה ומשלוח מנות, שתי מנות צריך לתת משלו ולא ממעשר.

מחצית השקל דברי רמ"א כמבואר במרדכי. כתב משנה ברורה מנהג לתת קודם מנחה של התענית או קודם שחרית בפורים. עוד כתב מנהג לתת בעד כל בניו ואשתו ומעוברת בעד ולדה, אך בפוסקים נחלקו אם רק מבן כ' או י"ג.

סעיף ב

אין משנין מעות פורים לצדקה אחרת. הגה: ודוקא הגבאים (מרדכי פ"ק דבבא בתרא), **אבל העני יכול לעשות בו מה שירצה.**

שינוי מעות פורים

דין השלחן ערוך ורמ"א כמבואר בגמרא.

סעיף ג

אין מדקדקים במעות פורים אלא כל מי שפושט ידו ליטול נותנים לו. ובמקום שנהגו ליתן אף לאינו יהודי, נותנים.

דקדוק במעות פורים

דין השלחן ערוך כמבואר בר' אפרים שאין לבטל מקום שנהגו וכן הורה הרמב"ן, אך המימוניות כתב לאסור הואיל וגוזל את עניי ישראל.

סעיף ד

במקום שאין עניים, יכול לעכב מעות פורים שלו לעצמו ונותנם במקום שירצה.

כשאין עניים

דין השלחן ערוך כמבואר במרדכי.

סימן תרצה – דיני סעודת פורים

סעיף א

הגה: מצוה להרבות בסעודת פורים (טור). ובסעודה אחת יוצאים (מרדכי ספ"ק). **סעודת פורים שעשאה בלילה, לא יצא ידי חובתו.** הגה: ומגיל משנה גם בלילה ישמח וירבה קצת בסעודה. (תשובת מהרי"ב).

סעודת פורים בלילה

דברי שלחן ערוך ורמ"א כמבואר בגמרא.

סעיף ב

חייב אינש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי. הגה: וי"א דא"צ להשתכר כל כך, אלא שישתה יותר מלימודו (כל בו) ויישן, ומתוך שישן אינו יודע בין ארור המן לברוך מרדכי. (מהרי"ל). ואחד המרבה ואחד הממעיט, ובלבד שיכוין לבו לשמים. ואין להתענות בפורים, מלבד תענית חלום, וע"ל סימן תקס"ח וסימן תק"ע. יש שנהגו ללבוש בגדי שבת וי"ט בפורים, וכן נכון (מהרי"ל). ונוהגים לעשות סעודת פורים לאחר מנחה, וערבית יתפללו בלילה. ומתפללים מנחה תחלה בעוד היום גדול. ורוב הסעודה צריכה להיות ביום (מנהגים), ולא כמו שנוהגין: להתחיל סמוך לערב ועיקר הסעודה הוא ליל ט"ו. וכשחל פורים ביום ששי, יעשו הסעודה בשחרית, משום כבוד שבת (מנהגים). ומי שרוצה לעשותה תמיד בשחרית, הרשות בידו (ת"ה). י"א שיש לאכול מאכל זרעונים בפורים, זכר לזרעונים שאכל דניאל וחביריו בבבל (כל בו). טוב לעסוק מעט בתורה קודם שיתחיל הסעודה, וסמך לדבר: ליהודים היתה אורה ושמחה (אסתר ח, טז) ודרשינן: אורה, זו תורה (מהרי"ב). וחייב במשתה ושמחה קצת בשני ימים, י"ד וט"ו, (מנהגים) וכן נהגו. ויש אומרים דאם הזיק אחד את חברו מכח שמחת פורים, פטור מלשלם. (ת"ה סימן ק"י). ועיין בח"מ בדיני נזיקין.

חיוב השתיה בסעודה

שלחן ערוך פסק עד דלא ידע כדברי רבא וכרוב הפוסקים, ולא כר' אפרים שכתב רבא נדחה משום מעשה שקם ושחט לר' זירא. שאר דיני רמ"א מבוארים בלשונו.

נחלקו מה השיעור של השתיה וביאור עד דלא ידע:

- **רי"ף ורא"ש** כפשוטו.
- **תוספות ור"ן** הכוונה על ההמשך של ארורה זרש וכל הרשעים.
- **ארחות חיים וכל בו** יותר מלימודו.
- **אגודה ור' ירוחם** גימטריה של ארור המן וברוך מרדכי.
- **רמב"ם** עד שירדם.
- **רש"ש** היה להם שיר על המן ומרדכי ועד שלא יצליח לאומרו.
- **מהרש"א** אינו מבין גודל ההבדל בין מדרגת רשעות המן לזכיית מרדכי.
- **ט"ז** כשלא יצליח לשבח על מפלת המן וגדולת מרדכי.

סעיף ג

אומר על הנסים בברכת המזון בברכת הארץ. ואם התחיל סעודתו ביום ומשכה עד הלילה, אומר: על הנסים, דבתר תחלת סעודה אזלינן. ויש מי שאומר שאין לאומרו, ונוהגין כסברא ראשונה.

הזכרת על הניסים בסעודה

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא לומר על הניסים.

התחיל סעודה מבעוד יום והמשיך עד מוצאי פורים נחלקו אם מזכיר:

- **מימוניות אורחות חיי ושלחן ערוך בסתם** מזכיר בתר תחילת הסעודה.
- **רא"ש ושלחן ערוך ביש** לא מזכיר.

השוכח לומר על הניסים, נחלקו הפוסקים וכתב משנה ברורה וספק ברכות להקל ואינו חוזר, ודווקא בסעודה ראשונה שאוכל בו ביום אבל בשנייה לכולי עלמא אינו חוזר אלא יזכיר בהרחמן.

סעיף ד

חייב לשלוח לחברו שתי מנות בשר או של מיני אוכלים, שנאמר: ומשלוח מנות איש לרעהו (אסתר ט, יט ו – כב) שתי מנות לאיש אחד. וכל המרבה לשלוח לריעים משובח. ואם אין לו, מחליף עם חברו, זה שולח לזה סעודתו, וזה שולח לזה סעודתו, כדי לקיים: ומשלוח מנות איש לרעהו (אסתר ט, יט ו – כב). הגה: ויש לשלוח מנות ביום ולא בלילה (מדברי הרא"ש פ"ק דמגילה). ואם שולח מנות לרעהו והוא אינו רוצה לקבלם, או מוחל לו, יצא. ואשה חייבת במתנות לאביונים ומשלוח מנות, כאיש. ואשה תשלח לאשה, ואיש לאיש. אבל לא בהפך, שלא יבא איש לשלוח לאלמנה ויבואו לידי ספק קידושין, אבל במתנות לאביונים אין לחוש.

דיני משלוח מנות

דיני השלחן ערוך ורמ"א כמבואר בגמרא ובראשונים.

כתב משנה ברורה, נחלקו אם מועיל לשלוח בשר חי או שצריך דווקא דבר בראוי לאכילה מיד. מתנות לאביונים גם צריך דווקא בו ביום. יש חולקים על הרמ"א שהתיר במי ששלח והשני לא רוצה לקבל. יש למסתפקים אם צריך דווקא על ידי שליח.

סימן תרצו – דיני הספד ותענית ועשיית מלאכה בפורים

סעיף א

פורים מותר בעשיית מלאכה. ובמקום שנהגו שלא לעשות, אין עושין. והאידנא נהגו בכל מקום שלא לעשות (כל בו). והעושה, אינו רואה סימן ברכה מאותה מלאכה לעולם, אלא אם הוא בנין של שמחה, כגון: בית חתנות לבנו או אבורנקי של מלכים, דשרי. הגה: ומותר לעשות כל מלאכת מצוה, כגון: לכתוב פסקי הלכות. וכן מותר לעשות אפילו מלאכות גמורות לצורך פורים. (ת"ה סימן קי"ב).

מלאכה בפורים

דברי השלחן ערוך ורמ"א כמבואר בראשונים. כתב משנה ברורה פרקמטיא מותר ששמחה לו.

סעיף ב

אפילו במקום שנהגו, לא נהגו אלא ביום מקרא מגילה בלבד, אבל לאסור את של זה בזה, אינו מנהג.

עשיית מלאכה של זה בזה

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא, והמשנה ברורה כתב יש מחמירים והכל לפי המנהג.

סעיף ג

יום י"ד ויום ט"ו אסורים בהספד ותענית לכל אדם בכל מקום, בין לבני כרכים שהם עושין ט"ו בלבד, בין לבני עיירות שהם עושים י"ד בלבד. והנשים מענות בהם, שכולם עונות כאחת ומטפחות שמכות כף אל כף. אבל לא מקוננות, שתהא אחת מדברת וכולן עונות אחריה. נקבר המת, לא מענות ולא מקוננות.

אסור בהספד ותענית

דברי השלחן ערוך כמבואר בגמרא.

סעיף ד

כל דברי אבילות נוהגים בחנוכה ופורים. הגה: ומגיד משנה ילך לבה"כ לשמוע המגילה (תוספות פ"ק דמועד קטן). ואם יוכל לאסוף מנין לביתו לקרות המגילה, עדיף טפי (מהרי"ל). ויש אומרים שאין אבילות נוהג בפורים, לא בית דין ולא בט"ו (הרא"ש ומנהגים), וכן נוהגין. ואפי' אבילות יום ראשון נדחה מפני פורים (ד"ע). אבל

דברים שבצנעה, נוהג. ואף על פי שאין נוהג אבילות בפורים, עולה לו למנין שבעה ימי אבילות כמו שבת, וכן פסק הרב בעצמו בטור י"ד סי' ת"א.

אבלות בפורים

נחלקו הראשונים:

- **שאלתות** אינה נוהגת ופורים מבטל דין שבעה כמו רגל.
- **מהר"ם ורא"ש ורמ"א ושלחן ערוך ביורה דעה** אינה נוהגת (חוץ מדברים שבצנעה) ואין פורים מבטל שבעה.
- **רמב"ם ועוד וכן פסק שלחן ערוך** אבלות נוהג בפורים. (האחרונים יישבו הסתירה מכאן ליורה דעה בדעת השלחן ערוך, הדרישה ביאר שכאן מיירי ביום המיתה עצמו ושם בשאר ימים, יש שגרסו כאן רק דברים שבצנעה, והחזו"ע סבר שחזר בו והעיקר כביורה דעה).

הליכת האבל לבית כנסת

כתב רמ"א כמימוניות ומהרי"ל שילך לבית כנסת ועדיף שיעשה בביתו, וכתב משנה ברורה ערבית יעשה בביתו (הגר"א בדעת שלחן ערוך כתב שלא יצא אפילו למגילה, והחזו"ע התיר לכל דבר מצוה). לקמן (סעיף הבא) כתב משנה ברורה להקל יותר בקריאת מגילה של יום הואיל וכתיב ימי שמחה.

סעיף ה

אם חל פורים במוצאי שבת והאבל יושב בבית הכנסת בשבת במנחה, לא יצא משם עד שיתפלל תפלת ערבית וישמע קריאת מגילה, ולמחרת לא יצא מפתח ביתו.

פורים במוצאי שבת לאבל

דין השלחן ערוך על פי רוקח שלא יצא האבל אלא יישאר בבית הכנסת עד המגילה, וכתב משנה ברורה שלחן ערוך לשיטתו אך לרמ"א מותר לצאת כמבואר לעיל (דעת רמ"א עדיף בבית ומותר לצאת וכתב משנה ברורה ערבית יתפלל בבית).

סעיף ו

יש מי שאומר שהאבל חייב לשלוח מנות. הגה: אבל אין שולחין לאבל כל י"ב חדש (מהרי"ל), וכמו שיתבאר בית דין סי' שפ"ה, עיין שם. ואם אין בעיר אלא האבל עם אחר, חייב לשלוח לאבל כדי לקיים לשלוח מנות, אא"כ מחל האבל על מנתו (מהריב"ש).

משלוח מנות באבל

דין השלחן ערוך כמבואר במהר"ם, דברי רמ"א כמהרי"ל. ומנהג הספרדים להקל לשלוח לו.

סעיף ז

יש מי שאומר שאונן מותר בבשר ויין, דלא אתי עשה דיחיד דאבילות ודחי עשה דרבים דאורייתא לשמוח בפורים, דדברי קבלה נינהו שהם כדברי תורה. הגה: וכל שכן שחייב במקרא במגילה ותפלה וק"ש. ונ"ל דדוקא בלילה, אף על פי שמתו מוטל לפניו. אבל ביום, שרוצה לקברו, קבורת מתו קודם כמו שנתבאר לעיל סי' תרפ"ז, ולכן קורא ומתפלל אחר כך, דלא עדיף מי"ט ושבת, כמו שנתבאר לעיל סימן ע"א כנ"ל.

אונן בפורים

בשר ויין: כתב שלחן ערוך כארחות חיים שמותר בבשר ויין, שאנינות לא נוהגת בפורים.

קיום מצוות: כתב רמ"א בלילה שלא קובר מתו חייב במגילה ותפילה וביום יקבור ואז יתפלל ויקרא.

סעיף ח

מותר לישא **אשה** בפורים. הגה: בין בית דין בין בט"ו, וכ"ש שמותר לעשות פדיון הבן (תוס' פ"ק דמ"ק). ומה שנהגו ללבוש פרצופים בפורים, וגבר לובש שמלת אשה ואשה כלי גבר, אין איסור בדבר מאחר שאין מכוונין אלא לשמחה בעלמא. וכן בלבישת כלאים דרבנן. וי"א לאסור, אבל המנהג כסברא הראשונה. וכן בני אדם החוטפים זה מזה דרך שמחה, אין בזה משום לא תגזול (ויקרא יט, יג) ונהגו כך, ובלבד שלא יעשו דבר שלא כהוגן על פי טובי העיר (תשובת מהר"י מינץ סימן י"ז /ט"ו/).

נשיאת אשה בפורים

דין השלחן ערוך ורמ"א שמותר לישא אישה בפורים.

תחפושות: רמ"א התיר לבישת פרצופי איש לאישה ולהיפך וכן כלאים דרבנן וחטיפת איש מרעהו על פי טובי העיר. ט"ז ב"ח ושל"ה החמירו ואסרו זה.

סימן תרצז – אין אומרים תחינה בית דין וט"ו שבאדר א', ודין תענית והספד בהן

סעיף א

יום י"ד וט"ו שבאדר ראשון אין נופלים על פניהם, ואין אומרים מזמור יענך ה' ביום צרה, ואסור בהספד ותענית. אבל שאר דברים אין נוהגים בהם. וי"א דאף בהספד ותענית מותרים. הגה: והמנהג כסברא הראשונה. י"א שחייב להרבות במשתה ושמחה בית דין שבאדר ראשון (טור בשם הרי"ף) ואין נוהגין כן, מגיד משנה ירבה קצת בסעודה כדי לצאת ידי המחמירים. וטוב לב משתה תמיד (משלי ט"ו, ט"ו) (הגהות מיימוני בשם סמ"ק).

פורים של אדר א'

בגמרא מבואר ששווים אדר א' ואדר ב' לעניים הספד ותענית שאסור גם בראשון:

- **שלחן ערוך כרמב"ם סמ"ג ור"ן** אפילו שידעו מתחילה שפורים הוא רק באדר ב' אסור הספד ותענית.
- **רא"ש מהר"ם וטור** שכתבו כל האיסור הוא רק כשהתחילו לעשות פורים באדר ראשון ובאמצע יום י"ד החליטו לעבר השנה, ולפי זה מותר בהספד ותענית **הביאם שלחן ערוך** ביש אומרים, וכתב רמ"א העיקר כדברי האוסרים שהביא שלחן ערוך בסתם.

כתב משנה ברורה אם נדר להתענות בפורים של אדר ראשון, חל הנדר שמניעת התענית היא רק מנהג בעלמא, אך אם נדר על כל שני וחמישי ופגע בו פורים יש לומר שאין דעתו עליו ואין צריך להתענות.

סעודה בפורים של אדר ראשון

בראשונים נחלקו אם צריך או שראוי או שכלל לא צריך, וכתב רמ"א לא נהגו וטוב להרבות קצת 'טוב לב משתה תמיד' להודות על הניסים.

כתב משנה ברורה הנודר לעשות סעודה על נס באדר, בשנה פשוטה עושה כרגיל ובמעוברת עושה באדר שני, וסעודה זו נחשבת סעודת מצווה שנעשית לזכר נס.

כתב משנה ברורה אבלות לכולי עלמא נוהג באדר ראשון.

תוכן עניינים מורחב

סימן תקפא – דיני ימי תחנונים וערב ראש השנה

זמן הסליחות \ סליחות ביחיד ואבל \ אמירת תהילים \ שליח ציבור \ תענית בערב ראש השנה \ נפילת אפיים בערב ראש השנה \ מנהגי ערב ראש השנה

סימן תקפב – סדר תפלת עשרת ימי תשובה וראש השנה

שינויים בחתימת הברכות \ מסופק כיצד חתם \ טעה ותיקן תוך כדי דיבור \ הזכרה בברכת מעין שבע \ כריעה בתפילות \ הוספות בתפילה בעשרת ימי תשובה \ השוכח לומר ההוספות \ נוסחים בהוספות \ אין מזכירין ראש חודש בחתימה \ תפילה בראש השנה שחל בשבת \ שינוי נוסח ראש השנה משאר מועדים \ הגבהת קול בתפילת ראש השנה וכיפור

סימן תקפג – דברים שנוהגים לאכול בליל ראש השנה

אכילת סימנים בראש השנה \ אכילת ראש כבש

סימן תקפד – סדר קריאת התורה בראש השנה

אין הלל בראש השנה וכיפור \ אמירת אבינו מלכנו \ קריאת התורה בראש השנה \ לא מביאין ס"ת לחבוש בבית האסורים \ ברית בראש השנה

סימן תקפה – דין ברכת השופר

תקיעה מעומד \ ברכת השופר \ נתקע באמצע התקיעות \ תקיעה על ידי השליח ציבור \ נטילת שכר על התקיעות

סימן תקפו – דיני שופר של ראש השנה

סוג השופר הכשר \ שופר חיה טמאה \ שופר גזול \ שופר עבודה זרה \ שופר תקרובת עבודת כוכבים \ מודר הנאה משופר \ קול עבה או דק \ שופר שהיה בו נקב \ נסדק לאורכו \ דיבוק חלקי השופר \ שופר שנסדק לרוחבו \ דיבק שברי שופרות \ הוסיף על השופר \ הפכו ותקע בו \ קיצר השופר \ עשאו כמין גלד \ ניקב במקום זכרותו \ ציפה השופר בזהב \ ציור על שופר \ הוסיף זהב לשופר \ הרחיק ותקע \ נתן שופר לתוך שופר \ הולכת שופר חוץ לתחום \ הבאת השופר מחוץ לתחום על ידי גוי \ צחצוח השופר

סימן תקפז – דין התוקע לתוך הבור

התוקע בבור \ הגדרת דות \ אדם הנמצא בתוך חבית \ התוקע ועלה יחד עם השופר \ שמע תקיעה בסתמא ואחר כך התכוון לצאת ידי חובה

סימן תקפח – זמן תקיעת שופר

זמן תקיעת שופר \ שמיעת תקיעות בהפרשי שעות ובהפסקת קולות \ תרי קלי בשופר \ תקעו ט' כאחד \ תקיעה אחת לב' סדרי תקיעות \ ראש השנה שחל בשבת \ מה ההיתר בבית דין \ קטן לתקוע בשופר

סימן תקפט – מי הם הראוים לתקיעת שופר

אינו מחויב אינו מוציא \ חש"ו במצוות שופר \ אשה בשופר \ טומטום ואנדרוגינוס \ חציו עבד וחציו בן חורין \ אשה הרוצה לתקוע בברכה \ התוקע שכבר יצא בעצמו האם יתקע להוציא נשים ידי חובה \ מודר הנאה לשמוע מחברו \ כוונה במצוות שופר \ כוונה להוציא בתקיעה

סימן תקצ – סדר הראוי לתקיעת שופר

מספר תקיעות החיוב מהתורה \ מספר התקיעות המחויב מספק \ שיעור התקיעות \ שיעור השבר \ נשימות בתקיעות \ תר"ת בנשימה אחת \ האריך בתקיעה אחרונה להחשיבה לב' סדרים \ טעה בתשר"ת ותקע רק ב' שברים \ הפסק בתקיעה נוספת \ טעה בסוף הסדר בסימן השלישי

סימן תקצא – סדר תפלת מוסף ביחיד

תפילת מוסף ליחיד \ כמה ברכות יש בתפילת מוסף \ הזכרת פסוקי קרבן מוסף \ הזכרת פסוקי ראש חודש במוסף של ראש השנה \ אמירת פסוקי מלכויות זכרונות ושופרות \ לא יאמר פסוקי פורענות \ השלמת הברכה בפסוקים שונים \ חתימת ברכת זכרונות \ הוספת עלינו לשבח ליחיד \ זמן מוסף ביחיד

סימן תקצב – תפלת מוסף בקול רם וסדר התקיעות

סדר התקיעות בתפילה ובסיום \ תקיעות מוסף ביחיד \ דיבור בין תקיעות מיושב למעומד \ החלפת תוקעים במיושב ומעומד

סימן תקצג – אם הברכות והתקיעות מעכבות זו את זו

ברכות מעכבות זו את זו \ בתפילה של שאר ימות השנה \ תקיעות מעכבות זו את זו

סימן תקצד – יחיד שלא התפלל אין חבירו מוציאו

להוציא ידי חובה בתפילה

סימן תקצה – מי שאינו בקי לא בתקיעות ולא בתפלה

לא בקי בתקיעות ותפילה

סימן תקצו – תשלום תקיעות לאחר התפלה

תקיעות אחר התפילה

סימן תקצז – אם מותר להתענות בראש השנה

תענית בראש השנה \ יש המתענים בראש השנה \ התענה תענית חלום בראש השנה

סימן תקצח – ראש השנה שחל להיות בשבת

אמירת צדקתך

סימן תקצט – ראש השנה שחל במוצאי שבת

אמירת ותודיענו

סימן תר – ביצה שנולדה בראש השנה, ודיני הקידוש

ביצה שנולדה ביום ראשון \ שהחיינו בליל שני \ אמירת שהחיינו בתקיעות יום השני של ראש השנה \ שופר שהגיע אחר שקיבלו שבת

סימן תרא – סדר יום שני של ראש השנה

קריאת התורה ביום שני \ עשיית יום שני של ראש השנה

סימן תרב – סדרי ימי תשובה

עשרת ימי תשובה

סימן תרג – מנהגי עשרת ימי תשובה

מנהגי עשרת ימי תשובה

סימן תרד – סדר ערב יום כפור

אכילה בערב כיפור \ נפילת אפיים ערב כיפור

סימן תרה – מנהג כפרות בערב יום כפור

מנהג כפרות

סימן תרו – שיפייס אדם חברו בערב יום כפור

פיוס בערב כיפור \ מת האדם אשר חטא לו \ טעם צריך העשרה \ שם על המתים \ טבילה ומלקות \ ברכה על הטבילה \ טעם הטבילה

סימן תרז – סדר הוידוי במנחה בערב יום כיפור

וידוי קודם הסעודה \ פירוט החטא בוידוי \ עמידה באמירת וידוי \ עוונות שהתוודה עליהם בכיפור שעבר \ האם יש חתימה בווידוי \ ווידוי בחזרת הש"ץ \ מלקות בערב כיפור

סימן תרח – סדר סעודה המפסקת

תוספת יום כיפור \ שיעור התוספת \ למחות ביד מי שאינו מוסיף \ הוכחה ליחיד \ הפסיק מאכילה בעוד יום גדול \ מאכלים קלים בערב כיפור

סימן תרט – הטמנת חמין בערב יום כפור

הטמנה למוצאי כיפור

סימן תרי – הדלקת נרות ביום כיפור

הדלקת נר ביום כיפור \ ברכה על הנר \ הדלקה בתי מדרש \ ריבוי נרות והצעת המיטות

סימן תריא – שליל יום הכיפורים דינו כיומו

איסורי יום כיפור \ איסור מלאכה ביום כיפור \ עירובי חצרות ואיסור טלטול \ קניבת ירק ביום כיפור \ מהי קניבת ירק

סימן תריב – איסור אכילה ביום הכיפורים ושיעור כמותה

שיעור אכילה \ צירוף אוכל ומשקה לשיעור \ שיעור זמן צירוף האכילה \ שיעור אכילת פרס \ חצי שיעור \ אוכל שאינו ראוי \ אכילה גסה \ טעימה בכיפור \ אכל עצים \ כסס פלפלים יבשים \ שיעור שתייה ביום כיפור \ שתייה בהפסקות

סימן תריג – איסור רחיצה ביום כיפור

איסור רחיצה \ נטילת ידיים בבוקר \ רחיצה בכיפור בבוקר \ רחיצה לאחר עשיית צרכיו \ נטילה לתפילה \ רחיצת פנים לאיסטניס \ לעבור במים לצורך מצוה \ לעבור על ידי ספינה קטנה \ הליכת רב אצל תלמיד \ ההולך לשמור פירות \ התקררות על ידי דבר \ לברך שעשה לי כל צרכי \ רחיצת פנים לכלה ומלך \ רחיצת בעל קרי בכיפור \ טבילת נידה ביום כיפור

סימן תריד – דיני סיכה ונעילת הסנדל

איסור סיכה \ איסור נעילת הסנדל \ נעילת סנדל ליולדת \ מנעל מחמת סכנה

סימן תרטו – יום הכפורים אסור בתשמיש המטה

איסור תשמיש המיטה \ הרואה קרי בכיפור

סימן תרטז – הקטנים מתי יתחילו להתענות

חינוך קטנים בעינוי \ חינוך קטן להתענות \ חינוך לעינוי רחיצה וסיכה \ הגדרת גדול וגדולה

סימן תריז – דין עוברה ומניקה ויולדת ביה"כ

מעוברות ומניקות \ עוברה שהריחה \ הריח והסתכן \ אכילה ליולדת \ חישוב מניין השלושה ימים

סימן תריח – דין חולה ביה"כ

אכילת חולה \ מחלוקת בין הרופאים \ חולה או שני רופאים נגד אחד אומרים אינו צריך \ שניים כנגד מאה וחולה עמהם \ חולה ודאי ורופא מסופק ולהיפך \ רופא לא מכיר החולי \ אכילה בשיעורין \ כמות האכילה לשיעורים \ כמות השתיה לשיעורים \ אחזו בולמוס \ ברכה על אכילה בכיפור \ לעשות קידוש

סימן תריט – סדר ליל יה"כ

הקדמות לתפילה \ ברכת שהחיינו \ אמירת ברוך שם בקול \ ברכת מעין שבע בכיפור ושבת \ העמדת אנשים סמוך לשליח ציבור \ עמידה בכיפור \ מנהגי ליל כיפור

סימן תרכ – מנהג יפה לקצר בתפלת שחרית

זמן מוסף לכתחילה \ מנין הווידויים שיש בכיפור

סימן תרכא – סדר קריאת התורה ומילה ביום כיפור

הקריאה ביום כיפור \ להוסיף על מנין העולים \ חתימה בהפטרה \ מתי למול ביום כיפור \ ברכה על כוס המילה \ מציצת הברית \ אמירת סדר העבודה \ מנהג להשתחוות בכיפור \ נוסח הוידוי \ מנהג לנדור צדקה והזכרת נשמות

סימן תרכב – סדר תפלת מנחה

אמירת אשרי ובא לציון במנחה \ קריאת התורה והפטרה במנחה \ אמירת צדקתך \ נשיאות כפים במנחה

סימן תרכג – סדר תפלת נעילה

אמירת ובא לציון בנעילה \ זמן הראוי לתפילת נעילה \ הזכרת שבת בתפילה ווידוי \ אמירת כתר בנעילה \ נשיאת כפיים בנעילה \ סוף תפילת נעילה

סימן תרכד – סדר מוצאי יום הכיפורים

ערבית מוצאי כיפור \ הוספה מחול על הקודש \ הבדלה במוצאי כיפור \ ברכה על הנר \ נר שהודלק מגוי ונר שהודלק בהיתר בכיפור \ תענית ב' ימים בכיפור

סימן תרכה – בסוכות תשבו שבעת ימים

מהות המצווה

סימן תרכו – העושה סוכה תחת האילן או תחת הגג

סוכה תחת האילן \ הדלה עליה את הגפן \ סוכה תחת הבית ומסיר הרעפים \ בדין לבוד לחומרא \ סוכה תחת גגות העשויות לפתוח ולסגור \ מזוזה בסוכה

סימן תרכז – דיני הישן בסוכה

הישן באוויר הסוכה \ הישן תחת הכילה \ נקליטין וקינופות \ פריס סדין תחת הסכך

סימן תרכח – דיני סוכה שתחת סוכה

סוכה על גבי סוכה \ סוכה על גבי עגלה או ספינה \ סוכה בראש האילן ועל גבי גמל

סימן תרכט – ממה צריך להיות הסכך

מהו סכך כשר \ סיכוך בכלים ושברי כלים \ לסכך בחיצים \ סיככה בפשתן \ לסכך בחבלים \ סיכוך במחצלת \ הנחת הסכך על דבר המקבל טומאה \ חיבור כלונסאות מיטה לסוכה – מעמיד בדבר המקבל טומאה \ סיכוך באוכלים \ סיכוך בעצי פרי \ סיכוך בשומר \ סיכוך בירק שממהר להתייבש \ סיכוך במחובר \ סיכוך בדבר שריחו רע \ סיכוך בחבילה \ חבילה המיועדת להתיר \ סיכך בחבילה והתירה \ סיכוך בנסרים – גזירת תקרה \ נסרים רחבים ד' שהפכן על צידיהן \ פריסת סדין בסוכה \ הדין בפריסת סדין לכתחילה

סימן תרל – דיני דפנות הסוכה

חומר הכשר לדפנות \ מספר הדפנות בסוכה \ צורת הפתח \ עשיית דפנות על ידי לבוד \ ב' דפנות ומפולש ביניהם \ סוכת מבוי בחצר \ פרצות ופתחים בסוכה \ פרצה יותר מי' אמות \ פרצה בקרנות \ סכך על גבי ד' קונדיסין \ מבוי עם לחי ופסי ביראות \ מבוי מפולש \ פסי ביראות \ סיכך על גבי אכסדרה \ בית שפרץ את גגו בפינה וסיכך על גביו \ מחיצה למעלה מג' טפחים \ סוכה בין האילנות \ מחיצה מבעלי חיים \ דופן על ידי בן אדם \ סמיכה בכרעי המיטה

סימן תרלא – סוכה שחמתה מרובה מצלתה ויתר דיני הסכך

שיעור הצל והחמה \ מקומות בסכך שיש יותר חמה \ סכך מעובה \ סוכה מדובללת מדולדלת ומבולבלת \ סוכה מדובללת \ קנים היוצאים לאחורי הסוכה \ סכך היוצא חוץ לסוכה יחד עם דופן אחד \ סיכך בשיפודים \ סיכוך בנסרים \ סוכה העשויה כמין צריף

סימן תרלב – דברים הפוסלים בסכך

שיעור סכך פסול ודופן עקומה \ האם מותר לישב תחת מקום הפסול \ דופן עקומה \ פרטים בדופן עקומה \ דופן עקומה בגג משופע \ פסול אוויר \ צירוף סכך פסול ואוויר \ צירוף ב' סככים פסולין על ידי אוויר

סימן תרלג – דין גובה הסוכה

סוכה גבוהה \ הוצין יורדין לכ' אמה \ מיעוט סוכה על ידי קישוטים או כרים וכסתות \ מיעוט בתבן או עפר \ צורת הביטול \ איצטבא כנגד דופן אמצעי \ אצטבא מהצד \ אצטבא באמצע \ סוכה נמוכה \ גבוהה עשרה והוצין יורדים \ פחות מעשרה וחקק בתוכה

סימן תרלד – שלא תהיה פחות מן שבעה על שבעה

שיעור סוכה קטנה \ סוכה עגולה \ נוי סוכה ממעט את הסוכה \ ראשו ורובו

סימן תרלה – דין סוכת גנב"ך ורקב"ש

סוכת גנב"ך ורקב"ש \ חוטט בגדיש \ סכך שקודם הדפנות

סימן תרלו – דין סוכה ישנה

סוכה ישנה \ סוכת יוצרים

סימן תרלז – דין סוכה שאולה וגזולה

לעשות סוכה באמצע החג \ סוכה שאולה \ סוכה גזולה

סימן תרלח – סוכה ונויה אסורין כל שבעה

עצי סוכה \ נויי סוכה

סימן תרלט – דיני ישיבת סוכה

עשיית הסוכה קבע \ אכילה ושינה בסוכה \ תבשיל חמשת מיני דגן, או פת הבאה בכיסנין \ אכילה ביום טוב ושאר ימים \ לימוד בסוכה \ ירדו גשמים \ פסק הגשם באמצע אכילתו \ גשם שפסק בזמן השינה \ מתי מברכים על הסוכה

סימן תרם – מי הם הפטורים מישיבת סוכה

הפטורים והחייבים בסוכה \ חינוך קטן לסוכה \ חולים ומשמשיהן \ מצטער פטור מהסוכה \ מצטער בלילה הראשון \ עשה במקום שמצטער \ כבה לו נר בסוכתו \ פריסת סדין שלא תכבה הרוח \ מצטער משום שהסוכה קטנה \ אבל בסוכה \ חתן ושושבינים בסוכה \ שלוחי מצווה \ הולכי דרכים \ שומרי העיר \ שומרי גינות ופרדסים

סימן תרמא – שאין מברכין שהחיינו על עשיית הסוכה

ברכת החיינו בעשיית הסוכה

סימן תרמב – סוכות שחל בשבת

חל סוכות בשבת

סימן תרמג – סדר הקידוש

סדר ברכות הקידוש \ קידוש מעומד או מיושב \ ברכת המוציא ולישב בסוכה מה קודם

סימן תרמד – סדר הלל כל ימי החג

אמירת הלל בחג \ קריאת ההלל יחד

סימן תרמה – דיני לולב

נפרדו עליו \ נפרצו עליו \ סליק בחד הוצא, נחלקה התיומת \ ציני הר הברזל \ לולב יבש \ נקטם ראשו \ נסדק \ פסולי צורה \ כפוף

סימן תרמו – דיני הדס

נקטם ראשו ונשרו עליו \ דיני העבות \ היו עליו מרובים ונשרו \ שיעור העבות מתחילה וכשנשרו \ שיעור היבשות \ שיעור יבשות \ כמוש בראשו \ נקטם ויבש ראשו \ אין לו אלא ענבים מרובים

סימן תרמז – דיני ערבה

מהי ערבה \ פסולי ערבה

סימן תרמח – דברים הפסולים באתרוג

פסול יבש וכמוש \ פסול ניקב וחסר \ פירוש מפולש \ פסול נימוח \ פסול נסדק \ פסול נקלף \ שיעור הקילוף \ עובי הקילוף \ נקלף בכמה מקומות \ ניטל הדד \ ניטל העוקץ \ חזזית שינוי מראה ונקודות \ טעם הפסול \ מנומר מצד אחד \ מחצה על מחצה במקום אחד \ חזזית בחוטמו

\ פסול חזזית \ קילוף להכשיר \ תפוח וסרוח \ אתרוג כושי \ פסול עגול \ גדלו בדפוס \ אתרוג התיום \ ירוק ככרתי \ שיעור האתרוג ואתרוג הבוסר

סימן תרמט – דברים הפוסלים בארבעה מינים

גזול \ מתי יש איסור מצוה הבאה בעבירה \ שאול \ אשירה עיר הנדחת וגינות עבודה זרה \ גינות עבודה זרה \ חילוק הפסולים ביו"ט ובחוה"מ \ פסולים בשעת הדחק

סימן תרנ – שיעור הדס וערבה

שיעור המינים \ להגדיל השיעור

סימן תרנא – נטילת הלולב וברכתו

מניין המינים \ אגידת הלולב בחול \ אגידת הלולב ביום טוב \ באיזה מין אוגדים \ חציצה בעלים \ קושיקל'ך \ דרך נטילתם \ נטל כולם ביד אחת \ איטר יד \ גידם \ ברכת על הלולב \ שהחיינו \ עשה בית יד \ אחיזה על ידי סודר \ אחיזה בכלי \ טעם החציצה, אחיזה על ידי כפפות \ חציצה על ידי תפילין \ מספר הנענועים \ אופן הנענועים \ האם הולכה והבאה נחשבים אחד \ כיצד לנענע הלולב: \ כיצד לנענע למטה \ הקפה דרך ימין \ חיבור המינים \ עיכוב הד' מינים \ אין לו כל הד' מינים \ לקחת מין אחר במקום ד' מינים \ בל תוסיף \ להוסיף עוד ממין הד' מינים

סימן תרנב – זמן נטילת לולב

זמן נטילת הלולב \ אכילה קודם נטילת לולב

סימן תרנג – הדס אסור להריח בו

הרחת אתרוג והדס \ הזמין ולא השתמש

סימן תרנד – שיכול להחזיר הלולב במים ביום טוב

החזרת הלולב למים

סימן תרנה – לולב שבא מחוץ לתחום ביום טוב

לולב שהביאו מחוץ לתחום וכיצד ינהגו במקום צורך \ רוצה לשלוח מעות לחברו \ ערבה שנתלשה בשבת

סימן תרנו – שצריך לחזור אחרי הדור מצווה בקניית האתרוג

הוצאה להידור מצווה \ מה ההידור שצריך לעשות \ לבזבז על קיום מצוות עשה \ לעבור איסור

סימן תרנז – דין קטן היודע לנענע לולב

קטן היודע לנענע

סימן תרנח – דיני לולב ביום טוב ראשון

לולב ביום הראשון ובשאר ימים \ לולב בשבת \ להריח האתרוג בשבת \ מוליד ריח בנתינת אתרוג בבגד \ לולב השאול \ אם אין האיש בביתו ונתנה האשה הלולב במתנה \ ביום הראשון השאילו 'לצאת בו' ולא פירש 'במתנה' \ קניית המינים בהקפה \ מתנה על מנת להחזיר \ מתנה על מנת שלא תקדישהו \ נתן לחברו לולב סתם \ החזיר לאחר והאחרון מחזיר לבעלים \ הקנאה לקטן \ שותפים בארבעת המינים \ אחים שקנו מתפיסת הבית \ לולב לקהל

סימן תרנט – סדר קריאת התורה בסוכות

קריאת התורה בסוכות

סימן תרס – סדר הקף הבימה

המנהג להקיף התיבה \ מי שאין לו לולב \ הושענות בשבת

סימן תרסא – קידוש ליל יום טוב שני

סדר הברכות ביום טוב שני

סימן תרסב – סדר תפלת יום ב׳ של סוכות

ברכה על לולב בשאר ימים \ שהחיינו ביום טוב שני על הלולב \ קריאת התורה

סימן תרסג – סדר תפלת חול המועד

קריאה בחול המועד בארץ ובחו"ל \ תפילת שבת חול המועד \ קריאת שבת חול המועד

סימן תרסד – סדר יום הושענא רבא

מנהגי הושענא רבה \ חבטת ערבה \ הקפה ביום השביעי \ שיעור הערבה \ האם לנענע או לחבוט \ ערבה בפני עצמה \ להשתמש בערבה שבלולב \ בל תוסיף אם מחבר הערבה ללולב \ להיזהר מביזוי הערבות \ הנאה מהערבה אחר מצוותה \ נטילת ערבות מעכו"ם \ ערבה שקצצה גוי בשבת

סימן תרסה – אתרוג אסור לאכול בשביעי

אכילת האתרוג אחר המצווה \ הפריש אתרוג לכל יום

סימן תרסו – דיני סוכה ביום השביעי

סוכה ביום השביעי \ שימוש סוכה ונויה בח' ובט' והכנה ליום הבא

סימן תרסח – סדר תפלת ליל שמיני ויומו

נוסח הזכרת שמיני עצרת \ לישן ליל שמיני בסוכה \ שכח והזכיר של סוכות \ קריאה בתורה בשמיני עצרת

סימן תרסט – סדר יום שמחת תורה

סדר שמחת תורה

סימן תרע – דברים האסורים והמותרים בחנוכה

זמן חנוכה ומה אסור בו \ נשים בעשיית מלאכה \ סעודות בחנוכה \ הספד בחנוכה

סימן תרעא – סדר הדלקת נר חנוכה ומקום הנחתו

להיזהר בנר חנוכה \ כמה נרות מדליק \ נר עם שתי פיות \ מילא קערה והקיפה פתילות \ הכין מניח נר חנוכה \ גובה הנחת הנרות \ מקום הנחת הנרות \ כיוון הנחת הנרות בבית כנסת \ חצר שיש לה ב' פתחים

סימן תרעב – זמן הדלקת נר חנוכה

זמן הדלקת נרות \ לא הדליק בזמן

סימן תרעג – שמנים ופתילות הכשרות לחנוכה

כל השמנים כשרים \ תשמיש לאור הנרות \ הנחת שמש \ התערב נר חנוכה אצל שאר נרות \ הדלקה עושה מצווה \ להדליק בנר יפה \ שימוש בפתילות מיום ליום

סימן תרעד – שמותר להדליק מנר לנר

הדלקה מנר לנר \ הדלקת נרות מצווה זה מזה

סימן תרעה – שהדלקה עושה מצווה ולא הנחה

הדלקה עושה מצווה \ שיהיה שיעור שמן בנר \ הדלקה על ידי קטן

סימן תרעו – סדר הברכות וההדלקה

נוסח הברכה בלילה הראשון \ ברכות בשאר ימים \ ברכת הרואה \ אמירת הנרות הללו \ סדר הדלקת נרות \ כאשר מניח הנר בפתח

סימן תרעז – דין אכסנאי בחנוכה

אכסנאי בנר חנוכה \ ההולך להתארח אם צריך נר בביתו \ קטן בהדלקה \ הנמצא במקום שאין ישראל \ מותר השמן בשמיני

סימן תרעח – נר של שבת קודם לנר של חנוכה

נר שבת או חנוכה והדין ביין

סימן תרעט – בערב שבת מדליקין נר חנוכה תחילה

סדר הדלקה בערב שבת

סימן תרפ – שלא להניח הנרות סמוך לפתח בליל שבת

פתיחת הדלת מול הנרות \ פתיחת הדלת שהנרות עליה

סימן תרפא - אין מבדילין בנר חנוכה במוצאי שבת

לא להבדיל על נר חנוכה \ הדלקה בבית הכנסת

סימן תרפב – דין על הניסים בחנוכה

הזכרת על הניסים \ שכח לומר על הניסים \ הזכרת על הניסים במוסף \ נוסח סיום על הנסים

סימן תרפג – סדר הלל בחנוכה

אמירת הלל בחנוכה

סימן תרפד – סדר קריאת התורה בחנוכה

קריאת התורה בחנוכה \ קריאה בשבת חנוכה \ ראש חודש טבת בשבת \ ראש חודש שחל בחול

סימן תרפה – סדר ד' פרשיות

פרשת שקלים \ שכחו לקרוא ונזכרו בשעת ההפטרה \ קריאת זכור \ קריאת פרה \ קריאת החודש \ חל ר"ח אדר ביום חול \ ימים הראויים לקביעת ראש חודש \ פרשיות חייבות מהתורה

סימן תרפו – דין תענית אסתר

להתענות לפני ואחרי \ תענית אסתר \ להתענות ג' ימים

סימן תרפז – חיוב קריאת המגילה

זמן המגילה \ מבטלים לימוד תורה למגילה

סימן תרפח – דין כרכים המוקפים חומה מימות יהושע בן נון

קריאה למוקפים בט"ו \ האם צריך בטלנים לקריאת ט"ו \ קריאה בכפרים בזמן הזה \ כפרים הנראים מעיר מוקפת \ האם נראה הוא דווקא קרוב מיל \ רצף על ידי בתים \ כפרים ועיירות \ כרך המסופק \ בן עיר שהלך לכרך ולהיפך \ פורים משולש \ קריאה מוקדמת ליוצא לדרך \ בן עיר שלא קרא בית דין

סימן תרפט – שהכל חייבים בקריאת מגילה

הכול חייבים במגילה \ הכשר לקריאת המגילה \ נשים האם מוציאות גברים \ אנדרוגינוס \ שומע ממודר הנאה \ קריאת המגילה בפחות מעשרה \ להביא קטנים לשמוע מגילה

סימן תרצ – דיני קריאת המגילה

קריאה מעומד \ קריאת כמה יחד \ קריאת כולה מהכתב \ לא לקרוא עם השליח ציבור \ קריאה לסירוגין \ הקורא המגילה למפרע \ קריאה בעל פה \ שמיעת לועז \ הקורא בלעז \ יודע אשורית ולעז \ קריאה לנשים בלעז \ שמיעה וקריאה מתנמנם \ קורא מגיה ודורש \ כוונה לצאת ודקדוק באותיות \ אמירת בני המן בנשימה \ אמירות אחר המגילה \ לפשוט המגילה כאיגרת \ מגילה בעשרה

סימן תרצא – דיני כתיבת המגילה ותפירתה

במה כותבים המגילה \ צורת הכתיבה ומי הכותב \ כתיבת עשרת בני המן \ צורת כתיבת בני המן \ תפירה בפשתן \ הטיל בה ג' חוטים \ הנחת שיור \ קריאה בציבור \ ניקוד ופיוטים \ קריאה מחומש \ מגילה גזולה

סימן תרצב – דיני ברכות המגילה

דיני הברכות \ הפסקה בדיבור \ יצא מוציא \ לשמוע מפלג המנחה

סימן תרצג – סדר תפלת פורים

הוספות בערבית \ אמירת על הניסים \ הלל ונפילת אפים \ קריאת התורה וברית בפורים

סימן תרצד – דין מעות פורים לעניים

מתנות לאביונים \ שינוי מעות פורים \ דקדוק במעות פורים \ כשאין עניים

סימן תרצה – דיני סעודת פורים

סעודת פורים בלילה \ חיוב השתיה בסעודה \ הזכרת על הניסים בסעודה \ דיני משלוח מנות

סימן תרצו – דיני הספד ותענית ועשיית מלאכה בפורים

מלאכה בפורים \ עשיית מלאכה של זה בזה \ אסור בהספד ותענית \ אבלות בפורים \ הליכת האבל לבית כנסת \ פורים במוצאי שבת לאבל \ משלוח מנות באבל \ אונן בפורים \ נשיאת אשה בפורים

סימן תרצז – אין אומרים תחינה בית דין וט"ו שבאדר א', ודין תענית והספד בהן

פורים של אדר א' \ סעודה בפורים של אדר ראשון